DAN MĂNUCĂ

Argumente de istorie literară

junimea

www.dacoromanica.ro

DAN MĂNUCĂ

ARGUMENTE DE ISTORIE LITERARĂ

www.dacoromanica.ro

DAN MĂNUCĂ

ARGUMENTE DE ISTORIE LITERARĂ

IAȘI ● EDITURA JUNIMEA ● 1978

www.dacoromanica.ro

CRITICA LITERARĂ ROMÂNEASCĂ ÎNTRE 1840–1867

Începutul deceniului al V-lea din secolul trecut află beletristica română într-un punct dificil. Se traduce intens şi fără prea mare discernămînt. La modă e romantismul francez. Lamartine, filoromân şi revoluţionar, îşi găseşte nu numai traducători, ci şi numeroşi imitatori. Se plînge languros, se filozofează sumbru, se gesticulează patetic. Aventura dulce-palpitantă, cu picanterii amoroase, este foarte apreciată. Situaţia aceasta nu e, desigur, îmbucurătoare, dar, din fericire, ea nu e nici generală. Căci există multe spirite lucide, călăuzite de bun gust şi formate la şcoala marilor scriitori europeni şi a folclorului român. Kogălniceanu, Eliade, Russo, Alecsandri, Negruzzi, Bolliac, Bariţ, Mureşanu sînt reprezentanţi tipici ai acestui curent, distins, prin superioritatea gustului şi a formaţiei, de restul cititorilor. Preţuind scrisul artistic, uneori după criterii amestecate, ei şi-au condus cititorii, cu o intuiţie rareori lăturalnică, spre vîrfurile durabile ale marilor literaturi. Din înclinarea romantică spre particular şi exotic, combinată cu impulsul provocat de mişcarea de renaştere naţională, a răsărit, în detrimentul clasicismului, interesul pentru creaţia artistică populară. Curentul de trezire a conştiinţei naţionale îi călăuzeşte pe oamenii de cultură către dezgroparea vechilor documente istorice ; cronicile încep a fi preţuite, căci istoria e martorul unei existenţe ce legitimează aspiraţiile prezentului.

Faţă de această preţuire tot mai accentuată a elementelor autohtone, literatura română modernă se prezenta fără puncte de rezistenţă originale, împiedicată nu numai de a ţine pasul cu celelalte literaturi, ci chiar de a se afirma în vreun chip oarecare.

www.dacoromanica.ro

Critica literară de pînă la 1840 avusese două misiuni de care, într-un fel, se achitase onorabil : să informeze publicul cititor asupra literaturii străine — fusese adică o critică de enciclopedie ; să dea îndrumări prozodice artiştilor, în special poeţilor — fusese adică o critică strict retorică. Ambele izvorîseră din necesităţile momentului ; ambele fuseseră indispensabile. Dar ambele atingeau doar suprafaţa lucrurilor. Literatura rămînea pentru ele un domeniu privit din exterior. Sedus de melodia ritmului şi a rimei, de spectaculosul lor, cititorul — fie el „critic literar" — de pînă la 1840 priveşte o poezie, o piesă ori un roman cu admiraţie inocentă. Pentru el, arta se află undeva într-un empireu fabulos, deosebit de realităţile pămîntene. Amîndouă felurile de critici sînt opace la conţinut. Spre pildă, critica prozodiei e cu totul străină de ceea ce se spune în vers, nefiind interesată decît de respectarea canoanelor formale. Ea îşi justificase prezenţa prin contribuţia adusă la cunoaşterea elementelor esenţiale pentru alcătuirea unei poezii — bună ori rea.

Şi informaţiile prozodice, ca şi cele enciclopedice, se dovedesc a fi, în jurul anului 1840, cu totul depăşite. Cititorul acestei epoci descoperă valoarea conţinutului unei opere literare. E un fapt datorat şi frămîntărilor sociale, dar şi maturizării conştiinţei literare. Importanţa lui pentru critica literară românească este covîrşitoare, căci abia de aici înainte ea va fi călăuzită de un sistem închegat, izvorît din realitatea beletristică naţională. Descoperirea conţinutului are drept consecinţă coborîrea creaţiei literare pe pămînt ; admiraţia mistică şi puerilă este înlocuită cu încercarea de a înţelege arta şi de a o folosi în societate.

Literatura încă mai este considerată ca o „desfătare" de care societatea are nevoie şi pe care o apreciază nu numai cu condiţia să fie „bine diriguită" [1]. Pornind de la asemenea premisă, ea e încadrată celorlalte forme ale artei şi ale activităţii spirituale. Asimilînd literatura diverselor forme ale ştiinţei, aşa cum se întîmplă la Kogălniceanu, estetica embrionară a epocii făcea dovada existenţei a două puncte de orientare ce vor fi ulterior reluate şi amplificate. Mai întîi, că judecata de valoare era emisă dintr-un unghi de vedere empiric ; apoi, că literatura — arta în genere — are un rol egal cu al ştiinţelor în ceea ce priveşte cunoaşterea.

www.dacoromanica.ro

E greu să se vorbească de prezența vreunui sistem estetic la noi în țară între anii 1840—1860. Există însă elemente disparate care dau măsura felului de gîndire și de apreciere a artei, propriu oamenilor de cultură din această perioadă. Legată de aprecierile referitoare la conexiunea artă-știință se află și o părere ce a dominat în mod curent epoca, anume — stabilirea unui exagerat raport între climă și relief, pe de o parte, și literatură și limbă pe de alta. Se consideră că predilecția românilor pentru muzică ar fi rezultatul climei „dulci și cumpărate" ; o climă asemănătoare ar fi stimulat și pe gînditorii greci ; limba e pusă și ea în dependență directă de climă [2]. Acestea sînt însă opinii generale. Pentru că, atunci cînd e vorba de a defini mai clar specificul literaturii, artistul e considerat o ființă total deosebită de restul muritorilor, nu atît pentru a se face necesare disocieri, cît pentru a se susține ideea că poetul e superior celorlalți oameni [3], că în el lucrează o „putere primitivă" care-l mînă, distrugîndu-l, către poezie [4]. Spre deosebire de ceea ce se făcuse pînă acum, din articolele epocii reiese și ideea că între artist și țara sa există un foarte strîns raport etnic [5]. În virtutea acestui fapt, literatura e socotită drept „sufletul unei națiii" și, ca atare, tot atît de nemuritoare [6]. Lucru demn de relevat, Bolliac nu confundă însă națiunea cu saloanele mondene ; deci, afirmă el, în spiritul „Daciei literare", poezia populară este aceea care dă măsura caracterelor esențiale ale unei națiuni [7]. Făcînd abstracție de coloratura romantic-mistică a afirmațiilor de mai sus, rămîne valabilă opinia că beletristica este expresia particularităților ideologice și psihologice esențiale ale unui popor — teză care avea circulație curentă în epocă.

Poezia fiind cea mai accesibilă dintre artele cuvîntului și avînd o mare circulație, majoritatea condeielor încearcă să o definească. Caracteristică spiritului acestor vremuri este părerea că poezia îi „transpoartă" pe cei care o citesc sau o ascultă [8]. Ne aflăm încă în fața reacției cititorului sedus numai de muzicalitatea versului, dar care îi ignoră conținutul (sau, în caz contrar, apreciază — clasicist — doar ceea ce proslăvește fapte măreție și virtuoase). Cea mai completă dar și mai anarhică analiză a specificului poeziei o face Cezar Bolliac : pentru el, poezia e un concept abstract ce guvernează lumea [9], foarte larg, de vreme ce cuprinde orice domeniu în care fantezia are un rol oarecare — religia, de exemplu. De aici înainte, ideile

www.dacoromanica.ro

lui Bolliac devin ceţoase şi, după ce aruncă o jerbă ditirambică la adresa geniului, se reped la o concluzie pe care de mult o pîndeau : poetul e dator să participe activ la viaţa socială. E un alt principiu al lacunarei estetici a perioadei 1840—1860, mult apreciat, fără însă a fi şi tot atît de mult argumentat. El a luat doar chipul unor afirmaţii categorice, în special în articolele scrise de promotorii mişcărilor social-naţionale de la 1840, 1848 şi 1859.

Gustul artistic a evoluat totuşi simţitor faţă de anii precedenţi. El nu mai este o noţiune inconştientă şi necunoscută. Începe a i se marca prezenţa, cu atît mai mult, cu cît divergenţele criticilor erau izbitoare şi fundamentate pe raţionamente eterogene. Din această pricină, intuind că, uneori, în spatele argumentărilor teoretice se află doar un simplu „îmi place" sau „nu-mi place", acoperit cu o draperie grea de sofisme, Bariţ cere să se scrie un articol (în penuria de critică şi teorie literară a vremii chiar un singur articol însemna mult) despre gustul literar din provinciile române [10]. Că acest gust e mai matur şi mai sensibil o probează, între altele, cererea făcută de o gazetă în genere conformistă, ca vodevilurile prezentate de teatrul din Iaşi să fie înlocuite cu drame [11].

Pe aceeaşi linie ascendentă se găseşte şi spiritul autocritic al artiştilor înşişi. Poetul încă se consideră posesorul unui dar divin şi intangibil. Pretenţiile faţă de creaţia sa au crescut însă şi din exterior, şi din interior. Îşi fac loc treptat nemulţumirea faţă de propria creaţie şi dorinţa îmbunătăţirii ei. Exemplul cel mai elocvent este al lui Grigore Alexandrescu, care admite critica deoarece socoteşte că-i va fi de folos [12]. Gh. Sion se arată nemulţumit de propriile-i versuri, dar mai mult în virtutea unei caracteristice, generale şi cam pretenţioase modestii mondene („prevăz că o să vie o vreme cînd o să ne ruşinăm noi înşine privind la aceea cu care astăzi ne fălim") [13].

Cam la acestea s-ar reduce premisele care au constituit punctul de plecare al criticii literare româneşti de după 1840. Recapitulîndu-le, ar fi următoarele : sărăcia literaturii originale, anacronismul formelor anterioare de critică literară, evoluarea spiritului autocritic al artiştilor, închegarea unor idei estetice şi de teorie literară încă rudimentare, mişcările naţional-sociale ale vremii. Toate au avut un cuvînt greu în forma-

www.dacoromanica.ro

rea unei critici literare naţionale, care să corespundă cerinţelor noii etape.

Începutul îl face Mihail Kogălniceanu, cu notoria sa *Introducţie* la „Dacia literară". Proaspăt întors din străinătate, unde cunoscuse îndeaproape vechile literaturi ale Germaniei şi Franţei, el e frapat de lipsa unei beletristici româneşti originale, care să fie reprezentanta românilor şi a doleanţelor lor. Faţă de realizările literare de pînă la 1840, atitudinea sa nu are motive să fie dispreţuitoare ; dimpotrivă, recunoaşte meritele înaintaşilor, datorită cărora literatura românească „se numără cu mîndrie între literaturile Europei" [14]. Dar subtextul, ca şi întreaga mişcare al cărei promotor a fost, dovedesc că M. Kogălniceanu îşi dădea perfect seama de inconsistenţa produselor literare culte de pînă atunci : erau fie imitaţii, fie traduceri. De unde, o iritare vehementă, exprimată în celebra şi concisa propoziţiune : „traducţiile nu fac o literatură". De la bun început trebuie subliniat că atitudinea violentă a lui Kogălniceanu era întru totul justificată. Ea nu era însă exclusivistă, căci admitea traducerile, dar cerea ca ele să nu înăbuşe literatura originală şi să fie cu grijă triate (Tucidide, Montesquieu, Chateaubriand). Riposta lui Kogălniceanu nu era izolată, ci apărea într-un context cultural foarte larg. Principiile critice enunţate de el erau încă una din armele folosite de mişcarea naţional-socială din provinciile româneşti. Primele care se angajează în luptă încă din 1821 au fost politica şi diplomaţia. Ele aveau trebuinţă de un sprijin serios, pe toate planurile. Se apelează astfel în primul rînd la istorie, capabilă să ofere datele necesare afirmării dreptului de a fi luat în considerare ca popor. Tot acum se produce şi descoperirea folclorului, punct de rezistenţă şi argument etnic viabil. Literatura cultă fiind mai pretenţioasă, rămăsese, cu puţine excepţii, în urmă. Tocmai aducerea ei în actualitate este ceea ce încearcă să întreprindă Kogălniceanu şi grupul „Daciei literare" prin noua orientare. În acest sens, critica literară românească de după 1840 este în chip evident un produs al frămîntărilor cu caracter social şi naţional din Principatele dunărene, îndeosebi dacă se ţine seama că promotorii ei erau angajaţi, concomitent, într-o vie activitate politică. Probă hotărîtoare stă îndemnul adresat de Bolliac poeţilor : „a dezmorţi pe cei striviţi şi a îmblînzi pe cei înverşunaţi încă — aceasta este misia poeziei şi a filosofiei veacului nostru şi muza d-voastră se poate

www.dacoromanica.ro

inspira tot așa de bine în bordeiul muncitorului și sub cortul țiganului, ca și în cîmpul sclaviei, ca și în locașul arcangelilor“ [15]. Asemănătoare se prezintă și critica literară din Ardeal, căreia îi convenea noua orientare pentru motivul că și ea milita să valorifice elementul etnic românesc.

În toate provinciile românești, critica literară de după 1840 poate fi considerată drept un produs nemijlocit al politicii de renaștere națională și socială — notă distinctivă care o individualizează în raport cu critica literară a etapelor următoare.

Ivirea unei critici literare corespunde, cum s-a văzut, evoluării gustului artistic al criticilor și descoperirii valorii conținutului. De aceea, nu este de mirare că judecata de valoare se oprește cu insistență, de acum înainte, asupra conținutului, fapt evident cu deosebire în unele cronici dramatice, tentate să reproducă pe larg subiectul piesei.

Antecedente existau, căci și în deceniile anterioare se acordase un oarecare rol conținutului, dar dintr-un unghi de vedere diferit, aprecierea estetică fiind subordonată nemijlocit unui criteriu etic. Intra în joc o moralitate înțeleasă într-un restrîns sens dogmatic: exaltarea faptelor eroice, după modele oferite de clasicism sau neoclasicism. E de la sine înțeles că, în asemenea condiții, virtutea avea un aer general, desprins de realitățile autohtone. Critica „Daciei literare“ răstoarnă perspectiva: criteriile de judecată sînt, în primul rînd, unul de ordin național și, în al doilea rînd, unul social. Ele se împletesc atît de strîns, încît deseori se vădesc inseparabile. Este ușor de înțeles, prin urmare, de ce se arată un interes sporit conținutului de inspirație autohtonă, al cărui centru de greutate să cadă, după spusa lui Kogălniceanu, pe înfățișarea istoriei, tradiției și a locurilor românești [16]. Cerința aceasta este imperios formulată cu orice ocazie, iar criteriul etnic se suprapune atît de vădit celui estetic, încît neînsemnatul Hrisoverghi este lăudat de Kogălniceanu numai pentru că într-una din elegiile sale proslăvise trecutul glorios al Cetății Neamțului [17]. Mai mult încă, datorită unui atare principiu, se produce o unificare a criteriilor de judecată artistică. În provinciile locuite de români existau, pînă în preajma anului 1840, criterii diferențiate, datorită împrejurărilor istorice deosebite. După 1840, lucrurile se schimbă. Gh. Barit este cuprins și el în curentul inițiat de Kogălniceanu: nu numai că, în „Foaie pentru minte...“, reproduce în întregime *Introducția* „Daciei literare“, dar,

www.dacoromanica.ro

urmînd prescripţiile lui Goethe, răspîndeşte opinia după care un scriitor devine clasic doar dacă utilizează un subiect naţional, dacă e gustat de compatrioţi ş.a.m.d. [18]. Deziderate asemănătoare se fac auzite şi în Muntenia : lui Iancu Văcărescu i se reproşează, reverenţios, că „muza [sa] nu s-a inspirat mai des la frumoasele subjecte ale istoriei naţionale“ [19].

Nu numai istoria este socotită un cîmp fertil pentru scriitor, ci însuşi prezentului îi este atribuită o atare însuşire. Prin îndrumările teoretice formulate de Alecu Russo şi prin activitatea de dramaturg al lui Alecsandri se dă astfel o lovitură puternică clasicismului cam dulceag al vremii. Exponent, la 1846, al unui puritanism depăşit, D. Gusti face imprudenţa să atace *Băcălia ambiţioasă* a lui Alecu Russo, imputîndu-i sumedenia de „cuvinte cam groase“ şi faptul că „personalitatea este cu totul nerespectată“ [20]. Violenţa ripostei dezvăluie o seamă de principii dintre care cel mai important e acela al contiguităţii artei cu realitatea [21]. Ajunsă la un asemenea stadiu, critica literară s-a apropiat simţitor de reliefarea criteriului social, întrucît istoria însăşi i-l impunea. Către 1848, în societatea românească aveau loc frecvente tulburări, generate de ciocnirile ideologice dintre boierimea măruntă şi cea mare — pe de o parte — şi dintre interesele naţionale şi cele ale unor puteri străine — pe de alta. Cum promotorii criticii literare româneşti erau în primul rînd oameni politici, se poate constata o însemnată înclinare de a subordona criteriul estetic celui social. Cu atît mai mult era uşurată această trecere, cu cît, de la începuturile ei, critica subliniase mereu influenţa socială a literaturii. Cînd scosese „Dacia literară“, Kogălniceanu evitase cu bună ştiinţă să propage manifeste tendinţe sociale, căci, altfel, cenzura promptă a lui Mihalache Sturza şi-ar fi făcut simţită prezenţa. Din această pricină, abia după pregătirea cititorilor pentru receptarea unei literaturi naţionale poate Kogălniceanu să pună în circulaţie şi ideea unei literaturi sociale. Asemenea idee nu era străină epocii. Dar, pe cînd vreme revistele lui Asachi o edulcorau, afirmînd vaporos, spre pildă, că teatrul e o „shoală de moral şi parados practic de literatură“ [22], ceea ce e vag, Kogălniceanu menţionează cu o satisfacţie concretă că piesa lui Alecsandri *Iorgu de la Sadagura* e o „adevărată expresie a societăţii noastre cu toate ridiculele de astăzi“ [23], iar Alecsadnri însuşi nota, cu o maliţie pe care cenzura a căutat să o îndulcească prin numeroase tăie-

www.dacoromanica.ro

turi, că volumul de satire al lui Antioh Cantemir este „o carte nepreţuită şi vrednică de a deştepta interesul românilor", după ce mai înainte o rezumase şi o comentase copios şi cu numeroase aluzii [24]. Aşa se ajunge ca, spre sfîrşitul deceniului al V-lea al secolului trecut, în critica literară românească naţionalul şi esteticul să fie subordonate în întregime socialului. Cu deosebire este vizibil acest fapt în anul 1848, cînd judecata estetică urmează lozinca „dreptate şi frăţie evanghelică" [25]. Îndrumată de un asemenea principiu, critica literară selectează şi publică în presa revoluţionară numai poezii cu pronunţat caracter antifeudal. Se contribuie în felul acesta la o nouă şi puternică unificare a criteriilor de judecare a creaţiei literare, căci, dacă în ceea ce priveşte problemele de prozodie sau de limbă, între cele trei provincii existau încă unele fireşti deosebiri, în aprecierea conţinutului normele sînt unanim acceptate. Faptul e vizibil atît în Transilvania, unde „Foaie pentru minte, inimă şi literatură" ori „Amicul poporului" fac să circule texte beletristice cu caracter revoluţionar şi traduceri din Lamennais, cît şi în Ţara Românească, unde „Popolul suveran", „Pruncul român", „Naţionalul" şi „România" publică număr de număr versurile lui Catina, Bolliac, Aricescu, prelucrări din Lamartine şi Lamennais sau diverse pamflete. În Moldova, situaţia este alta. Absenţa unei prese ataşate revoluţiei face ca literatura revoluţionară să circule numai în manuscris. Totuşi, ecouri ale orientării generale a criticii literare pătrund şi în veşnic prudenta citadelă a lui Asachi : în chip cu totul aluziv, „Albina românească" informează pe cititorii săi că şi literatura noastră ar fi capabilă să servească „reformele mîntuitoare" din ţară, aşa cum o face, spre pildă, în Serbia [26].

Alternarea criteriului naţional cu cel social precum şi experienţa căpătată între anii 1840—1850 duc la o maturizare a criticii literare româneşti din deceniul următor. Saltul este remarcabil. Contopite într-o unică normă, naţionalul şi socialul se vor numi de acum înainte *originalitate*. Obiectivele „Daciei literare" sînt preluate pe un plan superior. Dacă M. Kogălniceanu condamnase avalanşa de traduceri, Alecu Russo va arunca mănuşa autorilor de imitaţii. Cu aceeaşi vehemenţă a polemicii, el va exagera — ca odinioară Kogălniceanu — meritele minorului Dăscălescu numai pentru motivul că, fiind „poetul răzăşilor", poezia lui e „română pînă în cap" şi nu „byroniană, lamartiniană ori hugoniană" [27], şi va reco-

www.dacoromanica.ro

manda, drept izvor de inspirație, „mitologia română, care-i frumoasă și purtată ca o rufă lepădată“ [28]. Ce se înțelege prin originalitate reiese limpede din spusele lui Alecu Russo : atașarea literaturii în chip și mai hotărît decît pînă acum realității și nemijlocita ei îndrumare către folclor. Era un răspuns prompt la frămîntările politice legate de înfăptuirea Unirii. Literatura, creație aproape exclusivă a burgheziei în formare, era chemată să-și spună și ea cuvîntul. Cum însă burghezia și mica boierime căutau să se sprijine, mai mult decît la 1840, pe țărănime, ele vedeau în creația populară un mijloc eficace de reînnoire a literaturii. Folclorul, după spusa lui Alecsandri, „insufla o tainică mîndrie“ generației acestei epoci [29] ; culegerea poeziilor populare era văzută prin prisma contribuției aduse la dezvoltarea spiritului patriotic [30]. Aproape programatic sînt expuse aceste puncte de vedere de C. A. Rosetti cu prilejul analizei poeziilor lui Alecsandri din volumul *Doine și lăcrămioare*. Pornind de la vechea premisă că „literatura /.../ nu este decît expresia societății“, iar poetul „nu-i și nu poate fi decît contimpuran“ [31], și pentru a afla, pe o atare cale, izvorul originalității lui Alecsandri, Rosetti cercetează mai întîi situația socială din România acelei vremi, reliefînd importanța renașterii naționale, după care se oprește îndelung asupra circumstanțelor individuale, conchizînd că „dacă domnul Alecsandri n-ar fi avut fericirea d-a trăi în mijlocul sătenilor ș-a iubi, negreșit că nici el n-ar fi avut mîndria sătenilor, n-ar fi cunoscut limba florilor, a vîntului, a rîurilor, n-ar fi avut puternica energie a unui popul carele renaște și n-ar fi putut să ne spuie ce simte, ce crede, ce-i trebuie și ce voiește românul ca să-și poată împlini misia sa pe pămînt“. Concluzia, firească, este că poetul de salon e inferior celui care a scris doinele. Așadar, iată exprimat cu un moderat avînt romantic principalul punct de vedere oferit de critica literară românească din deceniul al VI-lea al secolului trecut. Cîțiva ani mai tîrziu, el va fi încă în vigoare, confirmat prin intervențiile lui V. A. Urechia și C. Bolliac [32]. Asachi însuși se simte obligat să laude întîi valoarea documentară a folclorului și abia în urmă să admită, rigid, și importanța sa pentru literatura cultă [33].

De o atenție sporită se bucură acum teatrul. Dacă pînă la 1850 critica literară își îndreptase privirile în special asupra poeziei, ca una ce domina epoca (între 1840 și 1850, apar nume-

www.dacoromanica.ro

roase cronici dramatice, dar, cu puține excepții, ele se referă numai la interpretarea scenică, nu și la text), după această dată ea e legată mai strîns de repertoriul dramatic național. Faptul e întru totul justificat. Căci literatura noastră număra puține piese originale : comediile lui C. Caragiale, Millo ș.a. aveau un caracter mult prea ocazional. Singurul autor jucat cu asiduitate rămîne Alecsandri, din care motiv ajunge să nu mai prezinte mult interes [34]. Se insistă prin urmare asupra necesității de a avea piese cu subiecte autohtone, care ar fi bine primite [35]. Piesele străine, ale lui Goldoni, de pildă, culeg aprecieri favorabile cînd sînt îndreptate împotriva orgoliului feudal, socotit ca o „epidemie a societății" [36], fiind condamnate în măsura în care sînt nu numai de proastă calitate, dar și lipsite de un conținut acceptabil [37] ; de asemenea, li se cere să reprezinte o acțiune morală dar și națională [38]. Aceleași principii au valabilitate și în cazul puținelor romane naționale, de la care se pretinde „să ne puie sub ochi societatea noastră așa cum este", după exemplul lui Bolintineanu [39]. *Coliba unchiului Tom* este prețuită ca una ce e „săgetătura vie a sclăviei" [40].

Astfel, în Moldova și în Muntenia, critica literară a deceniului 1850—1860 i-a călăuzit pe scriitori spre utilizarea motivelor folclorice, dîndu-le în schimb mînă liberă în alegerea învelișului artistic. Alta este situația în Ardeal, unde creația populară slujește ca model din toate punctele de vedere. De aceea „Foaie pentru minte, inimă și literatură" publică multă poezie populară, ba chiar organizează și concursuri de povestiri, anecdote și legende scrise în stil folcloric. Constrînși să se afirme pe toate căile, românii ardeleni reactualizează vechiul dicton al lui Eliade : „scrieți carii cum puteți mai bine, că deprinderea face din arator — orator" [41]. Date fiind dificilele împrejurări prin care treceau românii translivăneni oprimați de regimul habsburgic totalitar, preceptul eliadesc era aici încă valabil. Punîndu-l în circulație, critica literară ardelenească nu făcea altceva decît să se conformeze unor cerințe de ordin social și căuta, în felul acesta, să dea un nou impuls literaturii de peste munți. De altfel, subordonată mai mult criteriului patriotic-național, critica literară din Ardeal impunea beletristicii punctul de vedere al „Daciei literare", colorat cu un puternic senitment al naționalității : „a însufleți vechile cronici, care cuprind timpii noștri de putere și de mărire și a ne

www.dacoromanica.ro

aduce aminte faptele cele mari ale strămoşilor noştri, pe carii să-i avem întotdeauna înainte pe calea ce trebuie să urmăm ca să ne întemeiem naţionalitatea română“ [42].

Din cele spuse pînă aici, reiese cu limpezime că, între 1840 şi 1860, critica literară românească acorda o indiscutabilă prioritate conţinutului, pe care îl subordona ideologiei naţional-sociale. Tot ceea ce se făcuse mai înainte este amplificat şi adîncit ; apare un criteriu de judecată care să ofere criticului un suport stabil. Spre deosebire de perioada anterioară, acum are loc unificarea normelor de apreciere a creaţiei literare, consecinţă imediată atît faptului sus amintit cît şi a existenţei unei sfere politice comune promotorilor criticii literare din cele trei provincii. Încît Kogălniceanu află o largă audienţă cînd scrie în programul „Daciei literare“, ca punct principal, publicarea literaturii româneşti nu numai din Moldova, ci şi din Muntenia şi din Ardeal, conform unui principiu afirmat cu tărie : „ţălul nostru este realizarea dorinţii ca românii să aibă o literatură comună pentru toţi“ [43]. Absenţa regionalismului, ce avusese anterior urmări dezastruoase, se vădeşte în absenţa divergenţelor conceptuale. Fructul acestei ambianţe este închegarea unei conştiinţe literare româneşti, datorată nu numai scriitorilor, ci şi criticilor. A contribuit mult la aceasta şi constructivismul criticii literare dintre anii 1840—1860. Dacă pînă la apariţia „Daciei literare“ se introdusese obiceiul pamfletului şi al negării totale, critica de acum instaurează o atmosferă de necesară obiectivitate : „critica noastră va fi nepărtinitoare ; vom critica cartea iar nu persoana. Vrăjmaşi ai arbitrariului, nu vom fi arbitrari în judecăţile noastre /.../ Literatura noastră are trebuinţă de unire, iar nu de dezbinare“ [44]. De aceea, majoritatea criticilor de după 1840 vor insista îndelung asupra a ceea ce trebuie să fie critica, pe care Eliade o înţelegea fie ca detractare, fie ca encomion. De aceea şi definiţiile criticii sînt centrate toate pe necesitatea obiectivităţii : critica este, ori, ca să zicem mai bine, ar trebui să fie, hotărîrea unei judecăţi slobode, cu cuget curat, cu uitare nemărginită a numelui autorului şi cu călcarea oricăriia patimi personale“ [45]. O înţelegere mai largă a conceptului arată Alecu Russo, care reclamă criticului nu numai imparţialitate şi logică, ci şi supunere la obiect prin „cunoştinţa lucrurilor, a lumii şi a oamenilor“ [46]. Mai precis şi mai modern, dar izolat, A. Gallice cerea scriitorului „să fie însuşi artist“, pentru a putea

www.dacoromanica.ro

pătrunde intenţiile unui scriitor [47] — opinie care, evident, nu a putut avea atunci nici un ecou.

Etica criticii dintre 1840—1860 este rodul nu al unei concepţii estetice, ci al unei ideologii social-naţionale. Tot acum se legitimează însăşi necesitatea criticii. Mai interesant este că, în Muntenia, ideea oricărei critici — compromisă prin arbitrarul practicării ei — ori e respinsă de la bun început [48], ori e privită cu superioritate condescentă. Încît străduinţa lui A. Gallice de a demonstra utilitatea criticii („îndreptează greşelile geniului omenesc, îl însufleţeşte, îl îndeamnă şi-l opreşte de a negriji lucrarea lui cea sevîrşită") pare să fi avut drept scop calmarea spiritelor din Moldova, alarmate atît de masacrele impetuosului Heliade, cît şi de campania începută de „Dacia literară" şi continuată de „Propăşirea". Timorat, Bariţ se găseşte în grea cumpănă şi, eclectic, socoteşte critica drept „acel mijloc care trebuie să limpezească atmosfera literară" [49].

Toate definiţiile — cum se vede — sînt rodul fie al unei concepţii morale, fie al problemelor sociale ale epocii, fie al ambilor factori. Aşa se explică de ce, după 1850, conceptul de critică ia o altă înfăţişare, fiind definit prin obiective: „prin critică nu înţălegem numai aceea care bate fără cruţare frazeologia, sărăcia ideilor, pendanteria şi obiceiurile literaturilor străine introduse cu patos în pămîntul român, dar critica sănătoasă ce răspîndeşte bunul..." [50]. Aşadar, critica literară îşi înţelege acum cu totul altfel misiunea; ea nu distruge, lăsînd în urmă-i un loc pustiu, ci propune soluţiile care i se par nimerite. În acest sens, ea are un activ rol de îndrumător, ceea ce nu fuseseră în stare să ajungă formele criticii rudimentare de pînă la 1840. În amintitul articol, A. Gallice afirma că „treaba criticii nu este de a înforma talentul; are numai a-l adeveri şi a-l îmbărbăta cînd el se arată". Principiul conducător este enunţat sub forma unei aprinse doleanţe: „datoria unui critic este de a păşi printre pretenţiile, iubirile de sine, certile, adunările. fără a descuraja sau a vătăma pe cineva" [51]; cu alte cuvinte, ferindu-se de a jigni amorul propriu al artistului sau gustul public, criticul trebuie să se ridice totuşi pe un plan superior, de unde să ofere o judecată-călăuză atît artistului, cît şi cititorului. E un precept pe care critica literară a acestei epoci l-a respectat întocmai, trecînd peste el doar rareori şi involuntar — fapt ce a contribuit în mare măsură la întărirea atmosferei de optimism instaurată din 1840.

www.dacoromanica.ro

Din cele spuse pînă acum nu s-ar putea conchide cu hotărîre că critica literară dintre 1840—1860 ar fi dat îndrumări de natură exclusiv realistă. De altfel, așa ceva era și greu pentru o critică începătoare, care nu făcea distincție între feluritele curente literare și care, în bună măsură, era formată într-un spirit clasicizant, altoit cu elemente romantice. „Realismul" profesat de Kogălniceanu, Russo, Bolliac sau Bariț înseamnă mai curînd respectarea propriilor principii și tendințe politice și nu avea nici un fel de legătură cu gustul lor artistic. Așa se explică motivul pentru care se reclama insistență asupra descrierii reale a societății și, concomitent, se condamnau ireverențios romanele lui Balzac[52]. Cît despre Kogălniceanu, el îl aprecia pe autorul *Comediei umane*[53] în virtutea unei mondenități de salon și nu a unor concepții estetice.

Dirijată după cum s-a văzut, judecata de valoare era concepută ca un mediator între artist și cititor. Altfel spus, critica literară era oarecum explicativă. Nu este însă o caracteristică esențială, întrucît prin însăși organizarea ei, era destinată să îndeplinească cu precădere o funcție îndrumătoare ; explicația nu-i servea decît ca argument și de mult prea puține ori ca mijloc de a-i înlesni lectorului pătrunderea intențiilor scriitorului. Exemplu elocvent pentru primul caz e critica făcută de D. Gusti piesei lui Alecu Russo ; pentru al doilea caz — critica aceluiași la *Ionică dragul mamei* de D. Miclescu[54]. Explicativă în adevăratul înțeles al cuvîntului nu va deveni critica literară românească decît mult mai tîrziu, după ce va fi dobîndit o seamă de cunoștințe teoretice capabile să o apropie de esența operei.

Un aspect deloc neglijabil al criticii literare din această perioadă îl constituie preocuparea pentru problemele limbii, în prezentarea căruia se cere făcută o distincție impusă de fapte : între 1840 și 1850, Moldova era atrasă cu deosebire de chestiuni privitoare la conținutul creației literare și abia după 1850 s-a atașat problemelor lingvistice. Muntenia, prin Eliade, acordă atenție cu precădere disputelor filologice, la fel ca și Transilvania prin Bariț. Esențială este însă orientarea dată unei asemenea critici. Ignorarea valorii estetice a cuvîntului o investește cu atribute pur filologice. Se începe astfel atacul împotriva limbajului greoi al traducătorilor, cărora li se recomandă ca model limba populară[55]. Scriitorii sînt împărțiți în

www.dacoromanica.ro

trei categorii (regaliști, radicali și *juste-milieu)* nu după ideologia, cum s-ar părea la prima vedere, ci după limba lor [56]. Pentru că Eliade e condus de un principiu diametral opus celui al lui Kogălniceanu : „fără limbă nu e nici o literatură națională“ [57]. Din această cauză, în vreme ce Kogălniceanu, Alecsandri, Russo, Corradini, Gusti, Gallice discută exclusiv pe terenul ideologic, Heliade, mai puțin Bolliac și Bariț, se avîntă în aprinse controverse filologice. Drept urmare, dacă primii cereau „o piesă națională, un sujet al nostru istoric“ [58], „Curierul românesc“ deplîngea izgonirea de pe scenă a „limbii naționale“ [59], care e „pură și frumoasă“, în stare să-i cucerească pe spectatori [60], și-l lăuda pe G. Baronzi pentru haina aleasă a poeziilor sale [61]. În Muntenia, rar se întîmplă să fie apreciată vreo piesă în funcție de conținut, așa cum făcea G. I. Vernescu cu *O soarè din mahala* a lui Caragiale, a cărei intrigă e socotită a fi „bine înnemerită cu morala națională“ [62].

În deceniul al VI-lea, Moldova intervine în disputa filologică mai fățiș și mai brutal, căci pericolul exagerărilor latiniste se agravase. Condus de un simț al limbii ce depășea cu mult pe cel al capilor școlilor latiniste, italieniste ori puriste, Alecu Russo luptă vehement și pasionat pentru apropierea de limbă populară, „izvor adevărat /.../ unde stau ascunse încă și formele și stilul“ [63]. Se recomandă limba marilor noștri scriitori din trecut [64]. Dar, cu aceasta, deosebirile dintre critica filologică și cea literară se adîncesc din ce în ce, ducînd în cele din urmă la separarea lor completă. Cu totul izolat, limbii îi este atribuită și o funcție estetică, nu numai de comunicare. E însă un fapt sporadic și lipsit de argumentare teoretică, dedus, de pildă, din modul în care Alecsandri înțelege să recenzeze volumul de versuri al lui Aristia, înjghebînd o parodie al cărei centru de greutate se află în mimarea artificiozității prețioase [65]. Conștiință a capacităților artistice ale limbajului arată și Alecu Russo atunci cînd, parodiind și el, persiflează cîteva clișee *(filomelă, orizont, azură)* care circulau în poezia epocii.

Privită izolat, critica limbii era unilaterală. Considerată însă în ansamblul atmosferei din Moldova, Muntenia și Ardeal, deși păstrează mult din îngustimea unghiului conceptual, ea apare ca un complement important al criticii conținutului. De altfel, ambele sînt rezultatul aceluiași moment istoric, formînd

www.dacoromanica.ro

un tot unitar și inseparabil și avînd, mai presus de toate, același țel : propășirea literaturii române.

Critica literară a perioadei 1840—1860 a fost preocupată și de prozodie, în al cărei domeniu se manifestă mai pregnant ca în altă parte existența a două curente diferite : unul clasicizant și altul național. Exponenții primului, mai toți adepți ai latinismului, recomandau prozodia greacă și latină. Ca urmare, în unele colegii din Ardeal se duceau polemici aprige pe tema silabelor lungi și scurte ale limbii române [66], iar Timotei Cipariu găsea în *Miorița* monometri hipercatalecți și dimetri brahicatalecți [67]. Concomitent, capătă tot mai numeroși aderenți părerea exprimată de Bariț și de Andrei Mureșanu conform căreia ar fi util să se urmeze normele versificatiei din limbile romanice [68]. Într-o polemică răsunătoare cu Vincențiu Babeș, Andrei Mureșanu se arată un susținător ardent al unei prozodii izvorîte din specificul limbii române, idee pe care o va relua în 1853, cînd va cere poeților să citească versurile lui Eliade, Conachi, Alecsandri, ale căror exemple să le urmeze [69].

Impulsionînd literatura autohtonă, recomandîndu-i să se adreseze istoriei și folclorului, critica literară din perioada 1840—1860 a arătat o deosebită înclinare către valoarea socială a literaturii, privită din unghiul de vedere al conținutului ideologic. Fundată de marii oameni politici ai renașterii naționale și sociale — Kogălniceanu, Alecsandri, Russo, Heliade, Bariț — ea a dobîndit o serie de adepți credincioși prin Bolliac, D. Gusti, Corradini, A. Gallice, care au extins-o în toate cele trei provincii românești. Răspîndirea aceasta a avut consecințe asupra însuși specificului ei. În Moldova, critica literară dă îndrumări hotărîtoare privind caracteristicile conținutului creației beletristice; o deosebită contribuție au avut-o revistele „Dacia literară", „Foaie științifică și literară" („Propășirea"), „România literară", „Steaua Dunării", precum și „Albina românească" ori „Gazeta de Moldavia". În Muntenia, situația era alta; după 1840, Eliade îndreaptă preocupările cărturarilor spre problemele limbii literare, în timp ce Bolliac merge paralel cu moldovenii. „Curierul românesc" și „Curier de ambe sexe" sînt principalele agitatoare ale criticii literare muntenești, secundate de mult mai puțin importantele „Dîmbovița" ș.a. Transilvania este receptoarea ambelor curente; siliți să-și declare pe toate căile naționalitatea și dreptul la existență, ardelenii acordă importanță atît conținutului cît și limbii, pe

www.dacoromanica.ro

care se silesc din răsputeri să le pună în serviciul idealurilor sociale și naționale ; „Foaie pentru minte, inimă și literatură", „Gazeta de Transilvania", „Telegraful român", prin condeiele lui Gh. Bariț și A. Mureșanu, sînt cele mai de seamă reprezentante ale criticii literare de peste munți. Unificînd normele de apreciere a creației literare și conducîndu-se după principiul constructivismului, critica literară din această perioadă s-a străduit să fie obiectivă și a contribuit la instaurarea unui climat favorabil creației beletristice originale. Accentuînd principiul moralizator, ea făcea dovada rămășițelor clasicizante ; valorificînd folclorul și istoria națională — arăta că e legată și de romantism. Coexistența acestor două aspecte conferă criticii literare românești de acum o trăsătură specifică, izvorîtă din amalgamul literar existent în provinciile românești. Treptat, se desprinde preferința pentru a doua componentă — ceea ce va duce la consolidarea criticii literare române moderne.

*

Între 1855 și 1867, beletristica românească nu se dezvoltase prea mult față de anii precedenți ; dimpotrivă, sub unele aspecte era chiar mai săracă. Cauzele principale ale acestei relative stagnări ar fi, întîi, îndepărtarea din țară sau neutralizarea unor fruntași ai culturii românești, care participaseră la revoluțiile din 1840 ; apoi, apriga luptă pentru Unire, care absoarbe cea mai mare parte din potențialul spiritual al generației acestor ani. După 1859, situația nu se schimbă cu mult. Domină literatura de gust îndoielnic. Singurul progres constă în apariția unor periodice dedicate exclusiv literaturii, dar colportînd, în ultimă instanță, producții minore.

Într-o atare conjunctură, critica literară menține încă unele norme enunțate de „Dacia literară", dintre care cea mai însemnată era evaluarea creației artistice în primul rînd după valoarea conținutului. Critica de acest gen ajunge însă la un serios impas : confundînd în chip izbitor valoarea estetică cu valorile politice ori etice, ea se dovedește incapabilă să diferențieze scriitorii. Mediocritatea și impostura sînt protejate involuntar : posedînd o justificare ideologică, orice poem debil este remarcat deîndată în fraze elogioase. Totuși, uneori, aprecierea critică se oprește și asupra structurii artistice a creației literare. Dar și în această împrejurare se procedează cu totul mecanic, urmărindu-se doar respectarea unor procedee retorice. Din nou, aceeași neputință de separare a valorilor.

www.dacoromanica.ro

Pe un asemenea teren amorf se ivesc germenii unui nou fel de critică, mai apropiată de specificul operei literare. Apariția lor este înlesnită de cîțiva factori nu lipsiți de importanță. Mai întîi, în însăși evoluția gustului public se produce un salt considerabil, semnalat fie și numai prin rarele rezerve critice formulate în unele ocazii. Contribuie la aceasta literatura originală consistentă ori traducerile valoroase. Apoi, toți criticii literari ai acestei generații au studii superioare făcute în străinătate : R. Ionescu — la Paris, V. A. Urechia — la Madrid, Hașdeu — la Harkov ș.a.m.d. Ei au astfel prilejul de a veni în contact cu teoriile cîtorva filozofi de renume, dintre care se detașează indiscutabil Hegel, urmat cu fidelitate de învățăcel de R. Ionescu. Opiniile lui Taine îi prilejuiesc lui V. A. Urechia un amplu excurs care să dovedească influența mediului social asupra operei lui Shakespeare [70]. Tot el îl citează pe eclecticul Victor Cousin [71], iar Hasdeu — pe eclecticul scoțian, acum uitat, Dugald Stewart [72].

Ceea ce mai înainte apărea clar, începe de acum încolo a fi pus la îndoială. Dacă, de pildă, pentru Kogălniceanu nu exista aproape nici o deosebire între artă și știință [73], după 1860 criticul — oricare ar fi el — simte nevoia de a-și circumscrie sfera de activitate. Delimitarea frontierelor o făcuse Andrei Mureșanu, care distingea, încă din 1853, două teritorii în activitatea omului : știința și arta [74]. Atenția sa nu este însă atrasă atît de obligatoriile disocieri, cît de asemănări. Mureșanu va conchide, încă vag, cu urme hegeliene confuze, că „arta este știința întrupată". Este meritul lui V. A. Urechia de a fi utilizat, pentru prima dată la noi, argumente mai adecvate. Diferențierea filozofiei de artă el o operează prin obiectul fiecăreia în parte : prima se ocupă de bine și de adevăr, a doua de frumos [75]. Pasul este mare și hotărîtor, chiar dacă e făcut cu ajutorul lui Victor Cousin. Prin afirmația lui, Urechia deschide drumul către înțelegerea uneia dintre categoriile estetice fundamentale. Renunțînd la delimitarea amintită, Radu Ionescu se situează pe o poziție întrucîtva contrară. Bazat pe numeroase argumente hegeliene, el atribuie atît artei cît și științei un scop unic : descoperirea adevărului (în înțelesul hegelian) [76] ; frumosul e un indiciu cu totul secundar, dedus ; important este faptul că arta apelează la imaginație, iar știința la intelect ; așezată între percepția senzorială și abstracție, arta inoculează adevărul prin imagini (sau forme) plăcute (sau fru-

www.dacoromanica.ro

moase). Cu toate că pune în circulație cîteva principii deosebit de importante, R. Ionescu nu renunță definitiv la dihotomia adevăr-frumos, întîlnită și la Titu Maiorescu.

Corolar al acestui fapt, în critica literară românească a vremii pătrunde ideea de frumos, pusă în circulație, întîia oară pare-se, de V. A. Urechia : activitatea unui critic se călăuzește după principiul fundamental al depistării frumosului, care acționează „după regule neschimbăcioase“ [77]; dintre ele se desprinde cea referitoare la „unitatea în varietate“. Cît despre R. Ionescu, categoria apriorică a frumosului ideal constituie una din țintele artei.

Din aceleași surse estetice, eventual și din altele mai vechi [78], provin și conceptele de fond și de formă. Le folosește C. A. Rosetti cu prilejul prezentării poeziilor lui Alecsandri, care afirmă că forma goală, oricît de perfectă, nu poate suplini „inspirația“ [79]. După Rosetti, forma e un simplu înveliș a cărui viabilitate depinde de energia conținutului. Aceleași noțiuni le utilizează și B. P. Hasdeu [80]. Mai multă argumentare introduce însă Radu Ionescu, cînd afirmă că fondul unei creații beletristice își trage seva „din marea varietate a obiectelor ce natura desfășură înaintea noastră“, iar forma „o împrumută iară din lumea realității“.

Tot în direcția perfecționării mijloacelor teoretice de investigare a artei literare se situează și adîncirea problemei raportului dintre literatură și societate. Sub influența romantismului și a mișcării de renaștere social-națională din jurul anului 1848, primește o largă fundamentare opinia după care între artă și societate există o strînsă legătură. Frazele de tipul „literatura /.../ nu este decît expresia societății“ devin veritabile locuri comune [81]. Abia R. Ionescu intervine cu precizări și argumentări filozofice : „arta este una din manifestările spiritului omenesc și trebuie să esprime ideile pe care ni le reprezintă imaginile și formele care le găsește în natură“ și pe care nu le reproduce întocmai, ci le modelează după chipul și asemănarea unui tip superior de imagine ideală, existent în sine : tocmai tensiunea către idealul în sine oferă măsura legăturii dintre artă, om și societate. Doleanțele cu satisfacere imediată, la care era chemată să răspundă arta pînă la 1860 (revoluțiile din 1848, Unirea și consolidarea ei), sînt înlocuite cu „idealul în sine“, formulă care, fără a rupe arta de orice contingență cu realitatea, netezea drumul esteticului. Pe de

www.dacoromanica.ro

altă parte, formula artei ca expresie a societății fusese pînă într-atît degradată, încît ajunsese să pună pe seama influenței nefaste a mediului însești defectele de ordin artistic [82].

În critica literară din jurul anului 1860 apar tot mai dese și mai competente considerații despre tehnica artistică ori despre caracteristicile unor specii literare. Bineînțeles, poezia domină. Se prelungesc discuțiile despre prozodie, inițiate de Eliade și Asachi. Și dacă se mai recomandă pe alocuri artificialele *Elemente de retorică* ale lui Timotei Cipariu [83], alții propun studierea versurilor populare și ale poeților noștri de frunte. [84] Acestei tendințe i se datorește apariția, în 1859, a cărții lui G. R. Melidon, *Regule scurte de versificație română*. Superior în concepție, Hasdeu demonstrează că studierea tehnicii poetice e insuficientă pentru a realiza o bună poezie [85]. Situînd lirica „între istorie și religiune" [86], adică între realitate și ficțiunea idealizantă, el distinge în vers trei elemente inseparabile : ideea, limba și efectul [87]. În primul rînd, poezia are nevoie de imaginație, care e „cauza și criteriul ei", versul fiind așadar o formă ulterioară, secundară a „ideii poetice" și, la urma urmelor, concretizarea unei imagini pure. În al doilea rînd, pe plan lingvistic, virtutea poetică se manifestă prin „alegerea și gruparea cuvintelor potrivit cu misia artei" sau, altfel spus, eliminarea vocabulelor triviale formează un limbaj poetic deosebit de cel cotidian. În al treilea rînd, artistul, afirmă Hasdeu, îl „magnetizează" pe cititor prin așa-zisul „efect poetic", care constă în gradarea savantă și culminînd în final a versurilor. Justificînd cu un citat din Hegel părerea după care poezia este superioară celorlalte arte, R. Ionescu pune în discuție cîteva argumente din aceeași sursă : poezia își găsește formele de exprimare „în spectacolul grandios al naturii" [88], modificîndu-le apoi după „tipul etern al idealului" ; avînd în față acest scop, ea ajunge să „esprime într-un chip viu și însuflețit toate ideile și cugetările cele mai înalte ale spiritului, toate pasiunile, dorințele și simțimintele sufletului" — cîmp larg, acoperit cu îndestulare de cele trei forme ale poeziei : epică, lirică și dramatică.

Au evoluat și modalitățile de judecare a artistului însuși. Considerat, pînă la 1850, în chip romantic, un intangibil înzestrat de divinitate și destinat suferinței, poetul este coborît treptat pe pămînt. Geniul e socotit un produs al climei, al rasei și al locului [89], deci analizabil. Pe această linie, R. Ionescu

www.dacoromanica.ro

vede în geniu tensiunea creatoare către absolut, cu alte cuvinte, tendința către o perfecțiune ideală. Tot în jurul anului 1860, critica românească ajunge să distingă între creator și imitator [90], indiciu al pătrunderii la noi a unui principiu estetic fundamental — al unicității operei de artă.

În aceeași perioadă este descoperită și funcția estetică a limbii, pe care critica literară de pînă la 1850 aproape o ignorase. Între 1840 și 1855, avuseseră loc aprige dispute lingvistice, chiar și prin cei care făceau critică literară. Criteriul filologic îl înăbușise definitiv pe cel estetic, încît o operă beletristică ajunsese să fie elogiată sau condamnată în funcție de concordanța sau neconcordanța opiniilor filologice ale autorului și ale criticului. Astfel, Conachi era apreciat numai pentru că a scris într-o limbă cu adevărat românească, nealterată de italienisme, latinisme etc. [91] Abia către sfîrșitul deceniului al șaselea se face simțită o ușoară schimbare : V. A. Urechia găsește că limba română este posesoarea unei maleabilități desăvîrșite, care îi permite să se supună fără greutate oricărui ritm, oricărei rime și oricărei măsuri și aceasta deoarece românii sînt înclinați în chip deosebit către armonia poetică, iar limba, fiind o „creație a inimii", „reflectă ceriul și inima poporului ce o vorbește" [92]. Despre concepția lui Hasdeu referitoare la limba poeziei s-a vorbit mai sus. Ar fi de amintit acum faptul că Hasdeu este printre cei dintîi care pune în discuție la noi problema limbii poetice — domeniu distinct de al limbii artistice — în termeni mai curînd imperativi decît constatativi : poeții sînt datori să-și formeze vocabularul din arhaisme și din provincialisme, nu din jargoanele eterogene și prozaice ale saloanelor [93].

Tot în această perioadă, apar și primele noțiuni despre curentele literare, prin intervenția din 1865 a lui V. A. Urechia : clasicismul înseamnă descrierea omului „cum este în bine, ca un îndemn cum trebuie să fie", romantismul — o înfățișare în „escepțiunile lui", iar realismul „așa cum nu este decît prin triste decăderi" [94]. După 1860, critica literară românească demonstrează așadar o incipientă capacitate de sinteză, mărturisind că știe să treacă peste deosebirile de la un individ la altul, prin reliefarea însușirilor generale.

În această atmosferă de interes crescînd față de arta cuvîntului, nu poate să surprindă apariția celui dintîi curs românesc de estetică, propus de Simion Bărnuțiu la Universitatea

www.dacoromanica.ro

din Iaşi între 1858—1863. El sporeşte considerabil cunoştinţele despre artă, cel puţin ale societăţii ieşene. Cu atît mai mult merită subliniat faptul că Bărnuţiu se bucura de un bun renume şi de un larg auditoriu, cu cît el punea în circulaţie opinii identice acelora pe care le va profesa şi *Junimea*.

Toate faptele amintite pînă acum sînt mărturia unor neîndoielnice transformări în care se angajează critica literară românească din jurul anului 1860, încît cu drept cuvînt anii cuprinşi între 1855 şi 1867 pot căpăta denumirea de perioadă de tranziţie de la critica de nuanţă sociologică la critica de nuanţă estetică. Treptat, criticul devine un mai bun cunoscător al domeniului său de activitate, fiind înzestrat cu tot mai numeroase jaloane după care să-şi conducă judecăţile. Şi, fapt de o mare însemnătate, atare jaloane se arată a fi din ce în ce mai adecvate, mai apropiate de specificul literaturii. Aşa se explică motivul pentru care este atacată acum inflexibilitatea principiilor critice din perioada anterioară. Inspiraţia folclorică, normă fundamentală între 1840—1855, este repudiată pentru rigiditatea aplicării. Alecsandri demonstrase în chip strălucit pînă unde poate ajunge poezia cultă care are ca punct de plecare folclorul, înălţînd un pisc artistic peste care, atunci, cu greu se mai putea trece. Rămîneau însă descoperite alte aspecte, pentru care critica patruzecioptistă şi cea imediat următoare nu aveau nici un fel de înţelegere. Cu toate acestea, se continua recomandarea folclorului drept unică sursă lirică. În asemenea împrejurări, reacţia lui Hasdeu, ca reprezentant al noii direcţii, este semnificativă şi legitimă : „au duioşii bădiţaşi şi gingaşele leliţe formează tot poporul român ? Un istoric şi un arheolog ca Bolliac şi Bolintineanu au nu sînt ei români, unde nu s-au inspirat din frunza verde ? Un teolog ca Dositei au nu este român fiindcă a lucrat într-un cerc de tot străin şezătorilor poetice ? Un poet filozof nu va fi el român zugrăvind ideile şi patimile, fie subiective, născute şi crescute într-o atmosferă mai presus de aceea a cotunelor ?“ [95]. Nu înseamnă aceste afirmaţii că literatura populară este dispreţuită (dovadă stau înseşi studiile lui Hasdeu), ci numai că prindea contur tot mai clar o altă orientare, potrivit căreia artistului i se cuvine o libertate lărgită de mişcare în extinderea ariei tematice.

www.dacoromanica.ro

În perioada de după 1860 este atacat și un alt principiu al criticii literare anterioare, anume nemijlocita angajare a literaturii în luptele politice. Cel dintîi protest, înăbușit repede, vine — lucru curios, dar deosebit de grăitor — din chiar fortăreața lui C. A. Rosetti și se datorează lui E. Winterhalder, care susține că judecata morală se opune celei estetice, artistului fiindu-i indiferentă originea materialului[96] — opinie împrumutată din estetica schilleriană. În aceeași direcție a separării literaturii de politică intervine cu un ton de patetism minor și G. Sion : „literatura noastră este căzută ; spiritul cel frumos s-au stins între români ; politica a ucis literatura ; literatura e moartă“[97].

În sfîrșit, cea mai importantă cucerire a criticii din jurul anului 1860 este constatarea dependenței de estetică, stabilind că aprecierea critică este „veriga prin care se unește catena filozofică cu acea filologică“, judecata ce un literat face operei literare, luîndu-și de criteriu principiile adoptate în estetica literară[98], altfel spus — o aplicare practică a unor norme teoretice. O asemenea critică de principii a preconizat și Radu Ionescu : adevărata și superioara critică nu se mărginește doar să constate mecanic modul de aplicare a unor principii, ci își aliază și „cugetarea filozofică, pentru a cerceta principiile artei și a înțelege frumosul în sine“.

Este de la sine înțeles că însăși legitimarea criticii literare pleacă de la cu totul alte argumente decît înainte. Socotind critica drept „forma cea mai însemnată a rațiunii, [care] dovedește libertatea individuală“, Radu Ionescu îi atribuie un însemnat rol educativ. Ea ajută și la formarea unui sinoptic exact al progresului ideilor omenirii, fiind utilă civilizației întregi.

Critica literară din jurul anului 1860 este cu precădere o critică de principii, ca și aceea din epoca anterioară, pentru că țelul ei era mai puțin de a explica și mai mult de a îndruma. Și Eliade și Kogălniceanu și Russo și Maiorescu sînt călăuzitori. Același rol caută să-l îndeplinească — fără a avea forța necesară — și V. A. Urechia ori Hasdeu. Ei activează însă într-o altă vreme, cu alte cerințe, din care pricină fac un însemnat loc și explicației de principiu, simțind nevoia fie să înzestreze pe cititor cu norme superioare de apreciere, fie să-și justifice propriile opinii. Nu lipsesc și aplicațiile practice. Dar

www.dacoromanica.ro

critica de principii este suverană în articolele unui V. A. Urechia, Radu Ionescu ori chiar Hasdeu.

Cauza trebuie căutată pe de o parte în estetica timpului, care era, în mare parte, normativă. Pe de altă parte, este vorba şi de o particularitate esenţială a oricărei critici începătoare, amatoare de principii riguroase pe care să se bazeze, dar încă incapabilă să se desprindă de ele, să le manipuleze ori să le aplice cu mai multă uşurinţă. Este tocmai ceea ce s-a întîmplat criticilor literari din jurul anului 1860. Prin aceasta, critica acestei perioade capătă o evidentă însuşire didactică, ea urmărind să inoculeze cititorilor o serie de reguli ce urmau a fi neapărat păzite.

Note

1 „Albina românească", XVII, nr. 80, din 11 octombrie 1845.
2 C. Negruzzi, *Cîntecele populare a Moldaviei*, în „Dacia literară", I, 1840, p. 122 ; T. Strîmbescu, în „Naţionalul", Craiova, I, nr. 2, din 30 august, 1848 ; „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", V, nr. 1, din 4 ianuarie 1842.
3 C. Bolliac, *Poezii*, Bucureşti, 1843, p. 13.
4 „Curierul românesc", XVII, nr. 2, din 5 ianuarie 1845.
5 A. Corradini, *Hai la vorbă*, în „Album ştiinţific şi literar", Iaşi, 1845, p. 147.
6 C. Bolliac, op. cit., p. 16.
7 C. Bolliac, *Poezia populară*, în „Vestitorul românesc", VIII, nr. 8, din 28 ianuarie 1844.
8 *Impresii de-ale poeziei*, în „Albina românească", XIX, nr. 50, din 26 iunie 1847.
9 C. Bolliac, *Poezia*, în vol. *Poezii nuoe*, Bucureşti, 1847, p. VI.
10 G. Bariţ, *O privire asupra lecturii între noi*, în „Foaie pentru minte...", VIII, nr. 22, din 28 mai 1845.
11 „Albina românească", XX, nr. 24, din 21 martie 1848.
12 Gr. Alexandrescu, *Poezii*, Iaşi, 1842, p. IX.
13 G. Sion, *Ceasurile de mulţămire*, Iaşi, 1844, p. X.
14 M. Kogălniceanu, *Introducţie*, în „Dacia literară", I, 1840, p. 3.
15 C. Bolliac, *Către scriitorii noştri !*, în „Foaie pentru minte...", VII, nr. 40, din 2 octombrie 1844.
16 M. Kogălniceanu, *Critică*, în „Dacia literară", I, 1840, p. 285.
17 Cf. *Prefaţa* lui M. Kogălniceanu la A. Hrisoverghi, *Poezii*, Iaşi, 1843.
18 „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", III, nr. 13, din 24 martie 1840.
19 I. Voinescu II, *Ceva asupra Bucureştilor şi a poeziilor dumnealui logofătului I. Văcărescu*, în Iancu Văcărescu, *Colecţie de poezii*, Bucureşti, 1848, p. VI.

www.dacoromanica.ro

20 D. Gusti, *Băcălia ambiţioasă de d. R.*, în „Albina românească", XVIII, nr. 5, din 17 ianuarie 1846.
21 A. Russo, *Critica criticii*, ibidem, nr. 13, din 14 februarie 1846.
22 *Teatrul naţional*, în „Albina românesacă", XIX, nr. 100, din 18 decembrie 1847.
23 „Foaie ştiinţifică şi literară", I, nr. 3, din 23 ianuarie 1844.
24 V. Alecsandri, *Critică*, ibidem, I, nr. 23, din 18 iunie 1844.
25 „Naţionalul", Craiova, I, nr. 1, din 24 august 1848.
26 „Albina românească", XX, nr. 6, din 18 ianuarie 1848.
27 A. Russo, *Hronică literară*, în „România literară", I, nr. 44, din 12 noiembrie 1855.
28 A. Russo, *Studie moldovană*, în „Zimbrul", II, nr. 2, 1851.
29 V. Alecsandri, *Poezia populară a românilor*, în „Bucovina", I, nr. 32, din 30 septembrie 1849.
30 Cf. „Oltul", I, nr. 31, din 20 august 1857.
31 C. A. Rosetti, *Doine şi lăcrămioare de d. V. Alecsandri*, în „Steaua Dunării", II, nr. 15, din 14 februarie 1856.
32 „Dacia", nr. 15, din 1 aprilie 1861 ; C. Bolliac, *Revista literară*, în „Buciumul", II, nr. 241, din 10 iunie 1864.
33 G. Asachi, *Poezii populare. Balade, cîntece bătrîneşti, adunate de d. V. Alecsandri*, în „Gazeta de Moldavia", II, nr. 20, din 17 martie 1852.
34 „Teatrul", I, nr. 4, din 20 decembrie 1864.
35 *Cronică teatrală*, în „Patria", I, nr. 9 din 1 martie 1855.
36 G. I. Valentineanu, *Literatură*, în „Dîmboviţa", I, nr. 28, din 14 ianuarie 1859.
37 R. Ionescu, *Cronică teatrală*, în „Independinţa", I, nr. 24, din 27 octombrie 1861.
38 „Românul", VI, nr. 129, din 9 mai 1862.
39 G. Sion, *Manoel*, în „Gazeta de Moldavia", III, nr. 11, 1853.
40 T. Codrescu, ibidem, nr. 4, 1853.
41 „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", nr. 10, din 8 martie 1860.
42 Ibidem, XXVI, nr. 27, din 14 iulie 1863.
43 M. Kogălniceanu, *Introducţie*, în „Dacia literară", I, 1840.
44 Ibidem.
45 M. A. Corradini, *Hai la vorbă*, în „Album ştiinţific şi literar", Iaşi, 1845, p. 148.
46 A. Russo, *Critica criticii*, în „Albina românească", XVIII, nr. 13, din 14 februarie 1846.
47 A. Gallice, *Teatrul franţez din Iaşi*, în „Spicuitorul moldo-român", I, ianuarie-februarie 1841, p. 97.
48 D. Bolintineanu, *Colecţie din poezii*, Bucureşti, 1847, *Prefaţă* (nenum.).
49 „Foaie pentru minte...", VIII, nr. 4, din 22 ianuarie 1845 ; ibidem, XI, nr. 4, din 26 ianuarie 1848 (notă).
50 A. Russo *Cronică literară*, în „România literară", I, nr. 44, din 12 noiembrie 1855.
51 A. Gallice, op. cit., p. 96.
52 G. Bariţ, *Cărţi, cititori*, în „Foaie pentru minte...", VI, nr. 51, din

www.dacoromanica.ro

20 decembrie 1843 ; cf. şi „Curier de ambe sexe", periodul al II-lea, nr. 22, p. 225.

53 „Dacia literară", I, 1840, p. 64 şi „Album ştiinţific şi literar", Iaşi, 1845, p. 57.

54 D. Gusti, *Teatrul naţional*, ibidem, nr. 4, din 13 ianuarie 1846.

55 G. Bariţ, *Cărţi, cititori*, loc. cit.

56 I. Eliade, *Literaţii români*, în „Curier de ambe sexe", periodul al IV-lea, nr. 23, 1843 ; reprodus în „Foaie pentru minte...", VII, nr. 8, din 21 februarie 1844.

57 I. Eliade, *Început de Bibliotecă Universală*, în „Curier de ambe sexe", periodul al V-lea, nr. 8, 1844.

58 D. Gusti, *Teatrul naţional*, în „Albina românească", XVIII, nr. 83, din 20 octombrie 1846.

59 I. Eliade, *Teatrul naţional*, în „Curierul românesc", XVIII, nr. 24, din 23 martie, 1843.

60 C. Bolliac, *Teatrul din Bucureşti*, ibidem, nr. 18, din 2 martie 1845.

61 Ibidem, nr. 26, din 30 martie 1845.

62 G. I. Vernescu, *Teatrul naţional*, ibidem, XVIII, nr. 87, din 12 noiembrie 1846.

63 A. Russo, *Cugetări*, în „România literară", I, nr. 8, 1855.

64 D. Rallet, *Limba noastră*, ibidem, nr. 16, din 30 aprilie 1855.

65 V. Alecsandri, *Critică*, în „Foaie ştiinţifică şi literară", nr. 20, din 28 mai 1844.

66 „Foaie pentru minte...", XXIII, nr. 2, din 12 ianuarie 1860.

67 T. Cipariu, *Elemente de poetică*, Blaj, 1860, p. 167.

68 A. Mureşanu, *Duplică*, în „Foaie pentru minte...", VII, nr. 46, din 13 noiembrie 1844.

69 A. Mureşanu, *Românul şi poezia lui*, în „Telegraful român", Sibiu, I, nr. 41-43, 1853.

70 V. A. Urechia, *Despre Shakespeare* (1864), în *Opere complete*, seria B, t. I, Bucureşti, 1878, p. 237.

71 V. A. Urechia, *Schiţări de literatură română*, în „Steaua Dunării", IV, nr. 128, din 22 iunie 1859.

72 B. P. Hasdeu, *Mişcarea literelor în Ieşi*, în „Lumina", II, nr. 12-16, 1863 (apud B. P. Hasdeu, *Scrieri literare, morale şi politice*, vol. II, Bucureşti, 1937, p. 70).

73 M. Kogălniceanu, *Despre civilizaţie*, în „Album ştiinţific şi literar", Iaşi, 1845, p. 11.

74 A. Mureşanu, *Artile sau măestriile cele frumoase*, în „Telegraful român", I, nr. 34, din 1 mai 1853.

75 V. A. Urechia, *De clasicism, romantism şi realism*, loc. cit., p. 30.

76 Radu Ionescu, *Principiile criticii*, în „Revista română", I, nr. 1, 1861, p. 120.

77 V. A. Urechia, *Schiţări...*, loc. cit.

78 Adrian Marino, *Din istoria teoriei „formă fără fond"*, în „Anuar de lingvistică şi istorie literară", tom. XIX, 1968, p. 185 urm.

79 C. A. Rosetti, în „Steaua Dunării", II, nr. 17, din 18 februarie 1856.

80 B. P. Hasdeu, *Mişcarea...*, loc. cit., p. 62.

81 C. A. Rosetti, op. cit. ; /V. A. Urechia/, *Iaşii*, în „Ateneul român", I, nr. 1, din 15 septembrie 1860 etc.

www.dacoromanica.ro

82 M. Flügel, *Poeziile d-lui Haral. Grandea*, în „Buciumul", II, nr. 185, din 5 februarie 1864.
83 Cf. „Ateneul român", I, nr. 1, din 15 septembrie 1860, p. 3.
84 A. Mureşanu, *Românul şi poezia lui*, în „Telegraful român", I, nr. 43 din 3 iunie 1853.
85 B. P. Hasdeu, op. cit., p. 68.
86 B. P. Hasdeu, *Literatură*, în „Foiţa de istorie şi literatură", I, martie, 1860, col. 17.
87 B. P. Hasdeu, *Mişcarea...*, passim.
88 R. Ionescu, op. cit., p. 125.
89 V. A. Urechia, *Despre Shakespeare*, p. 236.
90 B. P. Hasdeu, op. cit., p. 58.
91 C. Negruzzi, *Logofătul C. Conachi*, în „România literară", I, nr. 6, din 6 februarie 1855, p. 74.
92 V. A. Urechia, *Schiţări...*, loc. cit., nr. 204 din 9-10 octombrie 1859.
93 B. P. Hasdeu, op. cit., p. 71.
94 V. A. Urechia, *De clasicism...*, p. 42.
95 B. P. Hasdeu, op. cit., p. 74.
96 E. Winterhalder, *Studii de estetică*, în „Românul", III, nr. 13, din 3 ianuarie 1860.
97 G. Sion, *Convorbiri literare*, în „Revista Carpaţilor", II, februarie 1861, p. 241.
98 V. A. Urechia, *Schiţări...*, loc. cit.

www.dacoromanica.ro

COMISUL IONICĂ TĂUTU

O gramatică manuscrisă inedită

La sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi începutul celui de al XIX-lea limba franceză începe să fie tot mai cunoscută în ţările române. Academiile greceşti, în care studiau mulţi din fiii boierilor, erau focare însemnate de răspîndire a ei. Totuşi, prima gramatică a limbii franceze redactată în româneşte apare abia în 1829, la Sibiu, purtînd modestul titlu de *Abeţedar franţezo-românesc*. Autorul ei este Grigore Pleşoianu.

Unele preocupări în această direcţie au existat şi mai înainte, după cum mărturiseşte Ghermano Vida în prefaţa la a sa *Gramatică practică româno-franţozască* (Buda, 1833), însă, din păcate, nu e amintit nici un nume. Cea dintîi încercare cunoscută pare a fi *Gramatica limbii franţozăşti* a comisului Ionică Tăutu (Arhivele Statului Iaşi, fond Documente, pachet 126, doc. 219, 354—366), rămasă, pînă acum, nesemnalată. Probabil că autorul urmărea să dea o lucrare de mică întindere, dar densă. Cele 43 de foi — multe din ele nescrise — cuprind fonetica şi o parte din morfologie (numai substantivul). Ionică Tăutu a început să lucreze la 4 mai 1828, după cum atestă data de pe foaia de titlu. Hîrtia, deosebită calitativ şi diferit filigranată, arată că, probabil, Tăutu redacta cu intermitenţe, din cauza bolii grave de care suferea şi care avea să-l răpună peste puţin timp. Gramatica sa este rodul unor îndelungate acumulări. Tăutu vorbea şi scria curent franţuzeşte, îi citise pe Voltarie, Montesquieu, Condillac, Rousseau, Volney (din care a şi tradus).

De fapt, Tăutu a tradus şi adaptat lucrarea lui Ch. Girault-Duvivier (1765—1832), intitulată *Grammaire des grammaires ou analyse raisonée des meilleurs traités sur la langue fran-*

www.dacoromanica.ro

çaise, care cunoaşte două ediţii în 1814, o a treia în 1817 ş.a.m.d. Tăutu însuşi indică titlul lucrării de care s-a folosit, fără a indica însă şi autorul. Într-unul din documente, aflăm un text intitulat : *Remarques sur la langue française extraites de la Grammaire des grammaires, sixième édition* (doc. 362). O comparaţie între aceste extrase şi redactarea românească a gramaticii este edificatoare. De exemplu : „Le substantif est un mot qui, sans avoir besoin d'aucun autre mot, subsiste par lui même dans le discours ; il signifie : ou quelque être réel, ou quelque être réalisé en quelque sort par l'idée que nous nous en formons". Şi textul tradus : „Substantivurile sînt un fel de cuvînt care să ţin de la sine în voroavă, fără să aibă trebuinţă de agiutoriul altor cuvinte şi fiiştecare substantiv însămnează vreun lucru ori fiitor în fiinţă". Că este vorba de gramatica lui Girault-Duvivier şi nu de o alta se verifică lesne prin alăturarea unui text din „extrasele" lui Tăutu şi a unuia din lucrarea autorului francez (neavînd la îndemînă ediţia folosită de Ionică Tăutu, am apelat la o ediţie din 1843).

Partea întîi a gramaticii lui Tăutu tratează fonetica, în manuscris *rostirea (fr. phonétique)* sau *cuvintele socotite ca nişte sunete. Slovile* limbii franceze formează *alfuvitul ; glasurile* (fr. *sons)* sînt *glasnice* „vocale" şi *neglasnice* „consoane". Vocalele sînt *lungi* şi *scurte* (autorul traduce exact cuvintele franceze corespunzătoare : *longues* şi *courtes).* Ele mai pot fi *împreunăpusă* sau *întrulocată* sau *întrunpusă* (fr. *composées).* O vocală poartă *óxie (pl. óxii)* sau *ton* (fr. *accent)* ; acesta poate fi : *oxie încujbată* (fr. *accent circonflex), oxie apăsată* (fr. *accent grave).* Se pare că termenul francez *grave* a fost tradus prin *apăsat* şi sub influenţa termenului grecesc corespunzător, pe care îl şi notează, de altfel, în continuare : βαρεῖα şi care are şi sensul de „greu". Ultimul fel de accent este cel denumit de Tăutu *oxie ascuţită* (fr. *accent aigu),* cf. gr. ὀζύς „în mod ascuţit, tăios". Grecesc e însuşi termenul *oxie* „accent", provenit din ὀζεῖα „accent ascuţit" (faţă cu βαρεῖα „accent grav").

Un sunet glasnic poate fi *deschis* (fr. *ouvert), închis* (fr. *fermé), mut* (fr. *muet)* ori *pe nas* (fr. *nasale).* În unele cazuri, *i* (consonant) este pus pentru a *muia rostul lui i,* ca în cazul *medaille* (explicat prin „monedă de cinste"). Orice vocală se poate combina cu mai multe sunete, formînd o *silabă* (fr. *syllabe).* Sunetul e poate fi *deschis opştesc* (fr. *ouvert commun),*

www.dacoromanica.ro

mai deschis (fr. *plus ouvert)* sau *prea deșchis* (fr. *très ouvert).* Orice vocală se poate combina cu mai multe consoane, formînd *diftonguri* (fr. *diphtongues).* Consoanele pot fi de mai multe feluri : *buzoasă* (fr. *labiales), limboasă* (fr. *linguales), consoane a căror rostire să săvîrșește în palatul gurii* (fr. *palatales), dințoasă* (fr. *dentales) sau șuierătoare, suflătoare* (fr. *siflantes).* Sunetul *h* e *gîtos* (fr. *gutturale).* Pentru noțiunea „gutural", Tăutu folosește cu alt prilej și expresia *din gît.* Ionică Tăutu cunoștea bine pronunția acestui fel de consoane. Dovada o face faptul că, încercînd să alcătuiască, la sfîrșitul gramaticii, un glosar, introduce și adjectivul *guttural ;* pentru ca aceasta să fie mai bine înțeles, îl așează într-un context : *voie* (sic !) *gutturale,* tradus prin *glas din gît, precum cel asiaticesc.* Cu pronunția limbilor asiatice Tăutu era familiarizat, căci aproape un deceniu îl petrece la Constantinopol. În franceză, *h* e *răsuflat* (fr. *aspiré).* Sunetul *c să rostește totdeauna ca al nostru.* Pentru a-i deprinde pe cei care vor fi urmat să-i citească lucrarea cu o pronunție franceză corectă, ori de cîte ori sunetul francez nu se deosebește de cel românesc, Tăutu notează, conștiincios, acest lucru.

Partea a doua a gramaticii cuprinde morfologia : *cuvintele socotite ca niște mijloace prin care putem arăta gîndurile noastre în limba vorbită și în limba scrisă.* Textul corespunzător din manuscrisul francez : „des mots considérés comme moyens de rendre nos pensées dans la langue parlée et dans la langue écrite". Sînt înșirate apoi toate denumirile părților de vorbire din franceză, cu traducerea lor în limba română :

les substantifs = substantivurile sau înființătoarele
les articles = articurile sau închieturile.
În alt document se vorbește de *articul* (pl. *articule)*
les adjectifs = adjectivurile sau... (loc gol în ms.). Uneori apare și forma *adjăctiv.*
les pronoms = pronumile.
les verbes = verburile sau vorbile.
les prépositions = prepozițiile sau punirile înainte.
les adverbes = adverburile sau... (loc gol în ms.)
les conjonctions = conjoncțiile sau legăturile.
les interjections = interjecțiele.

Nu este dezvoltat decît capitolul privind substantivul.

Substantivele pot fi : *nume însușite* (fr. *noms propres)* și *nume opștești sau chemătoare* (fr. *noms communs ou appella-*

www.dacoromanica.ro

tifs). Dintr-un alt punct de vedere, ele pot fi *substantivuri cuprinzătoare părtitoare* (fr. *substantifs collectifs partitifs)* și *substantivuri cuprinzătoare opștești* (fr. *substantifs collectifs généraux)*. Despre această categorie, precum și despre folosirea pronumelor partitive *de* și *des*, autorul promite că va vorbi la *sintaxis*. În fine, substantivele pot face parte din *neamul bărbătesc* sau din *neamul fimeesc* (fr. *genre masculin* și *genre feminin)*. Este de remarcat că Tăutu încearcă și introducerea neologismului *masculin,* glosat îndată prin *de parte bărbătească*.

Termenul francez *orthographe* a fost redat prin *orthografie,* probabil și sub influența termenului grecesc. De asemenea, fr. *règle* are drept corespondent pe *regulă* și *canon*.

Documentele 364, 365 și 366 conțin o schiță de vocabular, mai precis o exemplificare detaliată a diferitelor categorii de substantive, al căror tablou, lucrat cu multă migală, se găsește în manuscrisele 219 și 363. Uneori, cuvintelor franceze li se dă drept echivalent un termen care denumește o realitate autohtonă : *greffe = condicărie, office = mezălicărie (loc de gătit mâzălicuri)*. Alte cuvinte nici nu au traducerea românească : *suprémație, parodie, barreau*. Altora li se precizează sensul cu ajutorul limbii grecești : *couleur = văpsă = το χρώμα*. În majoritatea cazurilor, cuvintele sînt traduse corect, folosindu-se posibilitățile limbii române din acel timp, în care începuseră deja să circule neologismele : *explosion = izbucnire ; parasite = dalcauc ; baragouin = limbă proastă ; cravate = batistă de gît ; manoeuvre = manuvră ; sculpteur = sculptor ; statue = statuie (idol) ; dissertation = disertație, cuvînt, discurs cu o amănunțită cercetare pentru vreo scrisoare de duh*.

Aici se oprește și încercarea comisului Tăutu de a alcătui o gramatică a limbii franceze în românește. Ea nu depășește cu mult lucrările similare ale epocii, în unele privințe fiindu-le, chiar, inferioară. Acest neajuns se explică prin lipsa unei pregătiri corespunzătoare : comisul Tăutu a fost, în primul rînd, un om politic ; în celelalte domenii în care a activat, deși a dovedit talent, a fost un diletant.

Dacă un merit al lui este că a încercat să alcătuiască o gramatică franceză pentru uzul tinerimii române, nu mai puțin important rămîne și aspectul terminologiei folosite. În această

www.dacoromanica.ro

privință, epoca respectivă a fost plină de frămîntări ; atunci se căutau denumirile cele mai potrivite și conforme cu spiritul limbii noastre. O contribuție hotărîtoare în acest sens au adus ardelenii și muntenii. Moldovenii rămîn mai în urmă. Pînă în 1833, nu apare în Moldova nici o gramatică românească. Totuși, în școlile din această parte a țării se utiliza o terminologie gramaticală oarecare și manuscrisul lui Ionică Tăutu e important și din acest punct de vedere, căci precizează, în parte, care erau termenii care circulau în Moldova.

O comparație cu gramaticile lui Grigore Pleșoianu [1], a lui Eliade [2] și a lui G. Săulescu [3] poate arăta, aproximativ, terenul pe care se mișca Tăutu.

Ceea ce frapează în primul rînd, la el, sînt arhaismele, termenii învechiți, mai numeroși decît la ceilalți autori sau traducători de gramatici. În 1787, Ienăchiță Văcărescu spunea și el *glasnică, neglasnică, silaba sau slomnirea, articol adică încheierea, verb — grai, partițipe — părtășire, adverb — spre grai, congiunțiune — legare* [4]. Dar Eliade scria, la 1828 : *glasnice, consunate, diftong, triftong, substantivul, pronumele, adjectivul, articolul, verbul, partițipia, adverbul, conjugativul, interjecția* etc. La Pleșoianu : *ziceri* (pentru „părți de vorbire"), *substantivul, pronumele, adjectivul, articolul, verbul, partițipia, prepoziția, adverbul, conjuctivul, interjecția* etc., iar la Săulescu : *literă, vocală, consonantă, diftonguri, acent* (cu un singur c), *articul, numele, pronumele, verbul, participia, prepoziția, adverbul, conjunția* etc. Sub influența lui C. Diaconovici-Loga, a cărui lucrare a cunoscut-o în mod sigur, comisul Tăutu vorbește despre sunete *buzoasă* etc. (la Diaconovici-Loga : *buzoase, limboase, dințoase* și *gîtoase* [5]). Săulescu e ceva mai evoluat : pentru el sunetele sînt *labiale, dintale, limbale, gîtale, năsale*. Dintre termenii folosiți de Tăutu nu a rămas decît unul : *șuierătoare*.

Dacă, așa cum s-a arătat, mulți termeni întrebuințați de Tăutu sînt calcuri, nu trebuie neglijat faptul că pe primul plan în fragmentul de morfologie stau neologismele, ceea ce arată că acestea începeau deja să se impună. Necunoscînd nici cursul lui Săulescu, nici gramatica lui Eliade, nefiind nici specialist, Ionică Tăutu a dat dovadă de mult bun simț, încercînd să înfrunte tradiția (probabil că va fi învățat în spiritul vechilor gramatici, ca a lui Macarie, în care se întîlnesc calcuri vechi :

www.dacoromanica.ro

încheiere — articol, grai, verb etc.[6] A fost ajutat şi de faptul că a tradus gramatica sa din limba franceză.

Totuşi, în ansamblu, terminologia folosită de Ionică Tăutu este împînzită de forme vechi, care-l situează mai aproape de Ienăchiţă Văcărescu, decît de Eliade.

Lucrarea comisului Ionică Tăutu rămîne în istoria filologiei româneşti drept una din primele încercări cunoscute pînă în prezent de a alcătui o gramatică franceză în limba noastră. Ea dezvăluie, totodată, o altă latură a activităţii multilaterale a acestui boier luminat, ale cărui acţiuni au fost conduse, după cum singur o spune, într-o scrisoare adresată unui frate, de „o dreaptă iubire de patrie".

Note

1 Cap. *Oarecare începuturi de gramatică,* din vol. *Cele dintîi cunoştinţe pentru trebuinţa copiilor care încep a citi,* (Craiova ?), 1828, trad. după P. Blanchard.

2 I. Heliade-Rădulescu, *Gramatică românească,* Buc., 1835.

3 Deşi tipărită în 1833, *Gramatica românească* a lui Săulescu fusese cunoscută mai demult, căci autorul ei preda acest obiect la Gimnazia Vasiliană încă din 1828.

4 Ienache Văcărescu, *Observaţii sau băgări dă seamă asupra regulelor şi orînduielelor gramaticii româneşti,* Rîmnic, 1787, passim.

5 C. Diaconovici-Loga, *Gramatica românească,* Buda 1822, p. 4.

6 R. Ionaşcu, *Gramaticii români — tractat istoric,* Iaşi, 1914, p. 12.

www.dacoromanica.ro

Traducător al „Ruinelor" lui Volney

De multă vreme se vorbește în istoria noastră literară despre traducerea celebrelor *Ruine* ale lui Volney, făcută de comisul Ionică Tăutu. Nimeni nu a cercetat însă pe larg această chestiune, piedica principală fiind necunoașterea operei originale a presupusului traducător. Afirmațiile generale, întîlnite mai la tot pasul, lipsite de o bază reală și sigură, colportează ceea ce se știa prin tradiție.

Publicînd, în 1838, o poezie a lui Ionică Tăutu, Mihail Kogălniceanu o însoțea de următoarele rînduri : „mai avem încă de la el traducerea *Ruinelor* lui Volney și o culegere de sorți în stihuri pentru Anul nou. Noi le vom împărtăși cititorilor noștri la vremea cuvenită" [1]. Astăzi, cînd se cunosc mult mai multe lucruri despre Tăutu, ne putem permite să punem în discuție valabilitatea acestor afirmații. Cine parcurge cu atenție scrierile lui Ionică Tăutu este frapat de neconcordanța dintre *Epitaful* publicat de Kogălniceanu și restul operei sale poetice. O cît de sumară comparație între acest epitaf și poeziile cunoscute pînă acum ale lui Tăutu pune în evidență o serie întreagă de trăsături deosebite, ce ridică un serios semn de întrebare asupra paternității. Poate fi pusă la îndoială și afirmația că Tăutu l-a tradus pe Volney, deoarece, pînă în momentul de față, nimic nu ne îndreptățește să susținem că Mihail Kogălniceanu ar fi avut sub ochi scrierile lui Tăutu, nici chiar faptul că Alecu Russo, care-l prezintă pe larg pentru prima oară, îi era prieten și-și publică aprecierile în „Steaua Dunării", ziarul lui Kogălniceanu. Cel mult, se poate presupune că manuscrisele comisului circulau în mediul prepașoptist și

www.dacoromanica.ro

pașoptist, unde erau cunoscute și apreciate. În acest sens, nu sinceritatea lui Kogălniceanu trebuie pusă la îndoială, ci autenticitatea surselor din care el a luat informația. Pînă la noi știri și completări documentare, nu pot fi deci luate *ad litteram* cele susținute de el. În schimb, mai ales că circulau numeroase traduceri ale *Ruinelor*, rămîne valabilă deducția că, în epocă, se știa vag, despre una din ele, că s-ar datora lui Ionică Tăutu. Din cele spuse pînă acum, ar reieși că investigarea problemei în discuție trebuie să plece de la o tabula rasa, pentru a scrie pe ea argumente capabile să sprijine afirmația din titlu.

Prima întrebare care se pune este următoarea : a cunoscut sau nu Tăutu opera lui Volney ? Răspunsul nu poate fi decît afirmativ. Cel puțin așa reiese din scrisoarea adresată de comis Luizei de Mourouzi, căreia îi trimite în dar însești *Les Ruines* [2]. Nu este vorba de un simplu cadou ocazional ; trimițîndu-i tinerei, și îndemnînd-o astfel să citească, o anume carte, călduros recomandată, Tăutu face dovada unui gest premeditat, al cărui scop reiese din chiar cuprinsul scrisorii. Trimițătorul îl aprecia în chip deosebit pe Volney, considerat unul din gînditorii care au stabilit principiile „păcii" și „fericirii" oamenilor. Din această pricină, caracterizările sînt, cele mai multe, de natură preponderent ideologică și mai puțin sentimentală : „amant solitaire de la liberté", „ami de la vérité". Nu poate fi vorba de aprecieri de circumstanță. Faptele contrazic o asemenea interpretare, dovedind că, față de Volney, Tăutu nutrea o simpatie deosebită. Fără a fi sprijinit de documentația necesară, D. Popovici afirmă, pe buna dreptate totuși, că Ionică Tautu „est un admirateur de Volney, qu'il imite dans certaines de ses oeuvres" [3].

Cercetînd manuscrisele, am descoperit că Tăutu nu cunoștea numai *Ruinele*, ci și alte opere ale scriitorului francez. Am putut astfel stabili că, în tratatul său *Zidire politicii întemeiată pe firea omului*, a cărui redactare a început-o la 1 octombrie 1827, el folosește substanțial o altă scriere a lui Volney — *Catéchisme du citoyen français*, care, apărută în 1793, și-a schimbat ulterior titlul, fiind cunoscută mai ales ca *Loi naturelle ou Principes physiques de la morale*. De aici a împrumutat Tăutu, între altele, ideea caracterului constant și general al legilor :

www.dacoromanica.ro

C'est une loi de la nature que le soleil eclaire successivement la surface du globe terrestre ; que sa présence y excite la lumière et la chaleur ; que la chaleur, agissant sur l'eau, forme des vapeurs ; que ces vapeurs élevées en nuages dans les régions de l'air, s'y résolvent en pluies ou en neiges qui renouvellent sans cesse les eaux des sources et des fleuves etc. [4]

Şi acest fel este o pravilă a firii ca soarele să lumineză faţa globului, să versă asupra lui lumina şi căldura ; ca căldura, lucrînd asupra apei, să facă aburi ; ca aceşti aburi, rădicaţ sus în cer, să să prifacă în ploaie sau în zăpadă, care să înnoiască apele izvoarîlor şi a rîurilor etc. [5]

Scrisoarea citată a lui Tăutu ridică o altă întrebare : nu cumva Tăutu a trimis *Ruinele* fără ca el însuşi să le fi citit ? Se putea întîmpla ca informaţii despre concepţiile lui Volney să fi avut din orice sursă, aşa cum, pare-se, i s-a întîmplat în cazurile lui Newton, Leibnitz, Locke şi Linné. O probă, fragilă, desigur, în defavoarea unei atare opinii, o constituie tonul general al scrisorii : patetic, el mărturiseşte aderenţă deplină la gîndirea scriitorului francez. Mai rezistent este cel de al doilea argument : în însuşi cuprinsul scrisorii, Tăutu citează o frază din Volney : „or puisque tu même as dit que *ton bonheur se composera de l'idee d'avoir hâté le bonheur des hommes*, viens encore une fois travailler à ton ouvrage". Textul subliniat aparţine *Invocaţiei* din fruntea *Ruinelor* : „O ! ruines, je retournerai vers vous prendre des leçons ! je me replacerai dans la paix de vos solitudes ; et là, éloigné du spectacle affligeant des passions, j'aimerai les hommes sur des souvenirs ; je m'occuperai de leur bonheur et le mien se composera de l'idée de l'avoir hâté" [6].

Este posibil totuşi ca Tăutu să fi citit numai scurta invocaţie, nu şi restul. Îndoiala este spulberată de un fapt care transformă definitiv în certitudine presupunerea că Tăutu a cunoscut şi studiat îndeaproape eseul gînditorului francez. Dar, lucru mai important, avem a face şi cu un argument serios în tentativa noastră de a-l dovedi pe Tăutu ca autor al traducerii intitulate *Sfărîmările sau Procetire asupra revoluţiilor împărăţiilor*.

Este vorba de un fragment care, cu puţine modificări, a trecut din *Ruine* în *Zidire politicii,* lucrarea deja amintită a lui

www.dacoromanica.ro

Tăutu. „Dans l'ordre générale de l'univers, sans doute sa condition [de l'homme] est assujéttie à des inconvénients, sans doute son existance est dominée par des puissances supérieures ; mais ces puissances ne sont ni les decrets d'un destin aveugle, ni les caprices d'êtres fantastiques et bizarres ; ainsi que le monde dont fait partie, l'homme est régi par des lois naturelles, régulières dans leur cours, conséquentes dans leurs effets, immuables dans leur essence ; et ces lois, source commune des biens et des maux, ne sont écrites dans les astres, ou chachées dans des codes mystérieux ; inhérentes à la nature des êtres terrestres, identifiées à leur existence, en tout temps et à totut lieu, elles sont présentes à l'homme, elles agissent sur ses sens, elles avertissent son intéligence et portent à chaque action sa peine et sa récompense“ [7].

Echivalentul acestor rînduri din *Sfărîmări:*

„În opștească rînduială a lumii, fără îndoială așăzare lui [a omului] este supusă la niște necuviinți, fără îndoială ființa lui este stăpînită de niște putinț mai înalte. Însă acesti putință nu sînt nici hotărîrile unui orb noroc, nici capriciile unor ființă părăsite și deșănțate. Ce omul, precum și lume din care el este o parte, să ocîrmuiește de niște pravili firești, regulate în cursul lor, nestrămutate în a lor estime și care tîrăsc isprăvile după lucrări. Acesti pravili, izvor opștesc a binelui și a răului, nu sînt nicidecît scrisă în steli depărtate sau ascunsă în condici tainice, ce firești lipite cătră natura ființților pămînteșți. Aceleaș pururе în ființa lor în toată vreme și în tot locul să înfățoșază omului ; eli lucrează asupra simțirilor lui, îi înștiințazi înțălegire și fiiștecăria fapte bune îi aduc buna sau răua răsplătiri“ [8].

Opinii identice se întîlnesc și în tratatul amintit al lui Tăutu : „Negreșit, pravilile firii nu sînt, nici vor fi cu amănuntul știute decît numai de a lor legiuitor ! Negreșit codicul lor nu este deșchis decît numai înainte lui ! Cu toate aceste, omul, precît îi este dat a pricepe, precît au putut străbate păn acum, au luat sama : 1-i că pravilile firii au haractiruri potrivite cu a lor înălțime, căci ele sînt vecinice și opștești în toată vreme și în tot locul ; totdeauna aceleaș și neprifăcute ; nedizlipite de ființa lucrurilor și neapărat trebuitoare lor pentru a fi“ [9].

O sumară concluzie a celor discutate pînă acum este obligată să rețină, ca fapte incontestabile, că Tăutu a cunoscut

www.dacoromanica.ro

scrierile lui Volney, pe care le prețuia în chip deosebit, atît pentru ideologia luministă pe care o vehicula, cît și pentru patetismul lor; în redactarea unora din scrierile sale filozofice a utilizat *Les Ruines* — argument suficient de puternic pentru a proba nu numai că le-a parcurs, dar, mai mult, că le-a asimilat, considerîndu-le o componentă organică a propriilor concepții. A fost atras cu deosebire de materialismul scriitorului francez, convenabil gnoseologiei sale empiriste. Rămîne de văzut dacă i-a și tradus celebrul eseu.

Am luat în discuție șase manuscrise ce cuprind traducerea *Ruinelor* [10]. Două manuscrise (B.A.R., mss. 2696 și 3154) se opresc la capitolul al 15-lea; unul (B.A.R., mss. 6021) la capitolul al 14-lea; alte două (B.A.R., ms. 6929 și B.C.U. Iași ms. III-49) la al 13-lea; ultimul (B.A.R., ms. 2502) cuprinde numai capitolele 15-22. Nici o copie nu indică numele traducătorului. Singure mss. 3154 și 2502 poartă mențiunea celui ce le-a copiat: Alecu (sau Alexandru de) Balica, precum și o dată: 1843. Despre acest Alecu de Balica istoria oferă prea puține date: în anii 1829 și 1830, făcea parte din comisia pentru combaterea ciumei; în 1844, era revizor la Departamentul Afacerilor Dinăuntru; în 1854, era secretar al Eforiei orașului Iași, apoi membru și președinte supleant al aceleiași Eforii [11]. A copiat cîteva din traducerile făcute din franceză de Alecu Beldiman, al cărui cunoscut apropiat, pare-se, era, iar în 1861, editează la Iași, pe cheltuială proprie, lungul poem al aceluiași — *Eteria*, salvîndu-l astfel de la uitare. Cum și în ce împrejurări a ajuns Alecu Balica în posesia textelor lui Beldiman și, probabil, a celui din *Sfărîmări*, e greu, deocamdată, de spus. Singura certitudine rămîne pasiunea sa dezinteresată pentru dezvoltarea literaturii române. Copiat de el cu îngrijire și pricepere, ms. 3154 este împodobit de vignete cu diverse motive. Din discuție am eliminat ms. 2502, care diferă total de ms. 3154, atît ca mod de alcătuire a frazei, cît și ca lexic. Nu este exclus ca textul cuprins în el — capitolele 15-22 — să fie tradus de Balica însuși în jurul anului 1840. Anticipînd concluziile acestei cercetări, se poate susține că mss. 2696, 3154, 6020, 6021 și III-49 conțin textul *Ruinilor* lui Volney în traducerea lui Ionică Tăutu. O dată făcută această afirmație, urmează a o dovedi prin compararea textului *Sfărîmărilor* cu scrierile comisului Tăutu, pentru a afla eventualele puncte comune. Și, cum se va constata, acesta sînt numeroase.

www.dacoromanica.ro

Se impune însă înregistrarea altui fapt. *Zidire politicii*, amintitul tratat al lui Tăutu, nu a fost terminat. A rămas, în schimb, o schiță a planului pe care probabil avea de gînd Tăutu să-l urmeze în cazul în care ar fi avut prilejul să-și sfîrșească scrierea. Comparîndu-l cu *Ruinele*, constatăm cu surprindere că unele formulări corespund, în linii generale, cîtorva titluri de capitole din lucrarea lui Volney.

Sfărîmări	*Tăutu*
Starea firească a omului	Starea ce dintru început a omului
Începutul ocîrmuirilor	Începuturi a adunărilor soțietăților
Ideea de ocîrmuire	. . . . .
Mersul acestii științi	. . . . .
Piadica ce mare a desăvîrșirii ei [12]	Stavila ce mare la desăvîrșire [13]

Volney

Etat originel de l'homme
Principes des sociétés
. . . . . .
. . . . . .
Le grand obstacle au perfectionnement [14]

Corespondențele sînt evidente și dacă, prin absurd, se poate admite ideea unei simple coincidențe, argumentele următoare vor fi în măsură să o înlăture.

Primul dintre ele se bazează pe următoarea constatare. La 28 ianuarie 1828, Ionică Tăutu începe a scrie unul din puținele eseuri filozofice din Moldova primei jumătăți a secolului trecut, al cărui subiect este expus pe larg în titlu : *Cercare împrotiva deiștilor, cari cred ființa unii dumnezăiri, dar tăgăduiesc dumnezăirea domnului Hristos și cele următoare legii lui cei sfinte; și împrotiva materialiștilor, carii tăgăduiesc nematerialimea și nemurirea sufletului și cele următoare acestii mari dogme*. Lucrarea își propunea a dovedi că omul, comparat îndelung și amănunțit cu animalele, conform tradiției raționaliste din secolul al XVIII-lea, le depășește pe acestea în multe privințe, mai ales prin dobîndirea ideii de divinitate. Socotindu-l pe om o ființă „amfibie", deoarece trăiește și în lumea „fizicească" („materielnică"), dar și în lumea „sufletului" („nemateriellnică"), Tăutu face dovada unui eclectism hrănit din belșug de filozofia luministă (Condillac, Voltaire, Rousseau, Mon-

www.dacoromanica.ro

tesquieu, Mirabeau) și de precursorii acesteia (Newton, Leibnitz, Locke), orientat către un empirism teologic mereu atent la consecințele sale practice. Mai accesibili comisului au fost vulgarizatorii luminismului, printre ei putînd fi socotit și Volney. Opera acestuia, *Les Ruines*, devenită celebră îndată după apariție și tradusă în multe limbi, l-a ajutat în scrierea unor paragrafe din *Cercarea* sa. Mai precis, este vorba de capitolul al șaselea, din care o parte trece în *Cercare* sub o formă prea puțin prelucrată pentru a nu fi ușor recunoscută. „Dans l'origine, l'homme formé nu de corps et d'esprit, se trouva jeté au hasard sur la terre confuse et sauvage ; orphelin délaissé de la puissance inconnue qui l'avait produit, il ne vit point à ses côtés des êtres descendus de cieux pour l'avertir de besoins qu'il ne doit qu'à ses sens, pour l'instruire de devoirs qui naisent uniquement de ses besoins. Semblable aux autres animaux, sans expérience du passé, sans prévoyance de l'avenir, il erra au sein des forêts, guidé seulement et gouverné par les affections de sa nature ; par la douleur de la faim il fut conduit aux aliments et il pourvut à sa subsistence ; par les intempéries de l'air, il désira de couvrir son corps et il se fit des vêtements; par l'atrait d'un plaisir puissant il s'approcha d'un être semblable à lui et il perpetua son espèce /.../ Oui, homme créateur, reçois mon hommage ! Tu as mesuré les cieux, calculé la masse des astres, saisi l'eclair dans les nuages, dompté la mer, les orages, asservi tous les éléments“ [15]. Același capitol din *Sfărîmări* sună astfel : „Dintru început, omul alcătuit gol de trup și de duh, s-au aflat aruncat în întîmplare asupra pămîntului, ce era amestecat și sălbatec. Sărăiman și părăsit de putința ce necunoscută care îl făcusă, el n-au văzut lîngă dînsul nici o ființă scoborîtă din ceriu care să-l înștiințăz de trebuințele cu care nu este datornic decît numai la sîmțirile lui, pentru ca să-l înveți datoriile ce nasc numai dintr-a sale nevoi. Ci asămine celorlalte dobitoace, fără ispită de vreme trecută și fără prevedere pentru vreme viitoare, el au rătăcit în sinul codrilor, povățuit numai și ocîrmuit de plecările naturii sale. Prin durerea foamei el au fost povățuit la mîncare și au luat aminte asupra gustării sale ; prin neastîmpărările sale au poftit să-ș acopere trupul și ș-au făcut haine ; prin tragire unei plecări puternice, s-au apropiet de o ființă asămine lui și ș-au înveci-nicit feliul /.../ Așa, omule ziditoriu, priemești prinosul meu ! Tu ai măsurat întinderea ceriurilor, ai socotit trupul și mărime

www.dacoromanica.ro

stelilor, ai prins fulgerul în nouri, ai supus mare şi furtunile şi ai robit toate elementurile“ [16].

Iată acum şi textul lui Ionică Tăutu din *Cercare :*

„Din împotrivă, omul să vede ieşind din mîna firii lipsit de toate aceste înzăstrări. Feliul lui fiind întins asupra a mai toată faţa globului, lăcuind mai toate climile şi cu sîngele destul de simţitor pentru a nu pute răbda nici gerul, nici arşiţa, el însă să naşte gol, fără nici o îmbrăcăminte firească ; mult mai slab decît cea mai mare parte din fiară, firea nu i-au dat nici o armă cu care să să poată apăra. Fără năstav, necunoscîndu-ş hrana, de cîte ori îş răpune viaţa cercînd mîncările ? Fără năstav şi prunc, necunoscîndu-ş primejdiile, nici chipurile de a le fugi sau a le birui, de cîte ori este gioc elementurilor şi pradă fiarălor ? Aşa dobitoacele au cîteva înzăstrări deosăbite, cu care ne întrec. Au năstavul, care este poate de multe ori pricină de rîvnă a mulţi. Însă omul nu să mîhneaască de această sărăcie a lui, ea nu este decît părută. Nu să plîngă nicidecît că Ziditoriul s-au arătat cătră dînsul zgîrcit cu asămine înzăstrări. Ci aruncînd asupra sa însuş o luare aminte adîncă, mîngîi-să şi mai vîrtos bucuri-să că, născut neştiutor şi fără năstav, este mai ştiutor decît toate alte vietăţi şi dascal tuturora. Că, născut gol, nu numai are toate îmbrăcămintile, dar ştie încă a-ş face vară în mijlocul iernii. Născut fără arme, încît putem zice că Ziditoriul l-au pomăzuit a fi pre pămînt fiinţa păcii, el să face fiinţa sîngiurilor şi are armele cele mai ucigaşă. Calul fugar lăsat slobod n-ar călca în toată viaţa lui decît cîteva mile. Şi omul cu mersul încet de cîte ori au încungiurat pămîntul ? Puţin făcut pentru apă, el străbate mările, înoată ocheanul. Încă mai puţin pentru aer, nu numai este stăpîn păsărilor, dar încă au prins fulgerul, au măsurat stelile“ [17].

Cum s-a putut constata, paragraful al şaselea din *Cercare* urmăreşte în general modul de argumentare al celui de al şaselea capitol din *Ruine,* intervenind doar cu cîteva exemple. Concluziile sînt identice : deşi inferior animalelor prin constituţia sa, omul a ştiut să depăşească acest neajuns. Lauda adresată forţelor creatoare umane, care au supus natura, este exprimată de Tăutu în termeni foarte asemănători cu ai scriitorului francez, prin evocarea aceloraşi activităţi.

Dacă pînă acum am argumentat mai ales faptul că Tăutu a cunoscut în amănunt *Ruinele* lui Volney, care i-au influenţat şi concepţiile, rămîne de dovedit că traducerea *Sfărîmărilor* lui

www.dacoromanica.ro

i se datorează în întregime. În acest sens, juxtapunerea de mai sus oferă un argument elocvent şi, concomitent, aduce în discuţie problema expresiilor şi sintagmelor comune între traducerea *Ruinelor* şi scrierile comisului. Tocmai acestea vor fi prezentate în cele ce urmează. Este vorba de construcţii caracteristice, utilizate în contexte asemănătoare, întîlnite numai la cei doi termeni ai comparaţiei (cifrele dintre paranteze indică, pe de o parte pagina din *Sfărîmări*, pe de alta — numărul manuscrisului — prima cifră — şi pagina — a doua cifră — din documentele rămase de la Ionică Tăutu.

Sfărîmări	*I. Tăutu*
legătura îmbelor lor aduceri (29)	aducerile pre dinafară (273, 1 r)
aducerile /.../ cătră lucrurile cele pre dinafară (38)	aducerile ce au oamenii (276, 4 v)
aducerile oamenilor (89)	aducerile ce are omul (277, 2 v)
în analoghie mărimii lor (58)	în analoghia mărimii trupului (276, 10 v)
anarhie opştească (87) [18]	anarhie opştească (277, 1 v) [19] anarhia ce opştească (277, 3 v)
a siguripsi buna pitrecire (43)	cercarea chipurilor de a-ş siguripsi buna pitrecire (277, 2 r , v)
s-au statornicit între oameni o fericită cumpănă de puteri (41)	pravilile firii au pentru temei opştesc aceea ce să numeşte echilibru (équilibre), adecă o cumpănă de puteri (274, 93 , 10 v)
unde este dezicere (16) [20]	trebui ca fiinţa lui să fie păstrată, altfel ar fi o dezzicere (276, 3 r) [21]
şi cînd au văzut deszicere (73) cel de uşoară credinţă sufere deszicere (103)	firea lucrurilor fără păstrare ar fi o dezzicere (274, 9 r) mişcarea fără voinţă slobodă ar fi o dezzicere (274, 12 r) etc.

www.dacoromanica.ro

dacă inima ta este destoinică a înțălegi (13)	atuncea era omenirea destoinică să o înțăleagă (276, 6 v)
	care limbă este destoinică a tălmăci (306, 1 r)
toată dezvălire duhului (37)	o desăvîrșită dezvălire a duhului ominesc (277, 2 r)
iată dricul (fr. foyer) care au stîrnit înouviințare Persepolii (27)	orașul de capital făcé mai tot dricul grijilor ocîrmuirii (273, 13)
feliuri de întîmplări (47)	feliuri de întîmplări (309, 2 v)
să să facă o icoană de învățătură și o sămînță de fericire (28)	le-au adus pravilile și sămințile fericirii (229, 1 v)
omul, alcătuit gol de trup (31)	omul însă să naște gol (273, 8 v)
izvor opștesc a binelui și a răului (29)	izvorul binelui și a răului (299, 1 r)
izvorul ticăloșiilor (5)	izvorul rălilor (229, 2 r)
cumpărăturile bogaților împerecheți (fr. facétieux) (54)	un interesat are tovarăș un politic împărechet 304, 1 v)
împărecheții, folosindu-să de nemulțămire duhurilor (21)	
începătorii (fr. chefs) unei nații (89)	dacă nu este începător, el poate fi totdeauna un pedaret (275, 8 v)
s-au făcut de trebuință neapărată incepătorilor (47)	dac-om ave noroc să avem începători precum ar trebui (229, 1 r)
începătorii familiei (52)	voința începătorului (212, 5 v)
au făcut niște răli întrebuințări (93)	a făcut ră întrebuințare (306, 1 v)
fire prevăzitoare înzăstrasă	vietăți /.../ înzăstrate de fire (273, 7 v)

www.dacoromanica.ro

inima omului (64)	firea o au înzăstrat (ibidem) mîna firii înzăstrasă pe muritori (306, 1 v)
au tras a me luare aminte (69) mi-au prins luarea aminte (66)	minuni care nici trag luarea aminte a omului prost (274, 12 r)
meşteşugul de a ocîrmui (62)	meşteşugul de a ocîrmui (273, 1 r ; 274, 1 r ; 309, 2 v etc.)
mişcătorii (fr. mobils) cei prisne şi puternici (33) iubire de sine, veşnic mişcătoriu a tot omul (42)	cel întăi mişcător tuturor putinţelor (273, 10 v)
fiiştecare om, mişcat de un năstav puternic (42) au stricat pînă şi însuş năstavul fericîrii (105)	ştiinţa ce alte vietăţi nu au decît prin năstav (275, 6 r) Ziditoriul au dat la toate dobitoacele năstavul (286, 2 r) omul, născut neştiutor şi fără năstav (ibidem)
adînca lui [a omului] neştiinţă (32) au căzut într-o neştiinţă adîncă (61)	omul să naşte în ce mai adîncă neştiinţă (273, 8 r) rădică pre om din adîncul neştiinţii (275, 6 v)
Nu ! Nu ! Nicidecît ! (5, 19)	Nu ! Nicidecît ! (306, 1 v) ; 275, 9 r etc.)
armonie între ocîrmuiţi şi ocîrmuitori (61) elementurile organizaţiei omului (98)	lungă vremi au fost ocîrmuitori şi ocîrmuiţi (274, 3 r) organizaţia omului (273, 8 v; 275, 6 ; 305, 1 v, etc.)
oamenii ş-au aplecat duhul (36)	nici unul nu ş-au aplecat duhul (29, 2 r)
pravili vecinice (18) pravili opşteşti (100)	pravili vecinice şi opşteşti în toată vreme şi în tot locul (274, 8 v)
pravili aceleaşi pururе în fiinţa lor în toată vreme şi în tot locul (29)	pravilile firii (275, 4 v ; 276, 2 v, etc.)

www.dacoromanica.ro

pravilile firii (42, 51, 63 etc.) isprava pravililor firii 42) pravelile /.../ călcate (65)	isprava prăvililor firii (274, 7 r) pravili /.../ călcate (275, 4 v)
prevedere (mai înainte vedere, prévoyance) (32)	prevedere (mai înainte vedere, prévoyance) (217, 10 v)
m-am lăsat în niște adînci procitiri (11) adînci procitiri (4)	procitirea lucrurilor ce fac fericire unei națiii (229, 2 r) care moldovan au făcut o procetire adîncă (229, 2 v) adînci și folositoare procitiri (286, 6 v)
spuneț carii i-au fost mișcătorii și răzoarăle (fr. ressorts) (27)	cuvîntul răzor „resort“ apare foarte des în scrierile lui Tăutu (273, 9 r ; 10 v ; 11 v ; 275, 5 v ; 10 v, etc.)
rodurile ostenelilor lui (19, 37, 41)	din rodul ostenelilor sale ar ave cîte ceva de prisos (277, 1 v)
fieștecăreia fapte îi aduc buna sau răua răsplătire (29)	a purta cu dînsîle buna răsplătire (276, 2 r)
ele n-au luat pentru regulă decît gusturile (52)	ea are pentru regulă moralul staturilor (273, 1 v)
sînguratecul (fr. unique) și adevăratul ei pravăț (36)	sîngurateca urzală a naturii (306, 1 v) sîngurateca pricină (305, 1 v) răsturnare sînguratecă (232, 1 v)
fericire oamenilor în stare de soțietate (1)	starea lui de soțietate (275, 3 r) răzoară a stării de soțietate (275, 5 v) fericirea ori ticăloșia oamenilor în starea soțietății (299, 2 r)
a statornici o rînduială regulată de pricini (29)	au statornicit această rînduială (275, 2 v)

www.dacoromanica.ro

mari trupuri de naţii (99)	am puté alcătui trup de naţie (229, 1 r)
pravila îngînării (să fac şi eu aceea ce face altul, μιμησις (imitation) (99)	imitaţion, μιμησις care vra să zică a face ceea ce văd pre altul făcînd. Cuvîntul îngăimare l-ar tălmăci întocma, dar din nenorocire obiceiul au făcut ca să să ia numai spre rău (273, 10 r) urmărirea (imitation μιμησις adecă a face ceea ce vede pre altul făcînd) (ibidem)
la tine rămîne a le deosăbi (31)	rămîne la patrioţi a priimi ori a zvîrli (229, 5 v) rămîne la dînsul a să sîli (275, 8 v)
şi oare nu este spre a-l dobîndi că tu (20)	este spre a veni în faptă ră că fire (306, 1 v).

Există, evident, şi unele deosebiri. Datorate copistului Alecu Balica, ele constau mai mult în intervenţii de ordin fonetic, nu lexical ori sintactic. Astfel, dacă Tăutu ortografiază constant *pănă* şi *păn* „pînă", Balica introduce un alt regionalism — păr ; pronumele *meu* îl transcrie foarte adesea *mieu ;* în unele cazuri adaugă *-u*. Neînţelegînd totdeauna textul copiat, îl redă cu aproximaţia autodidactului : „ţesăturile cele moi a cazamirului" (p. 5), pentru „les tissus moelleux de Cachemire" din Volney (în manuscrisele lui Tăutu se întîlneşte curent *caşmir).* Toate acestea nu alterează sensul şi specificul originalului, uşor de recunoscut pentru cine a parcurs manuscrisele lui Tăutu. Construcţia frazei este şi ea particulară lui Tăutu ; din exemplele date pînă acum, lucrul acesta va fi reieşit suficient.

După toate faptele expuse pînă acum, este greu să nu se admită că traducătorul *Ruinelor* este Ionică Tăutu. Cît despre Alecu Balica, acesta a transcris fie manuscrisul original al lui Tăutu, fie o altă copie. Afirmaţia are în vedere numai ms. 3154. Celălalt, ms. 2502, copia aceluiaşi Balica, are la bază un alt text, în nici un caz al lui Tăutu. Aceasta înseamnă că din *Ruine,* comisul a tradus numai primele 14 capitole — lucru

www.dacoromanica.ro

explicabil prin mai multe cauze, posibile şi, eventual, convergente. În capitolele ce urmează, Volney intră în chestiuni oarecum de detaliu, care nu puteau interesa prea mult pe cititorul român din deceniul al treilea al secolului trecut. În al doilea rînd, aici se făceau afirmaţii cu care Tăutu nu putea fi de acord, ca, de pildă, aceea, radicală, privind apariţia ideii de divinitate. În al treilea rînd, nu este exclusă nici ipoteza că Tautu nu va fi avut timp să-şi termine opera. Dar, cu aceasta, intrăm în discutarea altei probleme — data cînd a lucrat Ionică Tăutu la traducerea lui Volney. Pentru elucidarea acestei chestiuni este necesar să se ţină seama, în lipsa altor fapte, de aspectul stilistic. Sub acest raport, în scrisul lui Tăutu se pot observa două epoci distincte : una pînă la 1824, adică pînă la plecarea sa din ţară ; a doua între 1825—1830 (perioada constantinopolitană). Tipice pentru cea dintîi sînt celebrele pamflete, pentru a doua — scrierile rămase pînă acum în manuscris. Fraza clară, bine cumpănită, acurateţea transpunerii în româneşte ne determină să încadrăm *Sfărîmările* în această a doua epocă. Un alt fapt vine să întărească supoziţia noastră : cum s-a constatat, unele idei din *Ruine* au trecut în *Zidire politicii* şi în *Cercare,* redactate în 1827 şi respectiv 1828. Funcţia de secretar al capuchehaiei moldoveneşti de la Constantinopole nu era de natură să-i răpească prea mult timp şi nici comisul nu o va fi onorat cu prea multă atenţie, de vreme ce se plînge cunoscuţilor din ţară că slujba nu-i place şi că se simte cu „duhul tras afară" în ceea ce o priveşte. În schimb, a găsit timp suficient pentru a citi şi a scrie mult şi substanţial. Nu este deci exclus ca acum, între 1825 şi 1830, să fi tradus şi *Ruinele.*

În ţară, traducerea va fi ajuns o dată cu celelalte manuscrise ale sale, faţă de care, datorită caracterului ei, i se va fi acordat prioritate. Înclinaţiile preromantice ale societăţii române din epoca imediat următoare lui 1830 găseau în lucrarea lui Volney un sprijin pe care traducerea lui Tăutu — ce va fi circulat multă vreme în manuscrisul original, de vreme ce prima copie datează din 1843 — îl întărea. O probează numărul mare de transcrieri, precum şi faptul că unele din ele au trecut prin mîna multor personalităţi ale culturii române a vremii : Bolintineanu, Nicolae Istrati, poate Kogălniceanu şi Alecu Russo, contribuind, prin promovarea unui optimism şi a unui naturalism de esenţă luministă, la întărirea fundamentelor progresiste ale literaturii române moderne.

www.dacoromanica.ro

Note

1 „Alăuta românească", nr. 5, din 1 sept. 1838, p. 54. Kogălniceanu repetă afirmația mai tîrziu (cf. N. Cartojan, *Kogălniceanu și Societatea de arheologie și istorie veche a Nordului*, în „Drum drept", X, nr. 3, din 12 febr. 1915, p. 37).

2 Dan Mănucă, *Ionică Tăutu — pagini inedite*, în „Revista de istorie și teorie literară", t. XV, 1956, nr. 1, p. 144.

3 D. Popovici, *La littérature roumaine à l'Epoque des Lumières*, Sibiu, 1945, p. 416.

4 Volney, *Oeuvres complètes*, Paris, 1838, p. 84.

5 Arhivele Statului Iași, Fond Documente, Pachet 126, doc. nr. 214, f. 6 v.

6 Volney, op. cit., p. 9.

7 Volney, op. cit., p. 15.

8 B.A.R., ms. 3154, p. 28-29.

9 Arhivele Statului Iași, loc. cit., doc. nr. 274, f. 8 v.

10 Alte traduceri manuscrise ale *Ruinelor* nu au intrat în atenția noastră, fie pentru că autorul lor este cunoscut, fie pentru că sondajele efectuate le-au fixat o dată mai recentă. Cel dintîi care a afirmat că ms. III-49 de la Biblioteca Universității din Iași cuprinde traducerea lui Tăutu a fost Dan Simonescu. Cf. Dan Simonescu, *Manuscrisele literare din Biblioteca Universității „Cuza Vodă", Iași*, în „Scriptum", I, 1943, p. 37.

11 Arhivele Statului Iași, Fond Secretariatul de Stat al Moldovei, Dosar nr. 2047, 1855-1856, f. 36 r.-v.

12 B.A.R., ms. 3154, f. 7 r.

13 Arhivele Statului Iași, loc. cit., doc. nr. 370.

14 Volney, op. cit., p. 16, 30.

15 Ibidem, p. 16.

16 B.A.R., ms. 3154, p. 31-33.

17 Arhivele Statului Iași, loc. cit., doc. nr. 286, f. 1 v-2 r.

18 Volney, op. cit., p. 28 : *anarchie générale*.

19 În text, Tăutu glosează expresia prin termenul francez corespunzător : „(anarchie générale)".

20 Volney, op. cit., p. 15 : *contradiction*.

21 În text, Tăutu glosează expresia prin termenul francez corespunzător : *„(contradiction)"*.

www.dacoromanica.ro

„Cuvînt a unui țăran cătră boieri"

Din diverse motive, istoria noastră literară a studiat mai puțin unul din aspectele literaturii patruzecioptiste, anume pamfletul. Înflorind mai ales în epocile frămîntate, această specie literară a cunoscut un remarcabil avînt în literatura română din prima jumătate a secolului al XIX-lea. De promovarea sa este legat numele unuia din cei mai subtili, dar mai puțin cunoscuți, gînditori români — Ionică Tăutu, autorul unor celebre filipici care, la 1822, supuneau unei lumini necruțătoare uneltirile marii boierimi. Ulterior, pamfletul a fost cultivat cu același succes de M. Kogălniceanu, I. Heliade-Rădulescu, C. Bălăceanu ș.a. Din păcate, cele mai multe din pamfletele scrise între 1800—1850 sînt anonime, lucru lesne de înțeles dacă se are în vedere faptul că ele vizau pe atotputernicii zilei.

Nu poate deci să surprindă că în „Poporul suveran" (nr. 20, din 20 august 1848), apare pamfletul *Cuvîntul unui țăran către boieri*. Faimos prin acerba-i violență, el a fost atribuit timp de peste un secol lui Ionică Tăutu, deși, cum vom vedea, nu el este adevăratul autor. Perpetuarea erorii a fost favorizată de o serie de factori, dintre care îi vom aminti pe cîțiva.

Revoluționarii de la 1848 au căutat tot timpul să-și justifice acțiunile prin tradiția anterioară, apărîndu-se astfel de acuza nedreaptă că ar fi importat principiile revoluționare din Occident. O legitimare a concepțiilor lor au aflat muntenii în mișcarea pandurilor lui Tudor Vladimirescu. Moldovenii s-au oprit asupra lui Ionică Tăutu, a cărui activitate de scriitor, istoric și filozof se bucura de o deosebită prețuire. Ecourile pamfletelor sale, scrise în urmă cu peste un sfert de secol, erau încă vii și actuale. Rămase în manuscris, lucrările sale

www.dacoromanica.ro

vor fi scoase la lumină și impuse publicului prin prestigiul lui Kogălniceanu și al lui Alecu Russo. Se făcea astfel dovada că spiritul democratic avea rădăcini adînci în terenul românesc și că a-l acuza de imitație însemna a ignora istoria. În jurul lui Tăutu se creează o aură de legendă. A contribuit la aceasta dorința conștientă de a face din el o figură singulară, unică prin meritele ei față de mișcarea de renaștere națională și socială : „Ionică Tăutu e românia reînviată, mișcată de toate patimile patriotice și giucînd tot același rol prin condei și stăruinți în politică, care îl giucă Vladimirescu cu puşca plăieşească" afirmă Alecu Russo. A mai contribuit și spiritul romantic al epocii, predispus la ștergerea granițelor dintre realitate și închipuire. De atunci, legenda a luat proporții și, amplificată de necunoașterea operelor sale, a dăinuit pînă azi. De aceea ne propunem să aducem unele lămuriri în problema paternității *Cuvîntului unui țăran cătră boieri*, atribuit pe nedrept lui Tăutu, fără însă a căuta să aflăm pe adevăratul autor. Ne mărginim doar a semnala o eroare și a încerca să argumentăm că : 1. nu Ionică Tăutu este cel care a scris acest pamflet ; 2. adevăratul lui autor trebuie căutat — după noi — printre membrii cercurilor politice progresiste moldovenești dintre 1840—1848.

Publicînd pamfletul, redactorii amintitului ziar (Bălcescu, Bolliac, Bolintineanu, Gr. Alexandrescu) inserează următoarea notiță : „acest *Cuvînt* s-au găsit în Moldova de sunt vro cîțiva ani. Se presupune că ar fi fost scris de răposatul Tăutu". Din păcate, nimeni nu a dat atenția cuvenită acelui *se presupune*, care, de la bun început ridică un semn de întrebare. Fără a consulta direct colecția ziarului și manuscrisul (elocvent este cazul *Antologiei gîndirii românești*, unde este transcris nu textul din „Poporul suveran", ci textul publicat în revista „Arhiva" din 1893, unde redescoperitorul lui, C. Erbiceanu, foarte realist, nici nu se gîndește măcar să-l pună pe seama lui Tăutu), cercetătorii mai noi au luat de bună o afirmație pe care înșiși cei care au publicat prima dată scrierea nu s-au grăbit să o considere definitivă. Singură punerea în paralel a *Cuvîntului...* cu lucrările lui Tăutu face lumină în această problemă.

Trebuie totuși admise unele puncte comune între cei doi termeni de comparație. Atît Tăutu cît și autorul pamfletului

www.dacoromanica.ro

în discuție socotesc că prezentul a alterat obiceiurile strămoșești ; trecutul e considerat de amîndoi scriitorii dintr-o perspectivă idilică : boierii și țăranii trăiau într-o comuniune fericită, primii îngrijindu-se de bunăstarea celorlalți. Acum, afirmă ei, boierii sînt moleșiți, se supun capriciilor modei, au decăzut. Un alt punct comun este afirmarea egalității dintre țărani și boieri, amîndouă clasele fiind „zidite" din același „lut" — opinie care la Tăutu vine din ideologia luministă, la autorul *Cuvîntului...* probabil din sursă biblică.

În schimb, argumentele contrare sînt numeroase și grăitoare. Principala deosebire dintre *Cuvînt* și operele lui Tăutu stă în faptul că acestora din urmă le lipsește cu totul preocuparea stăruitoare față de țărani. Abia în două-trei locuri el recomandă grijă pentru „lăcuitorii satelor" (de remarcat că Tăutu nu folosește cuvîntul „țăran", ci numai sintagma amintită). Or, în *Cuvînt*, țăranii sînt socotiți „temelia" societății. Putem oare admite că Tăutu, care niciodată nu a arătat interes deosebit pentru relațiile dintre boieri și țărani, să se fi pus în situația celor din urmă ? În acest caz, ar fi trebui să găsim urme mai numeroase ale acestui atașament în toată opera sa ; însă acestea lipsesc cu desăvîrșire. Limbajul în care Tăutu vorbește despre țărani este idilic, în spiritul secolului al XVIII-lea, evidențiind doar grijă umanitaristă și nu compasiune vehementă, ca în pamfletul publicat în 1848.

O ideologie fundamental opusă îi așează pe cei doi autori în tabere diferite. Tăutu era adeptul încercărilor de ameliorare a soartei țăranilor în limitele relațiilor feudale, a căror *reformare*, nu răsturnare, a și urmărit-o. El a văzut în boierime un factor de progres social, atribuindu-i rolul raționalist de „luminătoare" a poporului ; o flagelează numai în măsura în care și-a uitat această îndatorire. Autorul *Cuvîntului* dorește schimbarea *radicală* a poziției țăranilor în societate, la nevoie folosind și forța, pe care Tăutu niciodată nu a recomandat-o. Și este semnificativ că, în toate lucrările lui, Tăutu nu a apelat niciodată la *amenințare*, ca autorul *Cuvîntului*, ci numai la *blamare*, la flagelarea civică. Afară de aceasta, se pune întrebarea cînd putea Ionică Tăutu să scrie un asemenea pamflet. Între 1821—1824 ? Dar, așa cum reiese din lucrările și corespondența lui, în acești ani a fost preocupat exclusiv de cu totul

www.dacoromanica.ro

alte probleme : îmbunătățirea vieții sociale prin îndepărtarea de la putere a marii boierimi și prin liberul acces la dregătorii al boierilor din stările a doua și a treia. Între 1825—1830 ? Dar acum Tăutu locuiește la Constantinopole și e departe de frămîntările politice din țară, ocupîndu-se mai mult de filozofie.

În sfîrșit, în *Cuvînt* boierii sînt acuzați că se supun unor „venetici", pe care îi lingușesc și îi imită. Să fie oare aceștia fanarioții ? Dar după 1821 din ei nu mai rămîn în țară decît puține urme. Să fie turcii ? Ar fi să-l facem pe Tăutu ceea ce nu a fost, adică turcofob. Cu aceasta, am intrat în cea de a doua parte a discuției de față : tentativa de a stabili mediul din care provenea autorul *Cuvîntului,* care, evident, nu putea fi un țăran. În acest scop, nu este lipsită de interes prezentarea circumstanțelor în care a fost publicat pamfletul. În lunile iulie-august 1848, la București se discută cu aprindere chestiunea împroprietăririi țăranilor, prevăzută în articolul 13 al Proclamației de la Islaz. Comisia special constituită își ține lucrările într-o atmosferă de tensiune, provocată de marii proprietari, interesați să nu se ajungă la nici un rezultat. Șovăitorul guvern dizolvă comisia în ziua de 19 august. Chiar în ziua următoare, „Poporul suveran", care s-a situat consecvent de partea țăranilor, publică amintitul pamflet, în a cărui încheiere boierii erau amenințați cu răscoala. Oare contextul acestor fapte să nu spună nimic ? În nici un caz, nu putem susține că pamfletul a fost scris sub impresia momentului. Există mărturii că el fusese redactat mai înainte : în „Arhiva românească" din 1841 M. Kogălniceanu menționează că nu-l putuse publica, deși îi fusese trimis de C. Hurmuzachi. Sigur este că împrejurările i-au urgentat apariția. Mai mult încă, în numerele următoare, „Poporul suveran" publică o serie de notițe și articole pe aceeași temă și cam în același ton. În articolul *Despre împroprietărirea țăranilor,* apărut în numerele 21—24 și atribuit lui Bălcescu, se întîlnește chiar un rechizitoriu al boierilor ca venind din partea unui țăran. Nu este vorba desigur de simple coincidențe. Întregul pamflet este saturat de ideologia epocii 1848, preocupată constant de țărănime, deosebindu-se astfel de atmosfera ideologică din 1821, cînd acest aspect fusese lăsat pe un plan secund. Multe din afirmațiile pe care *Cuvîn-*

www.dacoromanica.ro

tul le cuprinde erau locuri comune în epocă, putînd fi întîlnite la numeroşi scriitori ; de pildă, necesitatea păstrării unor relaţii de armonie între boieri şi ţărani a fost susţinută şi de Bălcescu, Kogălniceanu, ori Alecu Russo.

Concluzia am rezuma-o la următoarele : moment însemnat în dezvoltarea pamfletului românesc, *Cuvîntul unui ţăran către boieri* nu este opera lui Ionică Tăutu, al cărui nume a fost folosit doar pentru prestigiul lui artistic şi ideologic, ci a unui revoluţionar (moldovean, după toate aparenţele) care, o dată descoperit, poate figura alături de Tăutu, Kogălniceanu şi alţii în galeria pamfletarilor de frunte ai literaturii române.

www.dacoromanica.ro

PRIMUL ROMAN FRANCEZ CU PERSONAJE ROMÂNEȘTI

Romantismul a deschis, cum prea bine se știe, teritorii noi în literatură, stimulîndu-i pe scriitori către cunoașterea altor lumi și îmbogățirea tematicii. Cu atît mai mult se va îndrepta în această direcție romanul, aflat aproape la începuturile lui. El se orientează acum către subiecte atractive, spre a cîștiga cititori și a expune, în noi formule artistice, concepții de viață pe cît posibil mai originale. Războaiele napoleoniene, emigrația i-au pus pe francezi în fața unor probleme noi, răscolind literatura de după 1800 și îndrumînd-o cu precădere către necunoscut, care începe a deveni un punct de atracție. Unii francezi ating colțuri din cele mai neașteptate ale Europei, căutîndu-și un adăpost. Emigrația furnizează mereu călători, armata celui dintîi imperiu presară mai peste tot francezi, care nu vor întîrzia să intre în legături cu cei de acasă și, după ce lucrurile se potolesc, chiar să se reîntoarcă în Franța. Țări precum Albania, Ungaria, Rusia, Orientul Mijlociu, nordul Africii, chiar America încetează de a fi, în mare, puncte albe pe harta literaturii franceze. Principatele dunărene intră și ele în acest circuit, deși cu oarecare întîrziere și nici pe departe cu frecvența celorlalte țări. De altfel, „la Valachie" și „la Moldavie" nici chiar geografilor nu le sînt bine cunoscute. Ele sînt confundate în mod obișnuit cu Turcia și socotite, în cel mai bun caz, drept curiozități. De altfel, rari sînt francezii care să se aventureze în Carpați și Dunăre, preferîndu-se imaginea comodă și tradițională a clasicului „paysan du Danube".

Nici eruditul călător Sonnini nu are despre Moldova o imagine cu mult deosebită, deși o străbătuse în lung și în lat timp de cîteva luni. Întrucît în geneza romanului despre care vom vorbi mai jos rolul său este dintre cele mai importante, dacă

www.dacoromanica.ro

nu chiar decisiv, îi prezentăm acum pe larg relațiile cu țara noastră.

Născut la Lunéville, în 1751, Charles Nicolas Sigisbert Sonnini de Manoncourt era un îndrăgostit al voiajului în locuri puțin umblate. A călătorit prin Guyana franceză, prin Egipt, Turcia și Grecia, adunîndu-și impresiile în interesante și documentate volume, notînd conștiincios date de geografie, botanică, geologie, agricultură, viață socială și politică, obiceiuri, tradiții ș.a.m.d. Pe de altă parte, făcea și studii de zoologie, dînd la iveală cîteva memorii științifice. În 1810, pe cînd se afla la Paris, îl întîlnește pe boierul moldovean Iordache Catargi, care îl convinge să fie preceptorul fiului său [1]. Contractul se încheie în Paris, la 9 octombrie, pentru o perioadă de șase ani, Sonnini urmînd să-i predea fiului lui Catargi gramatica franceză și latină, elemente de geografie, de istorie universală, logică, filozofie, de fizică, istorie naturală, aritmetică și algebră, făcîndu-se răspunzător totodată și de educația lui morală. Îndată după semnarea contractului, spătarul Catargi se întoarce în țară, urmat de Sonnini, soția lui și o tînără înfiată de ei. Au călătorit mai toată luna noiembrie, Sonnini probabil nerăbdător să cunoască noul paradis pe care i-l prezentase spătarul. O dată cu intrarea în Moldova, încep însă necazurile. Catargi nu se mai arată atît de amabil. Cel puțin așa va mărturisi Sonnini într-una din jalbele sale, alcătuită după puțină vreme. Boierul moldovean l-ar fi tratat pe savant fără nici un fel de considerație. „Sa voiture était remplie de provisions, dont il se gorgeait avec la famille, tandis qu'il nous laissait, pendant de jours entiers, sans nous fournir de subsistances". Părăsindu-l pe Sonnini la voia întîmplării, Catargi s-ar fi îndreptat spre Iași pe un alt drum, încît savantul rămase singur, fără interpret, trebuind să se descurce pe cont propriu într-o țară necunoscută. Unui călător atît de încercat nu i-ar fi fost greu. Dar Sonnini, după cum notează un biograf al său [2], era inconstant și amator de fast. Purtarea lui Catargi, pe de altă parte, ridica un mare semn de îndoială asupra munificenței promise cu largheță și ușurință. Și, cu toate că, după cum notează același biograf, era „généreux et ne calculait point avec l'avenir", Sonnini nu întîrzie să cadă într-o umoare din cele mai negre, avînd pe deasupra și o fire care „le poussait sans cesse hors de la ligne où l'homme peut gouter quelque félicité". E adevărat că, cel puțin acum, nu

www.dacoromanica.ro

se prea putea bucura de cine știe ce fericire, iarna fiind și ea deosebit de grea. Oficialitățile care trebuiau să-l ajute nu aveau nici un fel de instrucțiuni.

Ce-l va fi împiedicat pe boierul moldovean să se achite civilizat de obligațiile contractului? Fără îndoială, și puținul respect pe care îl va fi avut în realitate față de reputația savantului francez, ale cărui merite științifice, incontestabile, nu le va fi apreciat cum se cuvenea. Pe de altă parte, graba lui Catargi de a-și schimba drumul avea unele temeiuri serioase. Țara fusese ocupată de armatele țariste, iar boierul moldovean trecea drept filo-francez (dovadă irecuzabilă însăși aducerea lui Sonnini). Scurt timp după întoarcerea acasă, încă înainte de a-l fi putut primi onorabil pe savant, boierul român este arestat și exilat.

Să ne întoarcem însă la Sonnini, rămas pe drumul dintre Herța și Iași, în condiții vitrege de călătorie: „sans nourriture, forcés de faire cinq lieues à pied, dans la saison la plus rude, par un temps affreux, et quelquefois dans la neige jusqu'à la ceinture". Cu vai nevoie ajuns în Iași („sur des charriots de foin, trainés par des boeufs"), savantul rătăcește un timp pe ulițele acestuia, pînă dă de casa spătarului.

Necazurile lui Sonnini încă nu s-au sfîrșit. Rămasă singură, soția lui Catargi, femeie nu tocmai instruită, se crede deslegată de obligațiile stipulate de contract și, ca atare, Sonnini este lăsat în drum, împreună cu familia, fiind silit să se adreseze autorităților și obținînd cîștig de cauză. Timpul trece și savantul se vede constrîns să rămînă în Iași și în primăvara anului 1811. Face demersuri pentru a încheia contracte cu alți boieri, dar, nereușind, se decide să se întoarcă în Franța, nu însă înainte de a fi făcut o călătorie de studii în Moldova. Obține banii necesari — promițînd că din însemnările pe care le va aduna va alcătui un volum despre Moldova — și timp de cîteva luni cutreieră toată țara de la Iași la Galați (prin Vaslui, Bîrlad și Tecuci), apoi la Focșani, Buzău, Rîmnicul Sărat, Bacău, Piatra Neamț, mănăstirea Neamț, Fălticeni și Suceava. Extrem de atent la ceea ce vede, Sonnini strînge date despre agricultură, bogățiile naturale, despre moravuri, industrie, drumuri, propunîndu-și să sistematizeze însemnările, acasă, în iarna 1811—1812.

Aflat la Suceava la începutul lui octombrie 1811, savantul se îndrepta spre Franța, dezamăgit în speranțele de refacere

www.dacoromanica.ro

a averii pierdute în evenimentele tulburi ale revoluției, dar gata de a scrie o nouă lucrare. Nu va mai reuși însă. Frigurile, de care se îmbolnăvise mai demult în Guyana și care se agravaseră în timpul călătoriei prin Moldova, îl vor doborî curînd și Sonnini se stinge din viață la 9 mai 1812, foarte puțin după întoarcerea la Paris. Probabil că în primăvara anului 1812 își va fi împărtășit Sonnini impresiile legate de răstimpul petrecut în Moldova prietenilor săi — nu tocmai puțini.

Legată strîns de Sonnini, cel puțin pentru o vreme, fusese și Marie Armande Jeanne, văduva domnului d'Humières, proprietar în provincie. Se născuse la Paris, în 1753, într-o familie cu dare de mînă, care îi asigurare o bună și temeinică educație la o mănăstire. După căsătorie, a început să facă și literatură, publicîndu-și, se pare în 1787, cea dintîi scriere, sub forma unui roman epistolar : *Le préjugé vaincu ou Lettres de Madame la contesse de ** et de Madame de ***, refugiées en Angleterre*. Se ocupă și de agronomie, alcătuind cîteva compilații socotite onorabile în epocă. Intră și la curtea lui Ludovic al XVI-lea și devine aici ceea ce se chema atunci „lectrice". Cum se va fi descurcat în timpul și după revoluția din 1789 nu se cunoaște. Afectuoase legături de prietenie se stabilesc între ea și Sylvain Maréchal, gînditorul plin de entuziasm, de utopii și idei revoluționare. La îndemnul lui, doamna d'Humières începe să scrie romane cu pronunțată tentă filozofică : *L'homme errant fixé par la raison ou Lettres de Célidor et du Marquis de Tobers, Les dangers de la coquetterie, Georgeana ou La vertu persécutée et triomphante*. Intră în atenția cercurilor literare și fu criticată violent de abatele Feletz, probabil pentru ideile prea puțin conforme religiei, însușite de la Maréchal. De altfel, în 1807, doamna d'Humières va edita și unele din lucrările lui Maréchal, dovedind o consecvență dintre cele mai lăudabile. La îndemnul lui Sonnini, ea fondează și o *Bibliothèque agronomique*, pe care, după moartea savantului, o continuă singură. Se recăsătorește cu juristul Julien-Michel Dufour de Saint-Pathus, publicînd de acum înainte numai scrieri de economie casnică, ce se vor fi bucurat poate de oarecare răspîndire, de vreme ce, numeroase, se succed la intervale scurte (manuale pentru patiserie, pentru prepararea săpunului, pentru fabricanții de de parfumuri). În 1826, scrie chiar un *Manuel complet de la maîtresse de la maison et de la parfaite ménagère*, perfecționîndu-și o scriere mai veche

www.dacoromanica.ro

din 1805. Doamna Gacon-Dufour dobîndește dacă nu notorietate, cel puțin o anume stimă, probată și de alegerea ei ca membră la Athénée des Arts, la Académie de Marseille, precum și la alte „societăți savante" de literatură ori de agronomie. Moare la Paris, în 1835.

În 1818, scriitoarea publicase trei volume dintr-un roman alcătuit foarte în gustul epocii, ca tematică, subiect și manieră. Intitulat *L' Héroïne moldave*, acest roman interesează în mod direct istoria relațiilor literare româno-franceze din secolul al XIX-lea, fiind cea dintîi scriere cu tematică românească din literatura franceză a secolului și, probabil, printre cele dintîi de acest fel în literatura franceză [3]. Nu ne este greu să stabilim sursa romanului, după ce am amintit de legăturile autoarei cu Sonnini. Însemnările de călătorie ale acestuia vor fi fost un bun punct de plecare, cu deosebire pentru un scriitor cu fantezie nu tocmai bogată, cum era doamna Gacon-Dufour. Fără îndoială însă că și maniera epocii, despre care am amintit în introducere, va fi avut un cuvînt greu, lucru de care ne vom convinge mai departe. De la bun început trebuie spus că ne aflăm în fața unei scrieri de o valoare artistică modestă, alcătuită după tiparele comune ale timpului, vehiculînd numeroase clișee ale romanului moralizator de aventuri.

Scriitoarea urmărește alte scopuri decît simpla descriere geografică, aceasta avînd o importanță cu totul secundară, neglijabilă uneori, fantezistă adesea. De altfel, Principatele dunărene erau ca și necunoscute, o idee despre aceasta oferindu-ne o altă scriere franceză, apărută la trei ani după *L'Héroïne moldave*. Este vorba de romanul datorat scriitoarei Sophie Ulliac Trémadeure Dudrezène, intitulat *La Forêt de Woronetz*, în care se confundă prea frumoasa localitate din Bucovina cu orașul rus Voronej. Confuzie cu atît mai regretabilă, cu cît în roman apare din cînd în cînd și cîte un nume ce pare a fi românesc (Floresca ș.a.). Cum se va constata mai departe, nici doamna Gacon-Dufour nu este prea familiarizată cu geografia Europei sud-estice.

L'Heroïne moldave își desfășoară evenimentele în timpul uneia din ocupațiile rusești ale Moldovei de la începutul secolului al XIX-lea, poate chiar în timpul campaniei napoleoniene din 1812 (despre care însă nu se vorbește nimic în carte). Personajul central este un colonel francez, al cărui nume nu este niciodată amintit. Împreună cu sergentul Saint-Vigord și un

www.dacoromanica.ro

mic detaşament, el se deplasează prin Moldova, avînd o „misiune secretă". După o scurtă luptă, francezii sînt siliţi să depună armele, covîrşiţi de armata adversară. Soldaţii vor fi trimişi la Moldova, pentru a munci, iar ofiţerii sînt reţinuţi o vreme la Iaşi. Omenos din fire, colonelul l-a înregistrat pe Saint-Vigord ca fiind locotenent, spre a-l scăpa de muncă. Din pricini neştiute, comandantul rus primeşte ordin să-i trimită în Siberia pe cei doi francezi, ceea ce şi face, nu însă fără părere de rău. Ofiţerii francezi vor fi însoţiţi de doi cunoscători ai drumului, călăuze moldovene. Scurtă vreme după părăsirea Iaşului, colonelul, Saint-Vigord şi cele două călăuze ajung într-un sat şi sînt găzduiţi de primarul Palanca. Sergentul, care învăţase ceva româneşte, surprinde planurile celor doi ghizi, care intenţionau să-i prade şi sa-i omoare pe francezi. Primarul îi pedepseşte cu bătaia pe tîlhari şi le oferă alte călăuze, cu care francezii îşi continuă drumul, trecînd prin codri înfiorători şi suportînd o climă abominabilă. Pe cînd traversau o pădure, ei sînt atacaţi de hoţi, de fapt fostele lor călăuze, din care unul e rănit grav de Saint-Vigord. Stabilindu-se într-o grotă găsită din întîmplare în mijlocul pădurii, mica trupă primeşte un ajutor neaşteptat : o scrisoare, ascunsă într-un coş cu provizii, le indică poteca spre cel mai apropiat sat. Ajunşi aici, francezii află că acel care-i ajutase este un tînăr pe nume Petrovici, cu o înfăţişare delicată şi o educaţie aleasă. Totodată ei mai primesc şi vestea, neplăcută, a exilării guvernatorului care îi protejase pînă acum, precum şi a intrării armatelor ruseşti în Paris. Iaşul avusese un guvernator înţelept, care dorise să uşureze, pe cît îi stătea în putinţă, necazurile celor doi prizonieri. Scelerat e însă fiul său, care şi-l poftеşte cu tot dinadinsul servitor pe tînărul şi sfiosul Petrovici. Bineînţeles, acesta refuză, preferînd să-i urmeze pe francezi, aşa cum — motivează el — îi poruncise stăpîna lui, Elisabeta Palanca. Fata fostului guvernator se îndrăgosteşte la rîndu-i de povestitor, care însă nu dă nici o atenţie avansurilor ei. Acum însă Iaşul, aflat sub stăpînirea armatelor ţariste, are un guvernator crud şi inuman, cheltuitor, afemeiat şi linguşitor. El pune la cale asasinarea unui alt francez, cavalerul De Longueil, deoarece acesta urma să o ia în căsătorie pe sora lui. Dar cel însărcinat cu săvîrşirea crimei fuge. Din ordinul odiosului guvernator fusese asasinat şi tatăl Elisabetei Palanca. Toată iarna, abia ieşiţi din Iaşi, francezii o petrec, împreună cu cîţiva credin-

www.dacoromanica.ro

cioși, în aceeași grotă în care stătuseră și mai înainte, fie învățînd românește de la călăuze, fie așternînd pe hîrtie cele întîmplate, fie spunîndu-și povești. Cu această ocazie, junele Petrovici dezvăluie francezilor pricina urii guvernatorului față de Palanca. Nu numai că, la școală, unde fuseseră colegi, Palanca se arătase mai isteț decît el, dar se căsătorise și cu o femeie care arătase pe față dispreț față de firea viitorului guvernator. Ajuns într-un post de răspundere, acesta îl persecută pe onestul Palanca, mergînd pînă la a-i răpi soția. Toate au însă un sfîrșit și Paulauviți, demascat, va fi exilat în Siberia. Pedepsirea guvernatorului se petrecuse în intervalul în care cei doi francezi ajunseseră, în drumul lor spre îndepărtata provincie rusească, la Tobolsk, unde sînt eliberați, deoarece între Franța și Rusia se semnase pacea. Întorcîndu-se în Franța, colonelul și Saint-Vigord poposesc din nou în Iași, unde descoperă că, în realitate, Petrovici era însăși Elisabeta Palanca. Tînăra fată, îndrăgostită de colonel, găsise prilejul de a-l ajuta, travestindu-se și călăuzindu-l prin Moldova. Finalul este, bineînțeles, cel așteptat. Colonelul și Elisabeta se căsătoresc, la fel Saint-Vigord și sora Elisabetei, stabilindu-se cu toții în Franța. Vor fi urmați, după scurt timp, de cei doi țărani români, care le fuseseră călăuze credincioase prin Moldova.

Este necesar să precizăm că în *Eroina moldoveană* atenția scriitoarei s-a fixat cu precădere asupra laturii aventuroase, generatoare de neprevăzut, capabilă să-l atragă pe lector. Romanul este scris în maniera specifică acestui început de secol, cînd se face trecerea la romantism, formele anterioare nefiind încă izgonite de pe arena literară. Doamna Gacon-Dufour aparține romanului scris în Franța în jurul lui 1800, în genul cunoscuților la noi Ducray-Duminil sau, mai tîrziu, Bernardin de Saint Pierre. Elementele moralizatoare se împletesc cu acelea meditative, pe fondul cuprinzător al peripețiilor terifiante. În centru, se află doi inocenți, colonelul francez și moldoveanca Elisabeta Palanca, supuși vicisitudinilor soartei și bunului plac al unor scelerați. Nevinovăția lor este adesea sublimă, sentimentele urîte le sînt necunoscute. În realitate fantoșe romantioase, eroii sînt însă concepuți drept „fii ai naturii", de o toleranță ce nu se sfiește să frizeze ridicolul. Colonelul îl iartă pe generalul care i-a făcut prizonieri, iartă de două ori călăuzele care au vrut să-l ucidă pe el și pe Saint-Vigord, îl iartă pe fiul guvernatorului ș.a.m.d., într-un șir

www.dacoromanica.ro

nesfîrşit de acte caritabile. Nimeni nu scapă de bunăvoinţa înduioşătoare a acestui Mesia, pogorît în Moldova spre a împărţi crengile de măslin ale descendenţilor „copiilor secolului". Îi place natura, se cufundă în pădurile necunoscutei ţări cu o frenezie visătoare, petrece un lung răstimp într-o grotă, ignorînd necurăţeniile, umezeala, neajunsurile de tot felul.

Niciodată personajele descrise ca pozitive nu condamnă pe alţii şi nu ucid, niciodată nu este judecat, din ordinul lor, vreunul din ticăloşii care altfel umplu paginile romanului. În cel mai rău caz, se poate întîmpla ca personajul pozitiv (Saint-Vigord în cazul de faţă) să-l rănească pe unul negativ, dar acesta moare nu de pe urma rănii, ci din cu totul altă pricină. Singurele sentimente care intră în discuţie sînt prietenia şi amorul. Uneori, sînt dezbătute chestiuni filozofice ori politice şi atunci aventura, fără a cădea, cum s-ar crede, într-un plan secundar, vine, dimpotrivă, să sprijine şi să explice teoria. Tipică pentru personajele romanului este înălţarea în culmea fericirii, cu împlinirea tuturor dorinţelor, urmată de prăbuşirea bruscă în noi nenorociri. Se ajunge astfel la o polaritate nedisimulată a personajelor: o parte din ele nu fac altceva decît să suporte şi să dejoace intrigile celeilalte părţi. Laitmotivul romanului pare a fi rezumat concis în meditaţia scriitoarei: „l'injustice est une suite de malheurs" (t. III, p. 43). Într-adevăr, toate firele cărţii pornesc din nedreptăţile pe care cei răi le fac celor buni. Aventura se confundă cu tensiunea către bine, cu lupta împotriva răului. *Eroina moldoveană* este în fond o înlănţuire de intrigi (de curte, de tîrg). Însuşi Frederic al Prusiei este implicat într-una din aceste cabale, pusă la cale chiar de el. Pentru a o descurca, luminatul suveran nu pregetă să coboare el însuşi în locuinţe umile, aducînd bucurie şi altor categorii sociale decît nobilimii.

Schema romanului este mai curînd simplistă: dintr-o stare de beatitudine, eroii principali cad într-un şir de nenorociri generate fie de destin, fie de caracterul funest al altora; după un timp, eroii revin la vechea fericire, pe care o părăsesc din nou, datorită ori aceloraşi intriganţi, ori soartei. Fericirea supremă alternează cu nenorocirile (care nu sînt însă niciodată supreme), într-o înlănţuire monotonă, supusă capricioasei fantezii a scriitoarei, care umple trei volume cu avataruri imposibile, fără a se îngriji de coerenţa ansamblului. Îndată ce a terminat un episod (adică în clipa în care colonelul, Saint-

www.dacoromanica.ro

Vigord și Elisabeta Palanca ies cu bine dintr-o încurcătură), scriitoarea își aruncă eroii în noi aventuri, justificabile numai prin puterea schemei.

Aventura este o simplă convenție, a cărei putere stă numai în acceptarea ei ca atare. Romancierei puțin îi pasă că Saint-Vigond *povestește*, întreținîndu-și camarazii în grotă, despre aventurile Sofiei de Mansfield. Povestitorul va reproduce cu fidelitate lungile scrisori pe care le schimbă personajele între ele, fără să dea nici o explicație acestui fapt. Însuși episodul amintit acum este generat de aceeași pasiune pentru aventura cu scop moral. Neobosită de a înșira peripețiile Elisabetei, ale colonelului și ale lui Saint-Vigord, romanciera trece la înșirarea aventurilor părinților Elisabetei, apoi ale cavalerului De Longueil. Cînd și acestea au fost epuizate, Saint-Vigord ocupă unul din cele trei volume ale romanului cu detalierea întîmplărilor prin care trece Sofia de Mansfield. Acestea nu au însă nici o legătură cu restul romanului. Peripeția arborescentă transformă astfel întreaga lume într-o scenă de aventuri.

Ar fi greu, desigur, să se afle într-un atare roman naturalețe a dialogului și a comportamentului. Acțiunile personajelor trebuie considerate așa cum sînt, fără nici o justificare din partea autoarei, căreia nu-i place să intre în detalii de psihologie. Adesea, dialogurile reprezintă serii de nesfîrșite precauții, de complimentări reciproce, de discursuri diplomatice, cu abilele întorsături ale stilului de curte. Eroii pozitivi sînt oameni instruiți, care folosesc fiecare fărîmă de timp pentru a-și spori cunoștințele : în lungile săptămîni petrecute în grotă, colonelul și Saint-Vigord cată să scrie, să se documenteze, să învețe românește, să-i învețe franțuzește pe cei care îi însoțesc. Spre a nu deveni antipatici cititorului, ei trebuie să arate că, deși izolați la „capătul lumii", nu contenesc să caute a fi de folos semenilor și să respecte convențiile civilizației.

Psihologia nu pune în genere probleme deosebite. Personajele se împart în trei categorii : inocente, rele pentru că au fost induse în eroare (deci convertibile) și rele prin firea lor. Observații pătrunzătoare nu pot fi întîlnite în roman și nici comportamente deosebite. În momentele de fericire extremă, eroii fie că leșină, fie că plîng, fie că țin discursuri grațioase. Motivările — cîte există — trebuie luate ca atare, fără a li se cerceta verosimilitatea. Oamenii se nasc fie exclusiv buni, fie exclusiv sceleraţi, necunoscînd în roman nici o evoluție. Elisa-

www.dacoromanica.ro

beta, Saint-Vigord, țăranii români, primarul Palanca, Paulauviţki sînt aceiaşi de la început pînă la sfîrşit. Cît despre povestitor — colonelul — el nu numai că nu are, aşa cum am spus, nici un nume, dar este o prezenţă cu totul ştearsă, trădînd o apatie greu de explicat altfel decît prin inabilitatea romancierei în a da relieful necesar unui atît de — presupunem — încercat războinic.

Descrierile geografice ocupă un loc secundar în roman şi, ceea ce este important pentru noi, sînt supuse cerinţelor subiectului. Ca atare, de multe ori ele sînt pure fantezii, putînd adesea să fie luate drept naivităţi dintre cele mai ciudate. Nu e lipsit de interes de aceea să încercăm o prezentare a imaginii despre această provincie a României, pe care a pus-o în circulaţie doamna Gacon-Dufour, precizînd totodată că cea mai mare parte a informaţiilor scriitoarea franceză le deţinea desigur de la Sonnini şi poartă amprenta nemulţumirilor acumulate de acesta în cursul voiajului său nu tocmai plăcut.

Pentru doamna Gacon-Dufour, Moldova se prezintă ca un ţinut acoperit în cea mai mare parte de păduri sălbatice, pustii, fără animale. Rătăcit cumva în pădure, omul dispare fără urmă sau e ucis de tîlhari. Pădurile sînt „si long et si épaises, qu'on pourrait, sans être taxé d'exagération, les peindre comme des déserts" (t. I, p. 187). Noaptea coboară repede şi durează mult, sporind pericolele. Iarna este violentă, cu viscole puternice, zăpada ar cădea neîntrerupt timp de şase săptămîni în şir, gerurile ar fi nemaipomenite, încît locuitorii nu ies din case decît într-un anume moment, pe care l-ar afla în felul următor. Lîngă uşă, ei aşează un vas cu apă ; cît timp aceasta este îngheţată, înseamnă că nimeni nu poate părăsi casa, afară domnind gerul cel mai cumplit ; o singură dată, şi pentru foarte scurt timp, gheaţa se topeşte şi oamenii, putînd ieşi din case, îşi reînnoiesc proviziile şi lemnele de foc cu cea mai mare grabă, căci apa din vas îngheaţă din nou, vestind începutul celei de a doua părţi, la fel de aprigă precum şi cea dintîi, a iernii.

Trecerea de la cald la frig şi de la ziuă la noapte fiind bruscă, orice călător este dator să se îngrijească din timp de un adăpost călduros şi sigur. De aceea, traversînd Moldova, cei doi ofiţeri francezi sînt însoţiţi de o adevărată caravană, formată din căruţele cu mîncare, din care nu lipsesc două butoaie cu apă, unul cu vin, nici chiar „biscuits". Pentru menajarea citi-

www.dacoromanica.ro

torului, romanciera nu ezită să introducă în bagajele — foarte încăpătoare de altfel — ale prizonierilor, o aleasă și fină argintărie, la care, evident, vor atenta tîlharii, după ce mai întîi se vor fi interesat foarte străveziu și naiv de valoarea farfuriilor, cuțitelor, lingurilor ș.a.m.d.

Oamenii locului sînt primitori, ospitalieri, nu pregetă să acorde ajutor celor ce au nevoie. Sînt însă săraci și nu prea cunosc binefacerile civilizației, deși unii dintre ei sînt instruiți și capabili de acte înălțătoare. Este cazul primarului Palanca, al țăranilor care îi călăuzesc pe francezi prin țară. Dovadă a caracterului deschis al românilor și a capacității lor de dăruire este însăși „eroina moldoveană" Elisabeta Palanca, a cărei abnegație este impresionantă, devenind un simbol al omeniei și al iubirii dezinteresate și sublime.

În Moldova, notează scriitoarea franceză, urmînd aceleași indicații ale lui Sonnini, există mulți robi (ea le zice „esclaves"), cuvînt ce-i privește desigur pe robii boierești, a căror existență nu putea să nu-l impresioneze puternic pe naturalistul francez. După cum tot așa de puternic îl va fi impresionat și pedeapsa atît de obișnuită, la noi, în epocă, a baterii cu bățul, pe care, în roman, un primar moldovean o aplică unor hoți.

În sfîrșit, în ceea ce privește limba română, romanciera franceză îi ignoră cu totul originea, dovadă că nici Sonnini nu reușise să o cunoască mai bine. După opinia unuia dintre eroi, limba rusă nu poate fi însă de nici un ajutor în învățarea și înțelegerea limbii române.

Personajele de origine franceză se bucură în roman de un tratament cu totul deosebit. Autoarea e conștientă că atît colonelul, cît și Saint-Vigord sînt reprezentanții națiunii care au săvîrșit o răsturnare a unor raporturi sociale tradiționale. Prizonierii francezi devin aici purtătorii unui alt mod de a concepe societatea, reprezentanți ai celor care au alcătuit și au încercat să aplice principiile din *Declarația drepturilor omului*. Colonelul și Saint-Vigord îi consideră pe toți ceilalți oameni egali cu ei și îi tratează ca atare, ceea ce provoacă ghizilor români, țărani obișnuiți cu disprețul boierilor, o încîntare fără margini. A fi priviți de la egal la egal, zic ei, „nous n'y sommes pas habitués dans ce pays" (t. I., p. 56-57) În ceea ce privește pe francezi, atitudinea lor e limpede: „nous ne faisons point de différence de nos domestiqués à nous, et qu'à l'exception

www.dacoromanica.ro

des services qu'ils étaient obligés de nous rendre, ils étaient traités et nourris comme nous mêmes ; mais qu'aussi, s'ils s'écartaient de leurs devoirs, nous nous croyions en droit de les punir sévèrement" (t. I., p. 189).

Datorită acestui fel de a privi oamenii, zice doamna Gacon-Dufour, francezilor li s-a dus faima pretutindeni în lume. Cînd ofiţerii găsesc în pădure un nenorocit rătăcit, acesta se bucură din inimă că va fi în compania unor francezi, despre care a auzit că sînt buni (t. III, p. 81). În această privinţă, nu există excepţii. Sonnini, continuă romanciera, este unul din francezii care, trecînd prin Moldova, a lăsat amintirea unui om de o desăvîrşită bunătate. Un alt francez, de data aceasta ca personaj, este De Longueil, cavaler stabilit la Iaşi, care intenţionează să o ia de soţie pe cumnata guvernatorului Paulauviţki şi suferă de pe urma urii acestuia. Scapă de asasinii plătiţi de guvernator spre a-l suprima şi, lipsit de orice sprijin, fuge în codru şi devine un fel de haiduc. Pentru a-i înspăimînta pe săteni şi a-i determina să nu-l ajute, Paulauviţki, care ştie cine este în realitate necunoscutul din pădure, face să circule o legendă potrivit căreia ar fi vorba de un demon malefic şi reuşeşte chiar să impună ca pădurea de lîngă Iaşi, unde se ascundea De Longueil, să treacă drept „la forêt du Démon". Unii, naivi, dau crezare zvonurilor : „si le démon qui habite cette forêt n'est pas occupé ailleurs, il nous étranglera tous, fussions-nous, comme je vous le dis, un nombre considérable ; mais tant que les rayons du soleil éclairent la terre, il n'a aucun pouvoir" (t. I., p. 58). O spaimă superstiţioasă îi stăpîneşte pe cei care traversează „pădurea necuratului" şi ei reacţionează ca şi cum ar fi vorba de un apocalips îndată ce li se pare că „demonul" ar putea fi în preajmă : „La frayeur dont ils paraissaint atteints n'était point feinte : si le vent agitait les branches, ils fermaient les yeux, et, pour l'empire du monde, ils ne les aurraient pas ouverts que le bruit ne fût cessé ; ensuite ils une nous regardaient avec une sorte d'effroi, et même nous prenaient à bras le corps pour s'assurer qu'il ne nous était rien arrivé" (t. I., p. 59). Evident că, prietenă a radicalului Sylvain Maréchal, cel care îi considera atei pînă şi pe Sfîntul Augustin şi pe Bossuet, doamna Gacon-Dufour nu putea privi asemenea gesturi, decît, cel mult, cu oarecare indulgenţă, cum o şi face. De altfel, tot francezii sînt cei care, salvîndu-l pe compatriotul lor De Longueil, distrug o superstiţie şi restabilesc

www.dacoromanica.ro

domnia raţiunii. Orgoliul Franţei napolioniene este pretutindeni prezent în romanul *L'Héroïne moldave*. Se simte şi aici opinia omului de litere francez că ţara sa are o remarcabilă importanţă în călăuzirea vieţii sociale a unor ţări mai mici pe calea deschisă de revoluţia de la sfîrşitul secolului anterior. Chiar românii cu care colonelul şi Saint-Vigord intră în legătură au conştiinţa înrîuririi franceze şi însăşi Elisabeta Palanca exclamă : „il est impossible d'échapper à la pénétration des Français" (t. III, p. 148).

Prin romanul ei, doamna Gacon-Dufour pune în circulaţie, se pare pentru prima oară în literatura franceză, o imagine a unei provincii româneşti, deschizînd drum lucrărilor — puţine de altfel — care îi vor urma şi prin care România modernă va intra din ce în ce mai mult în circuitul valorilor spirituale europene. Romanul *L'Héroïne moldave*, pe de altă parte, se deosebeşte de alte cîteva romane similare ivite în cele două decenii ce vor urma, prin faptul important că, apărut în Franţa, se datoreşte unei scriitoare ce s-a încumetat să-şi aleagă un atare subiect fără să fi cunoscut vreodată Moldova. Alte romane, din cele ce vor veni mai tîrziu, vor fi alcătuite de scriitori ocazionali, majoritatea preceptori sau profesori în Principatele dunărene. Ele nu au pătruns niciodată în circuitul literar francez, întrucît autorii lor erau necunoscuţi în propria-le ţară şi nu reuşiseră niciodată să intre în atenţia criticii, precum predecesoarea lor întru tematică românească.

Aşa se face că doamna Gacon-Dufour rămîne singura înaintaşă, demnă de preţuire cu atît mai mult, a marilor prieteni literari ai României paşoptiste.

Note

1 Toate datele ce vor urma referitoare la cele întîmplate lui Sonnini în Moldova sînt extrase din lucrările lui T. G. Bulat, *Un naturalist geograf francez prin ţările noastre în 1810 şi 1811*, în „Arhivele Basarabiei", IV, 1932, nr. 4, octombrie-decembrie, şi *Charles Sigisbert Sonnini Farnésé de Manoncour şi Marie Lachapelle institutori în Moldova la 1810 şi neplăcerile lor*, Chişinău, Tiparul Moldovenesc, 1936. Acestor lucrări le-am împrumutat şi citatele care vor urma.

2 Hoefer, *Nouvelle biographie générale*, vol. 44, Paris, Firmin Didot, 1868, p. 182.

3. Pentru Ch. Drouhet, cea dintîi scriere franceză cu tematică românească ar fi *L'Armure ou le Soldat moldave*, scrisă, în 1831, de Cuvélier şi Léopold (cf. *Le Roumain dans la littérature française*, în „Mercure de France", XXXV, nr. 62, din 1 mai 1924, p. 599).

www.dacoromanica.ro

VASILE ALECSANDRI

...şi noul Regulament şcolar din 1850

Înapoiat de puţină vreme din exilul îndurat timp de doi ani, Alecsandri se reintegrează repede vieţii sociale moldovene : la începutul anului 1850 este numit arhivist al Statului, colaborează la diferite ziare, scrie vodeviluri, întreţine o intensă corespondenţă ş.a.m.d. Este o perioadă bogată în activităţi diverse ; cauzele nu sînt atît de greu de descoperit. E vorba, mai întîi, de realizarea multelor proiecte făurite în anii pribegiei, a căror împlinire doar acum i se părea posibilă (stilizarea baladelor populare, crearea unor piese sugerate de realităţile autohtone etc.). Dar mai era la mijloc şi entuziasmul de care era cuprins adversarul fostului domnitor Mihai Sturza la vederea celor cîtorva reforme înfăptuite de Grigore Ghica, socotit de Alecsandri ca fiind „patriot, generos, liberal“ [1].

În această ambianţă, este uşor de înţeles de ce a acceptat Alecsandri să facă parte din comisia pentru reorganizarea învăţămîntului în Moldova, în care a fost numit nu la 3 aprilie 1851 [2] ci la 3 aprilie 1850 [3].

Din comisie mai făceau parte : Petre Cazimir (patruzecioptist, asemenea poetului), ca preşedinte : miniştrii N. Şuţu şi N. Ghica, juristul Lascăr Rosetti şi medicul Gh. Cuciureanu, ca membri ; juristul C. Hurmuzachi, ca secretar.

Convenţia de la Balta-Liman stipulase, prin art. 3, revizuirea Regulamentului organic şi, implicit, reorganizarea învăţămîntului, practicat în Moldova după un sistem necorespunzător. Întocmirea, pe alte baze, a unei noi legi şcolare era o necesitate de prim ordin, mai ales că, un an în urmă, noul domnitor desfiinţase Epitropia învăţăturilor publice. Formarea comisiei se încadra măsurilor preconizate şi răspundea unor cerinţe culturale imperioase.

www.dacoromanica.ro

S-a crezut că, angajat într-o nouă funcţie administrativă, Alecsandri nu i-ar fi dat atenţie, după cum s-ar fi dezinteresat şi de îndatoririle sale ca arhivist [4]. Afirmaţia — doar simplă supoziţie — este infirmată de documentele mai noi, apărute [5] sau inedite.

Plîngîndu-i-se, la 3 octombrie 1850, prietenului său Ion Ghica, de suspiciunea cu care era înconjurat, Alecsandri vorbeşte, nu fără oarecare plictis, de „une commission chargée de rédiger un projet d'instruction publique" din care a făcut şi el parte, dar din care, o dată sarcina dusă la capăt, s-a retras în mijlocul „verzelor" lui [6]. În ce anume a constat aportul poetului la alcătuirea şi definitivarea noului regulament nu s-a ştiut nimic, capitolul acesta fiind sumar discutat de toţi cei care s-au ocupat, chiar mai recent, de biografia scriitorului. Datele pe care le vom prezenta în cele ce urmează nu au pretenţia de a lumina toate laturile problemei, ci de a reliefa un fapt nu fără oarecare importanţă, anume concursul *activ* al lui Alecsandri la restructurarea sistemului şcolar moldovean de la mijlocul secolului trecut.

Nu de mult, Arhivele Statului din Iaşi au intrat în posesia unui manuscris intitulat *Proiect pentru reorganizarea învăţăturilor publice în Principatul Moldovei. Lucrat în anul 1850 de comisia anume rănduită de prea înălţatul domn Grigore Ghica Vv. în anul I-iu al domniei Măriei Sale* [7]. Ne aflăm în faţa ultimei — probabil — redactări a propunerilor făcute la întrunirile amintitei comisii. Din manuscrisul deteriorat a dispărut şi o parte a însemnării următoare : „acest proiect a fost alcătuit de comisia ce prin luminate ofisuri ale prea înălţatului domn Grigore Ghica voevod din 3 april al anului 1850 s-au denumit spre reorganizarea învăţăturei publice ; s-au compus şi s-au supus deba[terilor]... scris de toţi membrii com[isiei]".

Meticulos caligrafiat în chirilica de tranziţie, manuscrisul a fost destinat, se pare, lecturii domnitorului, întrucît pe marginile albe au fost însemnate, la fel de grijuliu, divergenţele dintre membrii comisiei asupra cîtorva probleme ; fiecare capitol poartă semnăturile tuturor componenţilor.

Manuscrisul fiind publicat ulterior fără mari modificări [8] rămîn interesante tocmai aceste consemnări marginale, care pot oferi o imagine cît de puţin vie asupra lucrărilor amintitei comisii, desfăşurate, se zice, de-a lungul a şase luni [9]. Afară de aceasta, trebuie să se aibă în vedere că proiectul de regu-

www.dacoromanica.ro

lament fusese alcătuit mai dinainte, comisia urmînd doar să-l îmbunătăţească. De aceea dezbaterile par să fi fost îndeajuns de reduse, iar dezacordurile — puţine.

Intervenţiile lui Alecsandri nu sînt prea numeroase, dar înregistrarea lor oferă prilejul de a completa datele deja cunoscute despre diversele activităţi ale poetului.

Secundat de C. Hurmuzachi, V. Alecsandri nu a fost de acord ca ocîrmuirea să aibă în vedere extinderea treptată a obligativităţii învăţămîntului în mediul urban. Am putea presupune că cei doi vor fi fost de părere ca, atît la oraşe, cît şi la sate, învăţămîntul să aibă de la bun început un caracter obligatoriu, insistînd, cu alte cuvinte, pentru extinderea ariei de aplicare a noilor prevederi. Afirmînd aceasta, avem în vedere faptul că acela care a dat formă definitivă proiectului şi care s-a conformat aproape în mod curent opiniilor marginale, a inclus în text tocmai o astfel de propunere. Dacă aşa s-au prezentat lucrurile, atunci Alecsandri a făcut dovada unei largi înţelegeri a situaţiei sociale a Principatelor din acel timp, lucru verificat, cum se va vedea mai jos, şi cu prilejul altor intervenţii.

Poetul nu a fost de acord nici cu recomandarea ca primele şcoli săteşti să fie înfiinţate pe teritoriile moşiilor mănăstireşti, iar acelor proprietari care nu vor subvenţiona o şcoală, să nu li se elibereze autorizaţie pentru organizarea unui iarmaroc. Măsura era într-adevăr prea puţin radicală, cu toată aparenţa, căci trecea îndatoriri ale statului pe seama unor particulari constrînşi să o accepte şi dispuşi la rezistenţă. Situaţia nu s-ar fi schimbat cu mult şi s-ar putea bănui că tocmai de acest lucru se temea Alecsandri. Cu toate acestea, formularea a fost menţinută.

Poate tot la sugestia poetului va fi fost exclusă şi restricţia ca viitoarele şcoli să fie create numai în satele cu optzeci de familii contribuente, adoptîndu-se o formulare mai largă : „în satele cele mai împoporate".

Largheţea vederilor lui Alecsandri reiese şi din faptul că a stăruit, împreună cu C. Hurmuzachi şi P. Cazimir, „în favorul introducerii unei limbi streine" în şcolile de fete, dar numai pentru elevele interne. E nevoie, oare, să mai subliniem urmările unei asemenea măsuri asupra formării tinerelor moldovence, asupra lărgirii orizontului lor cultural ? Că propunerea a fost binevenită o dovedeşte acceptarea ei.

www.dacoromanica.ro

O mărturie în plus că Alecsandri şi-a dat tot interesul ca noul regulament să corespundă realităţilor din Moldova acelui timp este şi insistenţa depusă ca învăţămîntul gimnazial să aibă o durată de şapte, nu de opt ani, întrucît aceasta ar fi satisfăcut în mai puţin timp urgentele necesităţi ale aparatului de stat. Propunerea, susţinută şi de N. Şuţu, a fost adoptată în textul final.

În sfîrşit, alături de N. Ghica şi N. Şuţu, poetul se ridică împotriva obligativităţii limbii eline în gimnazii, susţinînd, probabil, numai pe cea latină. Era reacţia prea aspră a „bonjuristului" Alecsandri, care vedea în limba greacă un simbol al boieriei vetuste, dar şi pledoaria unui partizan al latinităţii limbii române. Însă o atare propunere contravenea spiritului clasicist al vremii şi nu putea fi acceptată, pentru că, aplicată, i-ar fi frustrat pe elevi de cunoaşterea culturii antichităţii.

Nu mai puţin însemnate sînt şi prevederile noului Regulament pe care Alecsandri le-a acceptat şi e de mirare că, pînă acum, nu s-a insistat cîtuşi de puţin asupra unei atare chestiuni. Nu este lipsit de importanţă faptul că poetul a fost pentru introducerea gratuităţii şi obligativităţii învăţămîntului ; pentru a se adopta limba română ca limbă unică de predare ; pentru a se deschide şcoli în mediul rural, şcoli de meserii şi şcoli pedagogice la oraşe ; pentru organizarea învăţămîntului universitar etc.

Note

1 Apud G. C. Nicolescu, *Viaţa lui Alecsandri*, Bucureşti, E. L., 1962, p. 191.

2 Idem, p. 199.

3 A. Sacerdoţeanu, *Începuturile funcţionăreşti ale lui Vasile Alecsandri*, Bucureşti, 1942, p. 9-10.

4 Idem, p. 5.

5 cf. Gh. Ungureanu, *Din activitatea lui Vasile Alecsandri ca arhivist al Statului*, în „Revista Arhivelor", nr. 2, 1964, p. 259-280.

6 M. Anineanu, *V. Alecsandri — Corespondenţă*, Bucureşti, Editura Academiei, 1960, p. 60-61.

7 Arh. Stat. Iaşi, Fond Documente, pac. 539, doc. 115.

8 Doar primele două paragrafe sînt complet diferite de textul tipărit, între ele fiind chiar diferenţă de concepţie. Proiectul manuscris stipula *obligativitatea* învăţămîntului, iar legea tipărită — *libertatea* lui, ceea ce este cu totul altceva. Reproducem, în continuare, partea înlăturată, importantă prin consideraţiile pe care le conţine. „§1. Învăţătura publi-

www.dacoromanica.ro

că trebuie să fie accesibilă pentru tot locuitorul din Moldova, iar ace elementară va fi obligatorie pentru fiii locuitorilor din locurile dotate cu şcoli elementare, începînd de la vîrsta de 7 ani, afară de cazurile binecuvîntate. Aplicaţia acestor pricini se va face treptat şi potrivit cu înlăturarea piedicilor care i se pun din pricina înapoietei stări de cultură în care se află astăzi cea mai mare parte a locuitorilor Moldovei şi potrivit cu mijloacele de care guvernul va pute dispune. Ocîrmuirea însă va lua măsuri energice spre a înlătura piedicile sus arătate şi spre a agiunge cît mai curînd la scopul principiului obligării învăţăturii elementare. § 2. Ca preparatoare pentru învăţătura secundară vor sluji şcoalele primare din oraşele Principatului. Guvernul va lua măsuri pentru a îndemna şi a înmulţi frecventarea lor şi pentru a prepara putinţa de a le face obligatoare pentru toţi copiii locuitorilor orăşeni".

9 N. Soutzo, *Mémoires*, Viena, 1899, p. 187.

www.dacoromanica.ro

...și abolirea robiei

În anul 1854, Alecsandri se afla în străinătate, unde, în august, îl surprinde vestea morții tatălui său. Se întoarce în țară, ajungînd la Iași pe la sfîrșitul lunii septembrie, și începe să desfășoare o intensă activitate culturală. Face demersurile necesare apariției „României literare", se ocupă de alcătuirea celor dintîi numere, ia în primire direcția teatrului românesc din capitala Moldovei. Făcea parte dintre apropiații lui Grigore Ghica Vv., ale cărui vederi progresiste le va fi împărtășit întru totul. Datorită acestui domnitor, Moldova începea să intre mai temeinic pe făgașul transformărilor sociale, la care lucru poetul dorea din toată inima să-și aducă propria-i contribuție. Deci nu au cum să surprindă rîndurile pe care le trimite Sfatului Administrativ al țării, prin care anunță că i-a eliberat pe robii țigani de pe moșiile sale Mircești și Pătrășcani, precum și pe aceia de pe moșia Folțești a fratelui său Iancu. Scrisoarea lui Vasile Alecsandri a găsit îndată ecou: membrii Sfatului Administrativ, între care și prietenul său Costache Negri, dispun ca ea să fie distribuită ziarelor spre publicare. În adevăr, scrisoarea a apărut, în „Zimbrul", nr. 139, din 7 iulie 1855. Dar, tipărită fiind într-o rubrică obișnuită, nu a atras niciodată atenția istoricilor literari. Așa se explică eroarea frecventă, perpetuată pînă și în cele mai documentate studii despre viața scriitorului, după care Alecsandri i-ar fi eliberat pe țigani în anul 1854, îndată după întoarcerea în țară. Spre rememorarea faptului și întregirea unei informații — e drept, mărunte — relative la viața scriitorului, publicăm textul scrisorii lui Vasile Alecsandri, nu însă după „Zimbrul", ci, mai complet, după originalul aflător la Arhivele Statului din Iași.

www.dacoromanica.ro

Pentru înțelegerea însemnătății gestului făcut de scriitor, este necesar să precizăm că Alecsandri a fost printre primii boieri moldoveni care l-au făcut. Chiar dacă nu a fost el cel dintîi, lucrul nu are însemnătate, întrucît, prin răsunetul pe care l-a avut datorită prestigiului de care scriitorul se bucura, poate fi considerat unul din factorii decisivi care au precedat emanciparea oficială a tuturor robilor prin decretul semnat de domnitor la 28 noiembrie 1855. „Frumoasă zi a fost aceea cînd, din balconul casei de la Mircești am declarat țiganilor adunați că sînt liberi!" — își va aduce aminte mai tîrziu poetul.

Este interesant de observat similitudinea de idei dintre scrisoarea de față a lui Alecsandri și poezia *Desrobirea țiganilor*, scrisă de el în 1844, cu ocazia emancipării robilor domnești și mănăstirești.

„Onoratului Sfat Administrativ

În timpurile de față, cînd națiile de frunte ale Evropei fac cele mai mari jertfe și varsă sîngele lor pentru apărarea drepturilor omenirei; în această epohă de renaștere, cînd neamul românesc este chiemat a lua rînd pe lîngă celelalte neamuri care se bucură de bunurile unei înțelepte libertăți; în fața viitorului statornic de fericire și de demnitate ce se deschide dinaintea noastră, după atîte veacuri de suferinți grele și de lupte crude, trebuie ca noi românii să nu avem altă dorință, alt țel, decît de a ne arăta vrednici de simpatiile Evropei și de rolul măreț ce ea ne pregătește; trebuie să ne arătăm în ochii sei curați de orice pată care ar putea trage hula asupra noastră.

Sclavia este cea mai uricioasă pată care dezonorează încă patria noastră, în veacul acest de propășire, căci pe întinsul de astăzi a Evropei, numai țeara noastră mai păstrează încă acea vechie remășiță de barbarie, acea sclavie reprobată de lumea întreagă ca una ce este călcarea celor mai sfinte principii de omenire și celor mai dumnezeești precepte ale religiei lui Hristos.

Au sosit vremea dar ca să rumpem și noi, românii, lanțul trist a sclaviei, care leagă atîte suflete în țeara noastră, precum se rump de către națiile civilizate lanțurile ce ne amerința patria; și de datoria fiecărui român este a agiuta prin

www.dacoromanica.ro

toate puterile sale, prin toate jertfele, la stingerea sclaviei pe pămîntul românesc.

Supt-iscălitul, atît în numele lui, cît și în numele fratelui său, Iancu Alecsandri, face cunoscut onoratului Sfat Administrativ că au liberat robii lor și că, vroind a le asigura mijloacele de viețuire, au hotărît a-i așăza ca lăcuitori pe moșiile Mirceștii, Patrașcanii și Folteștii, dîndu-le locuri de case și de arătură, întocmai ca celorlalți lăcuitori români, potrivit legilor țării. Drept care jos iscălitul roagă pe onor. Sfat să binevoiască a da întru aceasta cuvenitele instrucții locurilor competente.

Iași, 28 iuni 1855

V. Alecsandri

Rezoluția Sfatului Administrativ :

No. 411, iulie 1i

Să să recomande visterii spre lucrare potrivit Așăzămîntului, iar spre dovedire mulțămirei ce Sfatul are a privi asămene fapte de adevărată humanitate și spre încurajare și altora întru liberare robilor, a căror poziție încă, din nenorocire, să prelungește în țara noastră, să va publica prin organul „Foaiei ofițiale".

Depart. de Finanse nr. 2182

1855 iulie 5

Trimețindu-se acelui onorabil Departament copie de pe notiția d-sale p[aharnicului] Vasile Alecsandri pentru liberarea robilor ce are atît d-lui, cît și fratele d-sale, căpt. Iancu Alecsandri, cu onor se face poftire să binevoiască pe de o parte a înainti lucrarea potrivit Așăzămîntului, iar totdeodată, spre dovedire mulțămirei ce Sfatul are a privi asemine fapte de adivărată umanitate și spre încurajarea altora întru liberarea robilor, a cărora poziție încă din nenorocire să prelungește în țara noastră, să facă comunicația trebuitoare redacției foilor oficiale spre publicare".

(Arhivele Statului Iași, Fond Secretariatul de Stat, Nr. u.p. 1977/1855, f. 1-2).

www.dacoromanica.ro

...și Armand de Pontmartin

La 22 martie 1884, Teatrul Național din București găzduia premiera celei mai recente piese a lui Alecsandri. *Fîntîna Blanduziei* cunoaște imediat un succes răsunător, atestat și de numeroase cronici extrem de favorabile. Este un adevărat triumf, cu care bătrînul poet are motive să se fălească — cel puțin în sine — și să considere o dată mai mult că s-a ridicat deasupra detractorilor.

Succesul piesei depășește toate așteptările, faima lui Alecsandri este din nou în creștere, cronicarii consemnează reacția publicului în cuvinte ce trădează un entuziasm greu de stăpînit. Atent la toate, poetul află că și în Franța se publicase o cronică a piesei sale și-i cere fratelui său ziarul [1]. Iancu Alecsandri se grăbește să-i trimită două exemplare, precizînd că foiletonul lui Pontmartin este „aussi intéressant que flateur".[3]

Într-adevăr, în „Gazette de France", ziar cu o foarte veche tradiție, apare la 27 aprilie 1884 un lung comentar semnat Armand de Pontmartin și dedicat *Fîntînei Blanduziei* [3]. Prin cronica lui, Armand de Pontmartin a sporit substanțial, în epocă, prestigiul piesei lui Alecsandri, cu atît mai mult cu cît criticul vorbea despre a lucrare dramatică, pentru care ziarul avea o altă rubrică, semnată de Adolphe Racot. De altfel, în chip de scuze parcă, Pontmartin își alcătuiește cronica sa ca pe o scrisoare către cronicarul dramatic *en titre* al ziarului. Titular timp de aproape trei decenii al rubricii literare săptămînale, Pontmartin avea un nume bun în critica epocii, dobîndit prin severitatea opiniilor și finețea stilului. Surprinzătoarea lui cronică va fi făcut asupra lui Alecsandri o adîncă impresie, chiar dacă poetul era la o vîrstă cînd toate acestea puteau să-i pară zădărnicii.

www.dacoromanica.ro

Simpatia lui Pontmartin e de căutat în altă parte decît în simpla prețuire a piesei lui Alecsandri și faptul transpare din cel dintîi paragraf al cronicii sale. Originar din Provența, Pontmartin nu ignora prețuirea lui Alecsandri în sudul Franței, prețuire pe care de altfel o și amintește. Pentru criticul francez, Alecsandri este, între altele, „omul îndrăgostit cu pasiune de Provența și de poezia provensală", omul care, în pofida vîrstei, a înaltei poziții sociale în România și a dificultăților voiajului, nu a ezitat să fie de față la sărbătoarea Felibrigiului, la Jocurile Florale din 1882. Faptul a produs impresie și, după mai bine de un an, Pontmartin nu ezită să declare, cu o curtoazie ce trece dincolo de politețea ocazională, că, „salutîndu-l pe V. Alecsandri, îmi pare că aduc omagiu unui adevărat poet francez". Turneul lui Alecsandri a lăsat urme durabile, ce au putut fi depistate și în secolul următor [4].

Calmul senin, mîndria resemnată a lui Alecsandri, lesne de intuit printre replicile *Fîntînii Blanduziei,* l-au cîștigat de îndată pe Pontmartin, care, prinzînd momentul, rupe o lance împotriva lui Hugo : „...la *Fontaine de Blandusie.* Ce simple mot nous fait déja l'éffet d'une évocation magique. Nous croyons voir apparaître Horace en personne ; Horace, le type le plus original et le plus exquis de la poésie latine ; Horace, que l'on peut admirer et aimer sans rien ôter à notre enthousiasme pour Virgile ! Il murmure à notre oreille ces vers ravissants, qui nous ont si souvent reposé du grincement des grandes machines de M. Victor Hugo : *O, fons Blandusiae, splendidior vitro !...*"

Neștiind românește, Pontmartin își continuă foiletonul pe baza informațiilor pe care i le puneau la dispoziție doi cronicari cu renume în România, colaboratori de vază ai singurului ziar de la noi accesibil criticului francez — „L'Indépendance Roumaine". Aici apăruseră atît rîndurile lui Frédéric Damé [5] — în chip de articol de fond — cît și ampla cronică a lui Grigore Ventura (semnată cu pseudonimul obișnuit — Arutnev) [6]. Ambele sînt puse la contribuție de criticul francez, spre a crea o imagine convingătoare a ceea ce a însemnat în epocă premiera lui Alecsandri.

Vivace, stăpînindu-se greu cînd era vorba să arunce o săgeată într-o direcție convenabilă, Pontmartin nu se poate abține de a nu remarca eleganța frazelor lui Damé, dar numai spre a avea pretextul de a ironiza maltratarea limbii franceze

www.dacoromanica.ro

la ea acasă. Acestea fiind zise, criticul trece la prezentarea piesei lui Alecsandri, fără a-i face propriu-zis analiza și mulțumindu-se, în punctele cheie, să apeleze la întinsa cronică a lui Ventura, reușind să intuiască singur unele fapte pe baza unor informații anterioare.

„Horace ! Le voici : M. Alexandri nous le rend. Dans sa pièce, la fontaine de Blandusie joue la rôle de Notre-Dame de Paris dans le roman de M. Hugo. C'est autour de son bassin, près de ses eaux limpides, que se noue et se dénoue le drame". Observația, care îl pune pe Alecsandri într-o companie măgulitoare, este urmată de o alta, referitoare la ecoul sentimental al piesei : „D'après les analyses que j'ai sous les yeux, il est facile de deviner que le choix de son sujet a fait vibrer certaines cordes de l'amour-propre national, à peu-près comme les derniers chants d'Eneide répondaient, chez les Romains, au souvenir ou au sentiment de leur lointaines origines". Rezumarea subiectului *Fîntînii Blanduziei* e sumară (de altfel, intriga piesei nici nu e prea complicată), punctată cu versuri din Horațiu, citate în original și cu o vădită delectare. Se constată lesne plăcerea lui Pontmartin în descrierea lumii romane și talentul său reconstituie fără dificultăți tabloul unei societăți a cărei înfățișare nu avea cum să o cunoască din piesa lui Alecsandri, ci numai din bogatele-i lecturi. Încît îndemînarea lui Alecsandri este apreciată — și nu o dată supralicitată — din perspectivă sociologică : „Cette décadence se révèle dans le faste insolent des affranchis, qui ne se souviennent de leur esclavage que pour être de plus haïssables parvenus. Horace, le poète préféré d'Auguste, s'est retiré à Tibur. El en veut à son Empereur qui prolonge l'exil d'Ovide. Si ce détail n'est pas historique, il est heuressement trouvé. Horace a bien dit que la race des poètes était irritable ; mais il n'a pas dit qu'elle fût insensible aux disgraces de famille".

Cînd vine vorba de Getta, Pontmartin apelează la o speculație, spre a-l face pe cititor să desprindă unul din motivele succesului piesei lui Alecsandri : „vous devinez que, si Getta a des enfants, elle pourra, sans trop d'invraissemblence, être l'ailleule des belles Roumaines qui assistaient à la pièce d'Alexandri". Dar, mai mult decît atît, apariția Gettei și a lui Gallus, precum și scenele dintre ei sînt entuziast apreciate : „Quoi de plus charmant que cette idylle, servant de prologue à une comédie ?". Nu mai puțin elogios este privit și dialogul

www.dacoromanica.ro

dintre Getta și Horațiu, urmînd baladei cîntate de sclavă. Despre el se susține că „a vraiment toute la grace de l'antiquité la plus pure".

Turbulent și iconoclast — ca, de altfel, în toată cariera sa — Pontmartin nu ezită să scrie că monologul lui Horațiu de după cea dintîi întîlnire cu Getta este „preferabil" tuturor monologurilor pe care diverși autori le-au scris pentru Coquelin ; aici, continuă cronicarul, „éclatent des traits d'une observation bien finie". Actul al doilea e privit — desigur, tot cu ajutorul lui Ventura — cu aceeași binevoitoare dispoziție, deși cîteva întorsături de frază lasă să răzbată urmele unei ironii la timp oprită, provocată de clișeele dramatice vizibile și la Alecsandri : „L'affranchi prie Horace d'improviser une pièce en vers. Tous les regards sont fixés sur le poète. Il balbutie, il s'excuse, il ne se sent pas en verve ; le fiasco se dessine, et déja Zoïle et Scaurus murmurent, comme les faux chevaliers de *Robert-le-Diable* : Nous le tenons !" Despre oda care urmează, elogios comentată de toți cei care au scris despre Alecsandri, se susține că „ne déparerait pas la plus exquise anthologie". Și în continuare, dovedind un surprinzător simț al limbii, Pontmartin exclamă : „Que ne puis-je vous la traduire ? *Hebe, tu a lui Joe...* Supposez un grand latiniste qui sache le roumain, et qui restitue cette ode à la langue d'Horace. Vous pourrez hardiment la placer dans une édition choisie, entre le *Sic, te, Diva potens Cypri* et la *O navis, referent in mare*. C'est à peine si elle aura l'air d'une exilée, revenue dans sa patrie".

Urmînd cu rezumarea piesei, Pontmartin prezintă actul al treilea și consideră — cu o adresă probabil foarte precisă a maliției sale, dar care azi e dificil de descifrat — că Horațiu se înșeală asupra sentimentelor Gettei față de el, „par une erreur d'optique assez commune chez les vieillards illustres". Dialogul dintre Horațiu și Getta pe această temă ar fi „un chef d'oeuvre de délicatese et de grâce".

Cîteva din concluziile criticului francez merită a fi relevate, întrucît surprind particularități reale ale *Fîntînii Blanduziei*, intuite doar prin intermediul cronicii lui Ventura. În același timp, e necesar să atragem atenția asupra faptului că piesei i se găsesc merite pe care nu totdeauna le are, dintr-un sentiment de evidentă bunăvoință și netăgăduită amicie. Alecsandri este felicitat pentru echilibrul perfect pe care l-ar

www.dacoromanica.ro

fi creat între poezie şi desfăşurare dramatică. „C'est une tentation si naturelle, si douce et si rare, quand on possède le don de la poésie, de s'attarder sur les cimes, pendant que le public s'impatiente des lenteurs du drame! L'auteur de la *Fontaine de Blandusie* a su éviter cet écueil". Sînt din nou remarcate scenele considerate valoroase: mărturisirea dragostei ce şi-o poartă Gallus şi Getta, festinul de la Scaurus, oda recitată de Neera, sfidarea aruncată lui Horaţiu şi strofele improvizate de el. Alecsandri — se afirmă — a ştiut să susţină caracterele cu o deosebită artă: „Comme il est vrai, cet Horace, qui, s'abusant sur les sentiments de Getta, se croit aimé à force de se savoir admiré, prête à ce mirage son imagination de poète, et, lorsque l'illusion lui devient impossible, donnerait, j'en suis sûr, les trois quarts de son bagage immortel pour un de ces regards et de ces sourires que Getta prodigue à Gallus!".

Pornind de la faptul că iubitul Gettei, Gallus, e un fost războinic gal, Pontmartin relevă adînca simpatie pe care Alecsandri a arătat-i totdeauna Franţei, mărturisind că şi acest fapt îl face să consemneze, în cea mai veche gazetă franceză, ecourile aplauzelor din Bucureşti.

Curtoazia puţin obişnuită a lui Pontmartin merge încă mai departe. El propune ca piesa lui Alecsandri să fie tradusă în franceză de Xavier Marmier („qui parle le roumain comme le français") şi de Henri de Barnier, spre a fi reprezentată la Comedia franceză. Aprinzîndu-se cu repeziciune, imaginaţia criticului închipuie chiar o schiţă de decor şi prevede cea mai bună distribuţie: „Ah! comme je vois bien, dans le principal rôle, Got transfigurant son merveilleux Arnolphe et en faisant le poète Horace! Comme je voit Monnet-Sully, superbe dans le rôle de Gallus, et Getta, la blonde fille du Danube, délicieuse sous les traits de M-lle Reichemberg!".

Încheierea trădează motivul care l-a îndemnat pe Armand de Pontmartin să-şi scrie cronica: „La Roumanie, justement fière de son poète, a le droit de réclamer comme siens, l'oeuvre, la legénde, le succès, la gloire d'Alexandri. Il me semble qu'il en restera un peu pour la Provence — et pour la France".

Unor rînduri atît de măgulitoare Alecsandri era dator să le răspundă, cu atît mai mult, cu cît ele se datorau în chip evident şi mărturisit simpatiei cronicarului. Iancu Alecsandri îşi consiliază, de altfel, fratele să-i trimită o scrisoare lui Pont-

www.dacoromanica.ro

martin. Dacă poetul s-a conformat ori nu sfatului este un lucru asupra căruia ştirile lipsesc.

Note

1 *Catalogul corespondenţei lui Vasile Alecsandri*, întocmit de Marta Anineanu, Bucureşti, Editura Academiei, 1957, p. 9.

2 *Documente literare junimiste*, ediţie îngrijită, prefaţă şi note de Dan Mănucă, Iaşi, Junimea, 1973, p. 172.

3 Armand de Pontmartin, *Une grande première à Bucharest*, în „Gazette de France", 254e année, 27 Avril 1884.

4 Cf. Maria Platon, *Vasile Alecsandri et Le Felibrige*, Thèse de Doctorat, Montpellier, Université Paul Valéry, 1972, p. 109 urm.

5 Fr. Damé, *Le triomphe d'Alexandri*, în „L'Indépendance Roumaine", VIII, 1884, nr. 1946, din 5 aprilie.

6 Arutnev, *Fîntîna Blandusiei, piesă în 3 acte şi în versuri de V. Alecsandri*, în „L'Indépendance Roumaine", VIII, 1884, nr. 1946, din 5 aprilie, nr. 1947, din 6 aprilie, nr. 1948, din 8 aprilie, nr. 1949, din 9 aprilie.

www.dacoromanica.ro

...și Ioan Paul

Important centru cultural european, Viena anului 1870 adăpostea numeroși studenți români. Antrenați mereu mai insistent de împrejurări să-și afirme solidaritatea, ei se hotărăsc să unească cele două asociații în care erau divizați și să șteargă rivalitățile dintre ei. Astfel, prin contopirea „Societății literare științifice a românilor din Viena" cu societatea „România", ia ființă, în martie 1871, după lungi tratative, „Societatea academică social-literară România jună". Nu e cazul să-i prezentăm acum nici scopurile și nici activitatea. Ne mărginim să precizăm că *România jună* a marcat adînc orientarea studenților români din capitala imperiului austro-ungar timp de aproape o jumătate de secol, contribuind la crearea unui spirit comun și întărind sentimentele naționale ale tinerilor.

E cunoscut faptul că cel dintîi președinte a fost Slavici, iar în comitetul de conducere a figurat un timp și Eminescu. Dintre ceilalți membri îi amintim pe Ciprian Porumbescu (autorul imnului societății), I. Pop-Florentin, P. Missir, Nicolae Teclu, A. Bîrseanu, S. Albini, T. V. Ștefanelli, D. Marmeliuc, V. Burlă ș. a.

De la bun început, *România jună* a făcut o demonstrație a scopurilor ei reale patronînd, deși nu pe față, faimoasa serbare de la Mănăstirea Putna și prilejuind astfel manifestarea dorinței de unitate a românilor. Încă de pe acum, membrii societății iau legătura cu personalități ale vieții politice și culturale din România, de la care au primit un substanțial sprijin. Printre cei solicitați să ia parte la întrunirea de la Putna se afla și Alecsandri, a cărui participare, așteptată cu nerăbdare, era menită să confere aniversării un prestigiu sporit. Însă poetul, diplomat cu vechi state, deși pornise către mănăstire, o oco-

www.dacoromanica.ro

leşte, oprindu-se la Cernăuţi. Eschiva pornea din intenţia menajării susceptibilităţii chezaro-crăieşti. Studenţii nu-i vor purta însă pică. Peste doi ani, la 24 mai 1873, el va fi numit „membru onorar" al societăţii, căreia îi va dărui, omagial, ediţia operelor sale complete. Curtenia *României june* avea însă temeiuri mai adînci decît simpla admiraţie faţă de o activitate scriitoricească unică în acel timp la noi. Este vorba, mai precis, de întărirea orientării junimiste a societăţii vieneze, înclinată tot mai evident către preţuirea „noii direcţii", a activităţii maioresciene şi a *Junimii,* în general. Or, după cum se ştie, Alecsandri era foarte apropiat de *Junimea* şi considerat chiar de aceasta reprezentant al „noii direcţii". În 1882, *România jună* va organiza şi cea dintîi manifestare publică favorabilă societăţii ieşene, marcînd cu această ocazie instalarea definitivă a junimismului în Transilvania.

Cu un an în urmă, Andrei Bîrseanu propusese sărbătorirea lui Alecsandri, care împlinea şaizeci şi doi de ani. Gestul se înscria şi în amintita înclinare către principiile *Junimii,* vizibilă la *România jună* de mai multă vreme. A-l omagia pe laureatul de la Montpellier însemna, cel puţin în parte, a pregăti calea unor manifestări viitoare, între care — de ce nu ? — şi aceea dedicată *Junimii* ieşene. Că întrunirea nu era străină de aceste tendinţe o demonstrează şi faptul că, neştiind data exactă a naşterii poetului, *România jună* nu se adresează altcuiva — pentru a o afla, — decît lui Iacob Negruzzi, care i-o comunică după ce, la rîndu-i, se informase de la Alecsandri însuşi [1]. Pe de altă parte, sărbătorirea însemna şi un gest de răspuns al cititorilor ardeleni, faţă de care Alecsandri arătase totdeauna o abilă deferenţă.

Festivitatea a avut loc la Viena, la 4 iulie 1881. Cu acest prilej au vorbit A. Bîrseanu, I. C. Panţu, I. Paul şi au declamat S. Pop, D. Brătianu, D. Ştefan şi Ch. Vulcan. S-a trimis şi o telegramă, la care poetul a răspuns cu promptitudine în chiar ziua următoare. Tot acum, lui Alecsandri i-a fost expediat şi un album în care se afla textul unui salut, compus, după mărturiile epocii [2], de I. Paul, pe atunci student în capitala Austriei.

Născut în 1856, Ioan Paul ezitase un timp în alegerea viitoarei cariere. A urmat doi ani de inginerie, între 1877-1879, la Viena, apoi s-a înscris la Litere, facultate pe care o va termina în 1883. Profesor la Caransebeş şi Slatina, se va stabili pentru

www.dacoromanica.ro

aproape două decenii la Iași, predînd și cursuri de estetică la Universitate. După 1918, s-a mutat la Cluj, unde a predat aceeași disciplină pînă în 1926, cînd a murit.

Așadar, student la Litere, Ioan Paul alcătuiește în 1881 salutul studenților români din Viena către Alecsandri. Rîndurile sale vor vedea în paginile următoare pentru întîia oară lumina tiparului, căci albumul trimis de tinerii admiratori s-a păstrat, fără a fi făcut public vreodată, în fondul Alecsandri de la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România (ms. 5720). Că avem a face cu textul lui Ioan Paul nu încape nicio îndoială : începutul său coincide cu primul paragraf, transcris, numai el, spre exemplificare, în monografia amintită a lui I. Grămadă, după copia aflată în arhivele *României june*.

Animate de un entuziasm tineresc, rîndurile lui Ioan Paul se constituie într-o avîntată trecere în revistă a meritelor lui Alecsandri de-a lungul a patru decenii de necontenită activitate, desfășurată pe multe planuri. Este de remarcat cumpănirea pe care vorbitorul o pune în elogiul său, fără a micșora însă cu nimic valoarea reală a poetului. Faptele acestuia sînt prezentate în planul însemnătății lor naționale, lui Alecsandri acordîndu-i-se semnificație de simbol.

„Ilustre Poete !

Ani 60 se împlinesc de cînd Dumnezeul popoarelor renăscînd România din amorțirea ei, i-a născut în tine lumina, graiul, sufletul și inima.

În copilăria ei, i-ai dat farmecul și duioșia unei orfane uitată în străini de neamurile și părinții ei.

Atunci cînd, necunoscută, România sta amorțită într-un colț de lume, i-ai dat „Doine și lăcrămioare", ai cules cîntecele ei de mult pierdute prin Carpați, ai învățat-o a cînta și, după glasul ei cel dulce, lumea întreagă a recunoscut-o, lumea întreagă s-a oprit în cale, străinii s-o ademenească și neamurile s-o îmbrățișeze.

Atunci cînd România, ruptă și sfîrticată de vremuri vitrege, era amenințată de dușmani străini și mușcată de proprii săi copii, ai avut fulgere pentru cei dintîi, mustrări și blăstemuri pentru cei din urmă, brațele și viața pentru ea.

Atunci cînd în România, oarbă încă, lupta loială și în cîmp deschis nu era iertată, ai știut să-ți faci arme, arme pe care singur știai să le manuezi : rîsul și satira pre scenă.

www.dacoromanica.ro

Atunci cînd, la 48, lumea întreagă era în zguduire, pentru că ai stat de sentinelă lîngă țara ta, pentru că ai iubit-o și erai gata a-i jertfi tot ce aveai, ai fost prigonit și exilat, i-ai iertat însă și ai rămas același.

Atunci cînd, la 57, Moldova și Muntenia aveau să fie o Românie, cu un suflet și un hotar, ai știut, cu minte înțeleaptă să îndupleci Europa, ai știut sufletele mari să le unești într-un cuget și o simțire și Milcovul să-l seci.

Atunci cînd România unită își culegea puterile, ai știut, în „Mărgăritare" și „Pasteluri", să-i dai podoabe, în „Legende", să-i amnitești trecutul și-n suflet să-i sapi un viitor.

Atunci cînd România, la 77, avea să-și sfarme cele de pe urmă lanțuri cu propriile sale brațe, cu lira ta i-ai întovărășit copiii pe cîmpul de luptă, cu ei te-ai întors victorios în țară și, „văzîndu-ți visul cu ochii", ai zis :

„.....de-acum pot să mor ferice !
Astăzi lumea te cunoaște : român zice, viteaz zice".
Departe de a-ți curma însă visul, atunci cînd, la Plevna, România biruia cu sabia, la Montpellier, în fața lumii, ai biruit cu lira ta.

Ani 60 ai fost în picioare la căpătîiul țării tale, ani 60 ai încălzit-o și ai întărit-o cu glasul tău fermecător ; și acum, cînd România, după 60 ani de luptă, își serbează încoronarea strigînd Europei „loc !", cu ea îți încoronezi rodul a lor 60 ani de lupte.

Tot românul îți urează „la mulți ani" pentru gloria neamului său.

Iar noi, tinerimea, al cărei părinte și model ești, îți strigăm de departe :
„Glorie ție, poete, glorie și ani mulți, ție, care însuți
ești gloria neamului românesc !

Societatea România junâ"

La 24 iulie 1881, poetul răspunde *României june*, avansînd cîteva mărturisiri de o francheță care ne face să bănuim că textul studenților nu-l lăsase indiferent și că nu-l privise ca pe o simplă manifestare de complezență : „a ajunge pe culmea dealului (se destăinuie el), de unde omul începe a se pogorî pe cărarea ce duce spre mormînt, este un moment de tristă cugetare. În amurgul vieții, lumea se acopere de un văl de melancolie, inima are presimțiri de pribegire și cuvîntul *Adio* vine

www.dacoromanica.ro

de a se pune pe buze ca o pasere cu glas amar". Cele ce urmează dovedesc faptul că pe Alecsandri salutul tinerei generaţii îl mişcase într-adevăr profund, cu atît mai profund, cu cît venea într-un moment de oarecare derută: „veteranul ce şi-au indeplinit datoria către Patrie admiră cu mîndrie legioanele tinere care îi succedează pe cîmpul luptei, unde ele sînt chemate a culege lauri".

Clipe de satisfacţie, pe care Alecsandri le datora, fără să ştie, atît de uitatului azi Ioan Paul.

Note

1 I. Grămadă, *Societatea academică social-literară România jună din Viena*, Arad, Concordia, 1912, p. 87.
2 Idem, p. 88.

www.dacoromanica.ro

IOAN MAIORESCU ŞI O PREZENTARE IGNORATĂ A ROMÂNIEI

Dintre paşoptişti, fără îndoială că Ioan Maiorescu este acela care, aflîndu-se în străinătate, a luptat cu zel neobişnuit, pentru apărarea drepturilor românilor. Era un om de acţiune, de o francheţe rară a părerilor, de o perseverenţă puţin obişnuită. Spirit practic, prefera fapta şi dispreţuia teoria stearpă. Fire greu de domolit, a avut toată viaţa dificultăţi în relaţiile cu cei din jur, neprimind stările de lucru existente şi încercînd să schimbe mai totdeauna ceea ce găsea că e nepotrivit. Puţini au fost cei care l-au înţeles şi l-au apreciat, acceptîndu-i integritatea totală. Pentru că, incomod şi oarecum iconoclast, I. Maiorescu nu pregeta să izbească fără cruţare şi cu violenţă, chiar dacă nu totdeauna în modul cel mai argumentat. Ţinta şi-o nimerea cam greu, deoarece violenţa avîntului îl văduvea de diplomaţia necesară întreprinderilor de anvergură în care se afla tot timpul implicat.

Dar serviciile sale au fost indispensabile unei bune cunoaşteri a României în lumea germană. Ele şi-au dovedit cu timpul utilitatea şi oportunitatea şi au avut un rol nu tocmai de trecut cu vederea în temperarea intenţiilor Austriei faţă de Principatele dunărene.

Activitatea de ziarist a lui Ioan Maiorescu este, sub acest raport, deosebită şi, din păcate, insuficient studiată. Împrăştiate în ziare şi reviste austriece şi prusace, articolele sale au pus în lumină scopurile luptei naţionale a românilor, străduniile lor de a-şi forma un stat unitar şi puternic, permanenta lor împotrivire faţă de cei care încercau să-i subjuge.

Niciodată Maiorescu nu a făcut vreo deosebire între românii din Principate şi cei din Transilvania. Dimpotrivă, a subliniat, ori de cîte ori a avut prilejul, unitatea lor etnică, necesitatea

www.dacoromanica.ro

unor acțiuni politice comune vizînd, în final, întrunirea lor într-un singur stat.

Asemenea multor pașoptiști, Maiorescu nu avea o pregătire sistematică de istoric. Dar, crescut sub înrîurirea Școlii ardelene, care acorda, precum se știe, mare însemnătate istoriei, el s-a arătat preocupat din tinerețe de acest domeniu, tipărind o istorie (fragmentară) a imperiului roman încă în 1834. Treptat, în „Foaie pentru minte, inimă și literatură" au apărut studii de istorie și, mai ales, de filologie, vădind pasiunea argumentării și dorința de informare onestă a cititorului. Părerile sale, expuse în polemicele cu Martin Schnell, St. L. Roth, J. Schuller sau cu diverși anonimi pătimași și nedrepți, descinzînd din ideile Școlii ardelene, sînt întărite de o informație modernă și uneori surprinzătoare.

Prins în vîltoarea evenimentelor de la 1848, luînd parte la mișcările revoluționare, Ioan Maiorescu va fi trimis în străinătate, ca agent al Guvernului provizoriu. Stabilit o vreme la Frankfurt pe Main, el încearcă să cîștige de partea românilor adeziunea des tulburatei diete germane și dă la lumină, în diferite ziare, știri despre situația din țară și despre mersul revoluției. Lipsit de informații, nu prea abil diplomat, Maiorescu face demersuri pe care o parte a revoluționarilor nu le primesc tocmai bine. Importantă este însă contribuția sa deosebită la menținerea interesului pentru români într-o parte a presei germane, precum și agitarea ideii de unire a Moldovei, Munteniei, Transilvaniei și Bucovinei într-un stat cu numele România.

După înfrîngerea revoluției, plenipotența lui Maiorescu încetează și el părăsește Frankfurtul, alegîndu-și Viena drept refugiu. Spre a-și întreține familia, intră în administrația chezaro-crăiască și caută orice prilej spre a-și susține conaționalii, din Principate și din Transilvania. Totodată, el desfășoară o amplă și intensă muncă de recomandare a românilor atenției aulice. Călătorește prin Transilvania, notînd faptele de arme ale românilor în timpul revoluției și face parte din deputațiuni românești venite la Viena. Dar, mai ales, se interesează de soarta Moldovei și a Munteniei, a căror situație i se pare dintre cele mai critice. Memoriile sale pe această temă, dovedind o bună cunoaștere a stării politice și sociale a Principatelor, au fost strînse în parte de J. Neigebaur în lucrarea *Die Donau Fuerstenthuemer* (1859). Altele au rămas în manuscris

www.dacoromanica.ro

și au fost descoperite mult mai tîrziu. Împreună cu Constantin Hurmuzachi, Maiorescu tipărește broșura *Dezvoltarea drepturilor Principatelor moldo-române în urma Tratatului de la Paris din 30 martie 1856*, apărută la Bruxelles, în 1857. Aici, cei doi oameni politici susțin cu aprindere cauza Unirii și propun o serie de măsuri democratice, cu caracter antifeudal.

Ioan Maiorescu era acum direct interesat de mersul evenimentelor din Principate. Pensionat împotriva voinței sale, în urma unor intrigi, el se va stabili, pentru restul vieții, la București. Cuza îl sprijină și Maiorescu va fi astfel numit profesor, ba mai mult — director în Eforia Instrucției publice. Dar, cu obișnuita-i intoleranță în materie de oameni, el ajunge repede în conflict cu unii efori, cu Laurian și cu Heliade-Rădulescu, și își va înainta demisia. În 1863, va fi numit profesor la Școala superioară de litere, unde predă istoria românilor. Biografii săi notează că în această perioadă, Ioan Maiorescu era absorbit de studii ; el intenționa să-și termine lucrările scrise, cea mai mare parte, între 1835—1845, ca și *Itinerarul în Istria* [1].

Colaborarea lui Ioan Maiorescu la presa germană nu încetează nici acum. În chiar anul morții (se stinge la 2 august 1864), lui Ioan Maiorescu îi apare o întinsă prezentare — necunoscută pînă acum — a Principatelor Unite. O găzduiește o prestigioasă lucrare a vremii *Staats-Lexikon. Encyklopädie der sämmtlichen Staatswissenschaften für alle Stande*. Prima ediție, supravegheată de Karl Rotteck, a acestui lexicon apăruse între anii 1834—1848. Cea de a treia, între 1856—1866, sub îngrijirea lui Karl Welcker. Este locul să precizăm acum cîteva fapte nu lipsite de importanță : voluminosul lexicon al statelor a fost patronat în ambele ediții de două remarcabile personalități liberale ale epocii. Atît Rotteck cît și Welcker au jucat un rol important în pregătirea așa-numitului Vormärz, dicționarul lor avîndu-și, aici, rostul lui. Mai mult încă, Welcker, îngrijitorul celei de-a doua ediții, fusese deputat la Frankfurt pe Main în timpul ședерii lui Maiorescu acolo. Coincidența poate da de gîndit, dacă avem în vedere legăturile rapide și strînse care se stabileau între revoluționarii pașoptiști, oricare ar fi fost naționalitatea lor și în orice loc s-ar fi aflat.

Articolul lui Ioan Maiorescu, intitulat *Moldau und Walachei*, se află în cel de al zecelea volum, apărut în 1864, și este semnat cu numele său întreg [2]. Este posibil ca, așa cum susține

www.dacoromanica.ro

Titu Maiorescu, articolul să fi fost scris din însărcinare oficială [3]. Dar aceasta, cum se va vedea, nu impietează cu nimic asupra conținutului articolului, care este de o obiectivitate s-ar zice desăvîrșită cînd vorbește de domnia lui Cuza, reliefîndu-i meritele și scăderile, cel dintîi domn al Principatelor Unite aflîndu-se încă pe tron iar autorul articolului fiind unul din funcționarii săi. Căci — e bine să o amintim — nu era Maiorescu omul care să nu spună ceea ce gîndea. La fel procedase și cu aproape zece ani în urmă, cînd, alcătuind un memoriu, îi criticase pe cei doi domni din Principate — cu care, de altfel, se afla în foarte bune relații — știind prea bine că rîndurile sale vor fi citite și de cei vizați.

Scriindu-și articolul despre Principatele Unite, Ioan Maiorescu află un alt prilej de a apăra cauza românilor, de a le face cunoscute doleanțele în statele de limbă germană. El are acum ocazia de a-și pune la contribuție toate cunoștințele, mai ales pe acelea de istorie și de filologie, într-o privire de ansamblu asupra românilor din cele mai vechi timpuri pînă în secolul al XIX-lea. Întreprindere atrăgătoare, pe care o fructifică din plin, folosind, idei din doctrina pașoptistă a „dacoromânismului", dar și unele argumente care, apoi, nu au mai fost admise, în genere, de istoricii noștri.

El își începe articolul prin a sublinia caracterul unitar al românilor, rădăcina lor comună, fapte recunoscute și de străini. Aceștia, de multe ori — se afirmă — nu mai ajung să facă nici o deosebire între Moldova și Muntenia, atît de asemănătoare sînt cele două provincii. Toți locuitorii își zic numai „români" sau „rumâni", iar vecinii îi numesc „vlahi" sau „valahi". Originea lor trebuie căutată în coloniștii romani aduși în Dacia, ultima țară europeană colonizată de imperiul roman. Procesul de romanizare începuse încă din secolul al X-lea î.e.n., în ceea ce privește provinciile iliro-trace.

Romanitatea orientală se împarte în trei ramuri principale. Prima și cea mai veche este aceea a iliro-românilor, a căror istorie începe din anul 221 î.e.n., cînd romanii s-au îndreptat spre Istria. În sprijinul opiniei sale, Maiorescu îl citează pe însuși Kopitar. De la acești români au rămas urme puține, vizibile la slavii sudici în unele toponimice, în elemente ale portului popular, în unele moravuri (mai ales la femei), în lexic și, în sfîrșit, în tipul etnic predominant românesc, deosebit de cel slav.

www.dacoromanica.ro

Istro-românii (căci despre ei este vorba) sînt prezentaţi mai detaliat de Maiorescu, întrucît îi cunoscuse bine, cu prilejul călătoriilor sale. De altfel, cum se ştie, Maiorescu scrie şi cea dintîi amplă lucrare despre istro-români. Nu e de mirare deci că istoria lor este amănunţit prezentată în articolul din *Staats-Lexikon,* la fel organizarea şi răspîndirea lor. Se amintesc localităţile mai importante cu populaţie majoritar istro-română, viabilitatea limbii, categoriile de vorbitori. Se precizează că istro-româna se apropie de idiomul vorbit odinioară în provinciile trace, dar şi mai mult de dialectul daco-român. Mulţimea particularităţilor conduce la concluzia că ar fi cea mai veche ramură a romanităţii orientale.

Cea de a doua ramură — continuă Maiorescu — a fost numită de Thunmann „traco-valahă" sau „traco-română" şi, începînd de la Durazzo, se întinde peste Epir, Albania, Macedonia, Rumelia şi Grecia. Numele „rumeli" (de unde şi Rumelìa) nu ar fi altceva decît forma turcă a cuvîntului traco-român „românli", adică „români". Populaţia care vorbeşte acest dialect descinde din coloniştii romani stabiliţi aici şi s-a constituit apoi din cetăţenii romani ai imperiului bizantin. Limba vorbită de ei ar fi fost, pînă în secolul al VII-lea, singurul mijloc de comunicare dintre oştenii armatei bizantine. Cei dintîi care introduc deosebirea dintre „romei" („români") şi greci sînt slavii, mai precis — bulgarii, care i-au numit pe cei dintîi, începînd din secolele VIII—IX, „vlahi", adică „latini". Populaţia care vorbeşte acest dialect numără un sfert de milion de oameni, predominînd în unele regiuni precum Thessalia. Dovedindu-se un om care îşi cunoştea bine secolul, Maiorescu se întreabă cum se vor rezolva problemele care se vor ivi odată cu trezirea conştiinţei lor naţionale. Deceniile următoare vor arăta cîtă dreptate a avut Ioan Maiorescu în a privi problema macedo-românilor în toată gravitatea ei.

A treia ramură a romanităţii orientale este daco-româna, prin ea Maiorescu înţelegînd limba vorbită nu numai în Dacia propriu-zisă, ci şi în Dacia Aureliană. Sămînţa populaţiei care o vorbeşte au fost funcţionarii romani însoţitori ai legiunilor, ca şi cetăţenii romani stabiliţi aici în urma năvălirilor barbare în ambele Moesii. Românii au avut de luptat împotriva influenţei bizantine, elementul latin ieşind totdeauna învingător. Au îmbrăţişat, se pare, ortodoxia în timpul domniei unui conducător propriu, Vitalian (sec. VI) şi au devenit regat sub

www.dacoromanica.ro

Samuel Roman (zis și Gabriel) și Ioan (sec. X). Între 1186—1389, s-au aliat cu bulgarii împotriva bizantinilor, întemeind un regat independent. Acești români din sudul Dunării au păstrat strînse legături cu frații lor din vechea Dacie și chiar în zilele noastre — continuă Maiorescu — se pot număra mai bine de un sfert de milion de oameni, care, locuind pe teritoriul Daciei Aureliene și în ambele Moesii, nu se deosebesc prin nimic de românii din stînga Dunării, nici prin limbă, nici prin obiceiuri.

În acest loc, Maiorescu introduce una din constatările sale cele mai adevărate și mai substanțiale, afirmînd că, în timp ce romanitatea occidentală s-a divizat în mai multe limbi diferite, cea orientală s-a păstrat într-o limbă unică, românii (adică romanii stabiliți în teritoriile respective) dezvoltîndu-se toți într-o singură națiune și conservînd o singură limbă, înțelegîndu-se lesne între ei. Limba lor are aceeași gramatică — a latinei — ceea ce este de o importanță deosebită, întrucît peste tot există forme identice de limbă. A doua deosebire față de romanitatea occidentală stă în folosirea articolului, pe care românii îl așează, la declinări, la sfîrșitul numelor, ceea ce apropie limba lor de vechea italiană, cea din Tabelele eugubine. Afară de aceasta, susține Maiorescu, dialectul daco-român a păstrat unele particularități ce se găsesc numai în latina clasică și care nu se află în celelalte limbi romanice.

Daco-românii, continuă autorul prezentării din lexiconul lui Rotteck și Welcker, reprezintă cea mai recentă ramură a romanității orientale, în același timp și cea mai viguroasă. Numărul lor este mare ; pe întregul teritoriu al vechii Dacii, ei însumează cam opt milioane și jumătate de locuitori. Cu dacii s-a întîmplat ca și cu popoarele barbare care au bîntuit Dacia între secolele al III-lea și al X-lea : au dispărut. De existența lor nu mai amintesc decît unele toponimice. Pe teritoriul Daciei, au venit în sec. al X-lea maghiarii, iar trei sute de ani mai tîrziu — sașii ; toți aceștia și-au adjudecat o poziție privilegiată față de vechii locuitori. Populațiile mici slave de pe teritoriul Daciei au o origine recentă. Toate celelalte populații au fost romanizate. Este o dovadă în plus a forței numerice a elementului latin, plantat de Traian și de urmașii lui în Dacia. În sprijinul acestei afirmații, Maiorescu îl citează pe Eutropius. Nu s-au păstrat — urmează el — decît numele a șase colonii romane. Fiecare colonie romană din Dacia era, în organizare, o minia-

www.dacoromanica.ro

tură a Romei însăşi, cu modul ei de viaţă socială, moştenind puterea ei de absorbţie şi întinzînd numeroase rădăcini în ţară. Cu drept cuvînt, Maiorescu introduce aici o comparaţie între o colonie de tip grecesc şi una de tip roman, reliefînd natura predominant mercantilă a celei dintîi şi, în opoziţie, complexitatea raporturilor pe care le genera cea de a doua, cu urmări mult mai adînci asupra celor din jur. Între anii 105—274, adică pînă la părăsirea Daciei de către Aurelian, s-au scurs şase generaţii, răstimp suficient pentru transformarea din temelie a teritoriului. Faptul e dovedit, între altele, de dispariţia completă a celor 44 de mari localităţi dace, existente înainte de cucerire.

După retragerea „barbarilor", se porni un puternic proces de absorbire : elementul latin, acum liber şi respirînd în voie, începu să asimileze elementele latine noi. Procesul durează şi azi. A apărut astfel întrebarea privitoare la originea românilor, popor care şi-a păstrat denumirea originară, considerîndu-se din totdeauna descendent direct al romanilor. El are conştiinţa originii lui, pe care nu a pierdut-o niciodată. Ieşind învingător din toate furtunile care au trecut pe deasupra sa în timpul secolelor, poporul român nu a pierdut sămînţa culturii şi civilizaţiei. El a reuşit să-i asimileze pe învingători, celor care au venit ulterior le-a zis „venetici" (Fremdlinge). Toate popoarele care au trecut prin Dacia au lăsat urme ale şederii lor acolo, de pildă goţii. Intrînd astfel în amănuntele unei controversate probleme, Maiorescu este de părere că unele cuvinte gotice şi-ar avea originea în cuvinte româneşti *(aljar* ar veni din *aiure ; mais* din *mai ; hausjan* din *auzire).*

Românii au conservat nu numai comoara cunoştinţelor, a artei şi deprinderea unui mod subţire de a trăi, ci şi nucleul instituţiilor liberale ale coloniilor romane şi unele forme de viaţă statală ale acestora. Faptul a constituit citadela care le-a apărat fiinţa în cursul istoriei. Aici îşi au izvorul anumite forme de auto-guvernare ale unor grupuri de români din Transilvania, Ungaria şi Croaţia. Era foarte greu totuşi ca, pe un teritoriu întins, să se păstreze un stat unitar şi de aceea, cînd au venit, maghiarii i-au aflat pe români divizaţi în mici formaţiuni statale. Aceasta e cauza pentru care ungurii au putut să se aşeze într-o anume parte a Daciei, parte prin învoială, parte prin forţa armelor.

www.dacoromanica.ro

În răsăritul și sudul Daciei, românii și-au păstrat însă un stat propriu. În secolele al XII-lea și al XIII-lea, s-au format două state monarhice, cunoscute ca Moldova și Muntenia. După descrierea modului în care au fost întemeiate cele două principate, Ioan Maiorescu trece la prezentarea istoriei lor, oprindu-se asupra evenimentelor importante. El scoate în evidență necontenitele lupte pe care le-au avut de purtat românii pentru a-și apăra independența. Se insistă asupra domniilor lui Alexandru cel Bun, Mircea cel Bătrîn, Ștefan cel Mare, asupra realizărilor lor, folosindu-se informația — lacunară — a epocii. Pe larg este prezentată problema așa-ziselor „capitulații" cu Poarta. Aici, Maiorescu face dovada pregătirii și orientării sale pașoptiste, folosind îndelung dezbătuta chestiune a tratatelor încheiate între români și Impreiul otoman spre a argumenta dreptul la autonomie al Moldovei și Țării Românești, legitimitatea aspirațiilor lor la independență, datoria altor state de a le respecta integritatea teritorială.

În mod deosebit se insistă asupra domniei lui Mihai Viteazul, în timpul căreia, se spune, Țara Românească a dobîndit o forță pe care nu o mai avusese din timpul romanilor. În vremea domniei sale, scurte dar energice, Mihai a intenționat să-i unească pe toți românii de pe teritoriul Daciei într-un singur stat, devenind astfel un erou favorit al poporului. Vorbind despre secolul al XVII-lea, Maiorescu reține figurile lui Matei Basarab și Vasile Lupu, remarcați pentru sprijinirea culturii.

Asemenea multora din timpul său, Ioan Maiorescu trece ușor peste domniile fanariote (a căror origine o vede în tratatele încheiate de Cantacuzini, Brîncoveni și Cantemirești cu Austria și Rusia). Mișcarea lui Tudor Vladimirescu este considerată dintr-un punct de vedere exclusiv național : ea ar fi fost numai o reacție împotriva fanarioților, întemeiată pe încercarea de reactualizare a vechilor „capitulații". Moartea inițiatorului ei este explicată prin pasivitatea boierilor și neîncrederea turcilor.

Procesul de ridicare a națiunii române — opinează Maiorescu — ar fi început în 1834, odată cu domniile lui Mihail Sturdza și Alexandru Ghica. Dacă cei mai mulți dintre istoricii români ai epocii au judecat domniile acestora (în special pe a lui Sturdza) doar sub raport negativ, Maiorescu le privește cu multă bunăvoință. El este de părere că de la 1834 încoace, viața națională a luat un avînt necunoscut pînă atunci. La tre-

www.dacoromanica.ro

burile publice încep să participe reprezentanți ai mai multor clase, a căror pătrundere în viața socială este tot mai nestînjenită.

Dacă luăm bine aminte, Ioan Maiorescu pare a-și revizui unele opinii mai vechi. Aflat el însuși în toiul procesului de modernizare a Țării Românești, el criticase, la 1838, cu o asprime deosebită, neajunsurile constatate mai la tot pasul. Celebra sa scrisoare către Barițiu provocase un imens scandal, autoritățile îl persecutau, prietenii îl dezavuau, din toate părțile se primeau proteste. Acuzele lui Maiorescu, atunci profesor în Craiova, erau respinse cu indignare, iar relele pe care el le semnalase erau considerate inevitabile într-o epocă de transformări și nu atît de întinse încît să ajungă a fi un pericol general.

După aproape trei decenii, Ioan Maiorescu va privi lucrurile dintr-o altă perspectivă. El consideră acum (în 1864) că Moldova și Muntenia ajunseseră într-un timp scurt să realizeze lucruri uimitoare. De exemplu, susține Maiorescu, în privința securității publice Principatele pot rivaliza cu cele mai bine organizate țări din Europa.

Privind lucrurile cu multă cumpănire, el este de părere că nici poziția geografică, nici energia domnitorilor, nici superioritatea instituțiilor moderne nu sînt suficiente pentru a explica progresele rapide. Cauza adevărată stă în talentul și predispozițiile deosebite ale poporului român, în vitalitatea lui extraordinară, cărora li s-a dat prilejul să se manifesteze.

Cu toate acestea, de o democrație adevărată nici nu putea fi vorba, deoarece statul rămăsese un mecanism ale cărui resorturi erau ținute în secret față de cei mulți. O viață publică nu se putea dezvolta în aceste condiții și protestele nu au întîrziat să se producă. Amintind mișcarea colonelului Cîmpineanu, Ioan Maiorescu trece la prezentarea evenimentelor de la 1848, cu atît mai demnă de interes, cu cît el însuși fusese unul dintre protagoniști. Despre revoluție nu putea vorbi desigur decît în termeni pozitivi. I-o impuneau atît convingerile proprii, cît și orientarea lucrării lui Rotteck și Welcker. Nu ne putem aștepta însă la o analiză mai întinsă, întrucît un lexicon are anume limite, a căror respectare este obligatorie. Cu toate acestea, sînt de remarcat de la bun început căldura pe care Maiorescu o pune în descrierea revoluției, ca și reliefarea locului ei deosebit în istoria României. Perspectiva este, firește, unilaterală:

www.dacoromanica.ro

Ioan Maiorescu fusese implicat în evenimente, contribuise şi el la producerea lor. Judecata lui este — cum se va vedea — aspră, poate cîte o dată nedreaptă, atunci cînd vorbeşte despre acţiunile Guvernului provizoriu. El nu prea acordă însemnătatea cuvenită rolului hotărîtor al contra-revoluţiei externe (ruso-austro-turce) în înăbuşirea revoluţiei româneşti. Nu trebuie să se uite însă un fapt important, care explică duritatea părerilor : agent la Frankfurt, Ioan Maiorescu s-a aflat o vreme în afara ţării şi a putut urmări cu mai multă detaşare măsurile Guvernului revoluţionar, despre ai cărui membri afirmă că erau incapabili ; părăsirea Bucureştiului este considerată o comportare inadmisibilă, ca şi emiterea a tot felul de proclamaţii. Revoluţia — urmează Maiorescu — a învins uşor în Ţara Românească şi a dobîndit repede un caracter profund popular, cum nu l-a avut poate nici o altă revoluţie din Europa. Dar, treptat, Guvernul şi-a înstrăinat masele populare, renunţînd să ia măsurile ce se impuneu, precum desfiinţarea boierimii ca instituţie politică feudală. Guvernul — continuă Maiorescu — nu a convocat niciodată o Adunare generală, spre a elabora o legislaţie, un act constitutiv, cu adînci justificări în viaţa naţiunii şi care să corespundă aspiraţiilor ei. Aici se află şi cauza înfrîngerii revoluţiei, în faptul că nu a răspuns unor necesităţi mai largi şi nu a avut o atitudine fermă.

Despre domniile care au urmat căderii revoluţiei, Ioan Maiorescu are cuvinte de laudă, întrucît este de părere că nu s-au aflat în nici un caz sub influenţa reacţiunii, după cum fuseseră intenţionate. Ştirbei şi Ghica s-au dovedit întreprinzători şi chibzuiţi, cumpătaţi în măsurile propuse, promovînd oameni capabili, sprijinind învăţămîntul naţional. Lui Ştirbei — zice Maiorescu — i s-a reproşat că a fost mai aspru cu presa şi prea şovăitor în înfăptuirea unor acte democratice. Aceste acuzaţii ar fi însă neîntemeiate, întrucît, dacă se au în vedere rezultatele domniei lui Ştirbei, se constată că în Ţara Românească opoziţia faţă de Unire a fost ca şi inexistentă.

Cu multă severitate sînt judecate căimăcămiile, socotindu-se că ele au fost alcătuite din oameni limitaţi, incapabili de a conduce, venali. Sub stăpînirea lor, interesele publice au fost părăsite, pe primul plan trecînd cele individuale. Corupţia era aproape generală. Sînt descrise în continuare condiţiile dificile în care s-a petrecut Unirea, împotrivirile din interiorul şi din exteriorul Principatelor. La alegerea dublă a lui Cuza, bucuria

www.dacoromanica.ro

a fost mare şi generală (iluminaţii, Te Deum-uri, petreceri populare). Dificultăţile erau însă abia la început; ele au prins a se manifesta cu deosebită tărie în anii următori, cînd s-a pus chestiunea recunoaşterii de către marile puteri a fuziunii administrative, legislative şi politice. Din punct de vedere financiar Principatele Unite se găseau într-o situaţie extrem de grea. Şi dacă Titu Maiorescu, în articolul amintit, va găsi că sînt vinovaţi de aceasta Cuza şi administraţia lui, Ioan Maiorescu este de părere că rădăcina răului trebuie căutată în proasta cîrmuire a caimacamilor. Nici viaţa politică nu i se pare mai stabilă; îl îngrijorează frecventele schimbări ale miniştrilor, care, antrenînd şi înlocuirea funcţionarilor, provoacă dezordine şi nemulţumire. Pe de altă parte, Camera nu are nici o iniţiativă, evitînd să adopte măsurile necesare. Curînd, domnitorul intră în conflict cu ea, situaţia dăinuind şi în timpul în care Ioan Maiorescu îşi scria articolul (într-o notă, el precizează că l-a terminat în august 1863). Pe larg sînt descrise ministerele, organizarea lor, modul de funcţionare. Se insistă asupra întinselor atribuţii ale fiecărui departament, pentru a se reliefa amploarea procesului de modernizare. Cu lux de amănunte este descris, de exemplu, Ministerul cultelor şi instrucţiunii publice, cunoscut mai bine de autor. La începutul articolului său, înfăţişîndu-se situaţia geografică a Moldovei şi Ţării Româneşti, se treceau pe larg în revistă bogăţiile lor naturale, devenite obiect de dispută între diverse ţări.

Încheierea articolului este rezervată aprecierilor asupra dezvoltării spirituale a Principatelor, înregistrîndu-se libertatea presei, renaşterea literaturii în mijlocul luptelor politice. Îndată după aplanarea conflictului dintre Cuza şi Cameră, ţara — conchide Maiorescu — se va îndrepta cu paşi mari pe calea progresului, îndeplinindu-şi misiunea ei în acest colţ al Europei. Trecînd peste epoca de tranziţie, Principatele Unite se vor transforma într-un stat nou, garanţie fiind întru aceasta „sămînţa sănătoasă" a poporului. Gloria aceasta va reveni însă generaţiei noi, care va triumfa asupra şcolii fanariote şi va face să iasă la lumină ceea ce este propriu, nou şi solid în ea însăşi.

Încheierea, deloc festivă, trădează un optimism temperat şi realist, caracteristic firii lui Ioan Maiorescu şi transmis şi fiului său, reprezentant al noii generaţii, căreia îi revenea dificila sarcină de a desăvîrşi ceea ce paşoptiştii abia începuseră.

www.dacoromanica.ro

Note

1 N. Bănescu şi V. Mihăilescu, *Ioan Maiorescu*, Bucureşti, Tipografia Românească, 1912, p. 91.

2 I. Maiorescu, *Moldau und Walachei*, în *Das Staats-Lexikon. Encyklopädie der sämmtlichen Staatswissenschaften für alle Stande*, hrsg. Karl von Rotteck und Karl Welcker, dritte Auflage, Bd. X, Leipzig, Brockhaus, 1864, p. 153-174.

3 T. Maiorescu, *Die vereinigten Fürstenthümer Moldau und Walachei unter Fürst Alexander Johann I (Cusa)*, în „Unsere Zeit", II, nr. 30, din 1 iulie 1866, p. 63.

www.dacoromanica.ro

TITU MAIORESCU, NECUNOSCUTUL

Anul fierbinte 1861

Este cunoscută, în genere, poziţia lui Maiorescu faţă de Transilvania. Chiar dacă nu a aflat decît la bătrîneţe că a fost bursier al Blajului, chiar dacă nu s-a considerat niciodată neapărat transilvănean, chiar dacă nu şi-a expus pe larg părerile în această privinţă, nici pe departe nu putem considera că a ignorat o problemă care a agitat spiritele româneşti în tot cursul secolului al XIX-lea. Adept al unei politici orientate către puterile Europei centrale, Maiorescu nu a socotit util, în tot cursul lungii sale cariere parlamentare, să facă declaraţii de sprijinire făţişă a luptei politice a românilor ardeleni. L-a combătut însă cu vehemenţă pe D. A. Sturdza, a cărui nehotărîre pusese România în situaţii neconvenabile faţă de monarhia habsburgică, şi a demonstrat cu rigurozitate neajunsurile cauzate astfel românilor ardeleni. În ceea ce îl priveşte pe el însuşi, Maiorescu nu a ezitat să-şi ajute fraţii de peste munţi, mai ales în domeniul culturii, unde susceptibilitatea Austro-Ungariei nu putea avea totdeauna motive să se simtă jignită. Prudent, Maiorescu înţelege să ajute fără să provoace iritare. Se ştie că lui i se datorează în bună măsură continuarea şi mărirea subvenţiei acordată de statul român şcolilor româneşti din Braşov, prin discursurile pronunţate în parlament la 10 martie 1863, 6 martie 1875 şi 28 noiembrie 1898. Cu aceste prilejuri, el s-a pronunţat şi împotriva încercărilor de desnaţionalizare brutală a românilor din Transilvania. Nu este mai puţin semnificativ apoi faptul că, de nenumărate ori, i-a ajutat pe toate căile pe cei de peste munţi fie să-şi continue studiile, fie să-şi facă un rost. Elocventă este, sub acest raport, componenţa *Junimii*, unde se poate constata cu uşurinţă atenţia acordată elementului ardelenesc. Slavici, Miron Pompiliu,

www.dacoromanica.ro

de pildă, fac parte din membrii care aveau aici un cuvînt de spus. Cînd, pe la 1870, a fost vorba să reintre în politică, Maiorescu nu a ezitat să-i includă, printre cei despre care credea că se poate baza, pe Al. Lepădat, I. Popescu (din Braşov), I. Pop-Florentin, I. G. Meşotă, Nicolae Teclu, Ion Bechnitz, Th. Nica, N. Străvoiu. Nu au fost uitaţi nici bucovinenii sau bănăţenii. Samson Bodnărescu, Pavel Paicu, Vasile Burlă, apoi Popovici-Bănăţeanul şi încă mulţi alţii sînt dovada de netăgăduit a solicitudinii pe care Maiorescu a arătat-o faţă de românii din Austro-Ungaria.

De altfel, lucrul se explica, în parte cel puţin, şi prin influenţa mediului familial. Adolescent fiind, Maiorescu transcrie memoriile tatălui său referitoare la situaţia românilor din Transilvania, ceea ce fără îndoială nu putea să nu-i influenţeze modul de a gîndi şi de a vedea lucrurile la o vîrstă care este şi a receptivităţii. Nici după pensionarea silită a lui Ioan Maiorescu şi plecarea lui din Viena, tînărul elev de la Theresianum nu şi-a uitat conaţionalii : ar dori ca dansul „romana", aranjat de braşoveanul Ştefan Emilian, să se răspîndească la Viena; îşi propune să scrie despre educarea fetelor române şi să colaboreze nu la vreun ziar din Principate (de altfel, nici nu prea ar fi avut la care), ci la „Foaie pentru minte, inimă şi literatură" şi la „Gazeta Transilvaniei" ; cîntă la flaut melodii populare ; schimbă scrisori cu rudele din Braşov ; se întoarce, în vacanţe, în acest oraş. Nici gînd nu poate fi de vreo ruptură de mediul românesc. Fie că e vorba de transilvăneni, fie că e vorba de românii din Principate, Maiorescu întreţine şi cultivă prietenii, urmăreşte cu vie curiozitate viaţa comunităţii româneşti din Viena. La fel va proceda şi la Berlin şi, apoi, la Paris. Compania compatrioţilor este căutată, dorită, chiar dacă nu de fiecare dată îi procură delectarea rîvnită. Ca totdeauna, aşa cum încercase şi la Theresianum, tînărul student în litere şi drept caută o prietenie devotată, totală. La Paris, pare să o fi găsit la viitorul amic întru *Junimea*, Theodor Rosetti. Avea strînse relaţii cu binecunoscutul publicist Ubicini, apărător al cauzei românilor în capitala Franţei, autor al unor broşuri politice referitoare la situaţia politică din ţările române, bun cunoscător al acestora.

După cum reiese din scrisorile adresate tatălui său [1], tînărul Maiorescu ar fi purtat cu Ubicini discuţii referitoare la Principatele Unite, aflate atunci în plină consolidare a proas-

www.dacoromanica.ro

păt realizatei Uniri. El îşi ţine la curent tatăl cu ştirile cele mai importante privitoare la opiniile occidentale despre Principatele Unite şi despre românii din Transilvania, îi comunică impresiile sale şi-i cere, nu o dată, părerea.

E preocupat intens de susţinerea doctoratului în litere şi a licenţei în drept, la care lucrează totuşi fără mare tragere de inimă, întrucît nu-i place nici atmosfera din Paris şi nici nu-şi agreează profesorii — mulţi dintre ei adepţi ai unui eclectism rupt de realitate.

În paralel, tînărul Maiorescu desfăşoară o neobosită activitate, ţinînd conferinţe în Prusia şi în Franţa. La 10 martie 1861, solicitat de o societate a admiratorilor lui Lessing, el vorbeşte despre *Tragedia franceză din trecut (Corneille) şi muzica germană a viitorului (Wagner).* Acelaşi subiect îl va prezenta şi la Paris, peste o lună, într-un Cercle des societés savantes et littéraires. La sfîrşitul aceluiaşi aprilie, repetă comunicarea şi la Societatea de filozofie din Berlin. Ritmul călătoriilor între cele două capitale este acelaşi în tot cursul verii lui 1861, cerut, pe de o parte de relativa însingurare în care se afla la Paris şi de imposibilitatea unei legături mai strînse cu mediul literar, iar pe de altă parte de proiectele matrimoniale (urma să o ia în căsătorie pe Clara Kremnitz).

Ca totdeauna, Maiorescu se consideră şi acum un om al prezentului. Cele dintîi rînduri din *Einiges Philosophische...* nu lasă loc nici unei îndoieli în această privinţă. Oricît de variate îi vor fi preocupările şi oricît de intensă munca pentru pregătirea examenelor, el nu putea face abstracţie de cele ce se întîmplă în ţară, cu atît mai mult cu cît ştiri de acolo primea cu regularitate de la Ioan Maiorescu, precum şi de la numeroşi cunoscuţi. Se pare că de la Ubicini în primul rînd, căci acesta — după cum precizează Mihai Strajanu — era, într-un fel, supraveghetorul bursierilor români aflaţi în capitala Franţei [2]. Nu numai în această calitate îl cunoscuse însă Maiorescu. Se poate presupune, după unele detalii din scrisori, că Ubicini se afla în acelaşi timp în bune relaţii şi cu Ioan Maiorescu. Foşti paşoptişti, amîndoi aveau cam aceleaşi idealuri, aceeaşi neastîmpărată sete de acţiune.

Este explicabil deci faptul că, în convorbirile pe care le purta cu fiul fostului comiliton, Ubicini i se plîngea de nepăsarea lui Alecsandri, care, în calitatea sa de agent al Principatelor la Paris, nu caută în nici un fel să cîştige simpatia

www.dacoromanica.ro

presei franceze față de domnia lui Cuza. Din vina lui, consideră Ubicini — împreună cu el, și tînărul Maiorescu — partida reacționară a marii boierimi a cumpărat influentul ziar „Le Nord", unde se scrie acum împotriva lui Cuza[3].

Faptul este pe deplin adevărat. Cu numai cîteva zile înainte ca Maiorescu să-i comunice tatălui său cele de mai sus, „Le Nord" făcuse să apară o întinsă corespondență despre Principatele Unite, defavorabilă net lui Cuza. Țara, zice corespondentul, se află într-o „situație deplorabilă", „neliniștea e mare", domnitorul are o conduită care „îi înstrăinează spiritele majorității patrioților români", provocînd dezacordul Camerei; lui Cuza i se dau sfaturi directe pe un ton ofensator: să renunțe la iluzii și la ambiții, să caute a avea un rol plin de noblețe și de măreție, să-i unească în jurul său pe toți „patrioții", indiferent de orientare[4].

În aceeași scrisoare, tînărul student îi comunica tatălui că „Le Nord" nu mai are de gînd să publice articole despre Principatele dunărene. Aceasta pentru că, presupunem noi, Barbu Catargiu nu va fi putut cîștiga în continuare simpatia jurnalului, ci numai neutralitatea lui. În schimb, „Le Nord" se angaja, drept compensație, să facă loc unor corespondențe despre românii transilvăneni.

Fie la sfatul lui Ubicini, fie din proprie inițiativă, Maiorescu profită de ocazie și, cu o promptitudine caracteristică, îi înmînează lui Ubicini un articol, pe care acesta îl și trimite „Nordului" la 12 august. Redacția promitea să-l tipărească, pentru că, susținea ea, va avea răsunet.

Maiorescu nimerise și acum, ca în atîtea alte împrejurări, în miezul unei probleme de o mare actualitate, aceea a disputei dintre Austria și Ungaria privind statutul Transilvaniei. Cu aproape un an în urmă, împăratul semnase, la 20 octombrie 1860, un act prin care se recunoșteau „individualitățile istorico-politice" din monarhie și se acorda provinciilor autonomie, guverne și diete locale. Se asigura totodată egalitatea în fața legii, libertatea religiei, se înlăturau restricțiile de naționalitate pentru funcționari[5]. Decretul preconiza convocarea unei conferințe a naționalităților și românii transilvăneni își puneau mari speranțe în ea. Pentru a o pregăti, ei se întrunesc la Sibiu, Brașov, Abrud, Timișoara. În sfîrșit, la 13 ianuarie 1861 are loc la Sibiu conferința națională a românilor, cam în aceeași vreme cu ungurii, sîrbii, croații, slovacii, iar la 11 februarie

www.dacoromanica.ro

se deschide la Alba Iulia conferința „regnicolară" a naționalităților.[6] Deziluzia românilor va fi însă mare, întrucît deputații unguri, sfidînd prevederile împăratului privind autonomia provinciilor, declară de la bun început că Transilvania ar fi unită cu Ungaria, în mod legal, încă din 1848. Condițiile în care se efectuase atunci această „unire" sînt cunoscute : s-au ales, cu forța, deputații convenabili, în pofida dorinței alegătorilor români — care formau totuși majoritatea — ; deputații români aleși vor fi în permanență supravegheați, împiedicați să-și manifesteze opiniile etc., etc.[7]

Așadar, la conferința naționalităților de la Alba Iulia se pornește de la bun început cu stîngul, repetîndu-se situația de la 1848. Afară de aceasta, repartiția delegaților pe naționalități a fost făcută în așa fel, încît românilor — deși majoritari ca populație — nu le-au revenit decît opt delegați, față de douăzeci și patru de delegați unguri și opt sași. Cum s-a observat, aproape toți delegații românilor erau funcționari, constrînși deci prin însuși acest fapt unei ascultări fără rezerve[8]. Considerați incomozi de autorități, nu au fost incluși nici unul din cei care participaseră la conferințele pregătitoare (Barițiu, Sever, I. Rațiu, Iosif Goldiș, Elie Măcelaru). Oricît de neconvenabil va fi fost alcătuită delegația română, la Alba Iulia glasul ei s-a făcut auzit cu fermitate, deși fără un rezultat concret. Mitropolitul Sterca-Șuluțiu, neadmițînd legalitatea actului „unirii" de la 1848 (întrucît votul s-a făcut fără participarea românilor) și cerînd recunoașterea națiunii române ca națiune egală în drepturi cu celelalte, zicea în ampla-i cuvîntare : „De aceea, prea stimaților domni frați maghiari, vă rog să respectați în noi aceea ce cu atîta zel prețuiți la voi, adecă naționalitatea și limba, știind că și în pieptul nostru tocmai acel trufaș și nobil simțămînt locuiește pentru naționalitatea și limba noastră, care locuiește și în pieptul vostru, pentru naționalitatea și limba voastră"[9].

Apeluri zadarnice, cărora nu li s-a dat nici o atenție, deși veneau din partea celei mai numeroase populații a Transilvaniei. Delegații unguri continuă să considere Transilvania unită în fapt cu Ungaria de mai bine de un deceniu și nu-i recunosc autonomia, în pofida patentei imperiale din 26 februarie 1861, care reafirma situația anterioară lui 1848, dar limita totodată accesul românilor la viața politică prin introducerea unui cens ridicat.

www.dacoromanica.ro

În această încordată atmosferă, au loc, în lunile aprilie și mai, alegeri de funcționari, repetîndu-se situația din 1848. Acolo unde alegătorii români, prin numărul lor, impun un apărător al cauzei lor, alegerea este adesea infirmată. Abuzurile se țin lanț, românii sînt aproape gata să se revolte împotriva imixtiunilor guvernului de la Cluj. Mișcarea națională, cum observa cu perspicacitate Barițiu, se împletește strîns cu cea socială, magnații unguri încercînd să împiedice accesul majorității la conducerea statului [10].

Abia încheiate alegerile de funcționari, se deschide și dieta, în iunie 1861. Deputații români, atîția cîți fuseseră aleși, se vor distinge printr-o înverșunată apărare a drepturilor națiunii lor și a autonomiei Transilvaniei. Unii vor trece însă de partea cealaltă, constituind un cap de pod frecvent exploatat ulterior. Agitațiile din parlament vor avea răsunet în pături foarte largi. Nemulțumirea era atît de mare, încît autoritățile se temeau de izbucnirea unui război civil [11]. Pentru a încorda și mai mult spiritele, cancelarul Kemény îi acuză pe români de ceea ce se numea „daco-românism", înțelegîndu-se prin aceasta tendința românilor din toate provinciile locuite de ei de a se uni într-un stat unitar, precum și de pregătirea unei rebeliuni. În comitatul Aiud se propune și se votează o lege care hotăra închiderea celor mai de seamă reprezentanți ai românilor, din fiecare sat, în chip de represalii ; se întîmplă chiar și omoruri [12].

În tot acest timp, dieta persevera în a considera legal actul din 1848, socotind unite de drept cu Ungaria nu numai Transilvania, dar și Croația, Slovenia și Fiume. La 21 iulie, împăratul refuză să sancționeze unirea Transilvaniei cu Ungaria. După cîteva zile de alte dezbateri sterile, dieta își suspendă lucrările pînă la 21 august. A doua zi după reîntrunire, se citește decretul de dizolvare.

Vor urma încă luni grele de lupte și împotriviri față de măsurile discriminatorii ale guvernului de la Cluj, de pertractări îndelungate cu abila cancelarie de la Viena.

În toiul agitațiilor din august, la o săptămînă după ce fusese citit decretul de dizolvare a dietei, ziarul „Le Nord" face să apară un articol, nesemnat, referitor la situația românilor din Transilvania, care, după propria-i mărturisire, îi aparține lui Titu Maiorescu. Într-o scrisoare adresată tatălui său, tînărul doctor în filozofie îi destăinuia că i-a înmînat lui Ubicini

www.dacoromanica.ro

un articol despre românii ardeleni, iar Ubicini îl și trimisese redacției, la 12 august [13]. „Nordul" a promis că-l va publica, „fiindcă are să facă senzațiune" [14]. Peste zece zile, necunoscînd nimic despre articolul său, Maiorescu îi cerea știri lui Nicoleanu: „a ieșit în *Nord* sau în vrun alt jurnal ceva despre transilvăneni? Nu uita a-mi răspunde și a-mi indica numerile respective" [15]. Probbail că și-a citit articolul mai tîrziu de 2 septembrie, cînd, scriindu-i din nou lui Ioan Maiorescu, îl informa (greșit) că articolul i-ar fi fost publicat în numărul din 20 august [16]. Maiorescu-fiul se afla acum la Berlin și primise o scrisoare de la Ubicini, care îl înștiința că articolul „face senzațiune în Franția, mai ales *à cause de la chaleur et de la verve des opinions professées* [cuvintele subliniate sînt extrase din misiva lui Ubicini — [n. n.]".

Articolul lui Titu Maiorescu a apărut, într-adevăr, dar nu în numărul din 20, ci în numărul din 29 august și, pînă acum, a rămas necunoscut celor ce s-au ocupat de viața și de opera celui ce l-a scris [17]. El se datorește în primul rînd interesului constant arătat de Maiorescu situației românilor din Transilvania, pe care, așa cum am constatat la începutul lucrării de față, a urmărit-o dintotdeauna cu mare interes. Poate că articolul nu ar fi fost totuși scris, dacă nu ar fi existat și o pricină imediată: apariția în „Le Nord" a unor extrase din cartea lui Johann Ludwigh, *L'Autriche et la Diète de Hongrie* [18]. Anumitor afirmații ale autorului maghiar s-au simțit datori să le răspundă și alții. Astfel, la 24 august ziarul face loc unei intervenții, nesemnate, venită din partea populațiilor de origine slavă din imperiul austriac, lovite și ele profund de legea din 1848, prin care Croația și Slovenia erau considerate ca alipite la Ungaria Autorul scrisorii denunță și el „legile iritante și insultătoare de la 1848", exclusivismul lor lipsit de justificare, avertizînd că înstrăinarea populațiilor slave s-ar putea transforma chiar în ostilitate [19].

Peste două zile, este inserată o altă scrisoare, din Viena de data aceasta, care pare a reprezenta punctul de vedere al unor cercuri liberale din capitala imperiului austriac. Se impută Ungariei de a fi „une Autriche en raccourci", un amalgam de „races différantes, rivales, hostiles", imposibil de stăpînit. Se discută situația fiecăreia din populațiile de pe teritoriul Ungariei, așa cum se voia ea constituită prin legea din 1848.

www.dacoromanica.ro

În nici una din aceste intervenţii, ca să nu mai vorbim de textul lui Ludwigh însuşi, nu se aminteşte vreodată de români. Purtată în faţa unui mare număr de cititori din Europa occidentală, polemica risca să se îndepărteze de una din chestiunile fierbinţi ale verii lui 1861. Pe făgaşul ei normal o aduce Maiorescu, a cărui scrisoare apare — aşa cum am precizat mai înainte — la 29 august [20]. Intenţionînd să dea mai multă greutate spuselor sale, tînărul doctor îşi permite o măruntă mistificare, notînd ca loc de expediţie Sibiul (Hermannstadt), în loc de Berlin ori Paris, unde se va fi aflat în realitate. O mărturiseşte el singur în misiva către tatăl său din 25 august 1861 [21].

În rîndurile introductive, redacţia „Nordului" — ziar care dovedise uneori o orientare liberală şi luase apărarea dreptului la autodeterminare al fiecărui popor — nu se poate abţine să nu remarce similitudinea situaţiei românilor şi croaţilor, asemănarea izbitoare a argumentelor în favoarea dreptului la autonomie, refuzat de dieta din Pesta. Obstinaţia dietei este considerată pe drept cuvînt „une immense faute", ale cărei consecinţe pot fi foarte grave.

De la bun început, Titu Maiorescu intră direct în miezul problemei, ferindu-se de orice întorsături retorice şi chiar de obişnuita *captatio benevolentiae*: „sans entrer dans la discussion des faits énoncés par l'auteur, ni des prétentions auxquelles ils servent de base, je me contenterai de remarquer qu'il a commis une omission grave, en ne mentionnant nulle part dans son travail les Roumains, qui sont pourtant un des éléments essentiels de la question, puisqu'ils forment à eux seuls les deux tiers de toute la population de la Transylvanie". Mărturisind că va încerca să umple această lacună, Maiorescu este de părere că ceea ce a ajuns să se numească „question hongroise" nu poate fi bine înţeleasă fără o discuţie prealabilă despre poziţia maghiarilor faţă de românii din Transilvania.

Făcînd încă o dată dovada atenţiei pe care o arăta celor ce se petreceau în Transilvania, autorul scrisorii crede că numai printr-o analiză a dezbaterilor din dieta ungară, de la începutul lui iunie, se poate ajunge la concluzii ferme. Maiorescu ştie că în această dietă erau, faţă de 324 de deputaţi unguri, numai 18 reprezentanţi ai românilor transilvăneni; el ştie de asemenea că aceştia, luînd parte activă la discuţii, aveau un program precis, îndreptat împotriva tendinţelor de centralizare şi a încercărilor de „a-i alipi la coroana sfîntului

www.dacoromanica.ro

Ştefan, fără a le lăsa cea mai mică urmă de independenţă, făcînd să dispară pînă şi ultimul vestigiu al naţionalităţii lor". Maiorescu este la curent cu una din încercările deputaţilor români din Transilvania şi Banat de a corija o situaţie care ameninţa să devină explozivă. Astfel, amintind de adresa lui Fr. Déak, în care se vorbea numai de „naţiunea maghiară" şi de „reprezentanţii naţiunii maghiare", Maiorescu face aluzie la tentativa lui George Pop, care, cu asentimentul celorlalţi deputaţi români, propune ca în locul cuvintelor de mai sus să se scrie „reprezentanţii poporului Ungariei" [22]. Precizînd că respingerea amendamentului probează dorinţa dietei de a transforma Transilvania într-o „province purement hongroise, sans avoir égard aux différentes nationalités qui s'y trouvent", Maiorescu trece la prezentarea „faptelor incontestabile" care se opun acestor încercări.

Tînărul polemist începe cu prezentarea celor întîmplate cu treisprezece ani în urmă, cu ocazia convocării dietei Transilvaniei. Atunci, confirmă Maiorescu, „on n'admit pas un seul Roumain qui pût représenter dignement ses compatriotes". Văzîndu-se astfel excluşi din viaţa politică a propriei ţări, românii s-au întrunit la Blaj, într-o „adunare generală", unde au declarat solemn „qu'ils violeraient les droits les plus sacrés de leur nation et les notions les plus vulgaires de l'équité s'ils consentait à l'union avec la Hongrie decrétée par une Diète dans laquelle ne siègeait pas un seul représentant de la nation roumaine". Ignorînd protestul venit din partea celei mai numeroase populaţii a Transilvaniei, dieta ungară, încîntată de succesele revoluţiei şi continuînd să nege românilor dreptul de a-şi manifesta dorinţa, decretă unirea Transilvaniei cu Ungaria şi se strădui să o realizeze prin forţa armelor.

În acest punct, Maiorescu justifică lupta armată a românilor şi oferă explicaţii pe care, mai tîrziu, nu le va mai folosi. Analizînd dilema în care se găseau românii şi lăudînd bravura lui Iancu, a lui Axente Sever şi a altora, el găseşte, pentru a discuta împrejurările, cuvintele precise ale viitorului orator: „Que fallait-il faire en présence d'un acte aussi injuste que ce décret? Quel secours restait-il aux Roumains transylvains, qui, commençant à peine espérer leur libération du joug de l'Autriche, se voyaient exposés à tomber sous la domination magyare? Ils en appelèrent aux armes; ils défendirent seuls

www.dacoromanica.ro

avec leur sang leur droits d'existence et de nationalité contre les injustes prétentions des Hongrois, et ce fut alors que Iancu, Axentie Sever et autres, faissant retentir leurs noms dans les forêts sauvages des Carpathes, écrivirent une page de gloire et de consolation dans la malheureuse histoire de leur patrie. Leurs efforts furent couronnés d'un plein succès, et, abandonnés à eux-mêmes, ils luttèrent avec succès contre le génie militaire du général Bem".

Maiorescu e prins, după cum prea bine se poate observa, de o stare de avînt pe care vremea i-o va cenzura, dar care acum se prezintă cititorului fără multe ascunzișuri. El are accente de îndurerare greu reținută, ce răzbate prin forma convențională a interogației retorice : „L'armée autrichienne que faisait-elle alors ? Elle s'était refugiée dans la Petite Valachie en abandonnant ainsi les Roumains transylvains à eux-mêmes..."

Faptul acesta, continuă Maiorescu, este un răspuns clar acelor care voiau să facă din revoluționarii români niște aliați ai Austriei. „C'est une calomnie et plus qu'une calomnie, c'est une absurdité", întărește el, căci, în realitate, Austria a fost dintotdeauna dușmană românilor transilvăneni. Faptul că românii au luptat concomitent cu trupele imperiale împotriva armatei lui Bem e o dovadă — zice Maiorescu, intuind un adevăr evidențiat și de un Bălcescu, de pildă — că revoluționarii unguri „au respins cu dispreț prietenia popoarelor vecine".

E o situație pe care Maiorescu o vede repetîndu-se și acum, la 1861. „Aujourd'hui encore, une sorte de fatalité semble les pousser [pe deputații dietei] à vouloir faire souffrir aux nationalités voisines l'injustice qu'ils ne veulent plus souffrir eux-mêmes de la part de l'Autriche.

Les termes de l'adresse de M. Déak ne laissent point de doute à cet égard".

Probînd o dată în plus că urmărise cu asiduitate frămîntările din cadrul dietei — este posibil să fi fost informat, de asemenea, fie de tatăl tău, fie de vreun transilvănean aflat la Paris, ori mai degrabă, la Berlin — Titu Maiorescu aduce în discuție, de această dată pe larg, tentativele deputaților români de a ajunge la o „echitate palpabilă" în chestiunea naționalităților. El amintește din nou de propunerea lui George Popa, acum însă în termeni mai precișI, încheind cu tristețe : „Que

www.dacoromanica.ro

pouvaient dix-huit députés roumains contre 300 Hongrois ?" Este prezentată de asemenea propunerea lui Vincenţiu Babeş (care a vorbit cu „o logică irezistibilă") şi este denunţată atitudinea lui Kazinski, care se făcuse remarcat încă din 1848 prin limbajul său violent faţă de cerinţele celorlalte naţionalităţi, iar acum susţinea că toţi deputaţii, inclusiv cei de origine ne-maghiară, nu ar fi decît reprezentanţi ai naţiunii ungare.

Privind în ansamblu aprigele dispute din dietă, Maiorescu încheie prima parte a articolului în termeni ce nu lasă loc nici unei îndoieli asupra poziţiei sale : „Deux faits sont incontestables : 1. que les Roumains, quoi que formant à eux-seuls la majorité absolue parmi les populations transylvaines, n'ont jamais été consulté ni admis à aucune délibération sur leur sort politique ; 2. que les seules fois où ils ont pu manifester librement leur volonté, c'est à dire à l'assamblée de Blasendorf [23] en 1848, et à la Diète de Pesthe en 1861, ils ont declaré solennellement qu'ils ne veulent pas être soumis ou incorporés à la Hongrie, en vertu des décrets sur lesquels aucun d'eux n'a été appelé à émettre son opinion".

Încheiată rezumarea discuţiilor din dietă, Maiorescu se va ocupa în continuare de unele argumente istorice care se opun uniunii dintre Transilvania şi Ungaria, combătînd astfel în mod direct cartea lui Ludwigh. El acceptă teza acestuia că Austria nu are dreptul de a invoca separarea dintre Transilvania şi Ungaria bazîndu-se pe faptul că împăraţii Austriei au recunoscut de cîteva ori Transilvania ca parte integrantă a Ungariei. Aceasta însă, susţine Maiorescu, nu înseamnă nicidecum o probă că Transilvania ar fi fost în mod real unită cu regatul ungar.

Este un prilej nimerit pentru Maiorescu de a-şi afirma una din convingerile sale democrate, pe care o expusese mai pe larg într-o scrisoare către Olga Coronini („a examinat-o poporul, atunci modificarea este gata ; căci în faţa invincibilităţii naţiei, se topeşte ca nimic jocul de păpuşi cu soldaţi instruiţi. Aceasta este necesitatea imuabilă a istoriei lumii" [24]). De această dată, el este de părere că opiniile împăraţilor despre Transilvania nu pot schimba cu nimic drepturile ei demult stabilite şi raporturile ei faţă cu Ungaria. Şi istoria, îşi continuă argumentarea Maiorescu, „prouve que de droit et de fait la Transylvanie a été séparée de la Hongrie".

www.dacoromanica.ro

De aici înainte, Maiorescu procedează aşa acum va face mai tîrziu în mod obişnuit, adică îşi combate adversarul cu propriile-i arme. Va extrage din articolul lui Ludwigh tot ceea ce probează că, mai întîi, între Austria şi Transilvania a existat numai o uniune „personală", nu şi reală. Între altele, faptul că Ungaria şi Transilvania au renunţat separat, în favoarea monarhiei de Habsburg, la dreptul de a-şi alege regele şi, respectiv, principele : „L'un de ces pays a son roi ; l'autre n'a point de roi, il a son *prince*. Le premier renonce à un droit, mais comme cette renonciation n'oblige nullement le second, celui-ci renonce séparément, et pour son propre comte, à un droit analogue. N'est ce pas là une séparation évidente ?".

Un alt argument al lui Ludwigh este respins pe temeiul considerentului că popoarele au dreptul de a-şi hotărî singure destinul. În 1792, zicea preopinentul lui Maiorescu, dieta Ungariei şi dieta Transilvaniei au decretat în unanimitate unirea celor două ţări. Exclamaţia lui Maiorescu pune în lumină acelaşi fierbinte ataşament faţă de cauza românilor : „Quelle Diète où ne siégeait pas un seul Roumain ! où ce peuple qui, disons-le encore une fois, était plus nombreux que les autres habitants des pays réunis, n'avait pas un seul représentant ? Comment alors le décret unanime d'une telle Diète serait-il obligatoire pour lui ? Et que parlez vous d'unanimité là où la majorité est exclue du vote, et où ensuite la minorité décrète à son gré ce qu'il lui plaît !".

Nici alte argumente, continuă Maiorescu, nu pledează în favoarea lui Ludwigh. Diplomele imperiale din 1668 şi 1691 vorbesc în mod clar de autonomia principatului Transilvaniei, la fel ca şi diverse acte din 1723, 1743, 1790. Ultimul vorbeşte de „per se subsistens et ab alio independens principatus Transylvaniae".

Toate aceste probe, elocvente şi irecuzabile, nu au însă nici pe departe tăria şi amploarea pe care Maiorescu socoteşte că le oferă tuturor celor interesaţi declaraţia solemnă a adunării naţionale de la Blaj, care este „point de départ et /.../ principal argument". Aceeaşi valoare o au şi energicele proteste ale deputaţilor din dieta de la Pesta.

În încheierea scrisorii sale, dovedind o maturitate nu tocmai obişnuită, Maiorescu se referă la gîndurile de viitor ale românilor transilvăneni, pe care le exprimă cu francheţe : „Les Roumains tendent (c'est le but final qu'ils poursuivent) à s'unir

www.dacoromanica.ro

un jour aux Principautés Unies au delà des Carpathes, à la Valachie et à la Moldavie. Ils profiteront de tous les moyens capables de les avancer dans cette voie".

Evident că, spusă atît de neted, afirmaţia ar fi putut provoca neplăceri deputaţilor români din dietă. Dar cum aceasta fusese dizolvată, ea rămînea — îi va mărturisi Maiorescu tatălui său [25] — un mijloc de a atrage atenţia francezilor asupra românilor transilvăneni, despre care nu ştiu încă nimic, dar pe care îi vor simpatiza prin analogie cu italienii, care luptau şi ei contra Austriei şi pentru unitate naţională.

În linii generale, ţinta atacurilor lui Maiorescu nu este Ungaria, ci Austria, declarată inamic comun al românilor şi ungurilor, ceea ce ar trebui să constituie un motiv în plus pentru coeziunea dintre cele două popoare. Românilor ar trebui să li se ceară nu „une aveugle soumission", ci o conlucrare în condiţii de perfectă egalitate. Întreţinerea încordării dintre naţionalităţi nu serveşte decît Austriei, caracterizată într-un mod foarte plastic : „malheureux état pour qui le bonheur de ses peuples constitue un danger". Faţă de acest pericol comun, singura dorinţă este „voir ces deux peuples unis par le libre accord de leur volontés". Forţa nu mai înseamnă, în lumea contemporană, extinderea puterii ci intensitatea ei.

Şi Maiorescu afirmă acum unul din principiile care au stat la temelia întregii sale ideologii şi a îndelungatei sale activităţi politice : „il ne s'agit plus d'accaparer à tout prix telle *quantité* matérielle, il s'agit de posseder une *qualité* interne, fondement actuel des Etats : l'unité du patriotisme". Căci, zice el, preluînd foarte frecventa formulă a epocii, „si l'on veut trouver dans chaque siècle une idéologie prédominante qui lui donne son nom, le XVIII-e siècle s'appellera le siècle de l'égalité, le XIX-e siècle celui des *nationalités*".

Concluzia întregii intervenţii maioresciene se sprijină pe principiul naţionalităţii : „Malheur à l'Etat qui voudrait s'opposer à la force irrésistible de ce principe !".

Peste cîteva zile, „Le Nord" publică răspunsul lui Johann Ludwigh [26], rezervîndu-şi totodată dreptul de a insera şi replica lui Maiorescu.

Răspunzînd pe un ton reţinut, Ludwigh face apel la respectarea principiilor paşoptiste, folosind un limbaj elegant dar imprecis : „Professant dès ma jeunesse les principes sur

www.dacoromanica.ro

lesquels se base la constitution antique de ma patrie, principes qui m'ont appris que tous les habitants qui vivent sur le sol de cette patrie sont ses enfants, quelque soit la râce à laquelle ils appartiennent, la langue qu'ills parlent, ou le temps dans lequel ils adorent l'Eternel, et que le salut et la grandeur de la Patrie ne dépendent ni de l'unité de la langue ni de l'unité de la religion, mais de la communauté de la liberté ; professant, dis-je, ces principes, je tends une main amie et fraternelle à l'écrivain roumain, comme à ses conationaux et aux autres nationalités".

Johann Ludwigh respinge, în continuare, raţionamentele lui Maiorescu, afirmînd că nicăieri, în imperiul austriac, nu există o libertate mai mare a naţionalităţii şi a religiilor ca în Ungaria. Cît despre adunarea de la Blaj, aceasta ar fi fost pusă la cale de Austria şi deci „nu merită nici o consideraţie". Oponentul lui Maiorescu trece cu vederea peste faptul că, pe Cîmpia Libertăţii, s-a putut manifesta în mod liber dorinţa celei mai mari părţi a populaţiei Transilvaniei şi nu aminteşte nimic chiar despre preponderenţa numerică a românilor. La 1848, continuă Ludwigh, nobilii unguri, punînd în aplicare principiile umanitariste, au votat eliberarea tuturor ţăranilor de servituţile feudale ; el lasă la o parte însă refuzul de a li se recunoaşte românilor drepturi naţionale.

În ceea ce priveşte dorinţa românilor transilvăneni de a se uni cu cei din Principatele Unite, Ludwigh este de părere că situaţia ar fi cu totul inversă : Principatele Unite ar dori să se alipească Transilvaniei şi deci Ungariei. Părere cu totul inocentă, care dovedeşte că, în fapt, preopinentul lui Maiorescu nu prea era pregătit în materie şi recurgea la argumente ciudate.

Urmărind cu nerăbdare ecoul scrisorii sale, Titu Maiorescu a citit răspunsul lui Johann Ludwigh chiar în ziua apariţiei lui. La 2 septembrie 1861, îi scria lui Ioan Maiorescu despre aceasta şi îi cerea sfaturi privitoare la continuarea polemicii : „ungurul Ludwigh se şi grăbi a-mi răspunde. La acest răspuns se înţelege că trebuie să replic şi eu şi te rog, citind articolul lui, să-mi spui unde minte şi cum să-l rectific. Vro 5 neadevăruri de ale lui le-am descoperit şi eu. Spune-mi dacă va fi mai bine să mă numesc şi eu sau să-mi adresez scrisoarea tot din Sabiiu, ca prima oară" [27].

Se pare însă că replica lui Maiorescu nu a mai apărut. Sau poate nici nu a mai fost trimisă ziarului. Alte probleme îl preo-

www.dacoromanica.ro

cupau, în toamna lui 1861, pe tînărul doctorand. Examenele pentru susținerea licenței în drept nu se anunțau atît de ușoare precum le bănuise la început. Traducea cu pasiune din Kant și se pregătea pentru o profesură la țară. Avea de înfruntat inerția birocrației, prudența autorităților scolastice, intrigile unor colegi, temerile tatălui. Îi va fi venit deci greu să se mai ocupe de alte lucruri, chiar de continuarea polemicii cu Ludwigh, în care pusese multă pasiune.

Stabilise, oricum, un contact cu un public mai larg decît al conferințelor sau al broșurii *Einiges Philosophische...*, reușise să trezească interesul publicului francez pentru românii din Transilvania, ceea ce pentru lupta pe care o duceau aceștia în agitatul an 1861 nu însemna puțin. Cît pentru Maiorescu, el dobîndise o nouă experiență, fiind cel dintîi pas al său în arenă, urmărit de opinia publică, a cărei cîștigare și-a dorit-o totdeauna, nu pentru deșarta faimă proprie, ci pentru cauza în numele căreia se angajase.

Note

1 Domnica Filimon, *T. Maiorescu : din Epistolarium*, în „Convorbiri literare", nr. 15, din 15 august 1972, p. 10.

2 *Enciclopedia română*, publicată sub îngrijirea lui C. Diaconovici, vol. III, Sibiu, Krafft, 1904, p. 1150.

3 Domnica Filimon, op. cit., nr. 18, din 30 septembrie 1972, p. 10.

4 *Bulletin télégraphique*, în „Le Nord", an. VII, nr. 222, din 10 august 1861, p. 1.

5 Vasile Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională (1848-1881)*, București, Editura științifică, 1974, p. 157.

6 Despre lucrările ei, pe larg în Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice-naționale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. II, ed. 2, Sibiu, Marschall, 1904, p. 242 urm.

7 Gelu Neamțu, *Deputații români în Dieta de la Pesta. 1848-1849*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj", XII, 1970, p. 129 urm.

8 V. Netea, op. cit., p. 169.

9 Teodor V. Păcățian, op. cit., p. 242.

10 G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă*, vol. III, Sibiu, Krafft, 1891, p. 109.

11 Idem, p. 111-112.

12 Idem, p. 116-117.

13 George Juvara, *Din corespondența lui Titu Maiorescu (1860-1862)*, Iași, Țerek, 1942, p. 19 ; Domnica Filimon, op. cit., nr. 18, din 30 septembrie 1972, p. 10.

www.dacoromanica.ro

14 Lectura acestor cuvinte este diferită : în timp ce George Juvara a citit, în originalul maiorescian, textul excerptat de noi, Domnica Filimon propune interpretarea „fiindcă așa se face scuzațiune".

15 George Juvara, op. cit., p. 21 ; Domnica Filimon, op. cit., loc. cit., nr. 19, din 15 octombrie 1972, p. 10.

16 George Juvara, op. cit., p. 22.

17 O singură mențiune despre el se găsește la Marin Bucur, *Titu Maiorescu, doctor în drept la Paris*, în „Manuscriptum", V, 1974, nr. 2, p. 113-114.

18 Johann Ludwigh (în „Le Nord" iscălește franțuzit — Jean) se născuse în 1812 și fusese, secretar al parlamentului revoluționar din 1848, partizan al lui Kossuth apoi comisar. După înfrîngerea revoluției, condamnat la moarte, se vede silit să trăiască în exil, publicînd broșuri de analiză a împrejurărilor politice din Austria. Cf. pe larg în Constant von Wurzbach, *Biographisches Lexikon*, Bd. 16, Wien, 1867, p. 138.

19 Cf. „Le Nord", VII, nr. 236, din 24 august 1861, p. 1-2.

20 Cf. „Le Nord", VII, nr. 241, din 29 august 1861, p. 1.

21 George Juvara, op. cit., p. 22.

22 Cf. G. Bariţiu, op. cit., p. 111.

23 Denumirea germană a Blajului.

24 T. Maiorescu, *Appendix zu „Ein Fragment aus meiner Jugend"*, în „Convorbiri literare", LXXVII, 1944, nr. 1, ianuarie, p. 37 (traducere de Al. Ionescu).

25 Domnica Filimon, op. cit., loc. cit., nr. 17, din 15 septembrie 1972, p. 10.

26 Cf. „Le Nord", VII, nr. 245, din 2 septembrie 1861.

27 George Juvara, op. cit., p. 22.

www.dacoromanica.ro

Dificila cale spre cumpănire

Întors în țară la sfîrșitul anului 1861, Titu Maiorescu are de înfruntat de la bun început o serie de adversități, aceleași care îl amărîseră de-a lungul a numeroși ani și pe tatăl său. Cu toată atmosfera pe care i-o făcuseră cercurile liberale, cu toată influența lui Ioan Maiorescu, cu toată obligația Eforiei școalelor de a-i asigura fostului ei bursier un post de profesor, foarte tînărul doctor în filozofie și licențiat în drept nu reușește să obțină o catedră decît tîrziu și cu dificultate. Pentru început, va fi numit, cu toată „surda persecuțiune" de care se plîngea Ioan Maiorescu, supleant la Tribunalul de Ilfov și apoi, la puțin timp, procuror. Un rol din cele mai importante în obținerea postului l-au avut frații Dimitrie și Theodor Rosetti (cu ultimul, Titu Maiorescu fusese coleg și bun prieten la Paris), cumnați ai lui Cuza. La începutul verii lui 1862, Titu Maiorescu este primit în audiență de domnitor, la intervenția căruia i se va și înmîna îndată numirea în magistratură.

Un gest de bunăvoință din partea lui Cuza, care îl va sprijini în continuare pe Maiorescu în diferite împrejurări, ținînd seama că pe sub ochii săi treceau toate decretele de numire ori de destituire ale vremii. Desigur, nu lui Cuza i se datorește însă înscăunarea lui Maiorescu, în decembrie 1862, ca director al Colegiului național din Iași, unde se petrecuseră grave tulburări ale elevilor. Iașul era unul din punctele importante ale vieții politice și culturale ale Principatelor Unite și trimiterea lui Maiorescu acolo era un semn de evidentă încredere. Măsura își va arăta eficiența mai tîrziu.

Peste un an, Titu Maiorescu trece în fruntea Institutului Vasilian, funcție de o anume greutate, întrucît controla pregătirea învățătorilor ce urmau a întări procesul de modernizare

www.dacoromanica.ro

a învățămîntului public românesc. Concomitent, el continuă cursurile de la Universitate, unde primise numirea în decembrie 1862. În februarie 1863, este ales decan și va funcționa ca atare pînă în septembrie, cînd este ales rector. Era cel mai tînăr profesor universitar din țară și, e aproape de prisos să mai spunem, cel mai tînăr rector pe care-l avusese și-l va avea Universitatea ieșeană.

Va cunoaște acum perioade mai puțin senine. Intrigile contra sa nu întîrzie și Titu Maiorescu este nevoit să facă față (e drept, ajutat substanțial de mulți dintre junimiști) cunoscutului proces de calomnie.

Maiorescu are acum un bun prilej de a observa ușurința pe care justiția ieșeană a demonstrat-o în darea unei sentințe și în acceptarea unor mărturii dacă nu contradictorii, cel puțin fragile. Este cea dintîi lovitură brutală pe care o primește după întoarcerea în țară și urmările ei vor fi consemnate în părerea pe care și-o va forma despre justiția română a timpului și care vor fi, așa cum vom constata mai tîrziu, extrem de dure.

Cel puțin în aparențele ei sociale, atitudinea față de Al. I. Cuza a lui Maiorescu dovedește bunăvoință și chiar înțelegere. De neutralitate nici nu poate fi vorba. Va fi intrat desigur în calcul și o anume prudență, pe care Ion Ionescu de la Brad (dacă el va fi fiind autorul articolului respectiv) o sesizează și o condamnă, cu atît mai indignat cu cît se pare că, făcînd oarecare curte lui Cuza, Maiorescu lansase și cîteva maliții la adresa „Românului". În Franța și Germania, Maiorescu frecventase cercuri liberale și nu înțelege să treacă acum într-o extremă, a ultra-liberalismului, fie și numai pentru motivul că, temperamental, era adversar al oricăror manifestări radicale.

Este foarte greu să se reconstituie atitudinea lui Maiorescu față de Cuza pînă în februarie 1866, din lipsa unor mărturii edificatoare și, în principal, a *Însemnărilor zilnice* din această perioadă. S-au păstrat numai hîrtii oficiale, care nu-l angajau pe Maiorescu însuși decît în mică măsură și care vorbeau în numele unei colectivități. Desigur, faptul că Maiorescu se află printre semnatari nu este de neglijat și adeziunea sa formală nu putea veni în contrazicere cu credințele sale interioare. Dar lipsește reacția intimă a omului față de realitățile zilnice ale vieții din România sub Cuza Vodă și, în absența unor rînduri elocvente, ar fi nedrept să o reconstituim numai din presupuneri, chiar dacă știm că Maiorescu era un om al unor reacții

www.dacoromanica.ro

constante, că se afla încă într-o perioadă de consolidare a caracterului ori că nu şi-a schimbat decît în extrem de puţine împrejurări fie convingerile, fie sentimentele.

Oficial, lucrurile sînt clare, de o limpezime ce nu admite nici un fel de dubii. În cîteva rînduri, Maiorescu îşi exprimă public adeziunea la unele acte realizate de Cuza, adeziune pe care nu şi-o va retrage nici mai tîrziu. Iată şi un fapt dintre cele mai concludente.

Cum prea bine se cunoaşte, la 2/14 mai 1864, domnitorul, determinat de rezistenţa marii boierimi faţă de unele reforme democratice, anti-feudale în esenţă, dizolvă Camera şi înfăptuieşte ceea ce s-a numit de atunci „lovitura de stat". Ecoul a fost puternic, iar Cuza a putut trece în linişte la adoptarea hotărîrilor necesare, fără intermediari turbulenţi şi rău intenţionaţi. Domnitorul preluă singur aproape întreaga putere în ţară, organiză un plebiscit, prin care supunea aprobării poporului atît noua constituţie („Statutul"), cît şi noua lege electorală. Prin decretul din 24/26 mai, Titu Maiorescu devine membru al Înaltei comisiuni pentru cercetarea voturilor şi, după propria-i mărturie [1], redactă el însuşi, o lună mai tîrziu, actul de încheiere a votării.

Ziua de 21 mai/2 iunie 1864 avea, pentru domnia lui Cuza, o importanţă deosebită : de acum înainte, domnul primea depline prerogative, atît în ceea ce priveşte puterea legislativă, cît şi în ceea ce priveşte puterea executivă. La ceremonia desfăşurată în Bucureşti cu acest prilej se afla şi Titu Maiorescu [2]. Prin forţa lucrurilor, tînărul rector al Universităţii ieşene se găsea printre protagoniştii însemnatului eveniment. El asistă acum la una din manifestările tipice ale lui Cuza, care, trecînd peste orice reguli de protocol, rosteşte o aprinsă cuvîntare şi jură că va îndeplini fie şi cu preţul propriei vieţi ceea ce de acum înainte îi îngăduie rezultatul plebiscitului.

Este dificil să admitem că Maiorescu va fi fost de acord cu procedura lui Cuza, întrucît era funciarmente ostil oricărui act de constrîngere, conform aceluiaşi principiu după care va respinge mai tîrziu şi actul de la 11 februarie 1866. Cu toate acestea, nu a ezitat să participe la lucrările susamintitei Comisii, nici chiar să-i formuleze încheierile, intuind că plebiscitul îi va permite domnitorului să desăvîrşească procesul de unificare.

La întoarcerea de la Bucureşti, pe Maiorescu îl pîndesc răbufnirile invidioase ale cîtorva colegi de Universitate, încît

www.dacoromanica.ro

e silit să-şi înainteze demisia din postul de rector. Spre disperarea aceloraşi colegi, demisia nu-i este acceptată, ceea ce-i determină să înceapă cunoscuta campanie de calomnii ce va culmina cu procesul amintit mai înainte. Fapt este că din octombrie 1864, o lună după ce se întorsese de la Bucureşti, unde îşi îngropase tatăl, Titu Maiorescu va fi suspendat din funcţiile didactice, pînă în luna iulie 1865. O perioadă grea, pe care numai tăria de caracter l-a ajutat să o treacă. Se va gîndi, de aceea, să se înscrie ca avocat şi în primele două luni ale anului 1866 va pleda chiar în cîteva procese.

De politică, desigur, Maiorescu nu se va lăsa, numai că o va trece pe al doilea plan : trebuia mai întîi să-şi asigure stabilitatea mijloacelor de trai într-o vreme în care acestea îi erau ameninţate în permanenţă. Şi este prea cunoscut că, afară de salariu şi onorariile de avocat, Titu Maiorescu nu avea nici un alt venit.

Tot acum se petrece şi întemeierea *Junimii,* care-i absoarbe o parte din energie. Întrunirile sînt frecvente, se discută mult, ceea ce pentru un om de felul lui Maiorescu însemna un timp suplimentar dedicat lecturilor. Iar în *Junimea* nu prea se făcea politică în mod declarat; cu alte cuvinte, tot ce ţinea de manifestările vieţii politice era considerat „străin". În subtext însă, lucrurile se petreceau cu totul altfel.

Încă de prin 1863, se formase o aşa-zisă „monstruoasă coaliţie", care întrunea şi pe conservatori şi pe liberali, aliaţi în vederea atingerii aceluiaşi scop : îndepărtarea lui Cuza, devenit incomod prin unele reforme ale sale. În aparenţă însă, acuzaţiile aduse lui Cuza priveau doar deficienţele generate de regimul de putere personală instaurat de domn. Din *Junimea,* în complot intraseră P. P. Carp şi Vasile Pogor. Un alt junimist de marcă, Iacob Negruzzi, refuzase să adere la mişcare, ca şi fratele său Leon [3]. În fosta capitală a Moldovei, îşi aminteşte Negruzzi, foarte mulţi erau însă la curent cu cele ce se pregăteau. Probabil nu şi Maiorescu. Acesta nu-şi va da seama decît mult mai tîrziu că D. A. Sturdza, sosit în Iaşi în primele zile ale lui ianuarie, participase la întrunirea literară a junimiştilor de marţi 4 ianuarie 1866 numai pentru a masca scopul adevărat al vizitei — pregătirea ultimelor amănunte ale conspiraţiei [4].

Raţiunea pentru care Maiorescu nu a fost inclus printre complotişti e greu de aflat, cel puţin azi, cînd ne lipsesc date

www.dacoromanica.ro

esențiale. Este posibil să fi fost aceeași ca și în cazul lui Iacob Negruzzi, care, vorbind pentru el și pentru fratele său, susține : „noi însă am refuzat cu energie, auzind mai ales că dușmanii lui Cuza ar fi hotărîți să nu dea înapoi nici chiar înaintea unei crime". Și mai departe, invocînd un motiv ce se potrivea perfect și loialității lui Maiorescu : „în discuțiunea cu Mavrocordat, noi i-am opus jurămîntul de credință ce făcusem ca funcționari, argument de care Mavrocordat rîse mult, găsindu-l foarte naiv" [5].

Sosi și dimineața zilei de 11 februarie 1866. Cel dintîi dintre junimiști care primi vestea — și printre primii din Iași — a fost, accidental, Iacob Negruzzi. Îndată „carul cu minciunile" porni să-l caute pe Maiorescu [6], spre a-l înștiința de cele întîmplate. Era așa de emoționat, încît Gheorghe Racoviță — tatăl savantului Emil Racoviță și amic întru *Junimea* — nu putu înțelege multă vreme, din explicațiile-i repezi și amestecate, despre ce era vorba. Maiorescu nu era de găsit nicăieri. După binecunoscutu-i obicei, se sculase dis-de-dimineață, făcuse în jurnal cîteva însemnări privitoare la ziua precedentă și plecase apoi cu treburi în oraș. Stăruitor, ca totdeauna, Iacob Negruzzi îl căută peste tot și, în cele din urmă, îl găsi, neștiutor de cele petrecute. Vestea fu cu totul neplăcută și Maiorescu, întors acasă, notează deîndată în caiet : „acum (ora 12) sosi Jacques Negruzzi cu vestea că Prințul Cuza a fost silit să abdice azi dimineață la ora 5 și că o locotenență domnească e formată din general Golescu, Haralamb și Lascăr Catargiu. Noul ministeri : prezident și externe — Ion Ghica ; interne — Mitică Ghica ; culte și instrucție — C. A. Rosetti ; Dimitrie Sturdza — lucrări publice ; justiție — Leon Cantacuzino ; război — Lecca ; finanțe — Mavrogheni" [7]. Confirmînd amintirile lui Iacob Negruzzi, Titu Maiorescu va nota mai departe : „bucurie generală indescriptibilă" (probabil a complotiștilor). Cuvintele acestea erau urmate de altele, tăiate ulterior, prin care — atît cît s-a putut descifra — era aprobată detronarea lui Cuza [8]. Mai tîrziu, recitind cele scrise în amiaza zilei de 11 februarie 1866 și eliminînd ceea ce nu mai corespundea vederilor sale de la maturitate, Maiorescu va îndrepta primele impresii, punînd sub semnul îndoielii („oare anume necesară ?") detronarea.

În zilele ce vor urma, Maiorescu e prins tot mai mult în vîrtejul evenimentelor, a căror gravitate o prevăzuse de altfel („o să urmeze complicații foarte mari, interne și externe" [9]).

www.dacoromanica.ro

Inamicii Unirii socot acum că a sosit momentul favorabil acțiunilor lor nechibzuite. Teodor Boldur-Lățescu, după ce găsise de cuviință să se înjosească rupînd un portret al lui Cuza și îngropîndu-l cu mare alai, trecu la acte mai grave, ce țînteau deslipirea Moldovei de Țara Românească și astfel, desmembrarea tînărului stat român. Junimiștii fac să apară ziarul „Vocea națională", scris mai în întregime de Maiorescu și Iacob Negruzzi. Primele numere ieșiseră cu puțin înainte de 1 aprilie. Junimiștii — a căror atitudine în ceea ce privește detronarea lui Cuza era încă tulbure — s-au ridicat energic cînd au constatat că Unirea era periclitată. Aveau informații că se pregătește o mișcare de stradă, exploatîndu-se unele nemulțumiri mai ales ale burgheziei mărunte de origine străină.

Într-adevăr, la 3 aprilie se produce, la instigațiile unor agenți străini, cunoscuta mișcare de la Iași, înăbușită repede și energic. Nici unul dintre junimiști nu se afla în tabăra separatiștilor. Dimpotrivă. P. P. Carp se găsea printre cei care dirijau operațiile trupelor comandate, între alții, de junimistul Nicolae Schelitti. Interogatoriile celor arestați erau luate și de Leon Negruzzi.

În ceea ce-l privește, Maiorescu a fost spectator la toate scenele sîngeroasei dimineți, întrucît locuința sa era abia la cîțiva pași de fosta Curte Domnească, în fața căreia se adunaseră separatiștii. Mitropolitul Calinic Miclescu, care-i sprijinise pe complotiști și care, ușor rănit, se ascunsese într-un beci, îl chemă pe Maiorescu și, avînd încredere în chibzuința sa, îi ceru ajutor.

Evenimentele au fost amplu comentate în presă și, desigur, în „Vocea națională", autorul articolului care le rezuma aici fiind presupus, cu dreptate, Maiorescu [10]. Dar Maiorescu — Iacob Negruzzi cu atît mai puțin — nu era omul gazetăriei zilnice, de serviciu, cum era „Vocea națională" și cum o dovedește articolul *Ce s-a întîmplat în Iași?* [11]. Pe deasupra, evenimentele fuseseră grave iar Maiorescu — mult prea implicat în ele pentru a le putea judeca nepărtinitor. Articolul său este scris și cu oarecare stîngăcie, într-o tonalitate imprudentă, pe care ar fi condamnat-o el însuși cu alte prilejuri. Încheierea îl arată însă cu claritate pe Maiorescu drept un adversar hotărît al amestecului marilor puteri în viața politică a Principatelor Unite : „toate ca toate, numai să ne ferească Dumnezeu

www.dacoromanica.ro

de ocupațiune străină, fie austriacă, fie turcească, fie a cui o fi".

Titu Maiorescu țintise cu precizie și reușise să dea pe față cîteva dedesubturi ale mișcării separatiste, chiar dacă pe alocuri îngroșase faptele. Împotriva acestor exagerări se va ridica, speculîndu-le, unul din conducătorii mișcării, Teodor Boldur-Lățescu, într-o broșură scoasă la Cernăuți și plină de expresii oribile la adresa nu numai a lui Maiorescu, ci și a tuturor celor care apăraseră Unirea[12]. Lățescu nu ezită să susțină că Moldova ar trebui să fie un stat condus de un domnitor de viță moldovenească, propunîndu-l pentru scaunul acestui fantomatic stat, care ar fi dăinuit foarte puțin timp, pe Nicolae Rosetti-Roznovanu.

Or, această orientare Titu Maiorescu nu a admis-o niciodată. Simpatia lui a mers totdeauna către statele Europei centrale, așa cum se va întîmpla și în cazul de față, cînd unitatea României era serios amenințată prin ingerințele puterilor străine. Maiorescu face parte dintre partizanii alegerii unui domn străin, dintr-o casă domnitoare. În Iași, au loc întruniri furtunoase, la care tînărul rector este un combatant nelipsit. Are de înfruntat chiar amenințarea unui duel cu N. Ceaur-Aslan, unul din fruntașii separatiștilor. Cînd este propus Filip de Flandra, Maiorescu nu manifestă un entuziasm deosebit. Din 14 februarie pînă în octombrie însemnările zilnice sînt însă lacunare. Oricum, putem presupune, fără a greși, că era probabil mulțumit de alegerea lui Carol de Hohenzollern. La 22 iunie 1866, Maiorescu pleacă din țară, împreună cu soția, într-un voiaj prin Prusia.

În acest timp, se pare, Maiorescu scrie și articolul — necunoscut pînă acum — *Principatele Dunărene Moldova și Valahia sub Principele Alexandru Ioan I*, apărut, notează el, în revista lui Brockhaus „Unsere Zeit" și remunerat cu 21 de taleri[13].

Desigur, publicarea articolului — al cărui titlu original este *Die Vereinigten Fürstenthümer Moldau und Walachei unter Fürst Alexander Iohann I (Cusa)*[14] — fusese înlesnită de cunoscuții din Prusia ai autorului. Nu trebuie să se uite că Maiorescu avea unele legături mai vechi cu ziaristica prusiană, între altele, propunîndu-i-se, după cum se știe, să ia chiar conducerea unui ziar liberal din Hanovra. Dar este mult mai important să subliniem că articolul a fost scris de Maiorescu

www.dacoromanica.ro

într-o deplină sinceritate a opiniilor, exprimate uneori poate vehement, dar cu bună credință și în ideea că rîndurile sale contribuie la îndepărtarea unor rele și la clarificarea unei situații. Poate tot atît de important este și faptul că articolul a fost trimis unei reviste foarte citite atunci în Prusia : Maiorescu ținea să-i asigure pe cititori că, în Principatele Unite, nu există obiceiul complotării împotriva domnitorului, că detronarea lui Cuza se impunea și că, prin urmare, noul principe nu are motive de temere.

Articolul lui Maiorescu începe cu un scurt tablou a ceea ce înseamnă o alegere de principe, întrucît cititorul nu ar fi putut-o aprecia ca atare, Prusia fiind o monarhie constituțională ereditară. „Pentru cei mai mulți, alegerea e o speculație în stil mare, în care intră în scenă banii și acțiunea, spre a favoriza un anume candidat. Toate partidele intrigă și contraintrigă zgîndăresc, suprasolicită, făgăduiesc, contractează obligații". Și, vorbind cu experiența celui care fusese implicat într-o atare alegere, Maiorescu încheie : „în final, țara întreagă se găsește într-o agitație bolnăvicioasă". Din păcate, prin tratatele internaționale în vigoare, Moldova și Țara Românească au fost singurele țări europene obligate să suporte periodic, din șapte în șapte ani, spectacolul numirii unui principe, iar emoțiile, care nu cruțau pe nimeni, se prelungeau pînă la alegerea următoare.

Spre înțelegerea mai exactă a situației, Maiorescu prezintă foarte pe scurt atitudinea marilor puteri europene față de Principate și insistă, reluînd argumentația pașoptiștilor, asupra așa-numitelor „capitulații". El urmărește astfel, după propria-i mărturisire, să lămurească opinia publică din Prusia asupra adevăratelor raporturi dintre Moldova și Țara Românească, pe de o parte, și Imperiul otoman, de cealaltă parte, scoțînd în relief faptul că Înalta Poartă nu a avut niciodată drepturi teritoriale asupra Principatelor și că, dimpotrivă, era obligată, prin chiar acele „capitulații", să le apere. Dovedind cunoașterea temeinică a istoriei românilor, Maiorescu rezumă cu precizie cele mai importante evenimente care demonstrau atitudinea marilor puteri față de Principate, cu deosebire pînă la 1860. Pe larg prezintă însă activitatea Adunărilor ad-hoc și punctele Convenției de la Paris din 1858, care așeza țările române într-o poziție umilitoare față de marile puteri. Această Convenție — continuă Maiorescu — nu a fost de acord cu

www.dacoromanica.ro

împlinirea „voinței poporului" din cele două Principate, anume de a se uni într-un singur stat, ci a acordat doar o unire simbolică, în principiu, fiecare țară urmînd să-și aleagă domnitorul ei.

Realizarea Unirii este prezentată de Maiorescu dacă nu cu lux de amănunte, cel puțin în etapele ei semnificative și privită din punctul de vedere al „partidei naționale" și al programului ei principal: „unirea cu orice preț și alegerea neapărată în Valahia a aceluiași principe care va fi ales în Moldova", cu condiția ca principele astfel instaurat să domnească provizoriu numai pînă la alegerea unui domnitor străin dintr-o casă domnitoare. Sînt ironizați partizanii lui Mihail Sturdza și ai fiului acestuia, beizadeaua Grigore Sturdza, a căror înfruntare „a oferit spectacolul unei lupte între tată și fiu, pe cît de dezagreabile, pe atît de imprudente, ceea ce a făcut ca unioniștii liberali să cîștige în greutate".

Cu detalii care demonstrează că era un bun cunoscător al modului în care a avut loc alegerea lui Cuza, Maiorescu înfățișează ezitările unioniștilor moldoveni în desemnarea unui candidat unic, împărțirea preferințelor între Costache Negri, Lascăr Catargiu și Petre Mavrogheni. „Atunci a răsunat dintr-o dată (se zice că sub influența consulului francez) numele colonelului Cuza, un om plin de spirit, care dobîndise un bun nume ca prefect de Galați și ca adept plin de zel al partidei naționale, lăsînd de dorit însă în privința educației și moralității /.../ În toiul discuțiilor, el apăru drept candidatul indiferent, de compromis, fără partizani înflăcărați și de aceea fără dușmani și, mai ales (cum mulți puteau gîndi), un instrument docil". Generos, Kogălniceanu întregi suma totală a venitului lui Cuza, pentru a-i permite să candideze. La vot, căzură Catargiu, Mavrogheni și Negri, iar Alexandru Ioan Cuza fu proclamat drept candidat unic. Aclamat de cei care-l susținuseră, el însă le-ar fi spus: „Messieurs, vous m'avez élu, mais je crois que vous ne serez pas contents de moi". Și-ar fi îmbrățișat apoi cu lacrimi în ochi soția și ar fi numit acea zi „nefericită".

Scurtă vreme apoi, la 5/17 ianuarie 1859, are lor alegerea propriu-zisă a lui Cuza ca domn al Moldovei, iar la 24 ianuarie el va fi ales, cum se știe, domn al Țării Românești. De acum înainte, Titu Maiorescu trece la expunerea detaliată (detaliată în limitele celor opt pagini care vor urma) a dom-

www.dacoromanica.ro

niei lui Cuza, încercînd să o judece cu nepărtinire, dar, în același timp, să și explice, eventual să justifice, motivele detronării. Sarcină dificilă, dacă nu imposibilă, pe care Maiorescu o rezolvă fără prea multă abilitate, prin trecerea mai tuturor greșelilor inerente oricărui început de viață politică modernă pe seama lui Cuza. Lecția o va primi Maiorescu mai tîrziu, cînd va deveni mai prudent în judecarea oamenilor și a împrejurărilor, cu deosebire după ce va cîștiga o anume experiență de viață și de activitate politică.

Domnia lui Cuza, consideră Maiorescu, avea de înfruntat trei foarte mari dificultăți : educarea predispozițiilor poporului pentru o viață constituțională, desăvîrșirea Unirii, reorganizarea justiției și așezarea pe alte baze a raporturilor dintre țărani și marii proprietari. El este de părere că, în Principatele dunărene, nici un domnitor nu s-a îngrijit de asigurarea unor condiții minime, elementare pentru viața socială a unui stat modern (prosperitatea materială și spirituală a poporului, conștiinciozitatea sistemului financiar, organizarea justiției ș.a.m.d.). Dezvăluindu-și preferințele pentru formele de viață socială mai stabile ale statelor burgheze din occident, Titu Maiorescu se arată astfel, în subtext, un adversar tenace al tuturor rămășițelor feudalismului din țările române, pe care avusese timp să le cunoască suficient.

Domnește încă arbitrarul, susține Maiorescu, orice funcționar putînd fi schimbat din post după bunul plac al ministerului respectiv. Înseși ministerele sînt supuse unor schimbări neașteptate și totale, înlăturarea unui ministru aducînd cu sine, în mod automat, destituirea chiar a celui mai neînsemnat scrib. Este o „degenerare a luptei parlamentare" pe care Maiorescu nu o putea admite, dar de care, din păcate, îl face răspunzător numai pe domnitor. „Cînd în Germania se schimbă un minister, cu el se schimbă și o direcție politică și oricît de mult ar influența aceasta asupra guvernului, majoritatea funcționarilor rămîn la locurile lor, mașina statului lucrează ca și mai înainte, cu aceleași persoane, numai cu schimbarea vîrfurilor. Dimpotrivă, în România, odată cu ministerul se schimbau adesea și copiștii cei mai mărunți, așa încît erau zdruncinate justiția și administrația pînă la păturile cele mai de jos. Totul reluîndu-se de la început, nimeni nu-și putea găsi un făgaș liniștit." În mod principal, de această stare sînt găsiți răspunzători deputații, care, dorind să profite de pe urma acti-

www.dacoromanica.ro

vității lor politice, îi acuzau pe cei aflați la putere, spre a le lua locul, că nu s-au achitat de obligații, găsind că acum „le-a venit și lor rîndul". După acest procedeu, s-au perindat nu mai puțin de douăzeci de ministere, fiecare dăinuind cam patru luni. Încît, conchide Maiorescu, „nici o măsură nu putea prospera în liniște și nici măcar prinde rădăcini, iar viața parlamentară semăna cu o vînătoare înjositoare de funcții". Vina lui Cuza stă în a fi sancționat, cu autoritatea lui, această nestatornicie, de a nu-i fi opus o constanță a guvernelor. Căci, socotește autorul articolului, „într-un stat a cărui temelie trebuia încă așezată, care nu avea încă mijloace regulate de comunicații, școli sătești bune, o justiție privată incoruptibilă, o țărănime liberă și, mai ales, o a treia stare, reprezentarea cu adevărat constituțională a țării era un lucru de domeniul imposibilului" ; deci „pentru mult timp, tot ceea ce era esențial trebuia să țină numai de guvern".

Cea de a doua mare sarcină a domniei lui Cuza era desăvîrșirea Unirii, obiectiv care trebuia să se realizeze prin lucrările Comisiei centrale, dar din care principele ar fi făcut un țel propriu. El ar fi dorit „să devină singur întemeietorul statului și să apară ca atare". Ceea ce, zice Maiorescu, este de înțeles. Dar Cuza nu era înzestrat, pentru aceasta, cu perseverența necesară, lăsîndu-se adesea guvernat de firea sa, înclinată mai degrabă spre boemă, decît spre munca tenace. Nefiind nici prea abil și asumîndu-și sarcina rezolvării prea multor probleme, s-a întîmplat ca vina principală să cadă, în ochii opiniei publice, asupra lui însuși, iar miniștrilor să li se atribuie cea mai măruntă reușită. Așa s-ar fi întîmplat și cu fuziunea celor două țări, pe care domnitorul o realiză, cam artificios și pe neașteptate, la începutul anului 1862.

Aici însă Maiorescu, necunoscînd prea bine dedesubturile raporturilor Principatelor Unite cu marile puteri, comite o gravă eroare, întrucît tărăgănarea fuziunii, pe care el o pune pe seama lui Cuza, se datora, în realitate, opoziției puterilor garante, opoziție care se va diminua la sfîrșitul anului 1861, permițîndu-i domnitorului să dea proclamația din 11/23 decembrie, prin care consfințea fuziunea [15].

Rămîn însă valabile cauzele care, după Maiorescu, au împiedicat realizarea cît mai grabnică a unei depline fuziuni : lipsa unor înlesniri materiale suficiente și, mai ales, lipsa unor miniștri cunoscători ai ambelor țări. La cel dintîi punct, sînt amin-

www.dacoromanica.ro

tite mijloacele de comunicație insuficiente, reaua administrație a telegrafelor. La cel de al doilea, se afirmă că miniștrii „se simțeau nesiguri, deoarece trebuiau să administreze o țară pe care nu o văzuseră și nu o studiaseră și pentru a cărei cunoaștere nu le mai rămînea timp în scurta perioadă de ministeriat. De aceea, ei doreau ca, pe cît posibil, să aibă totul în mînă și să arbitreze toate din București". Exemplul clasic, în această privință, este, după Maiorescu, sistemul de plată a salariilor, orice funcționar neputîndu-și ridica drepturile băneşti fără mandat trimis direct de ministerul său din capitală. La excesiva centralizare a tuturor treburilor de cancelarie s-a adăugat neglijența funcționarilor, rezultatul fiind întîrzierea de necrezut (pînă la șase luni) a achitării salariilor. În acest mod, este de părere Maiorescu, „reușita operei naționale s-a întunecat de la început", iar deficiențele au fost speculate cu îndemînare de unele țări străine, inamice ale Unirii.

A treia importantă sarcină a domniei lui Cuza era realizarea unei justiții incoruptibile și introducerea principiului egalității în fața legii. A intervenit însă aici mercantilismul unor persoane din anturajul principelui, îndeosebi al lui Librecht, despre ale cărui necinstite procedee există dovezi irecuzabile[16]. Maiorescu știa prea bine cît de superficial se judecau unele procese, ce importanță avea mituirea unui judecător. Cuza este absolvit de orice imixtiune în asemenea cazuri, rămînîndu-i însă vina unei prea mari toleranțe și a unei inadmisibile indiferențe.

Vorbind după trista-i experiență, Maiorescu amintește și de camăta excesivă, practicată în Principate, aici legea fiind în mod obișnuit încălcată.

Revenind, ca de atîtea ori pînă acum, asupra consecințelor nefaste ale administrației, Maiorescu este de părere „că în asemenea împrejurări ordinea socială era ruinată și că cetățenii trebuiau să suporte toate sarcinile vieții sociale, fără însă a se bucura de cîștigul real pe care statul ar fi trebuit să-l acorde."

Continuînd să analizeze motivele care au dus la detronarea lui Cuza, el înregistrează și ineficiența noului sistem de percepere a impozitelor, ineficiență datorată nu atît alcătuirii, cît neglijenței și neprioceperii funcționarilor: „rolurile erau ținute fără regularitate, impozitele erau încasate cu și mai mare neregularitate. Miniștrii, care niciodată nu aveau timp

www.dacoromanica.ro

să studieze lucrurile în mod temeinic, se înşelau asupra încasărilor şi cheltuiau în consecinţă. Cheltuielile erau făcute cu adevărat, dar veniturile le erau inferioare".

O ameliorare, trecătoare însă, a adus-o secularizarea averilor mănăstirilor închinate, a căror situaţie este prezentată pe larg. Actul întreprins de Cuza este considerat „îndrăzneţ, totodată patriotic şi autorizat", iar domnitorul este apreciat pentru fermitatea dovedită cu acest prilej. Dar, cum finanţele nu s-au redresat deplin nici cu ajutorul secularizării, unii membri ai opoziţiei s-au unit în aşa-numita „coaliţie monstruoasă", al cărei scop principal ar fi fost îndreptarea ţării şi care abia în ultimul rînd îşi pusese în gînd să-l detroneze pe Cuza. Se pare că aici Maiorescu a comis o altă eroare, poate din lipsa unor informaţii precise, întrucît, de fapt, coaliţia se formase mai de mult. Liberal în convingeri, el continuă prin a-i condamna pe retrograzi : „îndărătul acestei coaliţii se ascundea şi o parte a moşierimii, cu un scop egoist, spre a amîna anularea îndatoririlor clăcaşilor şi de fiecare dată ea acţiona în sensul ei". Poziţia lui Cuza este analizată cu înţelegere, iar lovitura de stat din 2/14 mai este văzută drept un răspuns firesc la obstrucţiile opoziţiei. „Ce trebuia să facă Principele ? Dizolvarea Camerei nu i-ar fi fost de nici un folos. Conform mărginitei legi electorale stabilită prin Convenţia de la Paris, la cele cinci milioane de locuitori ai Principatelor existau numai cinci mii de alegători, care trimiteau cu regularitate, în Cameră, excepţie făcînd două oraşe, pe aceiaşi moşieri opoziţionişti. Aşa a păşit Cuza la lovitura de stat din 2/14 mai". Sînt apreciate şi măsurile luate de Cuza, după rezultatul favorabil al plebiscitului : legea comunelor şi legea rurală, care, deşi „executate sever, precipitat, brutal" au meritul de a fi fost făcute. Toate acestea, ca şi secularizarea, sînt fapte care vor dăinui şi pe care, zice Maiorescu, posteritatea le va lega de numele primului domn al Principatelor Unite.

În cea de a doua jumătate a anului 1864, au fost introduse legi şi instiuţii noi, pe care însă societatea românească le mistuia cu greu, intrucît avea de a face cu fapte noi, de multe ori neadaptate suficient realităţilor autohtone. În această privinţă, Maiorescu este prudent şi nu avansează o critică totală, dar este de părere că toate au fost „remedii relativ neobişnuite", a căror aplicare a fost deficitară.

www.dacoromanica.ro

Dar lucrurile continuau să meargă din ce în ce mai rău şi răspunzător era socotit Cuza. De aceea, continuă Maiorescu, membrii „coaliţei monstruoase" au recurs la un act de violenţă, organizînd un complot şi cerîndu-i, sub ameninţarea armelor, să abdice. Ajuns în străinătate, Cuza se purtă „cu linişte şi cu judecată". Făcînd un portret al fostului domnitor, Maiorescu încearcă să-l caracterizeze lapidar şi să-i surprindă trăsăturile esenţiale, ca individ şi ca om de stat : „Dacă am încerca să facem portretul acestui om, trebuie să spunem din capul locului, spre dezvinovăţirea sa, că el însuşi nu s-a ostenit să ajungă principe, ci a fost ales de alţii, fără a poseda calităţile cerute de poziţia atît de dificilă a ţării. Mai întîi, îi lipsea credinţa interioară în misiunea lui istorică, care l-ar fi determinat poate să poruncească mai cu dîrzenie, ca domnitor ales al ţării. Principele Cuza nu avea încredere în cei din anturajul său, nici chiar în el însuşi. Înzestrat cu un spirit strălucitor, se purta cu oamenii şi lucrurile în manieră digresivă de salon ; nu stabilea nimic amănunţit şi consecvent. O indolenţă naturală, o împotrivire faţă de orice muncă statornică şi lipsa unei instrucţii de bază îl făceau inapt să sesizeze îndatoririle administrative ale guvernului său. Nu acorda atenţie finanţelor şi învăţămîntului. Avea înţelegere numai faţă de armată, pentru care a şi făcut unele lucruri. A înţeles deplin însemnătatea politică a poziţiei sale, dar nu a avut tăria să acţioneze în consecinţă. Ca trăsături printre cele mai neaşteptate şi mai bune ale firii sale poate fi arătată înclinarea spre energie şi cutezanţă, al cărei succes era marcat de fiecare dată de o faptă însemnată pentru viitorul ţării : fuziunea, secularizarea, anularea clăcii [...] În interiorul său, era dezgustat de mersul rău al treburilor şi dădea frîu liber dispoziţiilor sale în chip despotic. Cînd dorea, putea face o impresie impunătoare şi aceasta a înţeles-o el în mod deosebit, astfel că în relaţiile cu agenţii puterilor străine, care se amestecau la început în mod periculos în afacerile interne, a ştiut să se poarte cu demnitate, făcîndu-i să respecte limitele îndatoririlor lor. Într-un cuvînt, principele Cuza era un Roué spiritual, arogant, posibil într-un stat regulat, imposibil într-o ţară în care domnul trebuie să fie, în ciuda tuturor constituţiilor, un autocrat".

Cum lesne se poate constata, caracterizările pe care Maiorescu i le făcea domnitorului Cuza sînt severe şi purced mai

www.dacoromanica.ro

mult din reţineri de ordin moral. Din păcate, el urmăreşte prea ostentativ justificarea complotului din 11 februarie, pentru a-şi mai putea convinge cititorii de deplina obiectivitate. Este ceea ce face să se creadă că unele argumente şi trăsături din portretul citat mai sus au o valoare foarte relativă şi că, în alte împrejurări şi avînd o experienţă politică mai bogată, Maiorescu le-ar fi acordat însemnătatea cuvenită. Aşa însă, el nu a făcut decît să recurgă la o serie de argumente, de a căror precaritate dîndu-şi el singur seama, le-a prezentat cu anumite rezerve şi mai prudent decît ar fi cerut o atitudine partizană.

Articolul lui Maiorescu urmărea, precum foarte numeroase intervenţii publicistice ale altor oameni politici români ai epocii, un scop precis : cîştigarea opiniei publice din Europa şi asigurarea ei că noului domnitor nu i se va putea întîmpla să fie victima unui complot, întrucît, cel puţin în principiu, însuşi Tratatul de la Paris preconizase alegerea unui domn străin dintr-o casă domnitoare şi, în al doilea rînd, întrucît de cele petrecute nu ar fi fost vinovat decît Cuza. Sînt şi motivele pentru care Maiorescu îşi încheie articolul cu o privire sumară asupra posibilităţilor de dezvoltare ale Principatelor Unite. O condiţie esenţială a unei reuşite depline este considerată desăvîrşirea procesului de unire a tuturor românilor (cei dintre graniţele Moldovei şi Ţării Româneşti şi cei din afara lor). Toate acestea, continuă Maiorescu, nu pot fi împlinite fără „liniştea din exterior", adică, în primul rînd, fără renunţarea la orice formă de protectorat străin. În această privinţă, poziţia lui Maiorescu este clară şi cuvintele fără echivoc.

Încheierea articolului tinde să restabilească echilibrul, deseori zdruncinat în paginile anterioare, între prudenţa maioresciană dintotdeauna şi necesităţile luptei în arena politică. Maiorescu îl aşează pe noul domnitor în faţa incontestabilelor realizări ale predecesorului lui şi-l sfătuieşte deschis să nu renunţe la ele, ci să se străduiască pentru desăvîrşirea lor : „Trebuie totuşi să remarcăm că el [Carol de Hohenzollern] va găsi o schemă statală în sens occidental, cel puţin ca formă, deşi nu încă însufleţită de un spirit de echitate. Toate legile şi instituţiile civilizaţiei, cadrul comercial, civil şi criminal, juraţii, universităţile, institutele de artă, şcolile comer-

www.dacoromanica.ro

ciale și de meserii sînt deja introduse. Ele trebuie acum să se încetățenească și să prindă rădăcină".

Oscilările lui Maiorescu, compromisurile pe care, de voie, de nevoie, le face, încercările de prezentare nuanțată a oamenilor și evenimentelor izvorăsc, fără îndoială, dintr-o desăvîrșită bună credință. Speranțele lui au fost sincere, după cum aspre au fost și măsurile de îndreptare pe care le-a propus. Că aceste măsuri au fost, cel puțin pînă prin 1880, lipsite de abilitate e un fapt ce nu poate fi contestat. După expresia lui C. A. Rosetti, Maiorescu era prea „tăios" pentru un stat constituțional. Poate de aici vine și mult prea asprul articol trimis revistei „Unsere Zeit" și scris, s-ar putea zice, în vîltoarea luptelor.

Mai tîrziu, cînd pasiunile se vor fi potolit, Maiorescu va deveni unul din apărătorii memoriei lui Cuza. Discursurile sale parlamentare cuprind aprecieri drastice ale actului detronării. În *Istoria contimporană a României* (într-un fragment publicat încă din 1897, ca introducere la un volum de discursuri), el condamna deschis detronarea, căreia nu-i afla nici o îndreptățire : „însăși răsturnarea lui Cuza a fost un fapt greu de justificat. Liber ales de națiunea din cele două Principate, Cuza merita o soartă mai bună și nu era lucru cuminte ca să arătăm marilor puteri, sub a căror garanție ne aflam puși prin Tratatul de la Paris din 30 martie 1856, că națiunea se înșelase în persoana alesului ei. Unirea Principatelor, cu înlăturarea Comisiei centrale din Focșani, legea rurală, chiar dobîndită cu prețul loviturii de stat de la 2 mai 1864, secularizarea averilor mănăstirești vorbeau în favoarea lui Cuza ; iar în privința relei lui administrări se cuvenea poate mai multă răbdare, oricît de încercată ar fi fost prin camarila lui Librecht, Pisoschi etc. și prin niște ministere ca cel din urmă [...]

Căci una din calamitățile de care voia să scape țara, dacă voia să-și aibă viitorul mai apropiat, erau tocmai desele schimbări de domn (numai de la 1800 încoace se întîmplaseră în Muntenia vreo 15 și în Moldova 14) și noi, după de abia 7 ani de domnie a lui Cuza, făceam acum înșine ceea ce imputasem mai înainte intrigilor din Fanar și ne arătam tot așa de rău năravîți [...]

www.dacoromanica.ro

Oricum ar fi şi oricîte circumstanţe atenuante s-ar admite pentru răsturnarea lui Cuza, modul cum s-a executat această răsturnare rămîne condamnabil" [17].

Şi poate că una din cele mai vehemente intervenţii din întinsa carieră de parlamentar a lui Maiorescu este aceea din 23 martie 1899, cu prilejul unei încercări a lui D. A. Sturdza (fost „februarist") de a-l denigra pe Cuza în scopul supralicitării meritelor lui Carol I. Niciodată Maiorescu nu a vorbit cu atîta pasiune, niciodată nu şi-a exprimat mai făţiş indignarea faţă de răstălmăcirea faptelor. Se probează cu documente că Al. I. Cuza nu a urmărit să întemeieze o dinastie şi se condamnă în cuvinte de-a dreptul neparlamentare tentativa lui Sturdza, afirmîndu-se că, chiar dacă unii politicieni intenţionează să arunce un văl peste amintirea lui Cuza; ţara nu l-a putut uita. Pentru că el, zice Maiorescu, a fost „un întemeietor în parte a edificiului statului nostru modern", iar ponegrirea lui înseamnă „cea mai mare greşeală, cea mai mare nedreptate, cea mai nechibzuită şi periculoasă linguşire ce se poate comite" [18].

Şi parcă pentru a şterge urma participării unora din membrii *Junimii* la actul de la 1866, „Convorbirile literare" vor publica în 1876 alegoria lui Alecsandri *Garda seraiului*, unde se vestejeşte fapta ofiţerilor din paza palatului lui Cuza, care, precum se ştie, avuseseră un rol important în înlăturarea domnitorului.

Revenind la Maiorescu, nu este greu să observăm evoluţia atitudinii sale faţă de Alexandru Ioan Cuza, de la articolul din 1866, pînă la ultimele sale lucrări. Nehotărît în timpul scurtei domnii a acestuia, aprobîndu-i totuşi cele mai importante acte de stat şi participînd chiar la unele din ele, încă şi mai nehotărît după detronarea lui, Maiorescu a găsit nimerit ulterior să judece acel timp cu mai multă cumpănire. De aceea, pe primul plan în aprecierea lui Cuza se vor afla, de acum înainte, nu deficienţele, ci marile realizări, reliefîndu-li-se însemnătatea în constituirea statului român modern. Maiorescu îşi formase o optică proprie asupra istoriei românilor şi nu a consimţit niciodată să se abată de la ea, întrucît considera că, dacă nu reprezintă un adevăr absolut, este totuşi corectă. Cum zicea el însuşi, într-un aforism din tinereţe : „în ceea ce priveşte perfecţiunea, cel mai greu este să afli calea de mijloc. Pe de o parte, ea este o însuşire atît de necesară

www.dacoromanica.ro

oricărui lucru temeinic, încît înveți a o prețui cu atît mai mult, cu cît devii mai matur. Pe de altă parte, nu ai voie să exagerezi, altfel nu ajungi la nici un rezultat" [19].

O rîvnită cale de mijloc a fost pentru Maiorescu și această înțelegere și apropiere treptată de opera unuia din însemnații oameni ai României moderne.

Note

1 Soveja [S. Mehedinți], *Titu Maiorescu*, București, Cartea românească, 1925, p. 57.
2 Cf. „Monitorul. Jurnal oficial al Principatelor Unite Române", nr. 14, din 22 mai/3 iunie 1864, p. 524.
3 Iacob Negruzzi, *Amintiri din Junimea*, București, Viața românească, 1922, p. 56.
4 T. Maiorescu, *Însemnări zilnice*, vol. I, publicate cu o introducere, note, fac-simile și portrete de I. Rădulescu-Pogoneanu, București, Socec, 1937, p. 121.
5 I. Negruzzi, op. cit., p. 56.
6 Idem, p. 57.
7 T. Maiorescu, op. cit., vol. I, p. 122-123.
8 Idem, p. 123.
9 Idem, p. 124.
10 E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, vol. I, București, Fundația pentru literatură și artă, 1940, p. 151.
11 Deoarece „Vocea națională" nu s-a păstrat, informațiile despre articolul lui Maiorescu le oferim după reproducerea din „Trompeta Carpaților", an. IV, nr. 417, din 27 aprilie 1866, p. 2-3.
12 T. Boldur-Lățescu, *Adevărul adevărat. Răspunderea la articolul din „Vocea națională", subscris X. Y., din 5 april 1866, sau Relatarea evenimentelor petrecute în Iași la 3 april 1866*, Cernăuți, Eckhardt, 1866.
13 T. Maiorescu, *Însemnări zilnice*, vol. I, ed. cit., p. 125. Articolul va fi înregistrat de Maiorescu și în *Nota biografică* înaintată în 1879 Academiei Române. Cf. Titu-Maiorescu, *Notă biografică* (Comunicată de Petru Popescu-Gogan), în „Manuscriptum", V, 1974, nr. 2, p. 104.
14 Cf. „Unsere Zeit. Deutsche Revue der Gegenwart. Monatsschrifft für Conversations-Lexikon", an. II, nr. 30, din 1 iulie 1866, p. 53-63.
15 Cf. pe larg C. C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, ed. 2, București, Editura științifică, 1970, p. 104-115.
16 Ibidem, p. 371-376.
17 T. Maiorescu, *Istoria contimporană a României*, București, Socec, 1925, p. 5-7.
18 T. Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, vol. V, București, Minerva, 1915, p. 447, 450.
19 T. Maiorescu, *Ethische, ästhetische und kritische Aphorismen*, în „Convorbiri literare", LXXVI, nr. 5-6, mai-iunie 1943, p. 413, 425.

www.dacoromanica.ro

O *istorie* in nuce *a românilor*

Revenit, după un lung voiaj, din Germania, Maiorescu notează în *Însemnările zilnice* din octombrie 1866 : „La înapoierea la Iaşi la 4/16 septembrie trimes articolul *Moldova* pentru a doua ediţie a *Enciclopediei* lui Brockhaus“ [1]. Pînă acum, din păcate, acestor rînduri nu li s-a acordat atenţia cuvenită. O rapidă parcurgere a ediţiilor lexiconului de conversaţie al lui Brockhaus ne pune în faţa surprinzătoarelor articole ale lui Maioresou. De la bun început, trebuie să precizăm că este vorba nu de unul, ci de trei articole, toate trei nesemnate, aşa cum, de altfel, sînt şi celelalte contribuţii din lexiconul german [2]. Numele tuturor colaboratorilor, printre care şi al lui Maiorescu, sînt amintite la finele ultimului volum, al cincisprezecelea, apărut în 1868 („Prof. dr. T. Maiorescu in Iassy“), fără a se preciza despre care articole anume este vorba.

Este cert că articolul dedicat Moldovei *(Moldau)*, apărut în volumul al zecelea, din 1868, a fost scris de Maiorescu. Prezenţa acestuia printre colaboratorii enciclopediei, precum şi rîndurile citate din *Însemnări* constituie argumente suficiente. Despre autorul altor două articole dedicate ţării noastre şi apărute în aceeaşi ediţie a lexiconului nu există nici o indicaţie. Este cazul paginilor consacrate Ţării Româneşti *(Walachei)* şi României *(Rumänien oder Rumänien)*. Ele sînt însă, cu siguranţă, tot ale lui Maiorescu. Motive temeinice ne îndreptăţesc să susţinem aceasta, altele, desigur, decît faptul că Maiorescu este şi autorul articolului despre Moldova. Că Maiorescu nu aminteşte nimic despre celelalte două articole — nu e un contraargument. Căci lipsesc caietele cu *Însemnări* din perioada 9/21 octombrie 1866 — 18 aprilie 1870. De alte indicii tre-

www.dacoromanica.ro

buie să se țină seama. Între acestea, frecventele legături interne dintre cele trei articole, precum și faptul că ele se întregesc reciproc, alcătuind, în final, un tot omogen. Scriind despre Valahia, Maiorescu nu se simte obligat să repete ceea ce spusese la articolul despre Moldova, ci îl trimite pe cititor la acel loc. După cum nici o informație din cele trei articole nu este dublată, suprapunerile fiind evitate în mod deliberat. În felul acesta, s-a mărit spațiul rezervat prezentării problemelor și istoriei specifice fiecărei țări și s-au creat posibilități noi de elaborare a articolului *România*.

Alte fapte vin să întărească afirmația că Titu Maiorescu este autorul tuturor celor trei articole. În primul rînd, includerea unei lucrări a lui Ioan Maiorescu în bibliografia, foarte sumară de altfel, a fiecărui articol. Despre această lucrare a lui Maiorescu-tatăl, alte informații în epocă nu existau și ea a rămas ignorată pînă astăzi. Singurul care o cunoștea, amintind-o în multe din intervențiile sale publicistice din această vreme, a fost Maiorescu-fiul. Dar proba cea mai hotărîtoare în favoarea paternității lui Titu Maiorescu asupra tuturor celor trei articole din *Lexiconul* lui Brockhaus ni-l oferă identitatea dintre unele fragmente din articolul România și unele pasaje din lucrarea pe care Maiorescu o publică tot acum în „Unsere zeit" : Die *Vereinigten Fünstenthümer Moldau und Walachei unter Fürst Alexander Johann I (Cusa)*. Iată, spre exemplificare, un fragment din articolul apărut în lexicon, în care este vorba de secularizarea averii mănăstirilor închinate :

„In dieser Noth, entriss man den griech. Mönchen die Klosterguter und stellte diese unter die Verwaltung des Staats. In der Türkei gibt es nämlich christl. Klöster, welche als Stützen des orthodoxen Glaubens inmitten des Mohammedanismus betrachtet werden. Auch rumän. Fürsten hatten die fromme Sitte geübt, Schenkungen zum Unterhalte der Mönche in jenen fremden Klöster zu machen. Irgendein in der Moldau oder Walachei bereits bestehendes Klöster wurde mit reichen Gütern im Lande selbst ausgestattet und dann die Bestimmung getrossen, nach Befriedigung einheimischer Bedürfnisse (Schulen, Hospize, Ausstattung armer Töchter u.s.w.) ein Überschuss des Ertrags an die orient. Mönche abzugeben. Anfangs wurden diese Bestimmungen beobachtet ; aber nach und nach unterblieb die theilweise Verwendung der Erträgnisse zur Befriedigung einheimischer Bedürfnisse. Griech. Ver-

www.dacoromanica.ro

walter liessen die Schulen und Hospize eingehen, entwendeten einen Theil der Original schenkungsurkunden aus dem Staatsarchive, und es stand endlich die Sache so, dass ein Drittel aller Güter der Vereinigten Fürstenthümer als Klostereigenthum in fremden Händen war“ [3].

Iată acum și modul în care sînt prezentate aceleași fapte în lucrarea din revistă :

„In dieser Noth wurden die Klostergüter der griechischen Mönchen entrissen und unter die Verwaltung des Staats gestellt gegen eine entsprechende Entschädigung. Die Massregel machte Aufsehen in Europa und wird noch Gegenstand diplomatischer Verhandlungen werden. Der Kern der Sache ist dieser : In der Türkei gibt es christliche Klöster von höchstem Ansehem im ortodoxen Orient, welche als Stützen des griechischen Christenthums unter der Ungläubigen betrachtet werden. Die wichtigsten, 21 Grossabteien und viele kleinere Klöster, befinden sich auf dem Vorgebirge Athos (dem Hagion Oros). Rumänische und serbiche, später russiche Fürsten, hatten es sich zur frommen Sitte gemacht, Schenkungen zum Unterhalt der heiligen Väter in jenen Klöstern zu machen. Dies geschah in folgender Weise. Irgendein in der Moldau oder Walachei bestehendes Kloster wurde mit reichen Gütern im Lande selbstausgestattet und dann bestimmt (geweiht), einen Überschuss des Ertrags, nach Befriedigung gewisser in der jedesmaligen Urkunde vorgesehener einheimischer Bedürfnisse (Schulen, Hospize, Ausstattung armer Töchter u.s.w.) an die Mönche vom Athos abzugeben. Anfangs wurde diese Bestimmung beobachtet. Nach und nach aber wurden die einheimischen Auslagen nicht mehr bestritten ; nur griechische Verwalter wurden in die Landesklöster geschicht ; sie liessen deren Schulen und Hospize eingehen, entwendeten einen Theil der Originalschengungsurkunden aus dem Staatsarchiv, und in unserm Jahrhundert stand die Sache so, dass ein Drittheil aller Güter der Vereinigten Fürstenthümer als Klostereigenthum im fremden Händen war, durch griechische Egumene unter dem Einfluss Russlands verwaltet und die Einkünfte ohne Abzug nach Konstantinopel und an die Mönche von Athos versandt wurden“ [4].

Simpla alăturare a celor două texte pune în evidență strînsa legătură dintre ele, adesea identitatea modului de exprimare. Punctul de plecare al articolului din *Conversations-Lexikon* se află în *Die Vereinigten Fürstenthümer...*, pe care autorul a

www.dacoromanica.ro

adaptat-o dimensiunilor şi necesităţilor lexicografiei, renunţînd la unele propoziţii, comprimîndu-le pe altele. Lucrul se poate lesne observa şi în fragmentele excerptate mai sus.

În cele ce urmează, vom rezuma articolele maioresciene din *Conversations-Lexikon,* încercînd să reliefăm, cînd va fi cazul, atitudinea autorului ori selecţia operată în faptele istorice, selecţie care defineşte limpede această atitudine. De noutăţi în materie de istorie nu poate fi vorba : Maiorescu se bazează pe datele deja cunoscute, insistînd, e drept, asupra unora, lăsînd într-un plan secundar pe altele, ignorîndu-le pe cîteva. Scopul său a fost informarea onestă a cititorilor prestigiosului dicţionar. O informare făcută totuşi dintr-o anume perspectivă, reprezentînd o anume poziţie, care nu e alta decît cea dintotdeauna a lui Maiorescu, aplicată momentului istoric respectiv.

Discutînd poziţia geografică a celor două principate dunărene şi încercînd să le definească politiceşte, Maiorescu socoteşte esenţial să reliefeze, în ambele cazuri, că suzeranitatea turcească asupra Moldovei şi Munteniei era controlată de cele şapte puteri garante. Poate surprinde apariţia acestei probleme în chiar primele rînduri ale articolelor în cauză. Prin aceasta. Maiorescu urmărea însă două lucruri. În primul rînd, considera problema celor două principate dintr-un unghi pur politic şi arunca astfel o puternică lumină asupra afirmaţiilor ce urmau. În al doilea rînd, el atrăgea atenţia asupra faptului că nici o ţară străină nu avea, ea singură, vreun drept asupra unuia sau altuia din principate. Considerată sub acest aspect, problema independenţei celor două principate, unite apoi într-un singur stat, devenea deosebit de importantă şi Maiorescu nu se sfieşte să o prezinte ca atare de cîte ori are prilejul.

Făcînd istoricul celor două provincii, Maiorescu afirmă că imperiul roman le-a cuprins şi pe ele şi că Traian, cucerindu-le, a aflat aici populaţii dace. Aşa se face că Dacia romană, continuă Maiorescu, cuprindea în graniţele ei actualele provincii Moldova, Muntenia, Basarabia, Transilvania, Banat şi Bucovina, populate de Traian cu oameni din toată împărăţia. Asupra romanizării Daciei Maiorescu insistă în chip deosebit, spre a scoate în relief puterea elementului latin, dăinuind încă la români, forţa lui de asimilare : „Din aceste împrejurări, ca şi din cunoscuta rezistenţă fiziologică a seminţiei romane şi latine se lămureşte cu deosebire cum de s-a menţinut elementul originar roman într-o puritate relativ mare şi toate com-

www.dacoromanica.ro

ponentele străine s-au topit în el, în ciuda diminuării elementului roman sub Aurelian (prin mutarea în Moesia) și în ciuda inundării țării de neamuri străine, care au pustiit-o alternativ și uneori s-au și așezat, din secolul al III-lea pînă în secolul al X-lea". În ceea ce-i privește pe locuitorii țării, Maiorescu îi informează pe cititorii lexiconului că doar străinii le zic „valahi", ei spunîndu-și numai „români". De altfel, dovedind o deosebită grijă în corectarea clișeelor care circulau în occident pe seama românilor, generate de necunoașterea istoriei noastre, Maiorescu precizează, în continuare, că niciodată conducătorul țării nu a folosit denumirea slavă *hospodar*, ci numai pe aceea latină de *domn*. Sînt trecute apoi în revistă domniile mai importante, începîndu-se cu a lui Dragoș și Negru Vodă, reliefîndu-se faptul că atît Moldova, cît și Țara Românească s-au constituit în state monarhice independente. Despre Mircea cel Bătrîn și Alexandru cel Bun se afirmă că au pus bazele politice și administrative ale celor două state. Cu deosebire Maiorescu insistă asupra domniei lui Ștefan cel Mare. O frază specială — ceea ce în economia articolului înseamnă mult — este rezervată luptelor cu Imperiul otoman, descrise în cuvinte ce dovedesc nu numai cunoașterea trecutului, ci și prețuirea lui profundă. Să nu uităm că acela care îi prezenta străinilor cu atîta căldură pe Ștefan cel Mare și Mircea cel Bătrîn era acuzat de lipsă de patriotism și de ignorare a istoriei naționale. Și, întrucît alte texte maioresciene pe această temă nu se prea cunosc, ne permitem să prezentăm cîteva fragmente. Despre Ștefan : „După ce i-a învins de mai multe ori pe polonezi și o dată chiar pe Matei Corvin, renumitul rege al Ungariei, la Baia (1467), acest viteaz principe a reușit să nimicească în întregime armata de 120.000 de oameni a lui Mohamed al II-lea în sîngeroasa bătălie de la Rahova (4 ian. 1475) și în anul următor — pe însuși cuceritorul Constantinopolului, după bătălia de la Războieni sau Valea Albă, încolțindu-l printr-un iscusit război de partizani, încît mîndrul sultan, după un atac nocturn al moldovenilor, și-a lăsat cortul în mîinile acestora din urmă și a trebuit să-și caute mîntuirea într-o fugă grăbită peste Dunăre". Despre Mircea, după ce se relatează victoriile sale asupra turcilor : „Prin acestea, Mircea și-a cîștigat, într-un timp în care despre turci se vorbea cu spaimă în Europa, un nume ce s-a răspîndit repede. Mircea s-a ridicat pînă la a fi arbitru între regii Poloniei și Ungariei".

www.dacoromanica.ro

În ceea ce privește așa-numitele „capitulații", Maiorescu se arată un continuator al pașoptiștilor, care le-au reactualizat și au insistat asupra lor. Poziția lui este comună cu a lui Ioan Maiorescu, de la care deținea, probabil, o bună parte din informații. Se afirmă că tratatele încheiate cu Poarta otomană nu au afectat în nici un fel neatîrnarea celor două principate, integritatea lor teritorială, libertatea lor, conducerea după legile lor proprii, dreptul domnului asupra vieții și morții supușilor săi. Cuvîntul „suzeranitate", care definea raporturile Moldovei și Țării Românești cu Poarta, nu este sinonim nici cu „vasalitatea", nici cu „înfeudarea". Dar Poarta — continuă Maiorescu — nu a respectat totdeauna condițiile „capitulațiilor", intervenind în treburile interne ale principatelor, mai ales după ce a constatat că domnii români tind să-și recapete independența și să renunțe la „suzeranitate". Încît, în articolele din *Lexiconul de conversație* al lui Brockhaus, istoria românilor este prezentată ca o necurmată luptă pentru neatîrnare, împotriva oricăror imixtiuni din afară. Este remarcată „domnia însemnată" a lui Mihai Viteazul, insistîndu-se asupra tentativei lui de a uni Moldova, Transilvania și Țara Românească într-un singur stat, ale cărui limite să fie vechile granițe ale Daciei. Datorită victoriilor lui, Mihai Viteazul era socotit în epocă drept „cel mai de seamă bastion al occidentului". Răspunzătoare de asasinarea lui este făcută Austria, a cărei purtare este calificată drept „dușmănoasă".

Cu începutul secolului al XVIII-lea — după o perioadă de înflorire culturală și politică — Țara Românească și Moldova intră într-un lung declin. Domniile fanariote marchează o „istorie plină de jale" a celor două principate, cînd conștiința națională aproape că a încetat să mai existe. Boierimea s-a grecizat, ceea ce explică lipsa de patriotism și corupția ei adîncă, demonstrate în cursul secolului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea. Ingerințele Porții au avut drept urmare nimicirea oricărei semințe de cultură națională, înrăutățirea administrației, decăderea industriei, exploatarea țăranilor. Urmările nefaste ale fanariotismului se văd — zice Maiorescu — pînă chiar în epoca modernă. Dar corupția s-a întors pînă la urmă împotriva turcilor, care voiseră să facă din ea un mijloc suplimentar de stăpînire a principatelor. Căci boierimea, odată coruptă, nu a ezitat să-i vîndă chiar pe turci, acceptînd avantajele oferite de alte puteri, adversare Porții. Pe de

www.dacoromanica.ro

altă parte, ţarismul avea şi el tot interesul să menţină în principate o situaţie nesigură, spre a se putea erija oricînd în „protector" împotriva „necredincioşilor". Puterea celor două principate a fost astfel distrusă în secolul al XVIII-lea.

Abia la începutul secolului următor se observă o schimbare, datorată în cea mai mare parte reprezentanţilor Şcolii ardelene. Prin Şincai, Micu, Maior românii reliefară originea lor romană şi începură să aibă sentimentul înrudirii cu alte naţiuni europene considerate de aceeaşi stirpe. Gh. Lazăr, A. T. Laurian, I. Maiorescu ş.a. au fost, în Moldova şi Ţara Românească, cei dintîi intermediari între modalităţile autohtone de existenţă şi cele occidentale. Un reprezentant al noului spirit a fost Tudor Vladimirescu, care s-a folosit de Eterie spre a forma o mişcare patriotică naţională, dar fu înconjurat de rea credinţă.

Reinstaurarea domniilor pămîntene, mai ales după tratatul de la Adrianopol, marchează debutul unei epoci extrem de agitate (Maiorescu îi zice chiar „Sturm-und Drangperiode"), neterminată nici la 1867. Ţelul urmărit acum de români este eliberarea ţărilor de orice imixtiune străină, regenerarea principatelor în sensul civilizaţiei occidentale.

Maiorescu este de părere că de aici înainte, o dată cu rapidul proces de regenerare, începu un altul, numit „înstrăinare de sine" (care nu este altceva decît un alt nume pentru „forma fără fond"). S-au dezvoltat şcolile, comerţul, agricultura, meşteşugurile, un rol important avîndu-l tinerii care au studiat în ţările apusene şi care intenţionau să creeze un mod de viaţă socială şi de stat în sens occidental. Aceşti tineri nu aveau însă nici o pregătire în direcţia unei educaţii naţionale şi de aceea au receptat ceea ce era străin fără filtrul pe care ar fi putut să li-l ofere o şcoală autohtonă temeinică. Dovedind nu numai o bună cunoaştere a istoriei, dar şi o judicioasă apreciere a importanţei anumitor pături sociale, Maiorescu apreciază că apariţia masivă a celei de „a treia stări" a avut o deosebită importanţă în impulsionarea luptei pentru eliberarea de orice formă de protectorat, pentru independenţă şi — susţine el — faptul s-a văzut în timpul revoluţiei de la 1848. O dată cu domniile lui Al. Ghica şi Mihail Sturdza, în Ţara Românească şi Moldova începu să se desfăşoare o vie activitate culturală, apăru şi o direcţie literară naţională, care, „oricît de neînsemnată ca valoare absolută, a exercitat o influenţă durabilă asu-

www.dacoromanica.ro

pra împrejurărilor epocii" („so geringfügig auch ihr absoluter Werth, für die damaligen Zeitumstände doch eine nachhaltige Wirkung ausübte").

Afirmația aceasta este deosebit de importantă, întrucît va permite o descifrare mai apropiată de adevăr a atitudinii maioresciene față de literatura română. După cum se știe, criticul junimist nu și-a precizat niciodată, în articolele sale scrise în românește, poziția față de beletristica anilor 1800—1867, din diverse motive. În primul rînd, el era un critic al actualității literare, interesat numai de scrierile vremii sale. Tot restul era privit prin prisma interesului față de investigarea actualității. Și Maiorescu nu-și putea permite, pentru o mai rapidă impunere a punctului de vedere propriu, incursiuni în istorie, care ar fi necesitat lămuriri suplimentare și ar fi întîrziat acțiunea. Faptul a generat acuza de dispreț față de literatura primei jumătăți de secol și nu puțini sînt aceia care să o fi vehiculat. Printre rînduri, Maiorescu a lăsat să se strecoare însă o serie de idei născute din viziunea istorică asupra fenomenului literar românesc anterior *Junimii*. Și iată că, în articolele din *Conversations-Lexikon*, el privește lucrurile cu înțelegerea istoricului, ținînd seama, în emiterea aprecierii, de caracteristicile momentului respectiv. Așa a procedat cu *Școala ardeleană*, al cărei rol în redeșteptarea conștiinței naționale a românilor este subliniat acum cu justețe, neamintindu-se nimic despre exagerările urmașilor, despre latinism.

Continuînd cu prezentarea istoriei Moldovei și Țării Românești, Maiorescu se oprește o vreme și asupra revoluției de la 1848, privită cu aceeași înțelegere a importanței ei în afirmarea conștiinței naționale, dar ignorîndu-i-se aspectul social. Judecata lui Maiorescu este acum ceva mai aspră, cu toate că mult mai puțin decît s-ar fi așteptat aceia care au văzut în criticul junimist un antipașoptist convins: „neșansa și frazeologia goală făcură ca această mișcare să nu dureze, după cum ea găsi o opoziție și la puterile protectoare. Trupele rusești și turcești laolaltă au înăbușit-o" („Mangel an Geschick und leere Phraseologie machten jedoch diese Bewegung ebenso in sich unhaltbar, wie sie natürlich auch bei den Schutzmächten Widerstand fand. Russ. und türck. Truppen im Verein unterdrückten dieselbe").

Domnii care urmară, Știrbei și Ghica, sînt apreciați pentru măsurile democratice pe care le-au luat, văzute ca o consecință

www.dacoromanica.ro

a educației lor în spiritul epocii noi (despre Știrbei se spune că era elev al lui Guizot). Dar planurile de progres ale ambelor provincii fură întîrziate o vreme de războiul Crimeii, care dezorganiză finanțele. După război, prin intermediul Divanurilor ad-hoc, poporul român din Țara Românească și Moldova își exprimă voința de a se uni într-un singur stat.

Dacă pînă acum istoria celor două principate fusese divizată în două articole distincte, de aici înainte Maiorescu va prezenta epoca dintre 1859—1867 la articolul unic despre România, unde se înfățișează evenimentele din timpul domniei lui Cuza și acelea urmînd imediat detronării lui.

Așa cum am amintit la început, cu acest prilej Maiorescu procedează la rezumarea articolului său din „Unsere Zeit", introducînd însă, pe alocuri, unele precizări dintre cele mai interesante. Astfel, discutîndu-se dificultățile pe care trebuia să le învingă domnitorul în modernizarea tînărului stat, se afirmă că rădăcina răului era lipsa elementelor sociale corespunzătoare, cu deosebire a burgheziei, care încă nu avea trecerea necesară. Comerțul și meșteșugurile sînt în mîna străinilor, industria nu există, Camera nu este expresia propriu-zisă a țării. Afirmația aceasta are darul de a-l absolvi pe Cuza de multe din neajunsurile prin care trecea țara. Lucru pe care Maiorescu l-a făcut, de altfel, în întregul articol din lexiconul lui Brockhaus, mai puțin partizan decît ampla intervenție din „Unsere Zeit".

Tot lui Titu Maiorescu pare să-i aparțină un al patrulea articol din *Conversations-Lexikon*, acela referitor la *Români (Romänen oder Rumänen)*. Și argumentul îl oferă opinia cuprinsă în acest articol, potrivit căreia cei care și-au făcut studiile în străinătate au introdus în țară obiceiuri occidentale, pe baza unei educații mai mult exterioare decît asimilate. În rest, lucruri care nu prea par să se potrivească modului maiorescian de gîndire, deși, fiind de tot generale, nu existau motive să nu-i convină. Se afirmă, astfel, că în limba română nu există decît foarte puține cuvinte care să poată fi considerate dacice ; că unele obiceiuri populare românești amintesc de cele latine ; că portul țărănesc aduce pe alocuri cu acela al italienilor din Romagna. Pentru literatura veche, sînt amintiți Miron Costin, Neculce și, spre surprinderea noastră, Huru. E necesar să precizăm că autenticitatea așa-numitei „cronici a lui Huru" încă nu începuse a fi pusă la îndoială, iar Maiorescu însuși

www.dacoromanica.ro

(dacă al lui este acest scurt articol) — mult prea puțin pregătit să o facă. Cît despre mișcarea culturală a prezentului, se afirmă — fără a se intra în detalii — că se tipăresc numeroase cărți și că apar peste cincizeci de ziare politice și literare.

Note

1 T. Maiorescu, *Însemnări zilnice,* vol. I, publicate cu o introducere, note facsimile și portrete de I. Rădulescu-Pogoneanu, București, Socec, 1937, p. 125.

2 *Allgemeine deutsche Real-Encyklopädie für die gebildeten Stände. Conversations-Lexikon,* elfte, umgearbeitete, verbesserte und vermehrte Auflage, in fünfzehn Bänden. Articolul despre Moldova a apărut în vol. X, p. 303-307 ; articolul despre România, în vol. XII, p. 649-652 ; articolul despre Valahia, în vol. XV, p. 244-247.

3 *Romänien,* în *Allgemeine deutsche Real-Encyclopädie für Gebildeten Stände. Conversations-Lexikon,* Bd. XII, Leipzig, Brockhaus, 1867, p. 650.

4. *Die Vereinigten Fürsthenthümer Moldau und Walachei unter Furst Alexander Johann I (Cusa),* în „Unsere Zeit", II, 1866, nr. 13, din 1 iulie, p. 59.

www.dacoromanica.ro

Amenitatea olimpianului

Este cunoscută, îndeobște, atenția pe care o arătau junimiștii, mai ales Titu Maiorescu, față de orice nouă apariție a unui scriitor de talent, pe care căutau să-l atragă de îndată în rîndurile *Junimii*. Faptul fiind comun tuturor grupărilor literare, nu trebuie să se facă din aceasta, așa cum s-a întîmplat, un cap de acuzare. Dintre toate societățile literare românești — mai mult ori mai puțin efemere — din a doua jumătate a secolului trecut, incontestabil *Junimea* este aceea care a acordat o importanță cu totul aparte cîștigării de noi membri. O intensă activitate depuneau în acest sens nu numai Maiorescu și Iacob Negruzzi, dar și restul junimiștilor. Odată intrat în *Junimea*, fiecare se simțea parcă dator de a atrage noi prozeliți, pentru a asigura o maximă eficiență opiniilor junimiste, prin răspîndirea lor tot mai largă. În acest scop, se urmărea atent mișcarea culturală și literară, încercîndu-se cîștigarea celor ce se remarcau în diverse domenii. O deosebită atenție se acorda tinerilor și nu rare sînt cazurile de scriitori ajutați de junimiști, într-un fel oarecare, să se realizeze. Unul dintre aceștia a fost și Ioan Popovici, căruia Maiorescu i-a atașat cognomenul cu care a intrat în istoria literaturii : Bănățeanul.

Ieșit din anonimat prin cîteva poezii publicate în „Familia" și apoi în „Tribuna", Ioan Popovici intră imediat în atenția lui Slavici. Cum tînărul Popovici provenea dintr-o familie care cunoscuse dezastrul financiar și moral, Slavici îi avansează o anume sumă de bani [1], după care, timp de aproape doi ani (1889 și 1890), cel astfel sprijinit nu va colabora decît la „Tribuna", iar în 1891, la o revistă pro-junimistă, „Foaia ilustrată". Student la Institutul teologic pedagogic din Caransebeș, el ia parte activă la întrunirile societății de lectură, citește poezii și

www.dacoromanica.ro

proză, face critică literară [2]. Lecturile sale preferate sînt din Eminescu, ale cărui versuri le recită într-una și de a cărui filozofie este atît de impregnat, încît în nuvela *D-ale tinereților*, pe care o publică în „Tribuna" (1890), creează un personaj, David, care nu poate vedea altfel lumea decît prin prisma versurilor eminesciene. Dar Popovici mai are și alte legături spirituale cu *Junimea:* spiritul critic foarte pronunțat, exercitat nu numai asupra lucrărilor citite de colegii de institut, ci și asupra lui Iosif Vulcan însuși, a cărui piesă *Ruga de la Chizătău* o supune unei critici extrem de severe. Iconoclastia aceasta față de un nume oarecum consacrat este tipic junimistă și tînărul de douăzeci de ani făcea uz de ea fără multe complexe. Principiile în lumina cărora critica el sceneta lui Vulcan se întemeiau pe o lectură bogată, ce nu cunoaște, în nici un caz, oscilațiile autodidactului. Tînărul student lugojean citește cu pasiune literatura realismului european, de la Balzac la Zola, de la Auerbach la Turgheniev, adică, în linii generale, literatura pe care o apreciau și junimiștii, cu rezervele de rigoare, care sînt și ale lui Popovici-Bănățeanul (nici el nu era de acord, spre exemplu, cu exagerările naturaliste ale lui Zola) [3]. Trecuseră puțini ani de cînd Maiorescu făcuse teoria romanului poporan și a realismului popular, în paginile „Convorbirilor literare". Nu înseamnă că tînărul bănățean era influențat neapărat de teoriile maioresciene expuse în *Literatura română și străinătatea,* ci numai că exista o similitudine între orientarea generală a *Junimii* către realism și preferințele sale. Ceea ce, pentru cîștigarea unui adept, înseamnă mult. Ne putem permite oare să vedem aici urme din eventualele indicații ale lui Slavici, implicat și el în orientarea *Junimii* spre realismul popular ? Ori este vorba de preferința generală a cititorilor români pentru realism, preferință încă și mai accentuată în Transilvania, unde, după numeroasele mărturii din epocă, circulau intens operele realiștilor francezi, englezi, ruși și germani, în colecțiile accesibile din Reklambibliothek ?

În ceea ce privește precizarea raporturilor dintre Ioan Popovici și *Junimea,* nu trebuie omis faptul că el se dezvoltă spiritualicește după anul 1880. Or, ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea înseamnă, în Transilvania, acceptarea și, în cele din urmă, consolidarea junimismului literar. Acum cedează și cea din urmă citadelă latinistă — Blajul, în apropierea căruia, la Beiuș, Popovici urmase un an de liceu.

www.dacoromanica.ro

Constrîns să părăsească Transilvania, din motive şi sentimentale, dar şi politice [4], tînărul scriitor se opreşte, în primăvara anului 1892, la Bucureşti, primind modesta slujbă de ajutor contabil la Liga pentru unitatea culturală a românilor. Activitatea politică din lunile următoare — în favoarea memorandiştilor transilvăneni — nu putea provoca iritarea junimiştilor. La fel şi conferinţa sa despre influenţa lui Alecsandri în Transilvania [5] — subiect la care junimiştii erau foarte sensibili. Toate acestea se întîmplau la începutul toamnei anului 1892. E de presupus că încă din martie, o dată cu sosirea în Bucureşti, scriitorul va fi lucrat intens, fie compunînd lucrări noi, fie şlefuindu-le pe acelea alcătuite în Transilvania. Era, se vede, dornic de o afirmare mai substanţială, nesatisfăcut de colaborarea la revistele transilvănene. Cum pînă atunci se mişcase în cercuri literare afine *Junimii*, normal ar fi fost să încerce a intra în legătură cu oricare dintre membrii acesteia, în primul rînd cu Maiorescu. Dar unui asemenea pas i s-au opus, după informaţia dată de Maiorescu însuşi, atît Slavici, cît şi Coşbuc [6]. Motivele, deocamdată, nu le cunoaştem şi ar fi cu totul nepotrivit să le suplinim prin speculaţii. Cert este însă că, la 30 noiembrie 1892, cu sau fără acordul celor doi, scriitorul îi trimite totuşi o scrisoare lui Maiorescu. Istoria literară cunoaşte faptul de multă vreme, deoarece chiar Maiorescu îl aminteşte, încă din 1895, în studiul dedicat scriitorului. Toate lucrările ulterioare despre Ioan Popovici reiau afirmaţia lui Maiorescu, fără însă a oferi şi textul scrisorii. Dacă destinatarul nu l-a publicat, a făcut-o, probabil, din motive de ordin etic, întrucît, lucru uşor de intuit, este vorba de o tentativă de „captatio benevolentiae". Ea este însă făcută cu atîta decenţă şi cu atîta demnitate, încît, dincolo de circumstanţe, conţine afirmaţii cu totul îndreptăţite. Scriitorul le expune atît de lapidar şi cu atîta austeritate a tonului, încît aproape că dictează cititorului — lui Maiorescu însuşi — să nu le ia altfel decît într-un sens absolut onest. Iată acum şi textul scrisorii.

Liga pentru unitatea culturală
a românilor
Comitetul Central Executiv
Preşedenţia

Bucureşti, 30 nov. 1892
2 Pasagiul Român

www.dacoromanica.ro

Stimate D-le Maiorescu,

Datorința oricărui tînăr ce trece Carpații este să vină la DVoastră și să vă aducă tributul stimei și al recunoștinței.

Dar eu m-am sfiit s-o fac.

Și abia prin poștă îndrăznesc să Vă trimit cîteva poezii. Iar omul care a tăiat larg drum în literatura noastră va ști să le apreție după merit.

Aș minți dacă n-aș spune că această apreție mi-ar fi îndemn ca să mai trimit și alte lucrări. Pentru orice ocazie însă, primiți, st. d-le Maiorescu, asigurarea distinsei mele stime și considerațiuni.

al DVoastre devotat
Ioan Popovici

D-Sale
Domnului T. L. Maiorescu, prof., deputat etc.
(B.A.R., S 1(1)/VII)

Ținuta morală a tînărului scriitor impune și Maiorescu, extrem de atent la lucruri de asemenea natură, prevenit și de Slavici și Coșbuc asupra talentului real al bănățeanului, îl invită la el acasă. Cum a decurs întîlnirea, criticul a relatat pe larg în articolul din 1895 :

„Pe Ioan Popovici l-am văzut pentru întîia oară în decembrie 1892. Într-o scrisoare cu eticheta Liga pentru unitatea culturală a românilor, București, 2, Pasagiul Român, și datată 30 nov. 1892, îmi trimisese cîteva poezii „spre apreție“ [7] și eu l-am poftit la mine ca să ne înțelegem asupra lor din viu grai.

Și a venit — un tînăr de vro 23 de ani, îmbrăcat în haine de om sărac, statura mijlocie, slab la față, blond, ochii mari, albaștri, strălucitori, un surîs de sfială, dar de nespusă blîndețe, pe buzele învinețite.

M-a mirat coloarea buzelor și l-am întrebat îndată de sănătate. Mi-a răspuns că nu e tocmai tare de constituție, că un medic i-a vorbit ceva de plămîni și de o hipertrofie a inimii.

Nu părea să-și dea samă de gravitatea stării lui fizice. Sau poate își da sama și nu voia s-o arate ? Și poate fiindcă își

www.dacoromanica.ro

da sama, avea în toată înfăţişarea lui acel aer de înstrăinare, parcă i-ar fi fost greu să ocupe un spaţiu în lumea reală.

Clar şi simplu, precum vorbea, fără nici o afectare, fără acea intenţie de a produce efect, care strică prima impresie a multor tineri din noua generaţie, omul devenea îndată simpatic, şi astfel s-a stabilit între noi un raport intim. Cel puţin, trecînd la cetirea poeziilor ce le adusese, am putut vorbi despre ele cu acea deplină sinceritate ce o întrebuinţezi numai cu oamenii în care ai încredere, şi l-am putut întreba fără indiscreţie despre viaţa lui" [8].

Ceea ce a urmat după această întîlnire se cunoaşte : în seara zilei de 16 ianuarie 1893, tînărul citeşte la *Junimea* nuvela *În lume*, ocazionînd „o sărbătoare literară" [9]. Mai tîrziu, citeşte şi *După un an de jale*. Ambele vor apărea în „Convorbiri literare" din februarie şi iulie. Nu e lipsit de interes să se precizeze că *În lume* vede lumina tiparului în chiar fruntea unui număr din „Convorbiri" : cercurilor literare româneşti li se impunea un nume nou.

Despre starea sănătăţii scriitorului, Maiorescu nu-şi făcea iluzii, dar nici nu pierduse cu totul speranţa salvării. O căldură sufletească de foarte puţini cunoscută pare a-l lega pe mentorul *Junimii* de bănăţeanul sfios : „acest om trebuia ajutat şi, dacă era omeneşte cu putinţă, scăpat" [10]. Ca absolut în toate cazurile, Maiorescu cere continuarea şi terminarea studiilor, după ce, în prealabil, se informase asupra motivelor pentru care fostul student părăsise Institutul caransebeşean, de la Ştefan Velovan [11]. Aşadar, Ioan Popovici este — s-ar putea zice — trimis înapoi în Transilvania. Cum şi cu ce mijloace, încercăm să stabilim în cele ce urmează. De la Liga pentru unitatea culturală a românilor a primit un anume ajutor bănesc — faptul este sigur [12]. Dar de la *Junimea* şi de la Maiorescu ? „Avem motive foarte serioase să ne îndoim", susţine autorul monografiei citate [13]. Să vedem în ce măsură se probează seriozitatea motivelor care susţin acest dubiu.

După cum îndeobşte este cunoscut, Maiorescu, în înţelegere cu Socec, înfiinţase, în decembrie 1892, un premiu acordat acelor scriitori români ale căror lucrări „pe lîngă valoarea lor, să fie în oarecare legătură cu concepţiunile caracteristice cuprinse în opera lui Eminescu" [14]. O asemenea lucrare fusese îndemnat să scrie şi Popovici. Tema, *De ce Eminescu a avut atîta influinţă asupra generaţiei de astăzi* [15], îi fusese sugera-

www.dacoromanica.ro

tă de Maiorescu și, odată ajuns la Lugoj, scriitorul începe să lucreze intens pentru a o termina. Nu este exclus ca o anume sumă să-i fi fost avansată de Maiorescu tocmai pentru această lucrare, după cum este posibil ca suma respectivă să-i fi fost dată din cotizațiile junimiștilor. Este iarăși plauzibilă ipoteza potrivit căreia Maiorescu putea interveni pe lîngă Grigore Brătianu, președintele Ligii, pentru acordarea ajutorului. În orice caz, Maiorescu este implicat într-un fel oarecare în ajutorarea scriitorului. Altfel nu și-ar avea rostul rîndurile din scrisoarea pe care acesta i-o trimite din Lugoj, la 20 martie 1893 : „și mult am să vă mulțumesc DVoastră că mi-ați făcut posibil să vin la ea (la mama, n.n.), cînd mai ales lipsă avea de mine“ [16].

Așadar, pe la mijlocul lunii martie, scriitorul ajunge acasă, de unde îi trimite lui Maiorescu următoarea scrisoare, care vede pentru prima oară integral lumina tiparului, ea fiind cunoscută doar fragmentar, din ceea ce au publicat Maiorescu [17] și D. Vatamaniuc [18]. Înainte de aceasta însă — o precizare. Pregătind un fragment din această scrisoare pentru a-l introduce în studiul său, criticul junimist a operat o măruntă modificare. Ioan Popovici nici nu se gîndise să-și publice vreodată scrisoarea, de aceea, deși o alcătuiește cu vădite intenții artistice, a lăsat să se strecoare unele — după opinia lui Maiorescu — erori de stil. De aceea, criticul înlocuiește pe „legitimei dorinți“ cu „vorbelor“, din următorul pasaj : „Mama suspină. Moșu șușcăie și geme tușind. Vremea se scurge încet, gîndurile se frămîntă și se încîlcesc. Închid ochii de multe ori, însă închegarea unor gînduri frumoase se spulberă în auzul legitimei dorinți : „D-ne, nu mă mai chinui, D-ne, stinge-mă“. Intervenția lui Maiorescu e, după cum ușor se vede, rezultată din nevoia unificării tonului, a atmosferei, unitate zădărnicită o clipă de acea „legitimă dorință“, care introduce o nelalocul ei expresie aparținînd stilului juridic.

Iată acum și textul scrisorii.

București, 20 martie 1893

Stimate D-le Maiorescu,

Mă veți ierta dacă, pînă acum, nu v-am scris, căci nu e vina mea.

Ajuns acasă, cu schimbarea climei, frigurile m-au luat la goană și nu-mi era că mă scuturau, ci-mi era că biata mama

www.dacoromanica.ro

se bătea cu alte gînduri și nu i se mai usca fața de lacrimi. A dat D-zeu însă ca mai bine să-mi fie și d-atunci sălășluitu-s-a liniștea în casa noastră.

Dar ce liniște ! O liniște înghețată. Mama — nu mai e cum a fost. Și mult am să vă mulțumesc DVoastră că mi-ați făcut posibil să vin la ea, cînd mai ales lipsă avea de mine. Părăsită de tata, după ce, în două rînduri, a fost lovită de apoplexie, ea, un chip de frumuseță și femeie plină de energie și viață, astăzi este cu fața brăzdată și cu mintea turburată. Abia se mișcă, speriată se uită în juru-i și cînd vorbesc cu ea îmi face întotdeauna impresia unei fete mari care a păcătuit. Nu mai e stăpînă pre ea, afară din cale timidă, mereu își duce degetul la bărbie cînd vrea să spună ceva, ochii îi pleacă, glasul i se moaie și legătură sănătoasă între cuvintele ei abia mai găsești.

Și mi se rupe inima cînd aminte mi-o aduc cum a fost și o văd acum în ce stare se află.

Moșul meu, om de 72 ani, cojocar și bolnav, necontenit tușește și se vaită ; cînd îl slăbește tusa, îi dă pe povețe și dăscălii, ba că nu ar fi trebuit să se facă așa, ci altcum, ba că, dacă ar fi urmat mama și tata sfaturile lui, ar fi ferice de ei etc.

Și astfel mîngîie pe mama de-i umple ochii de lacrimi ; iar eu parcă-i citesc în suflet cuvintele : „D-ne, dă-mi putere să-i părăsesc o dată casa !“

Sara însă e mai grozavă. Sunt și eu silit să mă culc dimpreună cu ei, înainte de 9 ceasuri. Candela nu se mai stinge. Mama suspină. Moșu șușcăie și geme tușind. Vremea se scurge încet, gîndurile se frămîntă și se încîlcesc. Închid ochii de multe ori, însă închegarea unor gînduri frumoase se spulberă în auzul legitimei dorințe : „D-ne, nu mă mai chinui, D-ne, stinge-mă“, a omului a cărui viață poate nici nu este alta decît un chin și pentru el și pentru alții.

Și cînd îl aud astfel, firul gîndurilor altcum se împletește.

Dar destul despre aste, pe care altundeva le veți ceti ; doresc însă să vă spun, că, oprindu-mă la Caransebeș, am vorbit și cu directorul Institutului și cu Ilustr. Sa Episcopul. Ambii m-au asigurat că e cu putință să fac esamenul care-l mai am și deci încă de mult am trimis Consistoriului din Caransebeș petiția necesară.

La Lugoj, s-a cetit mai de întreaga „inteligență“. În lume *— cei mai mulți însă au rămas indignați. De ce — nu mi-a*

www.dacoromanica.ro

spus nici unul, dau însă eu cu socoteala: fiindcă lugojenii așteaptă să fie lăudați, preamăriți etc.; oameni grozav de vanitoși fiind, îndată ce nu li se scoate la iveală „virtuțile", se supără. Și astfel, fiindcă Veta e cum e, Dinu de asemenea, lor nu le venea la socoteală să se spună că în Lugoj sunt astfel de oameni, mai ales nu pentru că maistorimea e încîtva crescută sub aripile inteligenței.

Dar eu nu dau mult pe vorbele lor și scriu mereu, mie îmi ajunge ca DVoastră să mă încurageați, ca să merg înainte.

Cu Dl Slavici nu știu cum mai stă lucrul, căci nu mi-a scris, iar eu nu-i scriu.

Un pui de frigură mă încălzește și acum și deci vă rog să mă iertați dacă am scris încîlcit ori confuz.

Vă doresc sărbători fericite și vă rog să împărtășiți și st. soții sărutări de mînă, iar eu vă făgăduiesc ca la prima ocazie să vă scriu și să vă trimit mai multe.

Primiți asigurarea distinsei stime ce vă o păstrează devotat

Ion Popovici
Prinz Eugen Gasse
(B.A.R., S 1 (3, 4) XVII)

Cum se observă lesne, scriitorul plecase în Transilvania, între altele, și pentru a se interesa de soarta junimismului de aici. Ar fi trebuit să reia legătura cu Slavici, ale cărui relații cu *Junimea* treceau acum printr-un moment dificil, urmînd să-i comunice lui Maiorescu impresiile pe care i le-ar fi produs comportarea autorului lui *Budulea taichii*. Procedeul era curent între toți junimiștii, căci *Junimea* era direct interesată în a-și asigura coeziunea rîndurilor, prevenind orice tentativă de a o periclita.

La sfîrșitul lui aprilie, Popovici îi scrie din nou lui Maiorescu, în rînduri care au apărut în 1906 [19], fiind apoi reluate și de Torouțiu [20]. Textele au fost pregătite pentru tipar chiar de Maiorescu, așa cum reiese din măruntele modificări de pe originale [21]. Însă cel mai important lucru pe care ni-l oferă acestea este însemnarea marginală a lui Maiorescu, potrivit căreia la solicitarea patetică a scriitorului de a i se trimite bani pentru a-și îngriji sănătatea, i-a răspuns prin expedierea a 500 de lei, din suma destinată „organizării seminarelor teologice din Banat" [22]. Gestul ne dispensează de orice comentarii.

www.dacoromanica.ro

Cu aceşti bani, Ioan Popovici va pleca la Tuşnad, pentru tratament, nu însă înainte de a-i trimite lui Maiorescu o scrisoare de mulţumire, publicată şi ea [23], dar după ce a fost modificată de destinatar. Aşa se face că introducerea textului original, care suna astfel :

„Cum cade în vremi dogorîte pe pămîntul fript de sete o ploaie repede şi îndesată, astfel mi-au căzut şi mie *banii (242 fl. 55)* pe cari mi-aţi trimis şi vă rog să primiţi adînca mea mulţumire" [24] a apărut în chipul următor :

„Cum cade în vremi dogorîte pe pămîntul fript de sete o ploaie repede şi îndesată, astfel mi-a căzut şi mie *scrisoarea* ce mi-aţi trimes-o şi vă rog să primiţi adînca mea mulţumită".

Modificarea, operată în textul autograf de mîna lui Maiorescu, urmărea să nu facă prea multă publicitate în jurul ajutoarelor materiale pe care junimiştii le acordau unor scriitori. Se pare însă că este nevoie să fie reamintite asemenea fapte, mai ales după ce acţiunea de denigrare a *Junimii* şi a lui Titu Maiorescu s-a oprit şi asupra acestui delicat capitol. De aceea vom preciza, în încheierea rîndurilor referitoare la acest aspect al relaţiilor dintre Ioan Popovici şi Maiorescu, că şi pe scrisoarea al cărei text îl publicăm mai jos criticul junimist a notat : „răspuns 18/30 iunie şi trimis 100 lei" [25]. Replică promptă la discreta cerere a scriitorului din misiva următoare.

Tuşnad, 28 iunie 893

Stimate Dle Maiorescu,

Sunt în Tuşnad şi că sunt aici DVoastră trebuie să vă mulţămesc.

În ajunul plecării, am primit scrisoarea DVoastră şi vă mărturisesc că adînca impresie ce a produs-o asupră-mi poate numai cu răspunsul ce vi-l dau să se mai potolească.

La esamen [26], nu m-am înfăţişat, fiindcă nu puteam să mă înfăţişez. Vă asigur, st. Dle Maiorescu, că m-aş fi bucurat şi cel mai vesel eu aş fi fost dacă mi s-ar fi dat putinţa ca, de nu la Paşti, cel puţin la Rusalii, să mă fi putut înfăţişa la esamen.

Deci firesc lucru că nu eu vă pot spune că mă voi înfăţişa să-l mîntui. Încît atîrnă de la mine, să fiţi convinşi că nu voi trăgăna, numai să-mi deie o dată voie, căci altmintrelea ce aş şi căuta în Caransebeş ?

www.dacoromanica.ro

Dl. Velovanu[27] *vă informează mai încolo că „îmboldit de nu ştiu cine etc.“.*

DVoastră n-am să ascund nimic, dar această informaţiune nu este esactă. E adevărat că am şi eu partea mea la acei articoli[28]*, dar nu eu sunt autorul. Articolii scrişi mi s-au dat mie să-i îmbrac în vestmînt românesc. Acum, dacă venerabilul Consistoriu s-a supărat şi Ilustr. Sa Episcopul e indispus, nu sunt eu vina, ci vinovaţi sînt aceia cari au aruncat 120.000 fl., averea Diecezei noastre, într-o geschäfterie ce numai folos nu ne va aduce.*

„Imboldit“ să fac acest lucru n-am fost de nimeni, dar fruntaşii şi toţi cîţi auziseră de „procedura financiară“ în oraşul nostru — afară de popi — s-au indignat, căci nu era vorba numai de avere, dar ven. Consistoriu călcase în picioare şi un conclus al Sinodului eparhial prin care să oprea geschäfteria ce avea de gînd s-o facă. Aşadar nu numai fiindcă eram şi eu convins că ven. Consistoriu despectase hotărîrile Sinodului, dar şi pentru că am voit să produc în compatrioţii mei impresia că, deşi ascultător de Teologie, totuşi astfel de proceduri financiare, fie chiar ale Consist. Metropolitan, nu le aprob. Şi eu doar în Lugoj voi să trăiesc şi nicidecît lîngă ven. Consistoriu, deci era interesul meu ca lugojenii să mă ştie la un fel.

Iar dacă indignarea ven. Consistoriu va fi atît de mare, încît să nu-mi deie voie să depun esamenul, nu e nici o supărare — mă voi duce la Arad, după cum mi-a zis Dl. Brediceanu din capul locului să fac.

Vorba e că, dacă m-am amestecat în această scriere de articole în contra procedurii financiare a Consist., am făcut-o fiindcă trebuia s-o fac. De altmintrelea, st. Dle Maiorescu, eu nu sunt scriitor de articole, n-am talent pentru aşa ceva, cum n-am pricepere în ale politicei. Puteţi fi dar liniştit, căci nici cu una, nici cu alta nu mă voi ocupa: e prea drăgălaşă literatura, încît s-o jertfesc pentru terenuri unde nu sunt acasă.

În cît e despre „făţărnicia etc.“ este adevărat că „dau cu boata-n baltă“, cum se zice pe la noi, şi, mai ales sub impresia momentului, nu prea aleg cuvintele. Dar una v-aş ruga: să nu credeţi că am aruncat acel epitet în spatele popimii din motivul că pînă acum nu mi-au dat voie să fac esamen. L-am aruncat fiindcă togmai pe atunci se discuta la noi „procedura financiară“ şi fiindcă nu era întîiul caz cînd ven. Consist. a tras Sinodul pe sfoară şi i-a disconsiderat concluzele, lucrînd

www.dacoromanica.ro

după placul lui. Nu vreau să vă înșir cazuri și fapte din care să vedeți că cuvintele mele nu prea sunt neîndreptățite, mă mărginesc însă la două, destul de caracteristice. S-a hotărît ca în Caransebeș să se ridice edifiu nou, căci în Institutul vechi nu mai era local pentru prelegeri. S-au preliminat cheltuielile, au fost însă oameni în ven. Consist. cari „în familie" au monopolizat această zidire și Sinodul, post festum, află că aproape 10.000 fl. s-au făcut mușama. Așa încît anul acesta, însuși Ilustr. Sa dr. Mocsonyi a fost constrîns să țină referentului consistorial, adecă Consist., în plenul ședinței sinodale, una din cele mai strașnice lecții. Și, mă rog, nici bine nu i s-au recit cuvintele, pînă cînd același Dn. referent, ca să pipăie pulsul Sinodului, și aduce vorba despre geschäfteria detestabilă. Comisiunea aleasă să studieze această geschäfterie (cumpărarea unei moșii), oameni care cunoșteau locul, pădurea etc., hotărăște să n-o cumpere. Sinodul unanim primește părerea aceasta, dar, deputații n-au ajuns bine acasă, pînă cînd Consist. cumpără acea moșie.

Și cum acești Sfți. Părinți nu trebuie tămîiați în ardei în loc de cu tămîie?

Că locul șederii l-am schimbat așa de tîrziu, pe lîngă friguri și vremea mereu ploioasă, se mai motivează și prin multe împrejurări familiare, pe care n-am voit, dar acu trebuie să vi le spun, căci cel mai nemîngîiat aș fi dacă DVoastră ați avea și cel mai mic prepus că aș fi trăgănat sau n-aș fi vrut să vin la băi. O mică datorie, părinții mei, mai ales că sînt despărțiți, n-au plătit-o. Pîrîți, era să le facă esecuție și eu nu puteam lăsa pe mama singură, cînd ea abia cu mine știe vorbi. Apoi îmi trebuiau și mie lucruri indispensabile ca să pot pleca la băi, iar mama, știind să coase, lucru firesc că nu le-a dat la cusutoreasă; dealtfel, nu mai ieșea din plîns, ba că aci mă prăpădesc, ba că eu nu mai vin acasă și cîte și mai cîte, încît, pînă ce nu am domolit-o nu am putut pleca.

Fiți asigurați, st. Dle Maiorescu, că, de puteam, aș fi plecat îndată după primirea banilor ce mi-ați trimis.

Sunt în Tușnad acum și mă bucur c-am venit aici. Aerul, apa îmi priesc de minune, pofta de mîncare mi-a crescut, respirația mi-e mai lungă și umbletul nu mă obosește cum mă obosea acasă. C-un cuvînt, simt cum mă întremez și cum prind putere, deși cura ce o fac e simplă, dar togmai aceasta

www.dacoromanica.ro

mă-mbucură. La medicul băilor am fost de 2 ori, dar tot de recomandațiile primei vizite mă țin, pînă ce nu voi observa ceva schimbare în mersul boalei. Iau capsule de creosot dimineața, seara lapte de capră, peste zi lapte amestecat cu apă, hrană bună, liniște, plimbare — iată tot ceea ce trebuie să fac, căci, zicea el, mai mult hrana și aerul îmi vor ajuta, decît medicinile.

Mi-a recomandat să stau două luni, dar, deși aș sta bucuros atîta, mi-e cu neputință, căci cu banii ce-i am abia pot să stau pînă în 26 iunie st. nou. În total, voi ședea vreo 35 zile și atîta cred că îmi va ajuta.

La încheiere, vă mulțumesc, st. Dle Maiorescu, atît pentru că mi-ați făcut posibilă venirea aici, cît și pentru ultima scrisoare, care iarăși este dovadă despre interesul și iubirea ce o aveți față de mine, dîndu-mi povețe, cînd eu dau în greșeli.

Vă rog, împărtășiți sărutări de mînă stimatei soții, iar DVoastre primiți asigurarea devotamentului meu.

Ioan Popovici

Ioan Popovici
Tușnad (Fürdö)
Hotel Național 11
„Convorbirile" să mi le trimită în Lugoj.

(B.A.R., S 1(7)/XVII)

La începutul lui august, scriitorul se află din nou în orașul natal, unde va fi primit numai numărul din iulie al „Convorbirilor", care îi tipăriseră nuvela *După un an de jale* și poezia *Pe-al meu umăr*. E puțin probabil să-i fi ajuns și numărul pe august, unde îi apăruse *Sub nuc*. La 9 septembrie scriitorul moare, în Lugojul natal.

Pentru *Junimea*, care-i pierduse pe Eminescu și pe Creangă, de care se îndepărtaseră Caragiale și, parțial, Slavici, se năruia o nouă speranță. Maiorescu alcătui un necrolog din cuvinte care, sub pana lui, își păstrau întreaga valoare : „mare talent literar", „puternica intuiție originală", „semnul celui chiemat și celui ales" etc. [29]. Peste doi ani, comemorînd moartea scriitorului, criticul tipărește în „Convorbiri" poate cel mai cald portret făcut de el vreodată unui scriitor. De atunci, Ioan Popovici a intrat definitiv în istoria literaturii române, individualizat prin adăugarea acelui „Bănățeanul" care i-a conferit aureola consacrării.

www.dacoromanica.ro

Nu e singurul gest venit din partea *Junimii*. În 1895 apare în foarte răspîndita „Bibliotecă pentru toţi" un volum îngrijit şi prefaţat de Maiorescu. În 1898, Maiorescu nu uită să amintească, vorbind despre Victor Vlad Delamarina, „excepţionala valoare" a lui Ioan Popovici [30]. Semne ale unei preţuiri profunde, toate acestea nasc întrebarea dacă nu cumva cel ce a scris *În lume* n-ar fi rămas, fără sprijinul *Junimii* şi al lui Maiorescu, un rătăcitor fără loc în istoria literaturii noastre.

Note

1 Ion Breazu, *O scrisoare a lui Ioan Popovici-Bănăţeanu*, în „Luceafărul", IV, 1938, nr. 5-6, p. 26.
2 D. Vatamaniuc, *I. Popovici-Bănăţeanul*, Bucureşti, E.S.P.L.A., 1959, p. 88-89.
3 Cf. scrisoarea lui I. Popovici-Bănăţeanul către Avram Corcea, în „Educatorul", III, 1911, nr. 6, p. 111.
4 Virgil Birou, *O scrisoare inedită a lui Ion Popovici-Bănăţeanul*, în „Scrisul bănăţean", XIII, 1962, nr. 1, p. 69-70.
5 D. Vatamaniuc, op. cit., p. 109-110.
6 Em. Bucuţa, *Duiliu Zamfirescu şi T. Maiorescu în scrisori*, Bucureşti Casa şcoalelor, 1944, p. 379.
7 Desigur, Maiorescu are în vedere fraza celui de-al doilea paragraf al scrisorii.
8 T. Maiorescu, *Ioan Popovici-Bănăţeanul*, în „Convorbiri literare", XXIX, 1895, nr. 10, p. 879-880.
9 Ibidem, p. 884.
10 Ibidem, p. 800.
11 Ibidem, p. 887. Cf. şi D. Vatamaniuc, op. cit., p. 89 şi urm.
12 D. Vatamaniuc, op. cit., p. 124-125.
13 Ibidem, p. 125.
14 Gh. Teodorescu-Kirileanu, *Cîteva date asupra lui Eminescu*, în „Convorbiri literare", XL, 1906, nr. 12, p. 1092.
15 T. Maiorescu, op. cit., p. 894.
16 B.A.R., S 1(3)/XVII.
17 T. Maiorescu, op. cit., p. 892-893.
18 D. Vatamaniuc, op. cit., p. 127, 128, 129, 132.
19 *Două scrisori de la Ioan Popovici-Bănăţeanul*, în „Convorbiri literare", XL, 1906, nr. 3-5, p. 278.
20 I. E. Torouţiu, *Studii şi documente literare*, vol. V, Bucureşti, Bucovina, 1934, p. 51 şi urm.
21 B.A.R., S 1(5)/XVII.
22 Ibidem.
23 Vezi notele 19 şi 20.
24 B.A.R., S 1(6)/XVII.
25 B.A.R., S 1(7)/XVII.

www.dacoromanica.ro

26 Este vorba de examenele pentru anul al IV-lea al Institutului teologic pedagogic.

27 Ştefan Velovan (1852-?), profesor la Institutul teologic pedagogic din Caransebeş, simpatizant al Junimii.

28 Este vorba de articolele apărute în gazeta „Luminătorul", referitoare la unele tranzacţii nu tocmai oneste ale Consistoriului diecezei Caransebeş şi atribuite de unii lui Ioan Popovici. Cf. pe larg. D. Vatamaniuc, op. cit., p. 132-134.

29 T. M., *Ioan Popovici*, în „Convorbiri literare", XXVIII, 1893, nr. 6, p. 521.

30 T. Maiorescu, *În memoria unui poet bănăţean : Victor Vlad (Delamarina)*, în „Convorbiri literare", XXXII, 1898, nr. 2, p. 115.

www.dacoromanica.ro

ADDENDA JUNIMISTĂ

Modelul clasic

S-a discutat mult în jurul așa-numitului clasicism junimist, mai ales pentru a se încerca să se demonstreze că societatea ieșeană era străină de literatura universală, că ignora evoluția acesteia și înseși realitățile literare românești. În conștiința istoriei noastre literare, critica junimistă a intrat ca o prezență clasicistă, subminată lăuntric de elemente romantice și realiste. Imagine falsă, întemeiată pe clișeele vehiculate de-a lungul a trei sferturi de secol, dar contrazisă de coloane întregi din „Convorbiri". S-a susținut că Maiorescu ar fi fost clasicist și că repudia realismul și romantismul (Sc. Struțeanu, CL, LXIII, 908 *) ; sau că *Junimea* ar fi clasicistă în teorie, dar romantică în fapt [1]. Chestiuni tangențiale cercetării de față, care îl consideră pe Maiorescu nu monografic, ci numai ca membru al Junimii. Din acest punct de vedere, amintitele disocieri pălesc cu totul : Maiorescu se încadrează perfect în modul întregii *Junimi* de a se referi la clasicism, fără a fi în contradicție cu el. Societatea ieșeană adăpostea și partizani, dar și adversari ai clasicismului (înțeles în sens larg). O spune însuși Negruzzi : Naum și Vîrgolici apreciau clasicismul și neoclasicismul francez, în timp ce Carp era adversarul lor [2]. Lista inamicilor poate fi lărgită prin includerea lui Volenti (după care clasicismul, prin obiectivism, distruge arta, care e subiectivă) [3], a lui Panu și a lui Nicolae Xenopol (TS, III, 50-51, 55). Aceștia însă părăsesc *Junimea*. Ar însemna oare că societatea ieșeană a rămas o anexă a clasicismului ori a neoclasicismului ? Răs-

* Abrevierile folosite în cuprinsul acestui capitol sînt următoarele : CL (pentru „Convorbiri literare") și TS (pentru I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare).*

www.dacoromanica.ro

punsul încercăm să-l oferim în cele ce urmează. Trebuie însă precizat de la bun început că însuşi termenul „clasic" se pretează la diverse interpretări, după epocă şi după sensul pe care i-l acordă cei care îl întrebuinţează. Accepţiunile lui diverse apar şi în critica junimistă. *Clasic* ca antonim al lui *rău* se întîlneşte la Negruzzi (CL, VI, 129). La Slavici, clasicismul înseamnă („dacă convenim") culmea la care a ajuns dezvoltarea literară la un popor (I. Slavici, CL, V, 299). La Maiorescu, clasic este opus lui decadent (CL, I, 21). În toate cazurile, sensul axiologic al cuvîntului este dominant, ceea ce i-a înlesnit criticii junimiste posibilitatea de a-l mînui în chip de model. Mai mult însă model etic decît estetic. *Junimea* a condamnat totdeauna pastişa clasicismului, bazîndu-se pe legătura strînsă dintre artist şi gradul de dezvoltare culturală a epocii contemporane lui (V. Conta, CL, XIII, 275). De aceeaşi părere este şi A. D. Xenopol : „ceea ce e mai bine încă într-o expoziţie de sculptură germană sunt tot după idei antice : de aici se şi înţelege că nu poate fi ceva deosebit. În cazul cel mai favorabil, sunt numai imitaţiuni ; cu imagini din alt timp, cu idealul unui alt popor nu se poate însufleţi arta timpului nostru" (TS, II, 89). De unde şi opinia după care clasic este scriitorul care exprimă fidel epoca în care trăieşte (I. Slavici, CL, V, 299).

Lesne se constată că, în junimism, clasicismul are de fapt un titlu cu rezonanţe etice. Valoarea în planul esteticii este redusă. Era şi firesc să se întîmple astfel, de vreme ce *Junimea* beneficiază de aportul romantismului şi realismului. Ar fi însemnat să-şi încalce propriile scopuri dacă ar fi încercat să recomande o poetică depăşită de însuşi mersul literaturii. Cam aceasta este şi atitudinea generală europeană faţă de clasicism în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi critica junimistă îşi arată o dată mai mult deplina ei adeziune la principiile contemporaneităţii europene.

În accepţiunea junimistă, clasic nu mai înseamnă perfecţiune, ideal artistic, ci model etic propus epocii contemporane, despre care se susţine că este lipsită de „măsură, proporţie, armonie", de negăsit nu numai în scrierile literare, ci şi în viaţa socială (G. Vîrnav-Liteanu, CL, X, 67). Clasicismul reprezintă disciplină şi seriozitate [4], durabilitate chiar (TS, I, 317), sau, după cum zice tot Eminescu, domnia „spiritului de adevăr" [5].

www.dacoromanica.ro

Întotdeauna *Junimea* a pus într-o puternică lumină individualismul epocii, mai bine zis — egoismul ei, în a cărui explicaţie s-a şi încercat. Clasicismul este apreciat tocmai pentru lipsa spiritului egoist şi pentru prisma lui presupus obiectivă [6]. El se înfăţişează ca o concepţie de viaţă întemeiată pe legi simple şi firești, care nu reclamă decît aflarea cauzelor naturale ale oricărui fapt [7]. Era normal ca o asemenea particularitate să fie prezentată drept exemplu literaturii contemporane, căreia i se cere să dea cititorului „lumea simplă şi adevărată precum este ea în ea însăşi" [8]. De unde şi credinţa că Racine este un simplu imitator, dar nu şi Molière, care a urmat nu retorica, ci natura [9].

Pentru critica junimistă, clasicismul apare ca un ferment al statorniciei morale, ca o garanţie a atingerii acesteia şi ca un suport în dezvoltarea ei, prin funcţia lui paradigmatică, verificată de timp şi împrejurări. El înseamnă fidelitate faţă de caracteristicile naţionale proprii şi faţă de particularităţile epocii, cărora le-ar fi răspuns în mod adecvat şi conform principiului evoluţiei. De aceea junimiştii recunosc titlul de clasic numai literaturii şi artei eline, căci „literatura Greciei antice este, între toate literaturele, singura care s-a dezvoltat treptat, după vîrsta şi progresul spiritului, în măsură cu civilizaţia, cu gradul de cultură, mergînd şi ajungînd de la sine şi răpede, în toate formele ei, la perfecţie, la floare"(G. Vîrnav-Liteanu, C. L., VI, 365). Legătura cu starea literară a României — aşa cum o concepeau junimiştii — devine atît de evidentă, încît nu mai are nevoie de nici un comentariu.

Adeziunea criticii junimiste la idealul clasic reprezintă nu o preferinţă absolută, ci una din modalităţile de a răspunde împrejurărilor literare şi sociale concrete, definite prin contrast şi îndrumate pe o cale controlată. Ea se întemeiază nu atît pe artă, cît pe un ideal de viaţă socială, în care elementul estetic are rolul catharsis-ului aristotelian (T. Maiorescu, C. L., V, 227). Anti-romantismul *Junimii* apare limpede fundamentat nu într-o retorică clasicistă, ci într-o concepţie de viaţă clasică, fapt care a înlesnit criticii junimiste păstrarea şi dezvoltarea preferinţelor literare realiste. Este încă unul din motivele adînci care nu i-au permis să accepte naturalismul, atît de îndepărtat de rădăcinile lui.

Se poate conveni prin urmare că aşa-zisul clasicism al *Junimii* este prin excelenţă pedagogic [10]. Lucrul se verifică şi prin

www.dacoromanica.ro

rolul atribuit culturii clasice, a cărei esență, după Eminescu, este de a fi educativă [11]. Se recomanda în mod constant studierea ei în școli (A. D. Xenopol, CL, V, 318), din convingerea că civilizația și cultura modernă europeană se întemeiază pe clasicism (N. Quintescu, CL, II, 72). În culise, unii negau însă aceasta (TS, III, 394). Critica junimistă a apelat și la cîteva principii literare clasice, dar numai în măsura în care ele au supraviețuit atacului romantic, dovedindu-și viabilitatea. Era total refractară retoricii clasice, pe care nu o aprecia (TS, III, 410). Cele mai multe din elementele clasice prezente în poetica junimistă sînt întrebuințate atît pentru că literatura de pînă atunci nu le contrazisese, dar și pentru că restabileau, prin caracterul lor de reacție, echilibrul în mișcarea literară românească. Ele sînt răspunsurile *Junimii* la o serie de probleme foarte actuale între 1863—1865 ; actuale nu atît pentru restul criticii, cît pentru practica literară, care le ignora sau le rezolva altfel decît se așteptau junimiștii. În genere, literatura românească a epocii se călăuzea după epigonismul romantic, accentuat de postpașoptism, două direcții care excelau în răspîndirea pozelor romanțioase și a limbajului oratoric. De unde, ca măsură generală, recomandarea de către *Junimea* a unei arte stăpînită de „măsură estetică" (I. Pop-Florentin, CL, V, 262). Ceea ce însemna că arta trebuie să păzească o cumpănă exactă a imaginației și fanteziei, care nu au voie de a fi, oricare din ele, în exces (S. G. Vîrgolici, CL, II, 327). Cu alte cuvinte, să păstreze ordinea desăvîrșită în cuprinsul operei : „ei [grecii antichității] știau mai ales să-și înfrîne fantezia, să oprească împrăștierea cugetării pe gîndiri lăturalnice și să concentreze toată inima și mintea lor asupra unei imagini ce vroiau să reproducă" (A. D. Xenopol, CL, VII, 285). Rînduri ce completează vădit afirmațiile lui Maiorescu despre lipsa de organizare interioară a versurilor analizate la 1867.

Dar cel mai important element clasic din critica junimistă este cuprins în doleanța ca arta să prezinte sentimente și pasiuni omenești eterne și nu cazuri particulare. Tocmai în respectarea ei văd junimiștii valoarea antichității (S. G. Vîrgolici, CL, II, 327).

Preferința criticii junimiste nu este însă gratuită, ci vizează un scop bine determinat. Discutînd drama *Maria Antoaneta* a lui Paolo Giacometti, Pop-Florentin precizează : „ar trebui să se trateze în dramă mai puțină politică și să se combată mai

www.dacoromanica.ro

mult sentimentele pur umane generale" (I. Pop-Florentin, CL, V, 261). E limpede pentru ce junimismul a accentuat regula amintită mai sus şi observaţia citată acum permite să deslu-şim îndărătul ei condamnarea ocazionalităţii, pe care o întreprinsese şi Maiorescu mai înainte şi care constituie unul din ţelurile de căpetenie ale criticii junimiste.

În sfîrşit, oricine parcurge critica dramatică junimistă nu poate să nu remarce insistenţa revenirii unor principii clasice prin dezideratele cu totul generale ale teoriei aristoteliene despre tragedie. Pe larg, le-a expus Pop-Florentin (CL, V, 259) ; în practică, le-a aplicat însă cu atît mai mare succes, cu cît priveau o lucrare românească, P. P. Carp. Replică la prea romantica organizare nu numai a lui *Răzvan Vodă*, ci şi a altor scrieri ale epocii.

Note

1 Paul Georgescu, *Polivalenţa necesară*, Bucureşti, E.P.L., 1967, p. 63.
2 I. Negruzzi, *Amintiri din Junimea*, Bucureşti, Viaţa românească, 1921, p. 208, 291.
3 N. Volenti, *Arta în progresul nostru*, în „Pressa", XII, nr. 116, din 27 mai 1879.
4 T. Maiorescu, *Pentru ce limba latină este chiar în privinţa educaţiunii morale studiul fundamental în gimnaziu ?*, în „Anuarul Gimnaziului şi Internatului din Iaşi pe anul scolastic 1862-1863", Iaşi, Bermann, 1863, p. 9.
5 M. Eminescu, *Scrieri politice*, comentate de D. Murărăşu, Craiova, Scrisul românesc, p. 251.
6 T. Maiorescu, op. cit., p. 22.
7 I. Slavici, *Învăţămîntul în Aşezămintele noastre*, în „Lumina", II, nr. 20, din 19 aprilie 1874.
8 T. Maiorescu, op. cit., p. 22.
9 M. Eminescu, *Scrieri politice şi literare*, ediţie îngrijită de Ion Scurtu, Bucureşti, Minerva, 1905, p. 337.
10 Cezar Papacostea, *„Convorbirile literare" şi clasicismul*, în „Orpheus", III, nr. 2, martie-aprilie 1927, p. 90. Din alt punct de vedere decît acela al lucrării de faţă, cf. D. Păcurariu, *Clasicismul românesc*, Bucureşti, Minerva, 1971, p. 145-166 şi D. Păcurariu, *Orientări şi tendinţe estetice la Junimea*, în „Ramuri", X, nr. 2, 3, 5, februarie, martie, mai 1973.
11 M. Eminescu, *Scrieri politice*, p. 250.

www.dacoromanica.ro

Modelul european

Asemenea multor intelectuali români ai vremii, junimiștii studiaseră în țări cu o îndelungată tradiție literară : Germania, Austria, Franța și Spania, chiar Belgia, avînd astfel posibilitatea de a cunoaște la fața locului nu numai vivacitatea culturală a celor mai multe dintre culturile respective, dar și limbile și literaturile acelor țări. Perspectiva lor primește astfel o dimensiune nouă, datorată unor întinse și variate cunoștințe privind dezvoltarea principalelor literaturi europene, la care e necesar să se adauge pregătirea temeinică ori cunoștințele serioase în domeniul literaturilor antichității (greacă și latină). Nu e de trecut cu vederea nici atenția pe care junimiștii o acordă tinerei literaturi americane, precum și celei engleze, iar mai tîrziu literaturii ruse. Sub înrîurirea studiilor orientale, cu al căror avînt ei sînt contemporani și pe care le promovează necondiționat, se interesează de asemenea și de literaturile chineză, sanscrită și de aceela ale Orientului apropiat. Un inventar al preocupărilor junimiste față de literatura universală este nu imposibil de făcut, dar aproape inutil : „Convorbirile" și traducerile cuprinse aici sînt mărturia lor vie și incontestabilă, întărită și de marele număr de referiri la principalele literaturi ale lumii, bagajul criticii junimiste fiind sub acest raport impresionant, rod al unei curiozități neostoite. *Junimea* este receptivă la tot ceea ce reprezintă arta cuvîntului, din orice colț al lumii și din orice secol, comentează fiecare fapt, dacă nu cu pricepere, cel puțin cu înțelegere. Ea se înscrie astfel într-un context mai larg, vizibil pe plan european în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Dar critica junimistă nu se deosebește de restul criticii literare românești numai prin bogăția cunoștințelor de literatură

www.dacoromanica.ro

universală, ci şi prin modul de întrebuinţare a lor. În primul rînd, prin unitatea perspectivei. Suma cunoştinţelor junimiste este desigur inferioară celei pe care o posedau laolaltă toţi ceilalţi critici ai vremii. Hasdeu, Odobescu, Aron Densuşianu şi alţii cunoşteau, luaţi împreună, fapte mai numeroase şi mai diverse. Din păcate, ele erau împrăştiate şi astfel eficiente doar accidental şi parţial. În cadrul *Junimii* însă cantitatea devine calitate, datorită unui viu schimb de opinii, de pe urma căruia critica nu a avut decît de profitat, nu atît prin numărul punctelor de referinţă, cît prin subsumarea lor unui gust multilateral şi tolerant prin perspectiva astfel obţinută. Literatura universală este într-atît asimilată de critica junimistă, încît devine aproape unul din criteriile ei valorice, lucru care o deosebeşte iarăşi de cealaltă critică românească a vremii. Izvorîtă din realităţile literare naţionale, *Junimea* nu înţelege să renunţe la destinaţia ei şi de aceea face din literatura universală un punct de control. De unde şi atenţia vizibilă arătată traducerii marilor scriitori şi modului în care aceştia au fost tălmăciţi de alţii. Firesc, omisiunile sînt numeroase, dar scopul „Convorbirilor" şi al *Junimii* a fost nu de a răspîndi cunoştinţe despre literatura lumii, ci de a introduce puncte de reper în propria literatură.

Deoarece ţinta criticii junimiste nu era crearea la noi a literaturii comparate ca disciplină autonomă, era de aşteptat ca definirea conceptului să fie sumară, cu atît mai mult, cu cît nici pe plan european nu avuseseră loc clarificări deosebite. Cel puţin pentru moment, preocupările de acest fel ale *Junimii* par a proveni din pasiunea pentru istoria civilizaţiei. Aşa se face că junimiştii vorbesc în general de „istoria literară a umanităţii" (S. G. Vîrgolici, CL, III, 96) sau de „arta universală" (T. Maiorescu, CL, XV, 368), fără a da şi explicaţiile necesare.

Mai cuprinzător au discutat raportul dintre naţional şi universal, impus de realitatea noastră culturală şi de pătrunderea masivă a elementelor străine (culturale sau literare). Relaţiile dintre cele două sfere s-au prezentat de la început ca fiind deosebit de importante în stabilirea a ceea ce este şi a ceea ce nu este naţional. Cel dintîi junimist care discută această problemă, Xenopol, o rezolvă în aşa fel încît răspunsul să fie în perfectă concordanţă cu opiniile generale ale *Junimii*, expuse şi de Maiorescu în *Despre poezia română*: „producţiunea literară nu este însă, ca limba, o producţiune generală a poporu-

www.dacoromanica.ro

lui ; ea este individuală şi de aceea poate purta în sine, pe lîngă cel naţional, încă două caractere. Ea poate tinde mai mult sau mai puţin la universalitate, cînd spiritul producător se înalţă cu puterea geniului peste sfera naţionalităţii şi îmbrăţoşază omenirea cu privirea sa ; apoi ea poate să reproducă şi caracterul individual ce-i dă naştere" (A. D. Xenopol, CL, II. 249).

Orice operă poartă în sine germenii naţionalităţii, ai universalităţii şi ai individualităţii, trei elemente strîns corelate, fără ca între ele să existe totuşi egalitate : determinantă e individualitatea artistului („puterea geniului"), în lipsa căreia nu se poate vorbi de universalitate. Deci „valoarea universală" a unei opere este dată numai de „acea idee şi acea simţire care, prin cuprinsul ei şi chiar prin izvorul ei, s-a înălţat peste interesul strîmt al individului şi a găsit în capul celui ce o produce acel prisos al concepţiunii" (T. Maiorescu, CL, XVII, 81). Convingerea este a tuturor junimiştilor şi ei transformă valoarea universală într-un mijloc de a condamna literatura generată de efemer sau de falsitate.

Dar valoarea universală este asigurată şi prin desăvîrşirea artistică, evidentă cu deosebire „în forma estetică a artei universale" (T. Maiorescu, CL, XVII, 368), ceea ce voia să însemne respectarea recomandărilor făcute în 1867 sau întemeierea artei pe raţiune şi nu pe fantezie (TS, II, 149). Nu este cazul să se vadă aici vreo consecinţă a admiraţiei pentru clasicism. Căci precizarea aceasta este izvorîtă din nevoia, acut simţită în epocă, a unei neşovăitoare discipline artistice. *Junimea* oferă exemplul marilor creaţii ale literaturii universale pentru a atrage atenţia scriitorilor români asupra unei logici artistice desăvîrşite, rezultată din muncă şi nu din simpla inspiraţie. Repulsia *Junimii* faţă de anarhie nu are alt substrat şi nu e de căutat în altă parte decît în dorinţa ei de a echilibra, în conştiinţa literară a vremii, raportul dintre fantezia creatoare şi travaliul artistic.

Caracterul universal al unor opere este asigurat şi de concordanţa dintre ele şi un anumit curent literar predominant în cele mai multe literaturi. Aşa explică Maiorescu succesul de care s-au bucurat în Germania nuvelele lui Slavici, Gane şi Negruzzi, a căror tematică rurală se încadra în orientarea generală a „gustului estetic în Europa" către „figuri tipice din

www.dacoromanica.ro

popor" (T. Maiorescu, CL, XVII, 368). E bine să precizăm acum că acest criteriu al universalității este subordonat unuia hotărîtor — originalitatea națională. Niciodată junimiștii nu au căutat să impună literaturii autohtone o anumită orientare numai pentru că aceasta ar exista și în alte literaturi. Teoria maioresciană a „romanului poporan" nu-și propune să hotărască un destin, ci numai să constate un fapt. Junimismul a urmărit dintotdeauna libera manifestare a caracterului național în literatură, afirmîndu-i cu tărie necesitatea, blamînd imitarea străinătății. De aceea, în concepția lui, originalitatea națională deschide calea spre înțelegerea cititorilor străini, dar numai în condițiile satisfacerii prealabile a cerințelor frumosului : „ceea ce a trebuit să placă străinilor în poeziile lui Alecsandri, Bolintineanu, Eminescu și Șerbănescu și în novelele lui Slavici, Negruzzi și Gane este, pe lîngă măsura lor estetică, originalitatea lor națională" (T. Maiorescu, CL, XVII, 368).

Ar fi cu totul greșit să se considere că junimismul nu cunoștea importanța, pentru orice literatură aflată la început, a modelelor străine. Dimpotrivă. Dar a ținut să răspundă tendințelor altor critici români care, printr-o înțelegere unilaterală a raportului dintre valoarea națională și cea universală, nu pregetau să pună semnul egalității între unii scriitori ocazionali și nume celebre din literatura europeană. Este o problemă căreia Maiorescu îi dedică rînduri speciale în ale sale *Observațiuni polemice*, prilej de a condamna nu procedeul în sine al imitației, dar exagerările lui în viața literară contemporană ; sînt deci ridiculizate comparațiile între valori literare evident inegale (de tipul Ovidiu și Vasile Bob Fabian), întemeiate pe particularități accidentale, eronat generalizate. (T. Maiorescu, CL, III, 193). Greșeala aceasta, consideră Eminescu, provine din absența „experienței de artă și literatură", existentă la alte popoare, însă minimă în viața noastră literară [1].

Dar *Junimea* înfățișează și aspectul constructiv al imitației, imposibilitatea de a crea fără o raportare oricît de măruntă la tradiția literară a omenirii ; este un stadiu necesar, consideră junimiștii, în desfășurarea grabnică a progresului, în depășirea unor dificultăți pentru a căror rezolvare există soluții aflate de alții. Stimulați de atmosfera generală pozitivistă, ei formulează chiar două legi ale înrîuririlor literare. Cea dintîi admite că fiecare popor începător are dreptul de „a profita de lucrul

www.dacoromanica.ro

celor care, veniți mai înainte la lumină, au lăsat după dînșii un mare trecut literar" (G. Vîrnav-Liteanu, CL, VI, 365)[2]. Exemple menite să ilustreze legea : literaturile latină și franceză, care s-au folosit de modelul literaturii eline. Sînt expuse și condițiile care favorizează această lege : răspîndirea limbilor străine, a cunoștințelor științifice, a mijloacelor de comunicație[3] — un întreg ansamblu de factori culturali — ceea ce demonstrează că, după critica junimistă, înrîuririle literare nu pot produce rezultate bune decît printr-o integrare culturală. De altfel, precizarea par a o face înșiși junimiștii, considerînd că orice influență venită pe cale politică este pernicioasă, „căci slăbește caracterul natural și surpă pe nesimțite temelia unui stat", dar are valoare cînd este venită „pe calea civilizației", căci aduce cu dînsa și cultura omenirii (CL, X, 73).

Cea de a doua lege este formulată de Xenopol : „acele «forme de viață» ale unui popor sunt înrîurite mai ușor, care sunt mai universale și acele mai cu greu, care sunt în mai strînsă legătură cu originalitatea poporului", între acestea din urmă fiind cuprinse, alături de religie și limbă, arta în general și literatura în special (CL, X, 40). Limitare pe care Panu a ținut să o precizeze : un scriitor, prin însăși educația primită din copilărie, este supus unei influențe globale, de pe urma căreia apar idei și sentimente ce nu s-ar fi născut „în starea lui naturală" ; astfel format, „el se inspiră mai mult sau mai puțin din capodoperele literare ale tuturor popoarelor" (CL, VIII, 130).

Deoarece atunci cînd era vorba de capodopere critica junimistă devenea extrem de atentă, ea nu putea sta de o parte față cu numeroasele traduceri dintre 1860—1885. S-a referit prin urmare foarte pe larg la ele, luîndu-le în discuție atît sub raportul limbii, cît și al conținutului. O remarcă trebuie totuși făcută : deși, cum se va putea constata, a acordat tălmăcirilor însemnătatea cuvenită, critica junimistă nu a atacat totuși imensa cantitate de traduceri din foiletoanele ziarelor, a căror omisiune surprinde cu atît mai mult, cu cît tocmai aici se manifestau majoritatea fenomenelor combătute în paginile „Convorbirilor". Tactică ? Desconsiderare a jurnalisticii ? Greu de presupus, devreme ce *Junimea* a făcut foarte puține și neimportante concesii, iar despre rolul presei în formarea opiniei și a gustului public avea păreri ferme.

www.dacoromanica.ro

Traducerile rău alese și prost efectuate sînt capabile să pervertească gustul publicului, îndepărtîndu-l de la prețuirea a ceea ce este național, afirmă junimiștii (CL, VII, 316). De aceea, continuă ei, trebuie să se facă o triere severă, reținîndu-se numai „ceea ce este mai ales și mai indispensabil" (N. Quintescu, CL, VI, 75), sau, cum afirma Xenopol, doar acele opere care au dobîndit o anume universalitate (A. D. Xenopol, CL, VIII, 445). Nu merită a fi tălmăciți Ponson du Terrail sau E. Sue, dar Shakespeare sau Goethe — da, pentru că ei oferă și posibilitatea perfecționării traducătorului ca scriitor original [4]. Cînd a fost vorba de traduceri din foiletoniștii străini la modă, „Convorbirile" le resping cu indignare : „pentru asemene mici traduceri de proză credeți că s-au întemeiat Convorbirile literare ?" (CL, XI, 276). Cu versiunile din operele clasice critica junimistă a fost extrem de severă, după principiul : „să ne ierte d. Bogdan, dar cînd e vorba de Goethe, e vorba de cele sfinte și atunci, de !" (CL, XVII, 401).

Calitatea originalului constituie criteriul suprem al junimiștilor și ei au tăria de a respinge o traducere chiar bine făcută, dar a unui text insignifiant (CL, XII, 152). Ei înșiși nu au ales decît scriitori de o valoare incontestabilă, precum Homer, Horațiu, Dante, Shakespeare, Molière, Goethe ș.a.m.d., fiind foarte precauți cînd era vorba de contemporaneitate (Alarcón, Bret Harte, Mark Twain). Au încercat, după propriile cuvinte, să pună zăgaz „inundării" literaturii române de versiuni incorecte [5].

Cele mai multe din criticile despre traduceri vizează realizarea artistică, fără însă să se uite că traducerile unor opere literare „vor fi totdeauna neperfecte", căci pierd mult din valoarea pe care le-o dă limba originalului (A. D. Xenopol, CL, II, 48) [6]. Tocmai de aceea junimiștii cer o familiarizare prealabilă cu spiritul acestuia (S. Bodnărescu, CL, III, 267) sau, cum susține Maiorescu, „ar însemna a cere de la un traducător să zămislească în firea sa intimă toate feluritele dispoziții sufletești ale altuia și să le renască apoi, să le creeze apoi din nou în altă limbă" (T. Maiorescu, CL, XXV, 700).

Problema celei de a doua limbi junimiștii au analizat-o cu minuțiozitate, convinși de adevărul că traducerile bune ajută la cultivarea propriei limbi (S. G. Vîrgolici, CL, II, 305). Spre a proba aceasta, s-au sprijinit pe epoca 1830—1848, ale cărei tălmăciri le considerau — chiar dacă nu pe toate — modele ce

www.dacoromanica.ro

merită a fi urmate [7]. Se explică astfel grija deosebită pe care au arătat-o limbii din traducerile literare, supusă unei cercetări scrupuloase şi nemiloase, spre a vedea dacă se respectă firea limbii româneşti (P. Th. Missir, CL, XVIII, 270). Ei cer îndepărtarea a ceea ce nu este expresie românească, ci calchiere stîngace (A. D. Xenopol, CL, XI, 276), convenind că nu pot fi transpuse cu exactitate nici idiotismele altor limbi (T. Maiorescu, CL, II, 115) şi nici particularităţile stilistice, cînd originalul se bazează în principal pe ele. În aceste cazuri, o bună traducere „mai că ar corespunde cu o a doua plăsmuire" (A. D. Xenopol, CL, VIII, 414). Neologismele au constituit ţinta predilectă a criticii junimiste, fie că era vorba de germanisme, de galicisme ori de latinisme. Între altele, însuşi Maiorescu a refăcut traducerea aforismelor lui Schopenhauer tocmai din cauza germanismelor pe care prima versiune le conţinea şi pe care i le semnalase Odobescu (TS, V, 36).

Din respectul deosebit nu numai faţă de opera literară, ci şi faţă de actul de cultură al traducerii, junimiştii au reclamat insistent ca orice versiune să fie cît se poate de exactă, în sensul respectării textului original, a concepţiei autorului (S. Bodnărescu, CL, III, 265 ; etc.).

Fără să facă din aceasta o cerinţă absolută, junimismul a înregistrat cu satisfacţie şi oarecare indulgenţă încercările de a respecta prozodia originalului (TS, II, 78 ; etc.). Dar în principiu era de părere ca, de pildă în cazul poeziilor antice, să se adopte ritmul modern şi rima, cu alte cuvinte, să se realizeze o adaptare la spiritul limbii în care se traduce (T. Maiorescu, CL, XXV, 699-703). Poate tocmai acesta să fie motivul pentru care nu au preţuit prea mult tălmăcirile lui Carp din Shakespeare. Vorbeau în schimb cu respect de *Moartea lui Wallenstein* a lui Schiller, în versiunea Emiliei Maiorescu, deoarece aici stridenţele ar fi fost extrem de puţine. Cum observau junimiştii, „acel ce ne-ar da o traducere bună a unor asemenea creaţiuni poetice [adică a unor scrieri valoroase], ar folosi mai mult decît ideile scîlciate a multor pene nedibace" (I. S. Bădescu, CL, V, 150).

Ca şi în celelalte împrejurări, societatea ieşeană înţelege să prezinte relaţia dintre literatura universală şi literatura română numai prin prisma cerinţelor actualităţii, la care raportează orice problemă, de la alternativa rimă sau vers alb, pînă la teoria înrîuririlor şi a imitaţiei.

www.dacoromanica.ro

Note

1 M. Eminescu, *Scrieri politice şi literare*, p. 13.
2, 3 Cf. şi T. Maiorescu, *Traducerea lui „Hamlet" de d. Adolf Stern*, în „Timpul", II, nr. 129, din 7 iunie 1877.
4 M. Eminescu, *Scrieri politice şi literare*, p. 307-308.
5 Goethe, *Egmont, traducere de N. Ch. Quintescu*, Iaşi, Goldner, 1876, p. IV.
6 Cf. şi T. Maiorescu, *Pentru ce limba latină este chiar în privinţa educaţiunii morale studiul fundamental în gimnaziu?* în „Anuariul Gimnaziului şi Internatului din Iaşi pe anul scolastic 1862-1863", Iaşi, Bermann, 1863, p. 11.
7 M. Eminescu, op. cit., p. 330-338.

www.dacoromanica.ro

Pentru o limbă clasică

„Ca limba să se reînnoiască deopotrivă cu capitalul moral, nimic mai natural, aşa voieşte legea dezvoltării. Iar în această operă legitimă de reformare este un punct, o margine, unde e drept de a ne opri. Să nu ne arătăm prea îndrăzneţi la împrumuturi, prea cutezători prin imitare. Nu trebuie să ne schimbăm vechea noastră moştenire mai mult decît cere renovarea ideilor, nici să stricăm limba sub cuvînt de a întineri. Această margine este însă delicată. Numai gustul, cultura şi bunul simţ o pot recunoaşte".

(G. Vîrnav-Liteanu, CL, VIII, 412).

Unul din cele mai comentate domenii ale artei literare — limba — a fost prezent şi în critica junimistă, preocupîndu-i cu asiduitate pe membrii societăţii ieşene încă de la primele întruniri. Generat de literatura timpului, junimismul nu putea rămîne indiferent faţă de un asemenea important aspect, cu atît mai mult cu cît după 1860 beletristica română prezenta numeroase dificultăţi sub acest raport. Excepţiile puţine confirmau regula. Desigur, în junimism pot fi constatate şi urme ale modului paşoptist de a discuta limba literară şi chiar ale iluminismului transilvănean, evidente cu deosebire în entuziasmul abordării problemelor [1]. Faptul nu poate să surprindă, devreme ce preocuparea faţă de limbă a constituit una din temele principale de discuţie ale intelectualilor români din prima jumătate a secolului al XIX-lea, iar puternicele ei ecouri nu

www.dacoromanica.ro

i-au lăsat indiferenți pe junimiști. Interesați de progresul literaturii române, ei nu puteau ignora importanța limbii, de a cărei formare s-au îngrijit îndeaproape și stăruitor. Memorialiștii *Junimii* discută frecvent despre larga audiență pe care o aveau asemenea chestiuni în întrunirile societății ieșene. Sînt cunoscute de asemenea discuțiile dintre Eminescu, Slavici și Caragiale pe aceeași temă, în redacția „Timpului". Maiorescu a subliniat adesea corelația dintre studiul limbii și cel al literaturii [2].

Circumspecți și realiști, junimiștii nu puteau fi de părere, cum un Irimia Circa, de pildă, că limba română din acei ani ar fi „sublimă în sensul estetic al cuvîntului" [3]. După ei, limba literară încă nu s-a fixat, hărăzindu-se viitorului sarcina formării unei „limbi clasice" [4]. În fața entuziasmului adesea gratuit al unor contemporani, ei afirmă un realism constructiv: „trebuie să recunoaștem că instrumentul nostru nu are nimică desăvîrșit și că este mai greu decît credem de a scrie bine românește" (G. Vîrnav-Liteanu, CL, VI, 369). Nu este vorba aici de neîncredere în posibilitățile limbii de a contribui la crearea unei literaturi puternice, așa cum nu o dată s-a insinuat, ci de aprecierea obiectivă a stadiului contemporan. Că nu de lipsă de constructivism pot fi acuzați junimiștii — mărturie stau nenumăratele pagini de prețuire profundă a limbii române, prezente în fiecare număr al „Convorbirilor" și aflate astfel la îndemîna oricui.

După *Junimea*, limba epocii fusese intens deteriorată de lipsa de cultură și de oratoria searbădă a politicienilor postpașoptiști (G. Vîrnav-Liteanu, CL, VIII, 410). Pentru a o reface și a o aduce la un nivel corespunzător cerințelor, ar fi nevoie de studierea ei amănunțită și de îndrumare în direcția necesară (I. Negruzzi, CL, X, 457, XI, 244). În acest scop, junimiștii s-au pregătit intens, folosind cu precădere argumentele pozitivismului lingvistic, pe care le-au opus raționalismului etimologist și purist. Ei atacă impetuos nu numai erorile capitale, ci și pe acelea mărunte, văzînd în ele germenii unor dificultăți viitoare. Li s-a răspuns că se ocupă de chestiuni minore [5], că sînt parțiali [6]. Convinși de dreptatea cauzei, membrii *Junimii* au perseverat însă în acțiunea de formare a unei limbi literare, după aprecierea lor, „corecte și armonioase" (I. Negruzzi, CL, VI, 169) — atribute care le-au rezumat principalele țeluri.

www.dacoromanica.ro

Cele mai multe din atacurile junimiste s-au îndreptat contra etimologismului, a purismului și a adepților neologismelor, întemeindu-se pe ultimele rezultate ale lingvisticii moderne, cu precădere ale celei pozitiviste. Pe această cale, critica junimistă și-a motivat și poziția privitoare la originea limbii în general și a limbii române în special. Părerea comună este că deosebirile dintre limbi se explică prin conformația diferită a aparatului fenoemițător și prin caracterele sufletești deosebite [7]. Limba este cea mai fidelă reproducere a particularităților psihice ale unui popor, al cărui produs instinctiv poate fi considerată (T. Maiorescu, CL, XV, 390). În consecință, singurul îndreptățit să o modifice, să introducă forme și cuvinte noi nu poate fi decît poporul, filologii dovedindu-se neputincioși în această privință [8]. Legile limbii s-au creat de-a lungul istoriei și numai istoria le justifică, le explică sau le transformă [9]. Preocuparea junimismului pentru problemele limbii vine și din legătura lui cu critica culturală, fiind dedusă în genere din concepția despre cultura națională a societății ieșene. Pentru junimiști, limba face parte dintr-un cuprinzător context, nefiind un element izolat [10]. Ei susțin deschis că „limba, alegerea și cursivitatea expresiunii în expunerea vorbită sau scrisă e un element esențial, ba chiar un criteriu al culturii" și dă măsura „maturității culturii publice a spiritului poporal" [11]. Junimiștii merg pînă acolo încît identifică limba cu însuși poporul care o vorbește [12], nu însă totdeauna (I. Slavici, CL, VII, 218). Oricum, ei sînt unanimi în a socoti că pierderea limbii duce la pierderea naționalității (I. Negruzzi, CL, XI, 82 ; etc.).

Limba, consideră *Junimea*, este un mijloc de cunoaștere a istoriei și a vieții poporului, ale cărui idei, determinate de mediul natural, le exprimă. În orice stadiu, ea asigură continuitatea tradiției, fiind un puternic mijloc de perpetuare a unui fond național (A. D. Xenopol, CL, VI, 181) și de dezvoltare a culturii. Sub acest ultim aspect, importanța pe care junimiștii i-o acordă este deosebită [13].

În condițiile îndeplinirii unui asemenea rol, limba poate asigura unitatea oulturală, etnică și afectivă a poporului (TS. V, 161-162), pentru aceasta fiind nevoie să se respecte stadiul ei prezent și să nu se încerce abaterea din făgașul dezvoltării istorice, așa cum doresc etimologiștii, deoarece altfel apare anarhia. Constatată și în celelalte domenii culturale, „anarhia"

www.dacoromanica.ro

este depistată în limba claselor culte — nu şi a poporului. În consecinţă, şi în limba literară, ca o urmare firească a împrumutului nechibzuit de forme goale (S. G. Vîrgolici, CL, VI, 75). Junimea depune toate eforturile pentru a stăvili „anarhia care ne primejduieşte frumuseţea, bogăţia şi originalitatea limbii" (I. Negruzzi, CL, XI, 413).

Junimiştii au căutat să nu creeze nici o deosebire între limba literară şi cea comună, sub raportul lexicului şi al sintaxei. Îndemnul lor pornea de la o situaţie de fapt : în literatura vremii, putea fi uşor constatată tendinţa, nocivă atunci, a diferenţierii limbii literare de limba vorbită, mai ales în ce priveşte lexicul, prin adoptarea unui foarte mare număr de neologisme şi uneori de idiotisme, contrare specificului limbii noastre. Adepţii latinismului şi ai purismului sînt principalii promotori ai acestei orientări, căreia critica junimistă i se opune vehement, considerînd limba literară o simplă categorie a limbii vorbite, nicidecum una deosebită şi cu atît mai puţin opusă. De aceea, vor judeca-o cu precădere sub acest aspect, profitînd de toate cuceririle făcute de romantism şi de realismul contemporan. E un punct de vedere păzit cu străşnicie de toţi criticii *Junimii,* care nu permit apariţia unei literaturi neînţelese şi ca atare imposibil de receptat de întregul popor. Faptul relevă, în acelaşi timp, cît de puţin amatoare de principii clasiciste era critica junimistă şi cît de modernă era orientarea ei în această privinţă. Pe de altă parte, avem a face cu un argument suplimentar în favoarea legăturii strînse dintre critica junimistă a culturii şi critica junimistă a literaturii, evident în frecventa subliniere a funcţiei culturale a limbii operei de artă.

Aceasta nu înseamnă însă că *Junimea* nu ar fi înţeles cele mai multe din particularităţile limbii literare, pe care a căutat să le întruneasca într-un adevărat criteriu valoric : „într-o literatură unde limba poetică este deja formată, meritul aparent al unei versificaţii elegante consiste adese numai în reproducerea fidelă a formelor de stil adoptate de autorii recunoscuţi, şi în Franţa şi în Germania se găsesc rari poeţi începători a căror versuri să fie mai mult decît o imitare palidă a lui Musset şi a lui Heine. La noi însă, unde în toate ramurile literare stilul caută încă a se forma şi este foarte crud, farmecul limbii într-o poezie rămîne un merit adevărat şi primitiv" (T. Maiorescu, CL, V, 224). Opinia mai tuturor junimiştilor este că,

www.dacoromanica.ro

într-o operă, limba are un rol determinant în producerea efectului estetic ; cînd despre exprimarea ei se constată că nu are nici o valoare, scrierea este condamnată din capul locului, refuzîndu-i-se comentarea celorlalte aspecte (personajele, teza morală, acțiunea), ce nu mai sînt legate prin liantul puternic al limbii (T. Maiorescu, CL, VII, 155). În acest mod, limba operei ajunge una din principalele norme valorice ale criticii junimiste, pentru care „este mai puțin condamnabilă o poezie lipsită de idei originale, dar cu o limbă nepretențioasă, decît una cu oarecare idei nouă, dar învălite în expresii înflorite, care de care mai afectate și mai fără înțeles" (M. Pompiliu, CL, XII, 274).

Însăși esența literaturii este definită, din această perspectivă, drept un complex de producții sufletești exprimate prin limbă, care devine astfel un „element esențial", determinant pentru „valoarea literară a unui op" (A. D. Xenopol, CL, II, 249). Limba se confundă cu „forma", devenind un element decisiv în stabilirea valorii artistice, a frumosului pe care opera îl conține. În această privință, critica junimistă a fost mai cuprinzătoare decît în alte împrejurări, afirmînd că fiecare limbă are specificul ei în înțelesul acordat „frumosului" ; dacă, de pildă, în limba română, frumusețea este dată cu precădere de „armonia sunetelor", în ungurește ea constă „în accentuare" (I. Slavici, CL, VII, 223). Dar, pentru aceasta, junimismul nu a admis existența unui frumos în sine al limbii literare, ci l-a condiționat de exprimarea unui conținut : limba literară primește o serie de caracteristici de la conținutul poetic, sprijinindu-l apoi pe acesta, dar numai după ce a îndeplinit prima condiție (T. Maiorescu, CL, LXXVI, 421). Cu alte cuvinte, „se cere de la limbă ca ea să fie pe cît se poate adecuată cuprinsului de exprimat" (A. D. Xenopol, CL, II, 265). Ceea ce ar însemna o tendință, încă slab conturată, de a sublinia caracterul oarecum deosebit al limbii literare, statutul ei aparte în cadrul limbii comune. Pe această cale nu se merge mai departe decît numai pentru a sublinia dependența limbii literaturii artistice de conținut, considerîndu-se că numai un puternic fond afectiv poate fi capabil de a transforma exprimarea obișnuită într-una literară (T. Maiorescu, CL, II, 225).

De fapt, în acest mod, junimiștii făceau față foarte nimerit situației din deceniile al șaselea și al șaptelea din secolul tre-

www.dacoromanica.ro

cut, accentuînd nu deosebirile dintre limba vie și limba literară, ci elementele lor comune. Ei răspundeau acelor scriitori și filologi care inventau o limbă literară deosebită din toate punctele de vedere de limba vorbită, creînd o prăpastie de ordin în primul rînd cultural între beletristică și majoritatea cititorilor. Încît, după junimiști, rolul criticii în acel moment era, înainte de toate, nu de a reliefa o disensiune ce ar fi intervenit de la sine în viitor, ci de a contribui la sublinierea trăsăturilor unificatoare : „diversitatea limbii la noi provine din lipsa unei poezii și proze recunoscute de clasice între toți și prin urmare unificarea nu se poate naște decît odată cu nașterea acelei poezii și proze, care va fi proza autorilor estetici, nu proza filologică" (T. Maiorescu, CL, V, 257).

Cerc vicios, din care limba literară nu poate ieși decît prin îndepărtarea de jargonul latinizant și prin apropierea de limba vorbită de popor. Căci opinia junimiștilor despre limba pe care unii scriitori încearcă să o dea drept literară este cu totul defavorabilă, în special cînd au în vedere pe scriitorii din Transilvania. Ei consideră nu numai că aceasta împiedică o înțelegere imediată a sensului, dar că și degradează însăși frumusețea limbii române, care constă, ca la orice limbă, nu în regularitatea matematică abstractă și seacă, ci în plenitudinea vieții pe care o transmite cititorului : „limba este o ființă organică și nu o figură geometrică, ea poate avea grație și fără a avea simetrie și regulă paradigmată, ea cere forma și dezvoltarea liberă a copacului natural și nu primește subjugarea pedantă, precum o încerca Ludovic XIV la merișorii de pe terasa de la Versailles, ciuntiți în piramide regulate și urîți" (T. Maiorescu, CL, V, 257).

La polul opus este așezată limba folclorului, pe care critica junimistă o consideră „poetică" și demnă de îndreptar scriitorilor contemporani (G. Vîrnav-Liteanu, CL, VI, 416). Așadar, regenerarea limbii literare, ieșirea ei din impasul în care au adus-o etimologiștii se află numai în limba tradițională, adică aceea aflată în cărțile religioase și în folclor (A. D. Xenopol, CL, VI, 181). Cronicile sînt scoase din discuție, despre ele susținîndu-se că ar fi avut o circulație redusă și deci o influență neglijabilă (G. Vîrnav-Liteanu, CL, VIII, 372). O importanță covîrșitoare au arătat junimiștii limbii populare, în care au văzut, înainte de toate, un element al naționalității și al culturii autentic autohtone : „drepturile naționale a acestei țări

www.dacoromanica.ro

sunt întărite în istoria timpului numai prin limba vorbită de popor de veacuri încoace" [14]. În legătură cu aceasta, critica junimistă a ridicat autenticitatea populară a limbii la rangul de principiu estetic, lucru explicabil prin necesitatea de a reacționa la criteriile cu totul deosebite ale adversarilor. Tocmai pentru un atare motiv, pe Maiorescu îl va impresiona, la Popovici-Bănățeanul, „acea limbă adevărat românească, plină de miez, care mai ales pe cei deprinși și cu alte limbi îi trezește ca din vis și le dă impresia unei vieți sufletești de cea mai mare adîncime a simțirii" (CL, XXIX, 885). Junimiștii condamnă operele a căror limbă nu este conformă celei populare și laudă pe un Alecsandri, pe un Bolintineanu (cel din baladele istorice), pe un Hasdeu — scriitori a căror limbă se întemeia pe elemente populare [15].

Fără îndoială, întinsa campanie a criticii junimiste nu putea rămîne fără ecou, mai ales cînd se bucura și de sprijinul — involuntar — al lui Hasdeu sau al lui Odobescu. Așa cum era însă de așteptat, ea devine curînd ținta unor atacuri furibunde, nu atît din cauza argumentelor în sine, cît mai curînd din cauza atitudinii de ansamblu ce se întrezărea dincolo de ele [16]. Căci, după cum am constatat și cum vom mai avea prilejul să o spunem, critica junimistă nu înțelege să despartă problemele limbii de analiza stării culturale a României acelei vremi, discutîndu-le în strînsă legătură. Faptul este vizibil și în modul, deosebit de al etimologiștilor, de a discuta raportul dintre literatură și public, privit prin prisma limbii. Animați, ca și pașoptiștii de altfel, de ideea difuzării literaturii în popor, junimiștii nu concep ca o scriere să nu se răspîndească în toate păturile sociale. Dar aceasta li se părea, pe bună dreptate, imposibil de realizat printr-o limbă greu de priceput, precum aceea a etimologiștilor sau a puriștilor. O literatură astfel scrisă nu mai poate avea o largă accesibilitate, oricît de valoroasă ar fi sub raportul ideilor; ea rămîne străină poporului și nu este capabilă de nici un fel de înrîurire asupra lui, ceea ce, pentru stadiul culturii de atunci, constituia o adevărată „dramă" (T. Maiorescu, CL, II, 141). Cu atît mai mult subliniază junimiștii acest fapt, cu cît sînt de părere că ideile pe care le-ar putea răspîndi limba literară nu pot avea nici un fel de influență nu numai datorită imposibilității de a ajunge la înțelegerea cititorului, dar și pentru că, atunci cînd faptul este

www.dacoromanica.ro

posibil, acele idei pot fi respinse datorită lipsei de gust şi confuziei în care se prezintă (A. D. Xenopol, CL, V, 288).

Din aceste motive, literatura vremii, ca o primă şi esenţială condiţie, trebuie să posede o bună limbă, care să aibă drept model, în linii generale, pe scriitorii paşoptişti, căci literatura este „adevărata păstrătoare a limbii". Nu va constitui deci o surpriză alcătuirea unor manuale şcolare şi a unor cărţi de citire în care severitatea selecţiei pleca de la principiul frumuseţii exprimării, adică al puterii de a emoţiona. Şi junimiştii nu se sfiesc să-i reproşeze lui Alecsandri însuşi de a se fi potrivit modei, mai ales în comedii, făcînd loc unor lucrări trecătoare, cunoscut fiind, continuă el, că „artiştii cei mari ştiu a despărţi elementele pieritoare, pentru a scrie totodată în limba timpului lor şi în limba tuturor timpurilor" (G. Vîrnav-Liteanu, CL, IX, 394). Catifeaua mănuşii junimiste abia ascunde tăria oţelului pe care îl îmbracă.

Cum era de aşteptat, junimismul îşi îndreaptă atenţia mai ales asupra rolului pe care-l joacă, în limba literară, cuvîntul. Avînd în vedere dubla lui perspectivă, culturală şi artistică, se poate susţine că ea este prezentă şi în acest caz, căci junimiştii nu concep cuvîntul în izolare de limbă şi de societate. El poartă puternica pecete a naţionalităţii, cu deosebire prin sensul său, legat indestructibil de viaţa socială şi spirituală a poporului, de participare activă la toate manifestările ei (T. Maiorescu, CL, XV, 291).

Cît priveşte punctul de vedere literar asupra cuvîntului, el pleacă de la definiţia lingvistică. În accepţiunea unora din membrii *Junimii,* cuvîntul este întruparea unor noţiuni într-un sunet articulat, asociaţia unei idei obiective cu sunete speciale sau „exprimarea unei noţiuni abstracte prin sonuri articulate" (T. Maiorescu, CL, II, 114), avînd de principală misiune transmiterea unui sens (T. Maiorescu, CL, XV, 291). La început, cuvîntul avea un caracter intuitiv care, cu timpul, a dispărut [17].

Altfel spus, cele mai multe din cuvintele existente în vocabularul primitiv al limbii purtau o încărcătură deosebită de concreteţe [18], fiind mai proprii poeziei, care are nevoie de sensibilizare. Ele erau mai adecvate pentru crearea literaturii decît cuvintele noi, care, printr-o aşa-numită de Maiorescu „eterizare", au ajuns să aibă numai suflet, nu însă şi trup, fiind mai nimerite pentru ştiinţă decît pentru artă. Datoria poetului este,

www.dacoromanica.ro

prin urmare, „să încălzească acest product şi să resusciteze în imaginaţiunea auditoriului trupul evaporat din vechile concepţiuni de cuvinte", să dea viaţă „semnelor uscate", care sînt cuvintele din vorbirea prozaică (T. Maiorescu, CL, I, 4, 5). Mijloacele adecvate pentru atingerea scopului sînt, în afară de alegerea cuvîntului cel mai puţin abstractizat, reînvierea vieţii concrete prin folosirea epitetelor, a imaginilor şi tropilor (T. Maiorescu, CL, I, 4-7).

Cerinţe elementare, a căror îndeplinire critica literară o pretinde de fiecare dată, pentru că cea mai mare parte a poeziei româneşti contemporane le ignora. Că nu a avut în vedere literatura dinainte de 1850, o dovedeşte citarea frecventă, ca modele, a lui Alecsandri, A. Mureşianu, Bolintineanu, Grigore Alexandrescu, I. Văcărescu. Cu riscul de a afirma lucruri în genere obişnuite în estetică şi de a atrage fulgerele unor istorici literari de mai tîrziu, *Junimea* nu a pregetat să se „coboare" la înţelegerea necesităţilor literaturii române dintre 1850—1870, formulînd acele criterii de judecată pe care însăşi mişcarea literară le impunea. Ea reactualizează principiile care călăuziseră literatura română dintre 1830—1850, ridicîndu-le însă la o înţelegere superioară, indispensabilă unui stadiu istoric deosebit. Importanţa criticii junimiste se află, între altele, în pătrunderea acestor exigenţe şi, mai ales, în găsirea mijloacelor care să asigure transpunerea lor în realitate.

Aşadar, mai ales în poezie, cuvîntul este dator, pentru a putea sensibiliza ideea, să fie concret şi asemenea cuvinte junimiştii erau de părere că se află în limba populară, care „conţine în sine mai mult element sensibil, foarte propriu pentru a exprima ideile şi simţirile în chip plastic" (CL, VIII, 131). Se înţelege acum clar motivul preţuirii deosebite arătate folclorului, sursă bogată de înavuţire a lexicului literar. Junimea atrage atenţia de numeroase ori asupra cuvintelor „plastice şi pline de vioiciunea sensibilităţii", pe care le cuprinde folclorul (T. Maiorescu, CL, I, 307). Cuvîntul ce urmează a fi încorporat într-o poezie trebuie, după junimişti, să rezulte dintr-o intuiţie a realităţii, ori să producă această impresie, ca urmare a ceea ce Eminescu numea „vioiciune intuitivă" [19]. Nu orice cuvînt este însă acceptat în fondul literar, ci numai acela care a cunoscut deja o întrebuinţare artistică : „căci ce hotărăşte, de pildă, dacă un cuvînt este poetic sau nu ? Suma mai mare sau mai mică de întrebuinţări poetice ce se fac cu dînsul ori în lite-

www.dacoromanica.ro

ratura cultă, la popoarele culte, ori în cea poporană la popoarele neculte" (A. Lambrior, CL, VIII, 81). În lumina acestei atitudini trebuie înțelese acele afirmații, întîlnite nu o dată în scrierile junimiste, potrivit cărora există cuvinte poetice și altele ne-poetice, chiar triviale [20]. Ideea nu este însă primită de toți membrii Junimii, precum Volenti și Caragiale [21]. Dar societatea ieșeană nu a fost niciodată exclusivistă în această privință, înțelegînd să aplice principiul în limite deajuns de largi: „se înțelege de la sine că înjosirea este ceva relativ. Totul atîrnă de la nivelul pe care te pui. Cutare cuvînt este permis într-o poezie populară fiindcă aceasta începe cu expresiuni ordinare și apoi se înalță în sfera poetică; pe cînd același cuvînt, în mijlocul unei versificațiuni distinse, înjosește și ucide frumosul" (T. Maiorescu, CL, I, 90). Ceea ce înseamnă că singur contextul este în măsură a hotărî dacă un cuvînt este sau nu demn să figureze într-o poezie. Precizare necesară, întrucît relevă caracterul de reacție al acestui principiu critic față de situația literaturii române, în care valoarea ideilor era adesea subminată de un lexic folosit în chip nepotrivit.

Există totuși o serie de cuvinte pe care junimiștii le-au refuzat cu desăvîrșire, cel puțin pe plan teoretic și acestea sînt diminutivele, depreciate, consideră ei, atît de prea frecventa lor folosire ca rime, cît și de versurile lăutărești (T. Maiorescu, CL, I. 64) [22]. E un punct comun în atitudinea *Junimii* și a adversarilor ei [23], care însă, împrăștiați și lipsiți de coeziune, nu au putut face altceva decît să sprijine, prin acțiunile lor, poziția societății ieșene.

Oricît a accentuat importanța cuvîntului, critica junimistă nu l-a suprasolicitat, fiind de părere că rolul lui constă numai în a transmite cititorului, intactă, imaginea existentă în închipuirea artistului; el este deci un simplu „vehicul" (T. Maiorescu, CL, I, 2-3) determinat de specificul imaginii pe care are să o comunice. Junimiștii restrîng astfel funcția cuvîntului numai la acestea, refuzînd să-i acorde o „existență în sine" și cerîndu-i, impunîndu-i chiar, „să se mărginească strict în împlinirea acestei misiuni" (T. Maiorescu, CL, I, 58). Era modul cel mai nimerit de a veni în întîmpinarea unei tendințe — ce amenința să se generalizeze repede — a unora din poeții vremii, care se bizuiau doar pe cuvînt, acordîndu-i importanță excesivă, în dauna încărcăturii intelectuale și afective a întregii poezii. Junimiștii văd lucrurile din alt unghi: pentru ei, cuvîn-

www.dacoromanica.ro

tul stingher este lipsit de valoare, sau are o valoare ce se limitează la unele corespondențe între sunet și sens (T. Maiorescu, CL, LXXVI, 421). Forță poetică deplină el nu dobîndește decît în unire cu altele, adică în context, dar un context care e înțeles numai în lumina determinării afective (T. Maiorescu, CL, XV, 293). Junimiștii îmbină criteriul cultural (legătura cu societatea), cu cel estetic (cuvîntul în cadrul operei) și cu cel psihologic (raportul cu individul), pentru a afla, din perspectiva nou deschisă, una din cheile moderne ale dezlegării secretelor operei literare: „această țesătură este mai întinsă sau mai restrînsă, mai îndesată sau mai pe deasupra, după cum este și firea individului, dar totdeauna este împletită din multe ițe ale spiritului omenesc și, din cînd în cînd, se ivesc încrucișări de fire, care pot pune în mișcare țesătura întreagă și cu un simplu cuvînt se deschide adîncimea adîncimilor sufletești" (T. Maiorescu, CL, XV, 293) [24].

Preocuparea junimiștilor față de lexicul literar s-a vădit în chip deosebit prin atenția arătată modalităților înavuțirii lui, pentru ca scriitorii să se poată exprima nu numai ușor, dar și frumos. Vocabularului poetic ei îi pretind varietate și bogăție (T. Maiorescu, CL, V, 90, 226), însușiri pe care le poate dobîndi „prin întrebuințarea tezaurului de cuvinte păstrat în limba populară, în dialectele noastre și, mai cu seamă, prin dezvoltarea organică a limbii noastre însăși" (A. D. Xenopol, CL, IV, 230). Ei sînt adversarii cei mai statornici, după 1860, ai inventiilor latiniste, a căror introducere în lexicul poetic se încerca din timp în timp, dar cu tot mai mare îndrăzneală. Și dacă între 1850—1860, Alecu Russo, de pildă, condamnase și el inovațiile lexicale, o făcuse avînd în vedere consecințele asupra limbii vorbite, nu, așa cum se întîmplă adesea la junimiști, asupra limbii literare. Dar perspectiva junimistă este și în acest caz culturală, mai puțin literară.

Ar fi nedrept să se creadă că *Junimea* a ignorat necesitatea împrospătării vocabularului poetic: a acceptat-o și a interpretat-o în felul ei, legînd-o de atitudinea generală față de cultură și literatură. Părerea generală era că, precum în viața socială, culturală și literară, tot așa și în limbă, s-a produs o ruptură între epoca dintre 1830—1850 și aceea dintre 1850—1870 [25], cînd a avut loc o invazie de străinisme, cu deosebire sub raportul lexicului. Neologismele sînt considerate astfel agenții, strecurați pe teritoriul limbii, ai răsturnărilor sociale,

www.dacoromanica.ro

distrugînd evoluţia ei treptată şi încercînd să o înlocuiască printr-un salt periculos (G. Vîrnav-Liteanu, CL, VIII, 410). Insinuate odată cu elementele nepotrivite specificului poporului român, ele reprezintă corespondentul, în planul limbii, al formelor fără fond (I. Negruzzi, CL, XI, 315). Dar critica junimistă le priveşte şi din perspectiva limbii literare şi a utilităţii lor într-o scriere beletristică, aflîndu-le tot atît de păgubitoare. Împotriva lor va duce o campanie aprigă, în toate împrejurările, fie prin articolele lui Maiorescu, Miron Pompiliu şi Lambrior, fie prin cronicile lui Ollănescu-Ascanio din „România liberă" a anului 1878 [26].

Acuzaţia principală are în vedere păcatele „în contra esteticii" comise de neologisme (V. Alecsandri, CL, III, 173), de care multe scrieri abuzează, în această privinţă vorbindu-se de „o adevărată îmbolnăvire literară la noi" (T. Maiorescu, CL, V, 258). Pentru junimişti, ele distrug individualitatea exprimării literare naţionale, căci vin cu încărcătura pe care le-a dat-o o tradiţie străină, afectînd, în felul acesta, specificul poeziei româneşti în ansamblul ei : „poetul neologismelor va căuta dacă vorbele de care se slujeşte sunt poetice, la fîntîna de unde le-a luat, adică în literaturele limbelor străine, şi de acolo se va întoarce de nu încărcat cu împrumuturi, cel puţin insuflat de un spirit străin, astfel că lucrarea sa va putea fi originală cît va fi vorba de persoana poetului, dar cînd naţia românească va avea numai astfel de poeţi, nu se va putea făli cu poezie naţională" (A. Lambrior, CL, VIII, 81).

Afară de aceasta, neologismul sărăceşte, după *Junimea*, bogăţia expresivă a limbii române, el fiind de obicei, un cuvînt abstract, impropriu artei literare (A. Lambrior, CL, VIII, 77). Sau, cum era de părere Maiorescu, neologismul este efeminat, lipsit de vigoarea cuvîntului neaoş [27], ostil atmosferei poetice, cu atît mai mult cînd apare într-o idilă naţională [28]. Analizînd o poezie contemporană, Miron Pompiliu găseşte că neologismele aduc o anume „lipsă de claritate" [29]. Alţi junimişti, precum Petrino, văd în ele adversare organice ale poeziei, fie din cauza lungimii, fie din cauza lipsei de armonie [30].

Dar *Junimea* nu a înţeles să alunge cu totul neologismele, fiind de părere că limba vechilor scrieri şi limba poeziilor populare sînt insuficiente pentru a răspunde noilor cerinţe ; „este necesitate de a deschide uşile neologismului" susţinea Vîrnav-Liteanu (CL, VIII, 366), dar — atitudine comună tutu-

www.dacoromanica.ro

ror junimiștilor — numai atunci cînd acest lucru își dovedește utilitatea. Încercînd să stabilească unele limite, Maiorescu formulează cîteva principii după care să se reglementeze această controversată problemă, prin cunoscutul articol *În contra neologismelor,* în speranța că „stilul multor scriitori de-ai noștri s-ar îndrepta și s-ar face adevărat românesc, din prea împestrițat și străin ce este astăzi" (CL, XV, 285). *Junimea* urmărea astfel să oprească avalanșa neologismelor, convinsă că numai un scriitor de valoare, posedînd un bun simț al limbii române, va fi capabil să ofere măsura plasării cuvintelor împrumutate din alte limbi, păzind totodată și latinitatea limbii materne (T. Maiorescu, CL, XV, 285).

În această ultimă privință, ea a fost categorică, preferînd, pentru a păstra frecvent susținuta romanitate a limbii române, cuvintele împrumutate din limbile romanice, cu deosebire din franceză, celor din germană (T. Maiorescu, CL, II, 102). Punct de vedere modern, deosebind *Junimea* de unii inamici ai ei, pentru care unica sursă de îmbogățire a limbii române era latina [31].

Și aici junimiștii s-au dovedit moderați și credincioși principiilor generale, condamnînd excesul de împrumuturi din franceză printr-o campanie aprigă și de lungă durată (TS, II, 69, 71).

Remediul prescris în mod frecvent împotriva abuzului era limba veche românească și cea a poeziei populare. Atît de stăruitor au recomandat junimiștii scriitorilor să se aplece asupra limbii textelor vechi și a folclorului, încît s-au văzut acuzați că ar fi pretins a fi înlocuite cuvintele de origine latină cu turcisme, grecisme și slavonisme [32]. Este însă vorba de un proces de intenție, deoarece ei au delimitat cu strictețe lexicul popular de lexicul ce s-ar putea numi oficial (A. Lambrior, CL, VIII, 82-83). Junimiștii au avut convingerea fermă că va învinge acea limbă literară care va fi conformă spiritului limbii populare (S. G. Vîrgolici, CL, V, 351). Missir definea poziția *Junimii* în următorii termeni : „nu suntem dintr-aceia care cer ca autorii literari să evite orice licențe și orice neologisme, dar cerem următoarele garanții : formele și cuvintele întrebuințate de autor să existe în uzul comun sau, dacă autorul încearcă formațiuni nouă, atunci rezervăm criticei dreptul de control, pentru ca să se poată aprecia dacă formele introduse sunt potrivit

www.dacoromanica.ro

limbii și dacă întrebuințarea lor nu este abuzivă și lipsită de armonie" (CL, XVI, 82-83).

Ceea ce nu înseamnă nici pe departe că *Junimea* ar fi urmărit rusticizarea limbii literare : scrierile ce foloseau un limbaj excesiv rural erau apreciate cu zgîrcenie și numai pentru că îndreptau echilibrul distrus prin goana după neologism (T. Maiorescu, CL, XLII, 377). În rest, elementele provinciale sînt desconsiderate, pentru că „jignesc peste măsură gustul frumosului" (M. Pompiliu, CL, XVIII, 251). Tot pentru același motiv au fost blamate și așa-numitele mahalagisme, altfel spus — cuvintele argotice și barbarismele (Al. G. Suțu, CL, XVIII, 245).

Moderația junimistă, vizibilă și în atitudinea față de lexicul limbii literare, se întemeiază nu numai pe argumente de ordin artistic. Critica societății ieșene are în vedere, nici înainte de toate, dar nici în al doilea rînd, măsura în care învelișul sonor ajută la răspîndirea operei în pături cît mai largi și mai diverse de cititori. Or un lexic împestrițat de neologisme, barbarisme și provincialisme nu putea răspunde, în nici un caz, acestei doleanțe (S. G. Vîrgolici, CL, VI, 76)[33].

De o preocupare susținută față de problemele stilului nu se prea poate vorbi la noi în această perioadă. Cu totul ocazionale sînt rîndurile, din unele recenzii ale vremii, în care să fie discutate asemenea lucruri[34]. Iar cînd *Junimea* își provoacă adversarii și pe acest tărîm, constată că ei ripostau cam în felul următor : „dar chiar dacă în novela d-lui P. Ghica s-ar fi strecurat vre un epitet de prisos, chiar dacă vreunul din tablourile sale ar fi prea mult încărcat de colori, opera domniei sale nu are pretențiuni mari literare, este o simplă *novelă* și novelele nu se scriu în stil lapidar"[35].

Fără a fi atrasă în mod special de chestiuni referitoare la stil, critica junimistă a înțeles totuși să nu le ignore, acordîndu-le un loc meritoriu, uneori însemnat (cazul imaginii poetice)[36]. A stimulat-o și situația precară a literaturii epocii, în care, cum remarcau unii junimiști, nu se observa o preocupare deosebită pentru un stil îngrijit (S. G. Vîrgolici, CL, V, 44).

Definirea stilului *Junimea* o face, așa cum era și firesc, prin raportare la limba comună, din care scriitorul selectează anumite forme (P. Th. Missir, CL, XVI, 482). Criteriile alegerii nu au fost precizate vreodată, în schimb, fără a se institui o regulă obligatorie, se susține, uneori și nu de toți junimiștii, necesitatea păstrării unei anumite distanțe între stiluri, pentru

www.dacoromanica.ro

a feri opera de eventualele imixtiuni ; căci stilul tragediei acceptă numai unele expresii, cel al comediei — altele ș.a.m.d. [37]. Altfel spus, se urmărește o anume puritate (P. Verussi, CL, IX, 42), dedusă prea puțin din înclinațiile clasicizante ale *Junimii,* dar din cerința de a stăvili accesul numeroșilor amatori în lumea scrisului artistic. Ca și în alte împrejurări, chemarea la ordine și rigurozitate se confundă, în critica junimistă, cu normele clasice. Judecate însă în contextul literar al epocii, aceste imperative se arată a fi, adesea, doar simple reacții față de situația beletristicii românești dintre 1850—1870. În aceste împrejurări, preferința vădită a Junimii merge către stilul sobru, precis și limpede (T. Maiorescu, CL, II, 138). Concomitent însă, ea respinge retorismul și apreciază inteligența construcției (T. Maiorescu, CL, V, 255), condamnă romanțiozitățile și cere bogăție de forme. S-a amuzat mai ales de tirada umflată și de frazeologia bombastică, adică de „retori" și de „limbuți".

La un scriitor, societatea ieșeană urmărește și măsura în care stilul evoluează, reușind să evite manierismul. În această lumină este privit Alecsandri, apreciat, între altele, și pentru varietatea mijloacelor stilistice (G. Vîrnav-Liteanu, CL, X, 57).

Atrasă cu predilecție de poezie, critica junimistă nu putea ignora, firește, problemele prozodiei, mai ales cînd ele erau discutate și de unii din adversari, precum Cipariu. *Elementele de poetică* ale acestuia transpuneau în limba română prozodia greacă și latină, refuzînd să recunoască vreo deosebire, oprindu-se într-un mecanicism dăunător tinerei poezii naționale. El vorbește astfel de cantitatea silabelor, de scandarea versurilor, silind poezia autohtonă să intre în tipare nepotrivite [38].

Consecvenți principiilor proprii, junimiștii concep o prozodie generată de „firea limbii" respective și nu împrumutată (I. Slavici, CL, VII, 228). Fiecare limbă, susțin ei, naște ritmul ce-i corespunde pe deplin, încît ritmurile literaturilor din antichitate nu sînt valabile și pentru acelea moderne [39]. Astfel, viitorul junimist Pop-Florentin afirmă că ritmul românesc se deosebește de cel latin pentru că e o succesiune de silabe accentuate și neaccentuate și nu lungi și scurte [40]. Diferențe în privința ritmurilor sînt aflate și între franceză și română (A. D. Xenopol, CL, VII, 293). Urmele pozitivismului care animă ideologia literară a societății ieșene pot fi depistate cu ușurință la Xenopol, pentru care „deosebirea formelor poetice după tim-

www.dacoromanica.ro

puri şi popoare este tot atît de necesară şi predomnită de legi ca şi deosebirea limbelor în ele turnate". Este firesc deci, avîndu-se în vedere preferinţa pentru folclor ca sursă a literaturii culte, să întîlnim în paginile „Convorbirilor" următoarea afirmaţie : „o cercetare asupra versului român trebuie să iee de temei poezia poporană, pentru că dînsa numai, ieşind oarecum instinctiv din sufletul poporului, se produce totodată şi sub *formele* cele mai potrivite limbii acelui popor" (A. D. Xenopol, CL, IX, 105). Cu toate acestea, junimiştii nu au aplicat cu rigurozitate prea stringentele lor poziţii teoretice, întrucît însăşi realitatea literară îi împiedica. Este şi motivul pentru care ei nu resping hexametrii, atunci cînd sînt folosiţi în poezii reuşite. E unul din cazurile de oarecare derută a criticii junimiste, care, aşa cum s-a constatat, reclama adoptarea unei versificaţii dedusă numai din specificul limbii. Cînd se află însă în faţa epigramelor lui Bodnărescu, ea încearcă numeroase argumente care să le justifice în ochii celor ce le condamnau şi, poate, ai lor proprii. Indiscutabil, este şi spirit partizan, dar numai în parte. Altfel, pare a fi vorba de o supapă prin care junimismul caută să scape din încorsetarea prea exigentelor şi prea rigidelor norme pe care şi le impusese lui însuşi şi pe care le impunea şi altora. Critica junimistă îşi îngăduie clipe de relaxare în compania scriitorilor propriului cerc, spre a permite gustului să se împrospăteze de pe urma unui exerciţiu nevinovat, nu însă şi inutil. Adepţi ai hexametrilor se mai găseau în epocă [41] ; junimiştii însă îi ignoră, nu atît pentru că nu ar fi fost simpatizanţi ai societăţii ieşene, cît, mai ales, pentru că ei justificau nişte tentative contrare atitudinii de ansamblu a *Junimii. Quod licet Jovi...* este, în acest caz, una din maximele de căpătîi ale societăţii ieşene, care nu îngăduia altora ceea ce permitea propriilor membri. Căci *Junimea* înglobează prozodia în problematica largă a preocupărilor ei, din a căror perspectivă o judecă. De aceea, ea condamnă scrierile care încalcă legile versificaţiei autohtone pentru a introduce latinisme [42], dar apreciază hexametrii lui Bodnărescu, pentru că ar fi contribuit la îmbogăţirea limbii (A. D. Xenopol, CL, VII, 293). Convingerea junimiştilor este că „ritmul şi rima trebuie să izvorască fără silă din chiar emoţiunea artistului" (T. Maiorescu, CL, XXIX, 510). Inadvertenţele prozodice dovedesc aşadar nu numai ignorarea unor lucruri elementare, dar şi lipsa de convingere şi de idei din partea unor scriitori care, după cum sus-

www.dacoromanica.ro

ţinea Caragiale, încearcă să ascundă asemenea defecte, fără succes, sub haina versului [43].

Prin optica prozodiei discută junimiştii şi diferenţele dintre proză şi poezie. Evident, este vorba de proza artistică şi nu de cea ştiinţifică, în care, după cum precizează Maiorescu, rolul cuvîntului se află numai în transmiterea unor noţiuni logice, clare, abstracte (T. Maiorescu, CL, I, 3). Elementul specific poeziei, prin care ea se deosebeşte de proza artistică, este considerat versul, ca „sublimizare a limbii" (A. D. Xenopol, CL, VII, 105). În el, frumosul se materializează îndoit : prin imagine şi prin „sunet cadenţat şi curgere armonică a silabelor" (A. D. Xenopol, CL, II, 250). O poezie nu poate fi însă concepută decît ca un ansamblu, întrucît ritmul este legat indestructibil de un conţinut specific poeziei [44], de unde şi o anumită puritate, în această privinţă, a speciilor : dramei îi convin iambii, epicii — hexametrul (TS, III, 374, 402). Delimitările nu sînt însă totdeauna categorice, întrucît versul e văzut uneori numai ca o formă particulară de limbă, ceea ce face ca împărţirea literaturii în proză şi poezie să nu mai fie atît de „justă" [45].

Dar unde junimismul vine cu lucruri într-adevăr noi pentru cititori, chiar pentru scriitori şi critici, este în domeniul problemelor imaginii. Nimeni pînă la *Junimea* nu discutase atît de competent şi de divers ceea ce reprezintă şi ce rol are în literatură imaginea. Este meritul criticii junimiste de a fi răspuns la aceste întrebări nu cu suficienţa amatorului, dar cu seriozitatea şi înţelegerea specialistului. De la *Junimea* înainte, imaginii artistice i se va acorda în critica noastră locul cuvenit, chiar dacă societatea ieşeană a împămîntenit un punct de vedere răsturnat spectaculos nu peste mult timp. Dar temelia fusese aşezată, premisele puse. În această privinţă, rolul *Junimii* este de o importanţă incontestabilă.

Astfel, chiar de la început, junimiştii definesc literatura prin prisma imaginii artistice, susţinînd că obiectivul şi intenţia celei dintîi constă în a închipui imagini prin cuvinte, spre a le transmite cititorului [46]. Acestui proces i se află adînci rădăcini psihologice. Maiorescu, de pildă, defineşte antinomia cu ajutorul asociaţionismului [47]. Întemeindu-se pe principii asemănătoare, el explică legătura pe care o stabileşte imaginea între poezie şi cititor : „nu numai ceea ce spune poezia ne ocupă conştiinţa, ci cele spuse se află în atîtea raporturi cu alte

www.dacoromanica.ro

cercuri de gîndiri ale noastre, încît şi aceste sunt reproduse în conştiinţă şi însoţesc şi ilustrează oarecum percepţiunea poetică" (T. Maiorescu, CL, I, 58-59). Desigur, nu e tocmai asociaţionismul lui Mill ori Spencer, dar orientarea este aceeaşi. Lucrurile se vor clarifica odată cu neojunimismul, unde asociaţionismul cunoaşte o largă răspîndire, datorată şi influenţei lui Wundt. Ca totdeauna, *Junimea* se dovedeşte şi în acest caz circumspectă, refuzînd să-şi însuşească ultimul punct de vedere, rămînînd însă în apropierea lui.

După junimişti, imaginea realizează o comuniune între realitate şi creator sau cititor, luînd de model natura, bogăţia şi varietatea formelor ei de viaţă (P. Verussi, CL, IX, 412), încît se poate spune că imaginea artistică apropie realitatea de cititor, ajutîndu-i să o înţeleagă. Din aceste motive, ea prezintă numeroase particularităţi naţionale, generate de acordul cu spiritualitatea unui anumit popor (CL, VI, 81). Toate acestea nu înseamnă că imaginea se confundă cu realitatea, pentru că, la oamenii culţi sau, cel puţin — cum îi numeşte Conta — „moderni", intervine experienţa, care delimitează imaginea creată prin contactul actual al simţurilor cu un obiect de imaginea datorată „imaginaţiunii creative" (V. Conta, CL, IX, 316). În cuprinsul imaginii artistice, realitatea este „transfigurată" de creator (T. Maiorescu, CL, XXIX, 893), care o corijează după propriile-i vederi şi intenţii : „în natură pot s-o aflu, icoana ; o pată cît de mică pe ea ar face-o estetic imposibil. Şi aici este culmea artistului, ca prin trăsătura penei sale să împlinească ştirbătura ce a lăsat-o firea. El nu este condamnat numai pentru a suferi, este condamnat şi spre a crea" (TS, II, 151).

Scopul ultim al imaginii este frumosul şi spre satisfacerea acestei tendinţe artistul operează o selecţie riguroasă, punînd în lumină doar ceea ce este convenabil ; dar lucrul nu se poate petrece decît în limitele unei puternice mişcări afective [48], prin care fantezia, supranumită de Eminescu „mama imaginilor", (TS, I, 312), primeşte impulsul decisiv spre a stabili raporturile ce alcătuiesc imaginea.

Aceasta nu poate fi însă cunoscută dacă poetul nu o exprimă în cuvinte, care sînt „vehicolul" ce o scoate la iveală, limba fiind astfel singurul mijloc de a exprima fidel imaginea creată de artist, comunicînd-o cititorului, care trebuie să aibă impresia realităţii, receptînd imaginea poetică în acelaşi mod în care ar recepţiona o imagine din lumea înconjurătoare, pe cale sen-

www.dacoromanica.ro

zorială ; „imaginea sensibilă“ devine astfel „condițiunea materială“ a poeziei, fără de care arta nu poate fi concepută (T. Maiorescu, CL, I, 105). Este unul din motivele pentru care critica junimistă a condamnat abstracțiunile de orice natură, considerînd că ele sînt funciar nocive, și a recomandat cuvintele din limba vie a poporului, mai potrivite să materializeze imaginea închipuită de scriitor (TS, VI, 257). Pentru a ilustra poziția *Junimii*, pot fi amintite observațiile lui Xenopol pe marginea unor modificări pe care Matilda Cugler-Poni le făcuse în unele din versurile ei. Recenzentul junimist preferă varianta „Ți-a spus mai mult decît cuvinte / A mele lacrimi din trecut“ în locul versiunii ulterioare : èȚi-a spus mai mult decît cuvinte / A mele chinuri din trecut“, motivîndu-și alegerea prin faptul că *lacrimi*, „produce un efect mult mai mare, ca trezind imaginea concretă a lacrimei și nu aceea mai abstractă a chinurilor“ [49].

Critica junimistă vedea problema sensibilizării și din alt unghi : al fidelității artistului față de imaginea creată în lumea sa interioară, adică, într-un fel, al noutății. Căci un artist autentic nu folosește niciodată clișee — imagini a căror putere de concretizare a dispărut de mult [50]. Ca urmare, ironizarea acestora și-a avut locul ei la *Junimea*, prilejuind vervei lui Iacob Negruzzi să se manifesteze din plin la rubrica de *corespondență* a „Convorbirilor“, lui Missir — să scrie un rechizitoriu necruțător al încercărilor lui T. Djuvara, iar lui Eminescu — un lung și sarcastic excurs prin lumea dramaturgiei originale sau prelucrate [51]. Modelul oferit în toate împrejurările este poezia populară, apreciată ca atare de Maiorescu ori de Vîrnav-Liteanu.

Condamnarea formulei stereotipe și aprecierea sincerității i-a făcut pe junimiști să discute și caracterul așa-zisei realități a imaginii, determinată de forța ei expresivă : o imagine este cu atît mai reală, cu cît este mai artistică, îndeplinind cît se poate din condițiile care i se cer. Cînd a ajuns într-un asemenea stadiu, ea nu mai poate fi „tîlcuită“, căci are o existență de sine stătătoare (A. D. Xenopol, CL, VII, 294). Numai în acest sens trebuie înțeleasă afirmația lui Maiorescu, potrivit căreia „materialul poetului nu există în lumea din afară ; el se cuprinde numai în conștiința noastră și se compune din imaginile reproduse ce ni le deșteaptă auzirea cuvintelor poetice“ Și mai departe : „Cînd cetim d. e. la Bolintineanu :

www.dacoromanica.ro

Într-o sală-ntinsă, printre căpitani, / Stă pe tronu-i Mircea, încărcat de ani. // Astfel printre trestii tinere-nverzite / Un stejar întinde brațe vestejite // Astfel după dealuri verzi și numai flori / Stă bătrînul munte albit de ninsori //, partea materială din ceea ce este frumos în această poezie sunt imaginile provocate din fantezia noastră prin cuvintele poetului : Mircea încărcat de ani, ca un stejar ce-și întinde brațe vestejite printre trestii, ca un munte albit de ninsori după dealuri verzi" etc. (CL, I, 2). Interpretare pe care orice critică modernă ar accepta-o.

Astfel, junimismul dovedește înțelegere pentru natura intimă a imaginilor și a rostului lor adînc în poezie, unde, după spusele lui Eminescu, nu se prezintă ca un simplu joc (TS, I, 312), ci sînt grupate de poet în vederea atingerii unui anumit scop și, de aceea, legate de o intenție. Cu alte cuvinte, artistul nu creează plecînd de la imagini, dar de la anumite — sau de la o anumită — idee, ceea ce dă coeziune tuturor imaginilor dintr-o scriere (V. Conta, CL, IX, 315). Cînd unitatea punctului de vedere este știrbită, imaginile primesc un evident caracter de vulgaritate, dovedind lipsa de gust a creatorului lor (A. D. Xenopol, CL, VI, 327). Este problema cea mai discutată, reluată de fiecare dată în articolele dedicate poeziei și pusă în legătură cu retorismul și demagogia. Nu este iertat nici Heliade-Rădulescu, despre care Miron Pompiliu scrie o pagină tipic junimistă, reliefînd împrăștierea imagistică din ultimele sale poezii (CL, XII, 277). Criticii societății ieșene sînt adepții unei poezii simple și adversari ai barocului, idealul fiind din nou poezia populară [52]. Atitudinea lor este fermă : „a scrie bine și frumos nu înseamnă numaidecît a grămădi figuri peste figuri ; din contra, ele strică poezia, cînd nu sunt efectul adevăratei inspirații și cînd mai mult întunecă decît sensibilizează ideile, slăbind efectul artistic". (M. Pompiliu, CL, XII, 273).

Sesizînd predilecția multor scriitori ai timpului pentru aglomerările de imagini, critica junimistă o pune pe seama lipsei de idei și, în ultimă analiză, o deduce din atmosfera de „decadență literară" ce a cuprins literatura română după 1850. Excesele de imagini incoerente i se par astfel o consecință, în planul poeziei, a așa-numitelor forme fără fond (M. Pompiliu, CL, XII, 279).

Severitatea *Junimii* apare și cu prilejul analizei diverselor categorii de imagini, mai ales a comparației, comentată cu

www.dacoromanica.ro

vădită predilecție, în dauna altora, fie pentru că lucrul era curent în epocă, fie pentru că, în circumstanțele literare ale timpului, ea li se părea cea mai nimerită, prin simplitate și naturalețe [53]. De obicei, se consideră rigurozitatea respectării străvechii reguli a alăturării unui termen concret și a unuia abstract (TS, II, 148).

Metaforei i se acordă mai puțină însemnătate, în schimb, dovedind adaptare la actualitate, *Junimea* discută în cîteva rînduri problemele armoniei imitative, care, pare-se, era figura agreată a cîtorva scriitori. Atitudinea societății ieșene este cea așteaptată, însemnînd respingerea nu a procedeului în sine, ci a lipsei de idei pe care el o poate ascunde : „Eliade cunoaște în teorie că poeții mari izbutesc a sensibiliza lucrurile chiar prin imitarea sunetelor lor caracteristice ; cu această idee preconcepută se silește a ne da opuri de artă. Însă armonia imitativă prin grămădirea peste măsură a cuvintelor palpabile devine contrarul. Pe lîngă aceasta, ideile devin obositoare prin repetarea nemotivată a aceluiași cuvînt sau prin înmulțirea iarăși nemotivată a sinonimelor“ (M. Pompiliu, CL, XII, 278). Macedonski este aspru condamnat, pentru aceleași motive, precizîndu-se că sporul de idei pe care îl poate aduce armonia imitativă este infim, ea rămînînd doar un simplu exercițiu de îndemînare (P. Th. Missir, CL, XVI, 483).

Rigoarea, coerența și mai ales puterea de sensibilizare erau motive suficiente pentru ca junimismul să poată respinge simbolismul, atît cît el s-a manifestat în literatura noastră pînă în anii dispariției societății ieșene. *Junimea* confirma astfel una din propriile ei opinii, după care fiecare curent literar preferă anumite imagini, opunîndu-se noului și nefiind capabil să se desprindă de tradiția pe care el singur a creat-o [54]. Evident, prin urmare, că junimiștii vor fi bucuroși să constate cum, într-o scriere, realitatea „se înfățișează /.../ transfigurată în imagini tipice“ (T. Maiorescu, CL, XXIX, 893) și vor prețui sincer realismul, în care imaginile contribuie la crearea impresiei de viață (A. G. Suțu, CL, XVIII, 234).

În criticile lor, junimiștii au atins și probleme mai puțin legate de stilul artistic, precum corectitudinea gramaticală a limbii literare, în care suveran consideră a fi „uzul poporului“ (T. Maiorescu, CL, II, 226). Chestiunea este privită în strînsă legătură cu accesibilitatea, întrucît se consideră, precum Negruzzi, că incorectitudinea poate îndepărta publicul de un

www.dacoromanica.ro

autor, Eminescu însuşi fiind sfătuit, în perioada începutului, să renunţe la unele forme necorespunzătoare normelor gramaticale [55]. Opinia se întemeiază pe o atitudine de principiu, cu implicaţii în rostul social al limbii, de la care agramatismele o abat, periclitînd posibilităţile de comunicare în toate planurile a unui grup de oameni şi contribuind astfel la destrămarea lui (A. D. Xenopol, CL, II, 210). De aceea, *Junimea* a luptat ca limba să nu mai fie — după o expresie maioresciană — „maltratată", ci cultivată în chip „ştiinţific şi estetic" [56]. Campania junimistă este inspirată de o scrupulozitate — s-ar putea zice — fără limite şi de o grijă statornică. O dovedesc nu numai Maiorescu în *Limba română în jurnalele din Austria,* ori Negruzzi în *Poeticale,* dar şi atît de cunoscutele şi frecvent amintitele dispute dintre Eminescu, Slavici şi Caragiale, proiectul lor de a scrie împreună o gramatică românească.

O atenţie asemănătoare a fost arătată şi ortografiei, teren pe care societatea ieşeană a obţinut o unanim recunoscută victorie, dar care se referă de asemenea mai puţin la critica literară şi mai mult la cea culturală : *Junimea* condiţionează de adoptarea ortografiei fonetice accesibilitatea largă a textului unei scrieri literare (S. G. Vîrgolici, CL, VI, 308).

Urmărind limba literară din unghiuri atît de diverse şi de cuprinzătoare totodată, critica junimistă a înlesnit apariţia şi receptarea lui Eminescu, Creangă şi Caragiale, determinînd în mod categoric creaţiile aşa-zişilor „minori" junimişti, care altfel nu pot fi înţeleşi. Căci mediocrităţile scriitoriceşti ale *Junimii* s-au remarcat, cum aprecia Maiorescu, printr-o „mişcare naturală, exprimată în limbă corectă, adese elegantă, totdeauna ferită de înjosiri" (CL, V, 217).

Note

1 T. Maiorescu, *Observaţiuni la regulele precedente,* în „Anuarul Institutului Vasile Lupu (Şcoala Normală de la Trei Ierarhi) din Iaşi pe anul şcolar 1863-1864", Iaşi, Bermann, 1864, p. 20-24.

2 Idem, p. 25.

3 Irimia Circa, *Despre idealismul limbii româneşti,* în „Buletinul Instrucţiunii Publice", din 1-31 martie 1866, p. 385.

4 M. Eminescu, *Scrieri politice şi literare,* ediţie îngrijită de Ion Scurtu, Bucureşti, Minerva, 1905, p. 14-15.

www.dacoromanica.ro

5 Iosif Vulcan, *Convorbire cu cetitoarele*, în „Familia", IV, nr. 21, din 15 iunie 1868, p. 249.

6 Petru Bran, *Anomalie limbistice în ziarele din România*, în „Federațiunea", II, nr. 50-53, din 30 aprilie — 14 mai.

7 T. Maiorescu, *Patru conferințe*, rezumate de Mihai C. Brăneanu-Hermes, București, Mihalescu, 1883, p. 98 urm. ; A. D. Xenopol, *Cultura națională*, în „Convorbiri literare", II, nr.13, din 1 septembrie 1868, p. 213.

8, 9 T. Maiorescu, *Pentru ce limba latină este chiar în privința educațiunii morale studiul fundamental în gimnaziu ?*, în „Anuariul Gimnaziului și Internatului din Iași pe anul scolastic 1862-1863", Iași, Bermann, 1863, p. 14.

10 T. Maiorescu, *Observațiuni la regulele precedente*, loc. cit., p. 21.

11 M. Eminescu, *Scrieri politice și literare*, p. 12 ; cf. și *Rezumat de prelegerile populare a societății Junimea*, în „Convorbiri literare", VI, nr. 2, mai 1872, p. 83.

12 T. Maiorescu, *Observațiuni la regulele precedente*, loc. cit., p. 21.

13 T. Maiorescu, *Observațiuni la regulele precedente*, loc. cit., p. 21.

14 D. Petrino, *Puține cuvinte despre coruperea limbii române în Bucovina*, Cernăuți, Bucowiecki, 1869, p. 25-26.

15 I. L. Caragiale, *Opere*, vol. V, ediție îngrijită de Șerban Cioculescu, București, Fundația pentru literatură și artă, 1938, p. 549.

16 Cf. G. Paul-Pîrvulescu, *Despre fixarea limbii române*, în „Revista Junimii", I, nr. 8, 1875, p. 413.

17 T. Maiorescu, *Logica*, ediție îngrijită de I. Brucăr, București, Imprimeria Națională, 1940, p. 194.

18 M. Eminescu, *Scrieri politice și literare*, p. 415.

19 M. Eminescu, op. cit., p. 314.

20 T. Maiorescu, *Însemnări zilnice*, vol. I, publicate cu o introducere, note de I. A. Rădulescu-Pogoneanu, București, Socec, 1937, p. 266 ; T. Maiorescu, *Ion Dragoslav*, *Povestea copilăriei*, *Fata popei*, în „Analele Academiei Române", partea administrativă și dezbaterile, t. XXXII, 1909-1910, p. 382 ; etc.

21 I. L. Caragiale, *Opere*, vol. III, ediție îngrijită de P. Zarifopol, București, Fundația pentru literatură și artă, 1932, p. 12.

22 I. Slavici persiflează și el această modalitate de a fabrica versuri, într-una din nuvelele sale de tinerețe, punîndu-l pe eroul Iuniu Iuliu Marcu Brutu Catone August Spulber să compună în felul următor : „Ah, Giză, Gizulică, / ființă serafică" etc. Cf. *Revoluția din Pîrlești*, în „Gura satului", XIII, nr. 15, din 10 aprilie 1873.

23 V. A. Urechia, *Alocuțiune inaugurală*, în „Ateneul român", II, ianuarie-august 1869, p. 98-99 ; A. Densușianu, *Poeziile lui George Sion*, în „Federațiunea", I, nr. 172, din 30 noiembrie 1868, p. 689.

24 Cf. și I. Slavici, *Radu, poemă de Ronetti Roman*, în „Timpul", III, nr. 93, din 28 aprilie 1878.

25 M. Eminescu, *Scrieri politice*, comentate de D. Murărașu, Craiova, Scrisul românesc, p. 93.

26 Cf. articolele publicate în „România liberă", II, 1878, nr. 203-285.

27 T. Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, vol. III, București, Socec, 1899, p. 154.

www.dacoromanica.ro

28 A. Naum, *A. Stavri, Poezii*, în „Analele Academiei Române", partea administrativă și dezbaterile, t. XVII, 1894-1895, p. 501.
29 B.A.R., ms. 1829, f. 4.
30 D. Petrino, op. cit., p. 10-11.
31 Gregoriu Silași, *Oare mai ales din franceză să împrumutăm ?*, în „Familia", XVIII, nr. 14, din 4 aprilie 1882, p. 169.
32 Gregoriu Silași, *Dl. Slavici și serbarea României June întru onoarea „Convorbirilor literare"*, în „Familia", XVIII, nr. 33, din 15 august 1882, p. 401-402.
33 Cf. și I. Slavici, *Novele de N. Gane*, în „Familia", XVIII, nr. 21, din 23 mai 1882, p. 255.
34 Cf. I. C. Drăgescu, *„Fenice"*, în „Familia", III, nr. 10, din 5 martie 1867, p. 118.
35 Petru Grădișteanu, *„Convorbirile literare" și „Revista contimporană"*, în „Revista contimporană", I, 1873, p. 4, p. 388-389.
36 Miron Pompiliu intenționa chiar să scrie un studiu despre *Stilul cărturarilor români din Ardeal și Ungaria*, (B.A.R., ms. 1829, f. 160).
37 N. Quintescu, *Pygmalion. Fata de la Cozia și Lăpușneanu. Studiu critic comparativ*, București, Academia Română, 1887, p. 29.
38 Tim. Cipariu, *Elemente de poetică, metrică și versificațiune*, Blaj, 1860, passim.
39 I. Negruzzi, *Quintus Horatius Flaccus, Ode, epode. Carmen Saeculare. Traducere de D. C. Ollănescu*, în „Analele Academiei Române", partea administrativă și dezbaterile, t. XIV, 1891-1892, p. 181.
40 I. Pop-Florentin, *„Muza română"*, în „Concordia", V, nr. 20, din 11 martie 1865.
41 C. Aristia, *Dizertatio despre hexametrul antic elen și modern românesc*, în „Ateneul român", I, nr. 1, 1868, p. 57-75.
42 N. Quintescu, *Ar. Densușianu, Negriada*, în „Analele Academiei Române", t. II, 1879-1880, p. 317.
43 I. L. Caragiale, *Opere*, vol. IV, ediție îngrijită de Șerban Cioculescu, București, Fundația pentru literatură și artă, 1938, p. 413.
44 I. Slavici, *N. Scurtescu, Rhea Silvia și Despot Vodă*, în „Timpul", II, nr. 169, din 26 iulie 1877.
45 I. Pop-Florentin, *Estetica*, vol. II, Iași, Șaraga, 1887, p. 65.
46 I. L. Caragiale, *Opere*, vol. III, p. 296.
47 T. Maiorescu, *Einiges Philosophische in gemeinfasslicher Form*, Berlin, Nicolaische Verlagsbuchhandlung, 1861, p. 83-85.
48 T. Maiorescu, *Asupra discursului parlamentar al d-lui Alexandru Djuvara*, în „România liberă", XI, nr. 3075, din 28 noiembrie 1887.
49 A. D. Xenopol, *Noutăți literare*, în „Voința națională", II, nr. 381, din 1 noiembrie 1885.
50 T. Maiorescu, *N. Rădulescu-Niger, Patriotism*, în „Analele Academiei Române", partea administrativă și dezbaterile, t. XXVI, 1903-1904, p. 395.
51 M. Eminescu, *Scrieri politice și literare*, p. 359.
52 I. Slavici, *Amintiri*, p. 431.
53 N. Quintescu, *Ar. Densușianu, Negriada*, loc. cit., p. 314.
54 M. Eminescu, *Scrieri politice și literare*, p. 397.
55 Augustin Z. N. Pop, *Contribuții documentare la biografia lui Mihai Eminescu*, București, Editura Academiei, 1962, p. 316.
56 T. Maiorescu, *Observațiuni la regulele precedente*, loc. cit., p. 20-22.

www.dacoromanica.ro

Între kantianism și pozitivism

„De cîte ori e vorba de a studia astăzi un subiect oarecare relativ la spiritul uman, studiul este cu atît mai solid, mai convingător și mai bine primit, cu cît substratul acelor cunoștințe e întemeiat pe observațiunile sau legile științelor pozitive".
(T. Maiorescu, *Patru conferințe*, rezumate de Mihai C. Brăneanu-Hermes, București, Mihalescu, 1883, p. 45).

Nu a existat poate, în toată cultura română, o ideologie mai discutată decît aceea a junimismului. Confundată cu maiorescianismul, ea a fost fie combătută cu vehemență și repudiată, fie oferită drept unic remediu al actualității „suferinde". Cu deosebire după 1920, controversele s-au înmulțit cu repeziciune ,generate de o viață socială extrem de agitată. „Înapoi, la Maiorescu" devine repede o lozincă, tot atît de repede generatoare de partizani ca și de adversari. S-au afirmat și s-au contestat rînd pe rînd viabilitatea și perenitatea junimismului, fără a se avea în vedere caracterul său istoric, cu rădăcini mult prea adînci în realitățile românești ale anilor 1850—1880 pentru a putea fi transplantat cu ușurință într-un sol deosebit. S-a omis că funcția-model a junimismului constă numai în a oferi o mostră a necesității de a stabili o legătură nemijlocită cu realitatea. Aceasta e lecția de căpetenie pe care o propune curentul de la *Junimea* oricărei alte mișcări literare; el însuși ostil imitației, nu poate fi utilizat în scopul aflării unei soluții pentru o altă epocă decît aceea la ale cărei comandamente a răspuns.

www.dacoromanica.ro

Junimismul a fost privit adesea ca promotor al unei „filozofii idealiste“ [1], precizîndu-se uneori că este vorba de „idealism schopenhauerian“ [2] sau de „idealism agnostic şi confuzionist“ [3]. Cu toate acestea, la *Junimea* şi-a făcut apariţia cel mai materialist sistem filozofic românesc din secolul trecut — al lui Conta. Că el nu este reprezentativ pentru modul de a gîndi al întregii *Junimi*, este foarte adevărat. Dar el de Junimea a fost găzduit, de *Junimea* a fost ocazionat şi de *Junimea* a fost încurajat, ceea ce înseamnă că va fi corespuns cel puţin unora din tendinţele ei filozofice. A devenit aproape un loc comun opoziţia dintre Vasile Conta şi junimism [4]; dar ea nu ţine seama de faptul că *Junimea* nu este o creaţie a noastră, ci o societate alcătuită din suma unor membri, între care există diverse raporturi, fără ca unul singur să caracterizeze ansamblul. Panu afirma că Fichte era un filozof gustat de *Junimea* [5] (lucru de care ne îndoim, dar aceasta nu interesează acum), în timp ce Maiorescu îşi declară dezacordul cu filozofia lui Fichte (T. Maiorescu, CL, II, 118). Cine este adevăratul junimist în acest caz : Maiorescu ori restul *Junimii ?* Desigur, nu în felul acesta trebuie pusă problema, ci studiindu-se direcţia generală, orientarea de ansamblu degajată din paginile „Convorbirilor“. În cele ce urmează, nu ne propunem să studiem opiniile filozofice ale societăţii ieşene decît în mod cu totul sumar, limitîndu-ne la problemele strict necesare unei înţelegeri adecvate a rostului criticii literare şi a locului acesteia în ansamblul concepţiei de viaţă pe care o promova societatea ieşeană.

Oricine parcurge presa vremii este izbit de acuza de materialism şi ateism prin care era stigmatizată *Junimea* [6]. Lucrul e atît de frecvent, încît nu poate să nu trezească interesul, cu atît mai mult cu cît contravine imaginii stereotipe pe care a vehiculat-o posteritatea.

Aproape toţi memorialiştii *Junimii* vorbesc de preţuirea deosebită de care se bucurau filozofii evoluţionişti şi pozitivişti de la jumătatea secolului trecut. Junimiştii sînt printre cei mai activi răspînditori ai darwinismului prin prelecţiunile populare, conferinţe publice, studii, motiv pentru care sînt combătuţi, ca unii ce au „idei darwinistice“ [7]. Nu mai puţin apreciaţi sînt şi Aug. Comte şi H. Spencer [8], despre care Maiorescu afirma că nu sînt bine cunoscuţi în România [9] (ceea ce-i

www.dacoromanica.ro

dădea prilejul să insiste asupra lor în cursurile de la Universitate [10]). Asemenea lucruri au fost pe drept cuvînt subliniate [11], însă uitate prea repede. După cum prea repede s-a trecut peste faptul că, tot în „Convorbiri literare", au fost citați și încuviințați Haeckel și Lamark, Mill și Say. Conta îl aprobă pe Büchner (CL, IX, 427), deși Maiorescu îl combate [12]. Se constată lesne că cercul filozofilor agreați de *Junimea* este format cu precădere, cel puțin deocamdată, din adepți ai pozitivismului. Ar fi însă cu totul eronat să se conchidă că junimiștii sînt pozitiviști. Crescuți și educați, cei mai mulți, în Europa anilor 1850—1870, ei nu pot neglija nici restul curentelor filozofice, dintre care unele au avut asupra lor o influență decisivă. Despre hegelianismul lui Maiorescu s-a vorbit pe larg [13]. Dar nu trebuie să se omită că, de pildă, Eminescu, era antihegelian (TS, IV, 104-109). Nu poate fi trecută cu vederea, mai ales, prețuirea pe care i-a arătat-o *Junimea* lui Kant, explicabilă prin similitudinea — chiar dacă întemeiată pe date labile — dintre geneza kantianismului și a junimismului : în filozofie, Kant se ivește în zorii etapei moderne ; societatea ieșeană apare și ea la începutul literaturii române moderne. De aici, unele cerințe comune, cum ar fi aceea a delimitării cîmpului de acțiune și a definirii instrumentelor de lucru proprii fiecăruia din domeniile culturii, a căror autonomie să se fundamenteze pe o legiferare științifică. Filozofia contemporană vede tocmai aici unul din principalele merite ale lui Kant, recunoscute ca atare în repetate rînduri și *Junimii*. Kant distruge intelectualismul exclusivist al raționalismului, lucru pe care îl vor face și junimiștii. Asemenea lui, junimiștii admit autonomia adevărului. Independența artei, ca fruct al specializării, poate fi întîlnită și la filozoful german, ca și la junimiști. Temelia valorii etice kantiniene este, precum la junimiști, nu gîndirea, ci voința [14].

Oameni ai prezentului, adică ai curentului dominant în epoca formării și afirmării lor, junimiștii nu înțeleg să preia întocmai sistemul filozofului german. Maiorescu declara fără echivoc că în cursurile sale îl predă pe Kant prin prisma pozitivismului modern [15], susținînd că „pozitivismul lui Comte poate fi privit ca urmarea neapărată a criticii metafizicii făcută de Kant" [16]. Dar Maiorescu nu nega și un alt fapt, a cărui apreciere a lăsat-o pe seama posterității : kantianismul său este de

www.dacoromanica.ro

nuanță schopenhaueriană [17]. Afirmație ce nu are motive să fie pusă la îndoială, de vreme ce un alt junimist, Xenopol, vedea în Kant și Schopenhauer două fațete ale aceleiași medalii a criticii antimetafizice (CL, XI, 260). De altfel, lucru cunoscut, Schopenhauer a fost multă vreme preferatul *Junimii,* care vedea în el uneori „cel dintîi filozof al timpului modern" [18]. Nici aici însă lucrurile nu sînt atît de netede pe cît au fost cîte o dată prezentate. Maiorescu are grijă să precizeze că schopenhauerianismul său se limitează la „kantianism și estetică" [19]. Altfel spus, că e schopenhauerian în măsura în care Schopenhauer l-a continuat pe Kant. Tot el, susținînd că teoriile lui Schopenhauer trebuie combătute în măsura în care sînt interpretate „ca un adevăr universal" [20], formula unele rezerve serioase și fundamentale. În rest, s-ar putea spune că, pentru junimiști, Schopenhauer a constituit mai curînd un suport moral. În el au descoperit recomandările necesare în înfruntarea cu mecanicismul raționalist al generației anterioare ; din el extrăgeau argumente pentru a se opune optimismului superficial și epigonic ; în el au aflat suportul pentru afirmarea specificului artei ; după cum tot în el au găsit și sprijin în susținerea ateismului, ceea ce a provocat reacția adversarilor [21].

Junimismul a avut puncte comune și cu pozitivismul european de la mijlocul secolului al XIX-lea, dar s-a ferit cu bună știință să deducă de aici consecințe ultime. Ca totdeauna, el preferă cumintele *juste milieu,* îndeletnicindu-se cu verificarea opiniilor pozitiviste prin afirmațiile certificate de cea mai mare parte a filozofiei anterioare. De aceea, pozitivismul junimist e numai parțial pozitivism, adică e ponderat și uneori empiric.

Așa se explică și atacurile sau, mai bine zis, dezacordul unora dintre adevărații pozitiviști români ai epocii, cum ar fi Ștefan C. Michăilescu, ale cărui opinii erau în realitate sensibil asemănătoare cu ale junimiștilor. Faptul se vădește cu deosebire în estetică, unde partizanii români ai pozitivismului, cu Panu în frunte, nu văd în artă decît o modalitate de aranjare a adevărurilor științifice, asemenea lui Mill și naturaliștilor. Dar Mill circula curent printre junimiști, care, cu toate acestea, acordă cu totul altfel arta cu știința, ceea ce i-a condus și la concluzii diferite. *Inde ira.*

Semnificativă în privința înclinațiilor pozitiviste ale *Junimii* este atitudinea față de raționalism, condamnat vehement și acu-

www.dacoromanica.ro

zat de superficialitate [22]. Faptul a fost sesizat ulterior [23], fără însă a fi inclus într-un tablou mai cuprinzător, care ar fi permis să se observe poate și violenta expresie antieclectică a mai tuturor junimiștilor, ceea ce este cu deosebire important, întrucît reliefează o dată mai mult familiaritatea lor cu pozitivismul. Și este de remarcat că, dacă V. Cousin se bucura de aprecierea fără margini a celor mai mulți dintre predecesorii și adversarii *Junimii*, aceasta nu ezită a-l condamna deschis, acuzîndu-l că recurge la „imaginarii idealistice în sensul cel mai periculos" [24].

Foarte aproape de pozitivism, societatea ieșeană este de părere că temelia filozofiei sînt științele (fizice și biologice), fără de care ea rămîne o clădire șubredă [25]. De aceea, nu ezită să definească viața drept „o transformare chimică neîntreruptă" [26] sau drept mișcarea materiei în diverse forme [27]. Cu toate acestea, cum s-a mai constatat, materialismul vulgar a fost respins, la fel și adepții lui Büchner, „materialiștii cei mai împietriți", care nu admit nimic dincolo de ceea ce oferă sclapelul, reactivul, microscopul, balanța și cifrele [28]. De aici, afirmarea necesității de a avea o metafizică, dar o metafizică bazată nu pe speculații, ci pe datele științelor pozitive, cu care trebuie să se afle în relații de colaborare [29]. Nu mai poate mira că între junimiști s-a putut ivi metafizica materialistă a lui Conta, expresie a unor tendințe reale din societatea ieșeană. Astfel înțeleasă, metafizica de nuanță pozitivistă a *Junimii* constituia la acea epocă nu o frînă obscurantistă, ci un imbold profund optimist: „cu știința în mînă, cu înseși datele cele mai pozitive ale cercetărilor fizice, se constată fenomenalitatea unei evoluțiuni perpetue, care e însăși viața materiei, a întregului univers; se adevereşte în modul cel mai evident păşirea neîntreruptă a Lumii către o desăvîrşire ale cărei margini nu le putem vedea" [30].

Junimea a pus mare preț pe consecințele descoperirilor științifice, popularizîndu-le mai mult ca oricare altă societate literară românească. Prelecțiunile populare nu constituie altceva decît o tenace difuzare a rezultatelor obținute în diversele ramuri ale științei, mai ales în acelea care aveau tangențe cu disciplinele sociale. Sînt atît de numeroase asemenea prelecțiuni și este atît de la îndemînă rezumatul lor, încît nu socotim necesar să insistăm asupra unei evidențe. Amintim numai că

www.dacoromanica.ro

al IX-lea ciclu s-a intitulat „omul și natura" și s-a aflat sub semnul darwinismului, printre vorbitori numărîndu-se Pogor, Xenopol, Lambrior, Negruzzi, Burlă, Panu, Vîrgolici, Maiorescu.

Este o însușire generală a junimiștilor această accentuată apropiere de știință, pe care ei o văd absorbită cu totul de rezolvarea întrebărilor ridicate de realitate (natură și societate). Maiorescu este și aici categoric : „hinauf zu neuem, frischem Leben ; die Wissenschaft in die Wirklichkeit verweben etc." [31]. Realitatea, datele ei concrete li se par tuturor demne de unicul interes pe care-l poate genera certitudinea. Maiorescu nu ezită să vorbească de „stima clară și modestă ce am pentru realitate" [32], adoptînd una din ideile de temelie ale dialecticii hegeliene, pe care pozitivismul o putea prelua în chip de cuvînt de ordine : „was wirklich ist, ist vernünftig" [33]. Cît despre caracterul acestei „realități", tot Maiorescu este acela care, combătînd idealismul subiectiv al lui Fichte, admitea obiectivitatea lucrurilor (CL, LXXVII, 33), în sens kantian desigur, dar nu mai puțin valabil și pentru pozitivism. Este cu totul firesc deci să întîlnim la Junimea recunoașterea „preponderenței legitime" a „faptelor fizice" (T. Maiorescu, CL, II, 146), despre care se spune că se află într-o conexiune strînsă (A. D. Xenopol, CL, V, 320). Temelia ontologiei junimiste o constituie experiența, și Conta o spune deschis (CL, IX, 430). Este calea prin care filozofia pătrunde în viață [34]. Urmînd acest drum, junimiștii se interesează de modul în care fiziologia poate oferi dovezi în sprijinul unei teorii moderne a percepției [35]. Nu pentru altceva Eminescu și Slavici urmează cursuri de anatomie, antropologie și fiziologie. În cercul *Junimii*, noțiunea de „experiență" primește astfel un sens apropiat de acela al pozitiviștilor : mai puțin de valoare probantă și mai mult de cunoaștere directă. În ultimă analiză, ea este aproape sinonimă cu faptul obiectiv sau mai curînd cu recunoașterea lui. Iar pentru junimiști, aceasta însemna posibilitatea aflării unor legi — noțiune de căpătîi a filozofiei și a esteticii lor (chiar dacă, în ceea ce privește estetica, termenul este mai puțin utilizat). Pentru a nu produce confuzii, ei au grijă să stabilească o legătură determinantă între lege și știință. *Junimea* va căuta să afle legi peste tot, în natură, în om, în societate. Pe una din ele, anume pe legea dezvoltării în faze succesive, și-a clădit

www.dacoromanica.ro

toate opiniile despre cultură. Dar această lege — o spune chiar Maiorescu — se afla la Comte, Darwin, Spencer [36]. Ceea ce înseamnă, am adăuga noi, că Maiorescu legitimează junimismul nu numai prin faptul că a răspuns unei necesităţi generate de realitatea autohtonă, dar şi prin legătura lui cu o orientare filozofică din cele mai rodnice ale epocii.

Această afinitate le-a ocazionat junimiştilor adoptarea unui ateism adesea semnalat şi condamnat de adversari. Dar ei se mulţumesc să răspîndească diversele cunoştinţe ştiinţifice şi nu resping deschis religia, ale cărei rădăcini le considerau a fi chiar în însăşi constituţia omului. Tot cu acest prilej, Maiorescu afirmă că, rău înţeleasă şi practicată, ea devine „un instrument de asuprire şi de dominare" (CL, VI, 39-40). Urme netăgăduite din opiniile lui Feuerbach [37], apreciat de pozitivism în genere. Chiar dacă nu totdeauna făţişă, combaterea religiei s-a produs pe cele mai diverse căi, una dintre ele fiind şi psihologia, ocazie de a discuta aşa-zisa problemă a sufletului. Premisa e una singură : în natură, „nimic nu este supranatural" [38]. În consecinţă, se apelează la rezultatele fiziologiei, la procedeele şi la metodele ei, care au o „nemărginită însemnătate" în investigarea sufletului (T. Maiorescu, CL, XV, 242). Chiar dacă se acceptă uneori independenţa acestuia de lumea exterioară, faptul e rar şi nesemnificativ ; cele mai multe afirmaţii susţin subordonarea lui faţă de realitate, de „activitatea materială" a omului [39].

Cu nu mai puţine urme din pozitivism discută *Junimea* şi problemele referitoare la morală. Slavici pare a fi cel dintîi care stabileşte dependenţa acesteia de activitatea materială [40]. Nu mai apare deci ca un simplu accident faptul că Maiorescu a apelat frecvent, atunci cînd a avut de discutat chestiuni de etică, la Feuerbach, în care unii au văzut părintele spiritual al pozitivismului german [41]. Recomandarea acestuia „begnüge Dich mit der gegebenen Welt" poate fi considerată, în sens foarte larg desigur, drept un cuvînt de ordine şi al junimismului, care se întemeiază nu pe utopie, ci pe realitatea palpabilă, pe lumea materială şi spirituală care i-a dat naştere şi căreia îi rămîne credincios. De aceea, *Junimea* înţelege noţiunea de fericire într-un sens foarte practic, s-ar zice chiar teluric, în comparaţie cu unii adversari ai lor : „fericirea şi nefericirea cea

www.dacoromanica.ro

mai puternică este iarăși produsă prin icoane ale simțurilor" (CL, VI, 38). Era firesc deci să se conchidă că morala se supune influențelor mediului înconjurător (V. Pogor, CL, I, 82). Apare astfel cu putere legătura dintre etica junimistă și curentul pozitivist predominant în epocă, evidentă mai ales în ideea că fiecare popor are o „direcțiune a spiritului", „moravuri" cu totul proprii (A. D. Xenopol, CL, II, 233). Afirmația este deosebit de elocventă în contextul general al ideologiei junimiste, fixînd-o o dată mai mult în actualitate și în contingent și îndepărtînd-o de speculația abstractă și sterilă.

Legați strîns de avîntul științific european, junimiștii înțeleg prin prisma acestuia și noțiunea de progres moral, pe care îl subordonează progresului intelectual (CL, II, 47), atitudine frecventă în rîndurile pozitiviștilor sau ale celor înrudiți cu ei, care continuă, oricît ar părea de paradoxal, optimismul raționalist al secolului anterior. Asemănătoare este opinia junimiștilor despre ideal. În concepția lor, acesta apare mai mult ca un scop, decît un model, cu o funcție preponderent formativă; legătura cu realitatea constituie și unica lui unitate de măsură: „valoarea oricărui ideal atîrnă de la partea lui cea realizabilă; prin aceasta idealul se deosebește de închipuirile deșerte ce se numesc utopii" (T. Maiorescu, CL, XV, 291). Ca și în celelalte împrejurări, *Junimea* face din filozofie în general și din morală în special îndreptare practice pentru actualitate, ferindu-se de divagații sterpe și de obsesii epigonice. În epoca de înfrigurate căutări sociale din anii 1850—1900, societatea ieșeană se prezintă cu o concepție filozofică proprie prin fermitatea, unitatea și caracterul ei adecvat circumstanțelor istorice date, oferind criticii literare un fundament cu atît mai modern, cu cît provenea dintr-o înțelegere complexă a rostului ei cultural.

Note

1 Alexandru George, *Paradoxul de a fi junimist,* în „România literară", IV, nr. 50, din 9 decembrie, 1971, p. 4.
2 Z. Ornea, *Junimismul,* București, E.P.L., 1966, p. 119.
3 C. I. Gulian, *Titu Maiorescu — exponent ideologic al regimului burghezo-moșieresc,* în volumul *Din istoria filozofiei în România,* vol. I, București, Editura Academiei, 1955, p. 79.

www.dacoromanica.ro

4 Z. Ornea, op. cit., p. 119.
5 G. Panu, *Amintiri de la Junimea din Iaşi*, vol. I, Bucureşti, „Adevărul", 1908, p. 75.
6 A. D. Holban, *Epistolă deschisă d-lui Petrino*, în „Apărătoriul legii", II, nr. 25, din 25 aprilie 1876.
7 *Articol de fond*, în „Cugetul ţării", I, nr. 23, din 20 decembrie 1874.
8 G. Panu, op. cit., vol. I, p. 114.
9 I. Dragomirescu, *Istoria filozofiei contimporane franceze. Lecţiunea inaugurală a cursului d-lui Titu Maiorescu*, în „Epoca", VI, nr. 1497, din 7 noiembrie 1900.
10 C. Floru şi Al. Surdu, *Texte filozofice traduse de Titu Maiorescu din opera lui Schopenhauer*, în „Ramuri", VI, nr. 6, din 15 iunie 1969, p. 6.
11 E. Lovinescu, *Scrieri*, ediţie îngrijită, cu studiu introductiv de Eugen Simion, vol. II, Bucureşti, E.P.L., 1969, p. 536.
12 T. Maiorescu, *Însemnări zilnice*, vol. II, publicate cu o introducere, note de I. Rădulescu-Pogoneanu, Bucureşti, Socec, 1939, p. 165.
13 T. Vianu, *Influenţa lui Hegel în cultura română*, Bucureşti, Monitorul oficial, 1933 ; Liviu Rusu, *Maiorescu şi Hegel*, în volumul *Probleme de literatură comparată şi sociologie literară*, Bucureşti, Editura Academiei, 1970, p. 241 urm.
14 Cf. H. Rickert, *Kant als Philosoph der modernen Kultur*, Tübingen, Mohr, 1924, p. 145-161, 169, 183, 176.
15 C. Floru şi Al. Surdu, op. cit., loc. cit., VI, nr. 3, martie 1969, p. 18.
16 C. Floru şi Al. Surdu, op. cit., loc. cit., VI, nr. 6, iunie 1969, p. 6.
17 Geo Şerban, *Titu Maiorescu. Pagini inedite din Jurnal*, în „Contemporanul", nr. 26, din 30 iunie, 1967.
18 P. P. Carp, *Discursuri*, Bucureşti, Socec, 1907, p. 111.
19 Geo Şerban, op. cit., loc. cit.
20 Vezi nota 16.
21 *Ştiinţa şi religiunea în „Convorbiri literare"*, în „Unirea", I, nr. 7, din 14 februarie 1891, p. 54-55. Pentru raportul dintre Maiorescu şi Kant, cf. pe larg în Simion Ghiţă, *Titu Maiorescu şi filozofia kantiană*, în „Revista de filozofie", XIX, nr. 11, 1972 şi XX, nr. 2, 1973.
22 M. Eminescu, *Scrieri politice*, comentate de D. Murărăşu, Craiova, „Scrisul românesc", p. 212-213.
23 G. Ibrăileanu, Note şi *impresii*, Iaşi, Viaţa românească, 1920, p. 124.
24 Domnica Filimon, *Titu Maiorescu inedit : doctoratul de la Giessen*, în „Săptămîna", I, nr. 29, din 25 iunie 1971, p. 4.
25 T. Maiorescu, *Patru conferinţe*, p. 78.
26 T. Maiorescu, op. cit., p. 16-17.
27 M. Eminescu, *Scrieri politice şi literare*, ediţie îngrijită de Ion Scurtu, Bucureşti, Minerva, 1905, p. 1.
28 T. Maiorescu, op. cit., p. 78.
29 T. Maiorescu, *Logica*, ediţie îngrijită şi prefaţă de I. Brucăr, Bucureşti, Imprimeria naţională, 1940, p. 184.
30 T. Maiorescu, *Patru conferinţe*, p. 81.
31 T. Maiorescu, *Einiges Philosophische in gemeinfasslicher Form*, Berlin, Nicolaische Verlagsbuchhandlung, 1861, p. 23.

www.dacoromanica.ro

32 Domnica Filimon, *Titu Maiorescu : din Epistolarium*, în „Convorbiri literare", nr. 19, din 30 august 1972, p. 10.
33 T. Maiorescu, op. cit., p. 138.
34 T. Maiorescu, *Einiges Philosophische...*, p. IV.
35 T. Maiorescu, *Însemnări zilince*, vol. I, p. 165.
36 I. Dragomirescu, op. cit., loc. cit.
37 T. Maiorescu, *Einiges Philosophische...*, p. 151 urm.
38 T. Maiorescu, *Patru conferințe*, p. 4.
39 T. Maiorescu, *Patru conferințe*, p. 45-46.
40 I. Slavici, *Învățământul în Așezămintele noastre*, în „Lumina", II, nr. 20, din 7 aprilie 1874.
41 Fr. Jodl, *Geschichte der Ethik als philosophisches Wissenschaft*, Bd. II, Stuttgart, 1920, p. 256.

www.dacoromanica.ro

CUPRINS

CRITICA LITERARĂ ROMÂNEASCĂ ÎNTRE 1840-1867 . . . 5

COMISUL IONICĂ TĂUTU
O gramatică manuscrisă inedită 31
Traducător al „Ruinelor" lui Volney 37
„Cuvînt a unui ţăran cătră boieri" 52

PRIMUL ROMAN FRANCEZ CU PERSONAJE ROMÂNEŞTI . . 57

VASILE ALECSANDRI
... şi noul Regulament şcolar din 1850 70
... şi abolirea robiei 75
.... şi Armand de Pontmartin 78
... şi Ioan Paul 84

IOAN MAIORESCU ŞI O PREZENTARE IGNORATĂ A ROMÂNIEI 89

TITU MAIORESCU, NECUNOSCUTUL
Anul fierbinte 1861 101
Dificila cale spre cumpănire 117
O istorie *in nuce* o românilor 135
Amenitatea olimpianului 145

ADDENDA JUNIMISTĂ
Modelul clasic 159
Modelul european 164
Pentru o limbă clasică 172
Între kantianism şi pozitivism 196

www.dacoromanica.ro

Lei 7,25

DAN MĂNUCĂ

argumente de istorie literară

JUNIMEA IAȘI, 1978

www.dacoromanica.ro